

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Kristina BLOCKYTĖ

**LIETUVININKŲ KALENDORINĖS ŠVENTĖS
MAŽOJOJE LIETUVOJE:
TRADICIJŲ TĘSTINUMAS IR JŲ KAITA**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, etnologija (07H)

Kaunas, 2015

UDK 39 (474.5)
BI-82

Disertacija buvo rengiama 2010–2014 metais Vytauto Didžiojo universitete

Mokslinis vadovas

Doc. dr. Arūnas Vaicekaskas (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija 07H)

Mokslinis konsultantas

Prof. dr. (hp) Rimantas Balsys (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija 07H)

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. MAŽOSIOS LIETUVOS LIETUVININKAI: ISTORIJA IR VIETA.....	20
1.1. Lietuvininkų tautinio tapatumo problema	22
1.2. Lietuvininkų tautinį tapatumą ir savivoką lėmę veiksniai.....	24
1.3. Lietuvininkų etnografinis-lokalinis tapatumas: geografinės apibrėžtys ir kilmė	28
2. LIETUVININKŲ KALENDORINĖS ŠVENTĖS.....	31
2.1. ARCHAJIŠKIEJI LIETUVININKŲ ŠVENČIŲ MODELIAI.....	36
2.1.1. Užgavėnės	36
2.1.2. Velykos	40
2.1.3. Sekminės	45
2.1.4. Joninės.....	48
2.1.5. Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės.....	54
2.1.6. Martyno diena	57
2.1.7. Kūčios. Kalėdos	60
2.2. XIX AMŽIAUS PABAIGOS–XX AMŽIAUS LIETUVININKŲ KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ MODELIAI.....	63
2.2.1. Užgavėnės	63
2.2.2. Velykos	70
2.2.3. Sekminės	76
2.2.4. Joninės.....	80
2.2.5. Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės.....	85
2.2.6. Martyno šventė.....	89
2.2.7. Kūčios. Kalėdos	90
2.3. ŠIUOLAIKINIAI LIETUVININKŲ ŠVENČIŲ MODELIAI.....	97
2.3.1. Užgavėnės	97
2.3.2. Velykos	99
2.3.3. Sekminės	100
2.3.4. Joninės.....	100
2.3.5. Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės.....	103
2.3.6. Martyno šventė.....	104
2.3.7. Kūčios. Kalėdos	106
IŠVADOS.....	108
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	112
PRIEDAS Nr.1 Kartografiniai žemėlapiai	125
PRIEDAS Nr. 2 Etnologinių klausimų lapas.....	132

IVADAS

Istorinės aplinkybės lėmė, kad nuo savo kamieno atskirtoje Lietuvos dalyje – Mažojoje Lietuvoje¹ – susiklostė ryškūs gyvenenos, religijos, materialinės kultūros savitumai. Mažosios Lietuvos lietuvių istorinis bei kultūrinis likimas – tai daugelio šimtmečių germanizacija, asimiliacija, nutautinimas, nuolatinė kova už savo teises, kalbos, papročių, tradicijų, meno, tautinės savimonės išsaugojimą². Mažosios Lietuvos lietuvininkų³ dvasinė ir materialinė kultūra nuo senų laikų traukė svetimšalių keliautojų, kronikininkų dėmesį, buvo aprašinėjama istoriniuose dokumentuose. Žodinę liaudies kūrybą čia imta vertinti ir fiksuoti anksčiau negu kituose Lietuvos regionuose.

Tyrimo objektas – lietuvininkų kalendorinės šventės Mažojoje Lietuvoje. Disertacijoje nagrinėjamos 7 Mažosios Lietuvos kalendorinės šventės: Kūčios-Kalėdos, Užgavėnės, Velykos, Sekminės, Joninės, Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės, Martyno diena.

Tyrimo problema. Šis darbas skirtas lietuvininkų kalendorinių apeigų raidos ypatumams iširti bei papročių struktūrinės ir semantinės transformacijos problemai aptarti. Sudėtingos istorinės aplinkybės, neišvengiamas lietuvių ir vokiečių bendradarbiavimas ir kartu priešprieša lėmė visų Mažosios Lietuvos visuomeninio gyvenimo sričių, tarp jų ir kultūros raidos arba kitimo, procesus. Akivaizdu, kad lietuvininkų kalendorinių švenčių papročių ir tradicijų savitumas susijęs su lietuvių bei vokiečių kultūrų elementų susipynimu, jų sąveikos bei priešpriešos kontekstu.

---

¹ Pagal 2003 m. Etninės kultūros globos tarybos patvirtintas rekomendacijas, nustačiusias etninės tradicijos paplitimo ribas, Mažajai Lietuvai priklauso Klaipėdos miesto, Neringos ir Pagėgių savivaldybės, Šilutės rajono – Šilutės, Rusnės, Kintų, Saugų, Juknaičių, Usėnų, Tauragės rajono – Lauksargių, Jurbarko rajono – Smalininkų ir Viešvilės, Klaipėdos rajono – Dovilų, Kretingalės, Priekulės, Sendvario, Dauparų-Kvietinių ir Agluonėnų seniūnijos. Kita Mažosios Lietuvos dalis (Karaliaučiaus kraštas) šiuo metu priklauso Rusijai (Jokubaitytė 2013, prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1&p_d=95439).

² Kaunas D. *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius, 2004, 7; Zinkevičius Z. *Mažosios Lietuvos indėlis į Lietuvos kultūrą*. Vilnius, 2008, 7–15; Brakas M. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius, 1995, 33.

³ Lietuvininkai – savita etninė ir etnokultūrinė grupė, susiformavusi XVI a. ir gyvenusi Rytprūsių provincijos šiaurės rytinėje dalyje – Įsručio, Labguvos, Ragainės, Tilžės, Tepliaivos, Klaipėdos apskrityse. Jų gyvenama teritorija buvo vadinama *Lietuvos provincija*, *Lietuva*, *Prūsų Lietuva*, nuo XIX–XX a. sandūros paplito *Mažosios Lietuvos* pavadinimas. Dar vadinami *Prūsų lietuviais*, *mažlietuviais* (MLE II 577; Kaunas 2004, 7; Zinkevičius 2008, 7–15; Brakas 1995, 33). *Lietuvininkų* vardas vartojamas nuo XVI a. pradžios, *mažlietuvių* – nuo XIX a. antrosios pusės. Pats lietuvininkų etnogenėzės klausimas sukėlė daug kontroversijų po Pirmojo pasaulinio karo: vokiečių tyrinėtojai įrodinėjo, kad lietuviai Prūsijoje yra XV a. kolonistai iš Didžiosios Lietuvos; buvo neaišku, ar skalviai ir nadržviai yra prūsai, ar jie vakariniai lietuviai, ar pereinamosios gentys tarp prūsų ir lietuvių. Pastaruoju metu Lietuvos mokslininkai mano, jog skalviai ir nadržviai yra lietuviams artimos pereinamos gentys tarp prūsų ir lietuvių. Jos jau nuo I tūkstantmečio vidurio ėmė virsti rytiniais baltais. Vokiečių kolonizacijos išvakarėse (XIII a.) jie jau buvo stipriai sulietuvėję. Po Ordino karų su LDK krašto lituanizacija sustiprėjo (į kraštą grįžo pabėgėliai, kryžiuočiai krašte apgyvendino belaisvius iš Lietuvos, veikė kiti faktoriai). Išlikę prūsai ne suvokietėjo, o sulietuvėjo. Taip susidarė kompaktiškai Prūsijos dalyje gyvenanti lietuvių grupė, save vadinanti lietuvininkais (Narbutas 1998, 3). Germanizacijos laikais Mažojoje Lietuvoje *lietuvininkais* imta vadinti susipratusius, patriotiškai nusiteikusius lietuvius, aktyvius kovotojus už lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą, pabrėžiant aktyvų prolietuvišką nusiteikimą, siekiant atskirti nuo provokiškai mąstančių ir veikiančių tautiečių, kuriuos vadino *vokietininkais*. Nuo XX a. II pusės *lietuvininkais* dažniausiai vadinami visi buvę Mažosios Lietuvos gyventojai lietuviai (MLE 2003, 589).

Temos naujumas ir aktualumas. Lietuvininkų kalendorinių švenčių tradicijų įvairovė, papročių visuma, tarpusavio sąveika bei savitumas – mažai tyrinėta kultūros tema, todėl yra nauja ir aktuali Lietuvos mokslui. Darbo aktualumą sustiprina tiriamos problemos nagrinėjimas pasitelkiant autentišką Mažosios Lietuvos gyventojų medžiagą, akcentuojant istorinius bei socialinius aspektus. Tyrime siekiama atskleisti lietuvininkų kalendorinių švenčių bendruosius raidos etapus ir šiuolaikines papročių transformacijas, įvertinti pakitimų specifiką visos Lietuvos etnokultūriniame kontekste, nes tai yra savitas etnokultūrinis regionas⁴.

Tyrimo prielaida. Galima prielaida, kad Mažosios Lietuvos kalendorinių papročių ypatumus lėmė čia gyvenusių genčių (skalvių, nadruvių, kuršių) substratas, taip pat istoriniai, politiniai, ekonominiai veiksniai, religinė specifika⁵, lietuvių ir vokiečių kultūrų sąlytis.

Tyrimo tikslas – ištirti Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių specifiką chronologiniu aspektu, atskleisti struktūrinius ir funkcinius kalendorinių apeigų pokyčius bei išanalizuoti, kokių pagrindu bandoma atkurti Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių ciklą.

Uždaviniai:

- 1) apibūdinti lietuvininkų tautinį ir lokalinį tapatumą lėmusius veiksnius bei aptarti jų poveikį Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių papročiams ir tradicijoms;
- 2) išskirti ir charakterizuoti lietuvininkų švenčių modelius (archajiškuosius (nuo pirmųjų švenčių paminėjimų iki XIX a. pab.), XIX a. pab.–XX amžiaus bei šiuolaikinius (nuo 1990 m.);
- 3) išskirti ir aprašyti lietuvininkų kalendorinių švenčių apeiginius ritualinius veiksmus senuosiuose spausdintiniuose šaltiniuose (nuo pirmųjų paminėjimų iki XIX a. pab.) bei išnagrinėti jų turinio reikšmes;
- 4) išanalizuoti pagrindinius XIX a. pab.–XX a. lietuvininkų švenčių modelių elementus ir palyginti juos su kitų regionų švenčių elementais, atskleidžiant struktūrinius ir funkcinius kalendorinių apeigų pokyčius;
- 5) išanalizuoti šiuolaikinius (nuo 1990 m.) Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių papročius bei aptarti etninės tradicijos tęstinumo, rekonstruojant papročius, galimybes šių dienų švenčių modelyje.

---

⁴ Kaip savitas etnokultūrinis regionas, Mažoji Lietuva susiformavo iki XVI a. pr. (iki Kryžiuočių ordino žlugimo 1525 m). Tai teritorija, kurioje lietuvininkų iki XIX a. kaimuose buvo dauguma. Mažosios Lietuvos branduolį sudarė Klaipėdos, Tilžės, Ragainės, Įsruties ir Labguvos apskritys. Mažosios Lietuvos pagrindinė dalis – dabartinis Karaliaučiaus kraštas (MLE 2003, 761).

⁵ Liuteronybė turėjo didžiulį poveikį Mažosios Lietuvos gyventojų mąstysenai, savimonei, net buičiai. Ir tai suprantama. Absoliučią šio krašto gyventojų daugumą sudarė kaimo žmonės, stokojant inteligentijos, pasaulinės literatūros, bažnyčia liko vienintelis tiesos šaltinis. Lietuvininkai pasidarė itin religingi. Sekmadieniais važiuodavo į bažnyčią išklaudyti pamokslą, pasimelsti, pagiedoti. Dažnai meldavosi ir namuose. Čia, ypač advento, gavėnios metu, visi „sėsdavo prie knygų“. Pietizmui plisti Mažojoje Lietuvoje buvo palankios sąlygos: sunki baudžiava, dideli mokesčiai, nuolatiniai karai, baisios maro epidemijos. Daugelis žmonių liovėsi linksminęsi, dainavę, vis dažniau meldavosi (Juška, Mališauskas, Pupšys 1994, 55–57).

Ginamieji teiginiai

- Dėl skirtingų politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių sąlygų, religijos Mažojoje Lietuvoje susiformavo iš dalies saviti kalendorinių švenčių šventimo tradicijos ir papročiai.
- XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvininkų švenčių ritualinė tradicija prarado turėtą egzistencinę svarbą, ritualai pavirto papročiais, įgijusiais naujas formas bei simbolines reikšmes, tačiau Mažosios Lietuvos regionas vis dar išlaikė savo specifiką.
- XX amžiaus lietuvininkų šventėse susilieja dvi skirtingos tendencijos: bandymas atkurti ir/ar tęsti senuosius papročius, grindžiamas tautinio atgimimo ideologija, ir kultūros elementai, atsiradę dėl globalizacijos procesų.
- Sustiprėjus miesto kultūrinei įtakai, lietuvininkų švenčių papročiai virto vartotojiškai visuomenei priimtina pasilinksminimo forma. Dalis buvusių ritualinių apeigų išliko tik dėl pramoginio patrauklumo, tačiau kaip nauja ir šiandien aktuali paminėtina ir kalendorinių švenčių kaip tautinių tradicijų, papročių parodymo ir perdavimo bei tautiškumo deklaravimo reikšmė.
- Tradicijos ir papročiai gali būti (at)kuriami ir beveik nelikus vietinių žmonių. Etnografinės lauko tyrimų medžiagos Mažojoje Lietuvoje analizė atspindi šiuolaikinį regiono gyventojų poreikį konstruoti savo tapatumą senosios lietuvininkų kultūros pagrindu.
- Šiuolaikinėse lietuvininkų šventėse nusilpus „tradicinei“ tradicijai, imamos gaivinti, modifikuoti, interpretuoti ar netgi „išradinėti“ naujos. Papročiai, apeigos ir ritualai adaptuojami nevienodai, dažniausiai tiesiog „įtraukiant“ naujus elementus ir jų reikšmes į jau esamą šventės struktūrą ir taip gaunant „naujai seną“ tradicijos formą.

Tyrimo duomenys ir metodika

Pagrindinis disertacijos duomenų šaltinis – 2007–2013 m. lauko tyrimų metu sukaupta etnografinių ekspedicijų medžiaga. Siekiant gauti išsamesnį tiriamojo objekto vaizdą, naudotasi visais prieinamais šaltiniais, tiek spausdintais, tiek Klaipėdos universiteto tautosakos ir etnografijos rankraštyno fonotekos (KUTRF) fonduose⁶, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) tautosakos rankraštyne (LTR), šio rankraštyno fonotekoje (LTRF)⁷ bei Lietuvos

⁶ Iš 1582 KUTRF fonduose esančių kortelių buvo atrinktas 151 pateikėjas, gimęs ir aukęs Mažosios Lietuvos teritorijoje bei pateikęs informacijos apie kalendorines šventes. Buvo surinkti ir susisteminti 402 etnografiniai pasakojimai apie lietuvininkų švenčių papročius ir tradicijas.

⁷ Iš LLTI archyvų duomenų naudojimui atrinkti katalogai: LTRF 2321 (iš A. Venclovos tautosakos rinkinio), LTRF 982 (išspausdinta „Tautosakos darbuose“ III T.), LTRF 3954 (iš B. Stundžienės ir D. Survilaitės tautosakos rinkinio), LTRF 6060 (k. 882-887), LTRF 2686 (įrašė M. Juškaitė ir L. Šinkūnaitė 1979 m.), LTRF 2690 (įrašė M. Juškaitė 1982 m.), LTRF 3900 (įrašė M. Juškaitė 1990 m.), LTRF 3754 (įrašė N. Vėlius 1990 m. (Nr. 6055), LTR 604 (J. Pakalniškio ir A. B. Klaipėdiškio surinkta medžiaga Klaipėdos krašte (1890–1902 m.), LTRF 1224 (knygos nr. 248, užrašė D. Jagomastas 1937 m.).

istorijos instituto (LII) Etnologijos skyriuje saugoma etnografinių lauko tyrimų medžiaga⁸. Iš viso surinkta 245 pateikėjų informacija Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių tema, kurios chronologinės ribos – XIX a. pabaiga–XX a. (žr. 1 lentelę *Tyrimo pateikėjai*). Autorės parengta tyrimų programa vykdyta 2007–2013 metais. Remiantis suformuluota darbo problema bei uždaviniais, buvo parengtas klausimynas „Kalendorinės šventės Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija“. Jis sudarytas derinant atvirus ir uždarus klausimus apie kalendorines šventes ir su jomis susijusias šventines apeigas (žr. priedą Nr. 2, p. 133). Atsižvelgiant į socialinius, ekonominius, kultūrinius ir politinius aspektus ir siekiant išanalizuoti lietuvininkų etninės kultūros, jos tradicijų perimamumą ir perdavimą istoriniame kontekste, pateikėjams buvo pateikiami klausimai, orientuoti į istorinius lyginamuosius tyrimus. Pagal autorės sudarytą klausimyną, remiantis išsamioju interviu, buvo apklausta 50 lietuvininkų. Etnografiniai lauko tyrimai atlikti 17-oje Mažosios Lietuvos vietovių (Vėlaičiai, Rusnė, Kintai, Katyčiai, Klaipėda, Šilutė, Jakai, Priekulė, Ketvergiai, Dovilai, Stankiškiei, Alkos k., Kukorai, Lumpėnų k., Viešvilė, Smalininkai, Suvernų k.). Tyrimo metu taikytas stebėjimo dalyvaujant metodas, kai tikslinės atrankos būdu lauko (vietos) viduje buvo atrinkti pateikėjai. Atranka vykdyta siekiant gauti išsamius, su tiriamuoju objektu susijusius rezultatus. Svarbiausias dėmesys kreiptas į pagrindinių informantų paiešką. Todėl taikytas atrankos kriterijus, atsižvelgiant į tai, ar pateikėjas gimęs ir augęs tiriamojoje vietovėje. Dėl objektyvių priežasčių (pirmiausia dėl natūralios gyventojų migracijos ir senųjų lietuvininkų mirtingumo) dažnai nepavykdavo rasti reikiamų informantų.

Taip pat peržiūrėta:

1 knyga: LTR 66, 68, 207, 217, 232, 262, 270, 272, 396, 396, 549, 595, 596, 604, 635, 805, 982, 983, 984, 1224, 1225, 1723, 1936, 2035, 2036, 2037, 2038, 2284;

2 knyga: LTR 3289, 3426, 3464, 3523, 3525, 3526, 3527, 3711, 3954, 5160, 5375, 5395, 5679, 6055, 6056, 6057, 6058, 6060, 6068, 6069.

⁸ LII BR peržiūrėta ir atrinkta informacija apie kalendorines šventes Mažojoje Lietuvoje iš:

A. Vyšniauskaitės bylos Nr. 60 (p. 63–74) „Pas Kuršių Neringos ir Rusnės žvejus“ (šeimos ir kalendoriniai papročiai bei kita etnografinė medžiaga surinkta 1956 m. liepos mėn. LTSR MA Istorijos instituto etnografinės ekspedicijos metu);

VU IF Istorijos specialybės II k. studentės I. Luošaitės 1960 m. surinkta medžiaga. Bylos Nr. 102 (Šilutės, Pagėgių, Anykščių ir Rokiškio rajonuose): „Šeimos, kalendorinių švenčių, žemdirbystės, gyvulininkystės, architektūros papročiai, valgiai“;

N. Repekaitės 1989 m. surinkta medžiaga. Bylos Nr. 1421 (p. 19–24) (Šilalės, Klaipėdos raj.): „Kaimo gyvenvietė ir papročiai. Naminės talkos“;

Jaunųjų etnografų mokyklos moksleivių 1997 m. rinkta etnografinė medžiaga (vadovė – R. Merkienė). Bylos Nr. 2014 (Varėnos, Ignalinos, Klaipėdos raj.);

Pagal R. Merkienės klausimų lapą „Kaimo šventės“ užrašyta L. Betingio 1990 m. medžiaga Lietuvos mokslų akademijos Lietuvos istorijos instituto etnografinėje ekspedicijoje (vadovavo Ž. Šaknys). Byla 1403 (p. 21–37);

R. Merkienės 1988 m. Istorijos instituto etnografinės ekspedicijos medžiaga: „Žiemos periodo kalendoriniai papročiai“. Medžiagą 1988 m. surinko A. Valinskaitė pagal R. Merkienės ir V. Čiubrinsko sudarytą anketą. Bylos Nr. 1279 (p. 6–7, 21–24). Taip pat peržiūrėti aprašai iš dar 45 bylų (maždaug 600 puslapių): 2319, 2106, 2105, 2014, 2002, 1980, 1981, 1977, 1773, 1756, 1752, 1746, 1744, 1741, 1742, 1739, 1740, 1736, 1731, 1732, 1724, 1725, 1727, 1720, 1721, 1706, 1707, 1675, 1622, 1494, 1491, 1436, 1421, 1416, 1408, 1411, 1403, 1279, 1275, 1272, 563, 122, 102, 93, 56. Tačiau reikėtų pastebėti, jog šiose bylose esantys duomenys tik iš dalies atitiko darbo autorės keltus reikalavimus ir buvo naudojami tik papročio buvimo ar nebuvimo patvirtinimui tam tikroje Mažosios Lietuvos teritorijos dalyje.

Nuvykus į minėtų vietovių seniūnijas ar etnokultūros centrus ieškota lietuvininkų (Mažosios Lietuvos teritorijoje gimusių ir užaugusių pateikėjų). Dauguma apklaustųjų – vyresnio amžiaus žmonės. Pastebėtina, jog būtent vyresnioji karta save identifikuoja kaip Klaipėdos krašto gyventojus. Be to, jie atsimesna senesnius papročius bei apeigas, o juos lygindami su dabarties realijomis išplečia tyrėjo požiūrio lauką.

1 lentelė. Tyrimo pateikėjai

Šaltiniai	KUTRF	LIIBR	LLTI	2007–2013 m. autorės vykdyti lauko tyrimai	Iš viso
Amžiaus grupės/ pateikėjai gimę:					
XX a. 7 dešimtmetis	-	-	-	1	1
XX a. 6 dešimtmetis	2	-	-	1	3
XX a. 5 dešimtmetis	-	-	-	1	1
XX a. 4 dešimtmetis	35	-	2	18	55
XX a. 3 dešimtmetis	50	2	1	20	73
XX a. 2 dešimtmetis	20	5	4	7	36
XX a. 1 dešimtmetis	33	6	3	2	44
XIX a. 10 dešimtmetis	2	4	1	-	7
XIX a. 9 dešimtmetis	1	6	-	-	7
XIX a. 8 dešimtmetis	-	-	1	-	1
Nenurodyta	8	-	9	-	17
Iš viso	151	23	21	50	245

Atsižvelgiant į darbo objektą bei uždavinius, buvo apklausti 8 Mažosios Lietuvos miestuose ir rajonuose aktyviausiai veikiančių kultūros centrų darbuotojai, atsakingi už kalendorinių švenčių organizavimą. Kadangi Mažoji Lietuva suskirstyta į Neringos miestą, Klaipėdos miestą ir rajoną, Šilutės miestą ir rajoną, Pagėgių miestą ir rajoną, medžiaga rinkta: Klaipėdos etnokultūros bei Dovilų etninės kultūros centruose; Šilutės kultūros ir pramogų bei Kintų Vydūno kultūros centruose; Pagėgių savivaldybės kultūros centre ir Bitėnų savivaldybės Martyno Jankaus muziejuje bei Mažosios Lietuvos Jurbarko krašto kultūros centre. Duomenys rinkti taikant nestruktūruoto interviu bei nuotraukų ir vaizdo medžiagos analizės metodus – surinktos 2127 nuotraukos.

Tyrimo metodologijų teorinis pagrindas

Atsižvelgiant į surinktos medžiagos chronologines ribas, darbe konstruojami šie lietuvininkų kalendorinių švenčių modeliai: archajiškieji (XV–XIX a. pab., kuriuose atsispindi regiono kultūrinis savitumas), XIX a. pab.–XX a. (atkuriama ir kintanti tradicija) ir šiuolaikiniai (nuo 1990 m., kuriems būdingas tradicijų „išradinėjimas“). Robo Van Ginkelio (Rob van Ginkel) manymu, šventės atveria pačias geriausias galimybes tapatumo formavimui ir etninės grupės

tapatumo politikai nacionaliniu, regioniniu ar vietiniu lygmeniu⁹. Pastebėtina, jog kalendorinių švenčių papročiai ir tradicijos kaip svarbūs lietuvininkų tapatumo konstravimo elementai išlieka per visus tris modelių egzistavimo laikotarpius. Tapatumas yra kultūrinė vertybė, nes jo turinys ir pobūdis priklauso nuo vyraujančio kultūros tipo. Kiekviena kultūra turi savąjį tapatumo sampratą, o tai leidžia manyti, jog keičiantis kultūros paradigmoms kinta ir tapatumo modeliai, kurie priklauso nuo juos veikiančių veiksnių, tarp jų – kalendorinių švenčių ir jų tradicijų. Ne veltui Paulas Ricoeuras (Paul Ricoeur) skiria bent du fundamentalius Vakarų kultūros istorijoje žinomus tapatumo tipus – „būsimo (*idem*) ir tapsmo (*ipse*) tapatumą“¹⁰. Pirmasis yra sietinas su tradicine visuomene ir kultūra, antrasis pradeda ryškėti naujaisiais amžiais ir pagrįstai gali būti laikomas modernybės produktu. Nors identitetas siejamas su tradicijų tęstinumu, šiuolaikinės technologijos meta iššūkį nusistovėjusioms struktūroms ir identitetams. Pasaulinė technologijų pažanga kuria naujas asmeninio identiteto sampratas. Vertybių problema neišvengiamai iškyla kultūrinių tradicijų nuvertinimo ir visuomenės ideologinių principų diskreditacijos epochoje. Šie požiūriai taip pat susiję ir su kalendorinių švenčių tradicijų kintamumu. Pasak Ulricho Kockelio (Ulrich Kockel), „tradicija kaip procesas, kuriame dalyvauja kultūros veikėjai, visuomet implikuoja galimybę modifikuoti tai, kas buvo perduota per laiką ir erdvę. Tik tuomet, kai reiškinys fiksuojamas kaip paveldas, tradicija nebesiejama su jos kaita. Žvelgiant iš šios perspektyvos, „tradicinis“ nebereiškia kažko nekintamo ir amžino, o reiškia įteisintą dalyką, kilusį iš istorinės kasdienybės“¹¹. Tradicijos „išradinėjimus“ U. Kockelis sieja su įteisinimo klausimu, nes palaikant tokią nuostatą „tradicijos legitimumo negalima kildinti iš kokio nors pirmapradžio autentiškumo“¹².

Daugelis etnologų, antropologų, tautosakininkų, istorikų, sociologų, analizuodami šiuolaikinius kultūros transmisijos procesus, remiasi Eriko Hobsbaumo (Eric Hobsbawm) ir Terenco Rangerio (Terence Ranger) 1983 m. sudaryta knyga „Tradicijos išradimas“ (*The Invention of Tradition*), kurioje diskutuojama apie ilgalaikį tradicijos tęstinumą laike¹³. E. Hobsbaumas, suformavo „išrastų tradicijų“ (*invented traditions*) sąvoką¹⁴. Iškeliant į pirmą vietą reiškinio tariamą vertę ir sąsajas su liaudies kultūra, šiai sąvokai yra artima dabarties tradicija (*instant tradition*). Pastarąją išskyrė Marlenė Hugoson (Marlene Hugoson), analizuodama

---

⁹ Van Ginkel R. Celebrating Localism: the Festive Articulation of Texel's Identity, in: *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*, editors Peter Jan Margry and Herman Roodenburg, Wiltshire: Ashgate, 2007, p. 37.

¹⁰ Jonutytė J. Savastis ir kultūrinis laikas: P. Ricoeuras laiko apmąstymų kontekste. *Logos*, 2003, nr. 34, p. 114.

¹¹ Kockel U. Heritage and Traditions Revisited: Towards the European Ethnology for 21st Century. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. XIII: Studia Anthropologica. II: Defining region: Socio-Cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives*, 2006, nr. 1, p. 87–100.

¹² Kockel U. Ieškant Europos vidaus ribų: ekoetnologiniai pamąstymai apie vietos ir istoriškumo prasmę. *Lietuvos etnologija* 7 (16), 2007, p. 65.

¹³ Hobsbawm E., Ranger T. *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983, 322 p.

¹⁴ Ten pat, p. 263–308.

žaibišką švedų Velykų medžio paplitimą. Prieš devynerius metus susiformavęs reiškinys jau įvardijamas tradicija¹⁵. Visgi, negalima sakyti, jog tradicijos išradinėjimas yra tik pastarųjų dešimtmečių fenomenas. E. Hobsbaumas mini, jog politinis elitas, pradėdamas XVIII a. pabaigą, tautiniam pagrindui ir identitetui sustiprinti kūrė tautinio pobūdžio šventes. Atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad tokių švenčių kilmę žmonės dažniausiai linkę pamiršti¹⁶.

Reinhardas Johleris (Reinhard Johler) pastebi, jog toks požiūris, kai modernizacija pradėjo kelti grėsmę tradicijai, vertė etnologus tapti seniai išnykusio, „autentiško“ paveldo konstruotojais bei laikyti save šio kultūros paveldo globėjais ir bene vieninteliais jos gynėjais¹⁷. Visa tai itin ryškiai pastebima šiuolaikiniuose kalendorinių švenčių modeliuose, kadangi svarbus vaidmuo atitenka įvairiais šaltiniais besiremiantiems kultūros centrų darbuotojams, kurie „atranda“ ir „prikelia“ jau užmirštas vietines savo regiono švenčių tradicijas. Verta atkreipti dėmesį į šio tradicijos „išradinėjimu“ pasireiškiančio proceso priežastis. Vienas iš jų – dirbtinis, fiktyviai konstruojamas bendrumo jausmas, kai tradicija kuriama siekiant palankių politinių veiksmų. Politinės jėgos „išradinėdamos“ tradicijas dažniausiai remiasi tautinio identiteto idėja.

Taigi aptariant etninį fenomeną išryškėja dvi tendencijos: vienos pakraipos autoriai ji aiškina kaip konservatyvų reiškinį, trukdantį politinės ir ekonominės sferų modernizacijai. Kitos krypties šalininkai vertina etniškumą kaip neišvengiamą modernaus laikotarpio reiškinį, besiformuojantį veikiant švietimo ir masinės informacijos priemonėms. Tačiau nepaisant minėtos diskusijos, didžioji dalis mokslininkų sutinka, kad nacionalizmas – globalus politinis reiškinys – aiškiai yra modernaus pasaulio fenomenas¹⁸. Johno Tomlinsono (John Tomlinson) teigimu, „globalizacija yra šiuolaikinės kultūros esmė, o kultūrinė veikla yra globalizacijos esmė“¹⁹. Globalizacija ir postmodernybė nūdienos kontekste neatsiejami dalykai. Vytautas Rubavičius postmodernybę apibrėžia kaip „naują kapitalizmo stadiją, kuriai būdingas visa apimantis gyvybės suprekinimas ir suišteklinimas. Ji siejama su tuo kapitalizmo tarpsniu, kai išugdoma vartojimo bei vartotojų visuomenė, o vartojimas tampa „natūraliu“ socialinės organizacijos ir tapatumų kūrimo būdu, kultūrai virstant gamybine jėga ir neišsenkančiu kultūrinių „išteklių“ aruodu“²⁰. Virginijaus Savukyno teigimu, „šiuolaikinis pasaulis yra ženkliškas: jei nori jame egzistuoti, privalai ką nors reikšti, kitaip tariant, turėti įvaizdį“²¹. Dėl globalizacijos išsirutulioja vartotojiškoji visuomenė,

¹⁵ Hugoson M. „Instant Tradition”: The Introduction of the Swedish Easter Tree. *Folklore*, 2006, No. 117, p. 75–86.

¹⁶ Hobsbawm E., Ranger T. *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983, p. 263–308.

¹⁷ Johler R. Europe, Identity politics and the Production of Culture Heritage. *Lietuvos etnologija* 2 (11), 2002, p. 9–22.

¹⁸ Kasatkina N. *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*. Kaunas, 1999, p. 5.

¹⁹ Tomlinson J. *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius, 2002, p. 11.

²⁰ Rubavičius V. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas, 2010, p. 55.

²¹ Savukynas V. „Maištininko“ figūros susiformavimo prielaidos postkomunistinėje erdvėje: Lietuvos atvejis. *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos. Vertybiniai virsmai*. Vilnius, 2007, p. 130.

egzistuojanti ir kurianti savitą kultūrą, kuri apibrėžiama kaip reiškinys, o nūdiena traktuojama ir kaip pasaulinis fenomenas, turintis savo atsiradimo priežastis, egzistavimo būdus ir formas²².

Vykstant Europos integracijos ir kitimo procesams, etnologai, socialiniai antropologai susiduria su kintančiomis kultūrinių ir socialinių savitumų ribomis. Socialinių grupių vietiniai kultūriniai savitumai kinta geografiniuose, kultūriniuose ir naujuose politiniuose bei ekonominiuose regionuose. Šiuolaikinio žmogaus – išsiveržiančio iš mažos kultūrinės erdvės ribų, atsiduriančio informacijos ir globalizacijos virsmuose, naujuose socialiniuose judėjimuose – požiūris į save, savo istoriją, kultūros paveldą, kultūros politiką kinta. Moksle išskyla nauja žmonių tapatybės priklausomybės savitai erdvei, vietai ir savitam kultūriniam regionui tam tikru laiku problema²³. Taigi tiriant kalendorines šventes Mažojoje Lietuvoje ypač svarbu atkreipti dėmesį į lietuvininkų regioninį tapatumą, etniškumą, kultūros paveldą istorijos, erdvės ir laiko požiūriu.

Metodai. Mokslinio tyrimo objektas ir problematika nulėmė metodologiją, paremtą kelių metodų sąveika. Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių apeigų, papročių ir tradicijų visuma tirta naudojant analitinį, interpretacinį bei komparatyvistinį metodus. Kaupiant empirinius duomenis taip pat taikyti archyvinių šaltinių, mokslinės literatūros, žiniasklaidos turinio analizės bei sintezės metodai.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, du skyriai, kurie suskirstyti į poskyrius, išvados, literatūros ir šaltinių sąrašas, priedai. Įvade pristatomas temos naujumas ir aktualumas, objektas, tikslas, uždaviniai, tyrimo metodika ir metodologija, publikuota rašytinė medžiaga ir archyviniai šaltiniai bei tyrinėjimai, susiję su lietuvininkų kalendorinių švenčių specifika.

Pirmasis disertacijos skyrius skirtas Mažosios Lietuvos lietuvininkų tautiniam tapatumui aptarti, akcentuojant istorinius, religinius, socialinius, kultūrinius aspektus bei jų sąsajas su kalendorinėmis šventėmis. Antrajame skyriuje pateikiama lietuvininkų kalendorinių švenčių analizė – pristatomos 7 Mažosios Lietuvos kalendorinės šventės, kurios analizuojamos chronologine tvarka. Išskiriami ir analizuojami kalendorinių švenčių modeliai: archajiškieji (nuo pirmųjų švenčių paminėjimų iki XIX a. pab.), XIX a. pab.–XX amžiaus bei šiuolaikiniai (nuo 1990 m.). Darbo pabaigoje pristatomos tyrimo išvados ir literatūros bei šaltinių sąrašas. Prieduose pateikiami kartografiniai žemėlapiai, žymintys XX a. kalendorinių švenčių papročių paplitimą Mažosios Lietuvos regione (priedas Nr. 1) bei klausimynas (priedas Nr. 2).

---

²² Balčius J. Vartotojų visuomenė ir kultūra. *Darbai ir dienos*. 2002, nr. 31, p. 7.

²³ Savoniakaitė V. Įvadas. Tapatybė erdvėje ir laike: kintantys regionai. *Lietuvos etnologija*, 2007, nr. 7 (16), p. 19.

Tyrimo rezultatai

Nors lietuvininkų kraštas buvo veikiamas įvairių, kartais prieštaringų veiksnių: senosios prūsų religijos, kryžiuočių atneštos krikščionybės, švedų ir rusų okupacijų, germanizacijos, žemaičių bei lietuvių papročių įtakos, kalendorinių švenčių tradicijos buvo ir yra vienas iš lėčiausiai kintančių Mažosios Lietuvos kultūros reiškinių. Lietuvininkų etninis tapatumas formavosi aktualizuodamas specifinius šios etninės grupės kultūros aspektus, tarp jų ir kalendorinių švenčių šventimo ypatumus.

Pastebėtina, jog XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje buvo paplitęs pramogas ir puošnumą neigiantis pietizmas²⁴, nebuvo švenčiamos katalikiškos šventųjų dienos, o Antrojo pasaulinio karo metais sparčiai diegiama vokiška kultūra. Pavyzdžiui, lietuvininkai neturėjo tradicijos Kūčių vakarą valgyti dvylikos patiekalų ir laikytis pasninko. Taip pat mažlietuvių šeimose nebuvo skiriama jokios ypatingos reikšmės Kūčių vakarienės laikui. Tai nulėmė liuteronybės išpažinimas ir vokiškos kultūros įtaka. Vykstant Kūčių ir Kalėdų papročių transformacijos procesams, pastarieji patyrė ne tik funkciinių, bet ir struktūrinių bei turinio pasikeitimų. Tačiau kad ir pakitę, pritaikyti prie naujų funkcijų, lietuvininkų kalendoriniai papročiai net santykinai vėlyvoje XX a. 3–4 dešimtmečių tradicijoje retai kada pažeisdavo esmines, greičiausiai sąmonės lygmenyje išlaikytas tradicijas, šeimos vertybių sistemą. Taigi XX a. pirmaisiais dešimtmečiais regionas vis dar išlaikė savo specifiką.

Pastebėtina, jog lietuvininkų didžiosios šventės – Kalėdos, Velykos, Sekminės – buvo švenčiamos „kilmingai, su ypatingu atsidėjimu ir po tris dienas, joms visados buvo kepami pyragai, gaminama kafėja ar pyvas“²⁵. Lietuvininkai pirmąją šventės dieną važiuodavo į bažnyčią, likusį laiką praleisdavo namuose, antrąją – svečiuodavosi, o trečioji – poilsio diena. Tik XX a. antrojoje pusėje pasikeitė švenčių laikas ir su jomis susijusios naminės apeigos – švenčių pamaldos, išskyrus Kalėdų, buvo perkeliamos į sekmadienius, dalis ritualinių veiksnių buvo perkelta į šventės pirmosios dienos popietę.

Atskirų kalendorinių švenčių struktūros analizė rodo, kad vienu metu to paties etnoso tos pačios šventės sandara ir vietinė reikšmė vis dėlto gali būti skirtinga. Galima teigti, jog taip yra dėl XX a. pr. sustiprėjusios miestų kultūrinės įtakos bei apeiginių ritualo funkcijų transformacijos į pramogą. Miestuose atsiskiria viešieji-folkloriniai Užgavėnių ir Joninių švenčių modeliai,

---

²⁴ Pietizmas – XVII a. pab.–XVIII a. pr. religingų protestantų judėjimas už giliai sudvasintą tikėjimą. Atsirado kaip pasipriešinimas ortodoksiškajai liuteronybei ir vadinamajai šviečiamajai racionalistinei teologijai, visą dėmesį kreipusiomis tik į teisingą mokymą. Pietizmas sukūrė bendruomenines formas (*surinkimus*), skelbė: kad kiekvienas krikščionis turi teisę ir pareigą pamaldas laikyti namuose, bendruomenėje nagrinėti Bibliją, pamokslais ugdyti pasekėjų pamaldumą. Pietizmui būdingas asketizmas: šokiai, teatrai, žaidimai, puošnūs rūbus laikė nuodėmės šaltiniais, būta ir kūno niekinimo apraiškų. Įsigalint pietizmo nuostatomis ėmė nykti lietuvių liaudies dainos, šokiai ir kitos nederamos linksmybės. Kartu pietizmas palaikė lietuvių kalbos gyvavimą, turėjo didelės reikšmės Mažosios Lietuvos švietimo raidai (MLE 2006, 569).

²⁵ VDU ER 2482 (g. 1912 m. Vėlaičių k., Pagėgių apyl.).

kuriuose atsiranda visiškai naujų elementų, pavyzdžiui, žvakelių, įstatytų gėlių vainikėliuose, plukdymas upe ar paparčio žiedo ieškojimas. Joninių išvakarėse kuriami laužai ant žemės, ugnis iškeliami medyje ar ant karties, rečiau – plukdoma kaip deganti smaluota valtis, į vainiką įstatyta žvakutė ar kitokia ugnis. XIX a. pab. Vokietijos šiaurėje šie papročiai jau buvo išnykę ar bent liko tyrinėtojų neužfiksuoti. Vadinasi, Mažojoje Lietuvoje Joninių ugnys išliko kaip etnis lietuvių bruožas. Pastebėtina, jog XXI a. viešųjų renginių tradicija palaiko archajiškąsias laiko dimensijas, šventinės erdvės sąlytį su gamta – masinės Joninių šventės Mažosios Lietuvos regione vyksta ant kalnų, prie kalvų ar vandens telkinių ir pan.

Mažosios Lietuvos kalendorinėse šventėse vyravo bendruomeninio pobūdžio apeigos: šventinį rytą ėjimas į bažnyčią, Velykų pirmąją dieną (kai kur antrąją) plakimas kadagių ar beržų šakelėmis, kiaušnavimas ir kt. Iki pat XX a. pab. kai kuriose šio regiono vietose buvo išlikę paprotys ankstyvą Velykų rytą eiti prie jūros, neštis į namus jūros, upių ir upelių vandenį, kaip tikėta, turintį išskirtinių galių padėti žmogui. Pastebimas ir išskirtinis, palyginti nesenas, būdingas Amerikai bei didžiajai daliai Vakarų Europos šalių paprotys, į Mažąją Lietuvą patekęs per vokiečių kultūrą – tai margintų kiaušinių slėpimas sode, miške, padarytuose lizduose. Galima teigti, jog archajiškesnis Velykų papročių sluoksnius (lalavimo, velykavimo papročiai, supimasis sūpuoklėmis, įvairūs prietarai ir draudimai) šioje teritorijoje yra nunykę. Taigi XX a. pirmojoje pusėje Mažojoje Lietuvoje galima išskirti kalendorinių papročių apeiginių funkcijų nykimo, naujų funkcijų formavimosi bei tradicijų suvienodėjimo procesus. Nepriimtina tradicijų formą linkstama individualizuoti, t. y. interpretuoti, modifikuoti ir pritaikyti prie bendruomenės poreikių, pomėgių, taip sunaikinant lokalinį švenčių savitumą. Tačiau XX a. pab.–XXI a. pr. matomas įdomus reiškinys – regiono gyventojams atsiranda poreikis konstruoti tapatumą senųjų tradicijų pagrindu, nepaisant to, kad lietuvininkų regione beveik nebėra.

Pagrindinės disertacijoje vartojamos sąvokos

Nagrinėjant kalendorines šventes, dažnai vartojama *tradicijos* sąvoka. Galima sakyti, jog tradicija, nepriklausomai nuo istoriškai apribotų laiko rėmų, tęsiasi nuolatos, atkartodama senus ir įgydama naujus tiek formas, tiek turinio pakitimus. Svarbu akcentuoti ir tai, kad nors tradicijos perduodamos „iš kartos į kartą“, kiekvienoje naujoje kartoje vyksta natūralus jos elementų papildymas arba atmetimas. Dažnai tradicija gretinama su *papročiu*. Nors tai yra glaudžiai tarpusavyje susijusios sąvokos, jų nederėtų laikyti sinonimais. Tradicija turi galias sąsajas su istorija, individualia bei kolektyvine praeitimi bei visa tai įrėminančia kultūra. Reikia pastebėti, kad kalbėdami apie istorinę tradicijos pagrindą, neišvengiamai minime ir kultūrą, bei atvirkščiai – tradicinės kultūros suvokimui būtinos laiko ribos. O papročiai – standartizuotos kaimo gyventojų elgsenos formos. Tai įprasti, nusistovėję poelgiai, tapę nerašytomis elgsenos normomis.

Apeigos ir ritualai, perduodami iš kartos į kartą – taip pat glaudžiai siejasi su kalendorinėmis šventėmis. *Ritualas* – socialiai formalizuotas apeiginis elgesys; kulto veiksmų atlikimo būdas, tvarka. Archajinėse kultūrose aukščiausią ritualizacijos laipsnį turėjo ta žmogaus veikla, nuo kurios tariamai priklausė kolektyvo egzistencijos galimybė, o žemiausią – kasdienį gyvenimą reglamentuojantys papročiai. Kiekvienoje tradicijoje galima išskirti vadinamąjį svarbiausią ritualą. Dažniausiai tai kalendorinis ritualas, atliekamas senųjų ir naujųjų metų sandūroje ir išreiškiantis patį svarbiausią būties precedentą – pasaulio sukūrimą. Grynu pavidalu ritualas aptinkamas tik archajinėse tradicijose. „XIX–XX a. žemdirbių visuomenėje išskirti pagrindinį ritualą galima tik teoriškai. Realiai vėlyvojoje tradicijoje aukščiausią ritualizacijos lygį atitiko kalendorinio ciklo apeigos. Kalendorinės apeigos smarkiai skyrėsi viena nuo kitos. Jų ritualizacijos laipsnis priklausė nuo lokaliųjų tradicijų, kurios išskirdavo keletą svarbesnių (metinių) švenčių, o kitos buvo laikomos mažiau reikšmingomis“²⁶. Ritualais siekta sveikatos, vedybinės, ūkinės veiklos sėkmės, pasotinti ir numaldyti mirusiuosius ir visko iš karto siekta per Kūčių vakarienę, Velykų Didžiąją savaitę; vitalinių – per Užgavėnes, Sekmines, Jonines. Taigi, ritualu galima vadinti didžiausią apeiginės simbolizacijos laipsnį turėjusią žemdirbių veiklą.

Apeiga – tam tikrą simbolinę prasmę turintis ritualinis veiksmas, sudėtinė ritualo dalis. Apeiga savo turiniu artima papročiu, o kartais ją galima vadinti ir papročiu, bet tarp apeigų ir papročių gali būti ir skirtumų. Apeigas etnokultūros tyrinėtojai įvardija kaip visumą veiksmų ir poelgių, susijusių su tradicijomis, siekiant išreikšti tam tikrą idėją, jausmus. Svarbiausias apeigos bruožas – jos simboliškumas. Sunkiau apibrėžti ritualo ir apeigos santykį. Vieni tyrinėtojai apeigos ir ritualo terminus traktuoja sinonimiškai²⁷, kiti juos skiria²⁸. Darbo autorė taip pat atskiria ritualo ir apeigos terminus ir laikosi A. Vaicekausko nuomonės, jog apeigos esmę galima suvesti į labiau apibrėžtą (siauresnę) reikšmę turinčius simbolinius veiksmus ir formuluotes²⁹. Ritualas turi išplėtotą simboliką ir gali susidėti iš kelių skirtingu laiku ir skirtingoje erdvėje atliekamų apeigų.

Darbe *lietuvaininko* ir *mažlietuvio* (Mažosios Lietuvos lietuvio) sąvokos vartojamos sinonimiškai. Pastebėtina, jog *lietuvaininkų* vardas vartojamas nuo XVI a. pradžios, *mažlietuvių* – nuo XIX a. antrosios pusės. Aptariamųjų laikotarpių skirtinguose spaudiniuose Mažosios Lietuvos lietuviai buvo įvardijami nevienodai: *lietuvaininkai*, *Prūsų (arba) Prūsijos lietuvainikai*, *Prūsų (arba) Prūsijos lietuviai*.

²⁶ Račiūnaitė R., Senvaitytė D., Vaicekuskas A. *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*. Kaunas, 2001, p. 89.

²⁷ Vyšniauskaitė A. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas, 1993, p. 5.

²⁸ Vaicekuskas A. *Lietuvių žiemos šventės: bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.–XX a. pr.* Kaunas, 2005, p. 11–12.

²⁹ Ten pat, p. 12.

Mažosios Lietuvos terminas darbe, iš dalies, taip pat yra istoriografinės kilties, kadangi iki XX a. pr. daugelyje to meto tekstų ši teritorija buvo vadinama *Prūsų Lietuva*, akcentuojant politinį krašto priklausomumą. Tačiau Mažoji Lietuva negali būti traktuojama kaip administracinis ar juo labiau politinis vienetas. Tai yra etnografinė teritorija šiaurės rytinėje Prūsijos dalyje, kurioje iki XVI a. susidarė etnografinė mažlietuvių (lietuvininkų) grupė.

Tyrinėjimų ir šaltinių apžvalga

Senieji rašytiniai šaltiniai. Informacijos pateikimo atžvilgiu šaltinius galima suskirstyti į dvi grupes: pasauliečių amžininkų liudijimus (tarp pastarųjų galima išskirti XV–XIX a. tyrinėtojus) ir retrospektyvinę informaciją pateikiančius šaltinius. Abiejų grupių šaltinius, atsižvelgiant į jų kilmę, informatyvumo laipsnį, objektyvumą, galima suskirstyti į mažesnio taksonominio lygio grupes. Tarp pirmosios grupės šaltinių galima išskirti krikščionių dvasininkų liudijimus, paskelbtus vizitacijų raštuose, pamokslų rinkiniuose, įvairaus pobūdžio korespondencijose. Šios grupės šaltiniai pasižymi informacijos fragmentiškumu, atskleisdami to meto gyventojų kultūrinės terpės santykį su oficialia krikščionybės ideologija.

Etnografinio pobūdžio duomenų apie Prūsijos lietuvius randama nuo pat pirmosios lietuviškos knygos – Martyno Mažvydo „Katekizmo“ (1547)³⁰ pasirodymo. Jo prakalboje užsimenama apie pagonybės liekanas to meto Prūsų lietuvių papročiuose bei rašoma apie „siunčiamą giesmę“ vietoj „Velykų pauto“ dvasininkams ir bajorams. Taip pat piktinamasi „bedievišku elgesiu“ Kalėdų, Naujųjų metų, Trijų karalių ir kitų švenčių metu.

Nemažai etnografinės medžiagos pateikė XV–XVIII amžių vokiečių tyrinėtojai:

XV a. Heinrichas Beringeris (Heinrich Beringer, ?–1444) pamokyme „Apie prastuomenę, pirmiausia apie prūsus“³¹, rašydamas apie prūsų senuosius tikėjimus, aprašė paprotį persirenginėti per Užgavėnes.

XVI a. pabaigoje Kasparas Henenbergeris (Caspar Henneberg, 1529–1600) Prūsijos žemėlapiu aiškinime („Erklärung der Preussischen grössern Landtaffel oder Mappen, Königsberg“, 1595)³² rašo apie Įsruties apylinkėse švenčiamas Jonines, kur „vyksta baisus stabmeldžiavimas“. Taip pat pateikiama žinių apie apsaugą nuo raganų ir laužų kūrenimą šventės metu.

Teodoras Lepneris (Theodor Lepner, 1633–1691) 1690 m. parašė vokiečių kalba etnografinį veikalą „Prūsų lietuvius“³³, kuriame aprašė žaidimus per kalendorines šventes – supimąsi,

³⁰ Mažvydas M. Catechismvsa prasty szadei: 1547. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a.*, t. II, 2001, p. 186.

³¹ Heinricho Beringerio pamokymas 1428: Apie prastuomenę, pirmiausia apie prūsus. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos*, t. I, 1996, p. 492.

³² Caspar Hennenberger. *Erklärung der Preussischen groessern Landtaffeln oder Mappen*. Königsberg, 1595. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 342.

³³ Lepneris T. *Prūsų lietuvius*. Vilnius, 2011, p. 196.

kiaušinių mušimą, ridenimą, taip pat lietuviškų linkėjimų pavyzdžių: „Sveiks Naują metų sulaukęs, Sveiks Šventą Kalėdą sulaukęs“.

Matas Pretorijus (Matthäus Prätorius, apie 1635–1707) vokiečių kalba parašė etnografinį darbą „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“³⁴, kuriame visapusiškai aprašė Prūsijos gyvenimo realijas – istoriją, kultūrą, tautybes, kalbą, tikėjimą, švenčiamas šventes ir kt. Šiame veikle aprašyti ir Kūčių vakaro burtai.

Apie tai, kad birželio mėnesį per Joninių šventes lietuviai garbino dievą, vadindami jį *Didziu Lado* rašė Motiejus Strijkovskis (Maciej Strykowski, 1575–1578) veikle „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika“³⁵. Jis teigė pats dalyvavęs pagoniškose lietuvių aukojimo šventėse Mažojoje Lietuvoje apie Įsrutį, Ragainę, Livonijoje, Kurše, Žemaitijoje ir Lietuvoje apie Obelius, Subačių, Pasvalį.

XIX a. pab.–XXI a. rašytiniai šaltiniai ir tyrinėjimai³⁶

Daug nuveikė Rytų Prūsijos mokslinės draugijos, tyrusios Mažosios Lietuvos gyventojų kultūrą. Šiuos tyrėjus labiau domino vasaros švenčių ar gyvenimo ciklo apeigos. Čia būtų galima išskirti S. Dembovskio (Dembowski) „Lietuvių švenčių papročiai“ (1893)³⁷ bei Karlo Kapelerio (Carl Cappeller) „Kaip senieji lietuvininkai gyveno“, kuris išspausdintas veikle – „Lietuvininkai. Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje“ (1904)³⁸. Leidinyje pateikiami Eduardo Gizevijaus (Eduard Karol Samuel Gisevius), Oto Glagau (Otto Glagau), K. Kapelerio ir vieno nežinomo autoriaus darbai apie Prūsijos lietuvius. Turinio ir žanro atžvilgiu tai yra kiek skirtingi darbai: grynai etnografinis K. Kapelerio aprašas, beletrizuoti E. Gizevijaus liaudies buities vaizdai, reportažiniai O. Glagau kelionių įspūdžiai bei kompiliacinės apybraižos. Šiuose darbuose gausu informacijos apie vienos tautos dalies kultūrą, buitį, švenčių papročius ir tradicijas.

Leidiniai, skirti Klaipėdos krašto ir visos Mažosios Lietuvos istorijai ir kultūrai, kuriuose pateikiami lietuvininkų pasakojimai apie kalendorinių švenčių papročius Mažojoje Lietuvoje, aprašomos joms būdingos apeigos ir tradicinė jų reikšmė: „Lietuvininkų

³⁴ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. III, Vilnius, 2006, p. 459.

³⁵ Strykowski M. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*. Warszawa, 1846.

³⁶ XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje viena iš didžiausių spaudos akcinių bendrovių „Rytas“ spausdino lietuviškos krypties leidinius lietuvių kalba: *Lietuvos keleivj, Vakarus*, taip pat vokiečių kalba: *Memeler Beobachter* „Klaipėdos apžvalgininkas“. Šiuose laikraščiuose yra nemažai vertingos informacijos apie to meto lietuvininkų šventes. Opozicinės krypties leidinius daugiausia spausdino F. V. Zyberto „Memeler Dampfboot“ akcinė bendrovė. Tai buvo vokiškai kalbantiems gyventojams skirti laikraščiai: *Memeler Dampfboot* „Klaipėdos garlaivis“, *Lietuviška ceitunga*. Klaipėdoje ėjo ir keli savitraščiai bei žurnalai: *Jūra, Prekyba, Lietuvos evangelikų kelias, Pagalba* (Juška, Mališauskas, Pupšys 1994, 121).

³⁷ Dembovski S. *Litauische Festgebräuche. Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft*. 1893, p. 505–510.

³⁸ *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970.

žodis“ (1995)³⁹; „Lietuvininkų kraštas“ (1995)⁴⁰, „Gaigalaitis Vilius. Atsiminimai“ (1998)⁴¹, Vytenis Almonaitis, Junona Almonaitienė „Šiaurės Skalva“ (2003)⁴². Užuominų apie mažlietuvių religingumą kalendorinėse šventėse randama Alberto Juškos, Jurgio Mališausko, Vlodo Pupšio veikale „Lietuvininkų žemė“ (1994)⁴³. Apie Joninių šventimą Klaipėdos krašte du lietuvininkų pasakojimus galima rasti Viliaus Pėteraičio, Jurgio Reisgio, Jono Stikloriaus knygoje „Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neiški ateitis“ (2 dalys) (2003)⁴⁴. Pastebėjimų apie kalendorines šventes Mažojoje Lietuvoje galima rasti ir Daivos Kšanienės veikale „Muzika Mažojoje Lietuvoje. Lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a.–XX a. 4 dešimtmetis)“ (2003)⁴⁵ bei Linos Petrošienės monografijoje „Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos“ (2007)⁴⁶.

Šiam darbui svarbūs ir bendro pobūdžio darbai apie kalendorines šventes ar atskiras jų dalis. Jonas Balys veikale „Lietuvių kalendorinės šventės“ (1993)⁴⁷ nurodo tam tikrus Kalėdų šventimo Mažojoje Lietuvoje momentus bei mini tradicinį Klaipėdos krašto Kalėdų ir Užgavėnių patiekalą – šuipinį. Taip pat aprašo lietuvininkų Užgavėnių pasivažinėjimus ir tikėjimus, susijusius su linų augimu. „Lietuvių tautosakos skaitymuose“ (1948)⁴⁸ J. Balys pateikia ir Klaipėdos krašte gyvavusį paprotį – avilių vežiojimą bitėms „pravėdinti“. Šio autoriaus darbai išsamūs, patikimi. „Lietuvių kalendorinės šventės“ (1993) – tai leidinys, turintis ne tik mokslinę, bet ir praktinę reikšmę – savotiška lietuvių papročių, burtų ir apeigų enciklopedija, kuria naudojosi ir kiti tyrėjai.

Darbe naudotasi Juozo Kudirkos knyga „Papročiai ir kaimo kultūra“ (1996)⁴⁹, taip pat ir J. Kudirkos darbais apie atskiras kalendorinių švenčių dalis: „Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos“ (1993)⁵⁰ (čia randama užuominų apie Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų Kūčių šventimo papročius, su orų spėjimais susijusių lietuvininkų tikėjimų), „Užgavėnės“ (1992)⁵¹ (autorius aprašo tradicinį Mažosios Lietuvos šventės valgį – avienę), „Joninės“ (1991a)⁵², „Vėlykų šventės“ (1992)⁵³.

---

³⁹ *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.

⁴⁰ *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.

⁴¹ *Gaigalaitis Vilius. Atsiminimai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998.

⁴² Almonaitis V., Almonaitienė J. *Šiaurės Skalva*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2003.

⁴³ Juška A., Mališauskas, J., Pupšys, V. *Lietuvininkų žemė*. Vilnius: Šviesa, 1994.

⁴⁴ Pėteraitis V. ir kt. *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neiški ateitis*. Vilnius: Romuna, 2003.

⁴⁵ Kšanienė D. *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a.–XX a. 4 dešimtmetis)*. Klaipėda, 2003.

⁴⁶ Petrošienė L. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.

⁴⁷ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis, 1993.

⁴⁸ Balys J. Metinės šventės. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. T. I–II, 1948, Tiubingenas.

⁴⁹ Kudirka J. *Papročiai ir kaimo kultūra*. Kaunas: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai, 1996.

⁵⁰ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga, 1993.

⁵¹ Kudirka J. *Užgavėnės*. Vilnius: Mokslas, 1992.

⁵² Kudirka J. *Joninės*. Vilnius: UAB Vizija, 1991.

⁵³ Kudirka J. *Vėlykų šventės*. Vilnius: Mokslas, 1992.

Kitas vertingas tyrimui veikalas – Angelės Vyšniauskaitės „Mūsų metai ir šventės“ (1993)⁵⁴, kuriame minimi Kūčių ir Kalėdų šventimo papročiai Mažojoje Lietuvoje, nurodoma, jog XIX a. pab. šiame krašte buvo *Šyvio šokdinimo* paprotys.

Pranės Dundulienės darbe „Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos“ (1991)⁵⁵ galima rasti informacijos apie Tilžės, Ragainės apylinkėse per Kūčias gamintus valgius.

Atskiros studijos, nagrinėjančios kalendorines šventes, yra parengtos Nijolės Marcinkevičienės: „Atvažiuoja Kalėdos. Advento – Kalėdų papročiai ir tautosaka“ (2000)⁵⁶, „Kupole rože. Sekminių–Joninių papročiai ir tautosaka“ (2003)⁵⁷, „Velykų rytą lelija pražydo. Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka“ (2006)⁵⁸. Knygoje „Kupole rože“ (2006) N. Marcinkevičienė analizuoja Didžiojo penktadienio reikšmę Mažojoje Lietuvoje, o Klaipėdos krašto Joninių šventės apeigas ant Rambyno kalno aprašo knygoje „Rasos. Joninės. Kupolės“ (1991)⁵⁹.

2012 m. buvo išleistas atlasas „Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“ (sudarytojas Žilvitis Šaknys; Vilnius)⁶⁰, kuriame Ž. Šaknys aptaria iniciacinius ir kalendorinius jaunimo papročius tiriamojame vietovėje. Tačiau reikėtų pastebėti, jog dauguma informantų yra ne lietuvininkai, o tiesiog toje teritorijoje šiandien gyvenantys jaunuoliai.

Enciklopedijos, žinytai. Rašant šį darbą, buvo remtasi enciklopedijomis, kuriose surinkta beveik visa įmanoma dokumentika, etnografinė bei istoriografinė medžiaga apie Mažosios Lietuvos kraštą, jo tautinio identiteto evoliuciją – baltų kultūrą, lietuviškumą, apie Mažosios Lietuvos gyventojus (senovės prūsus ir lietuvininkus), jų gyvenimą, taip pat aprašomos Lietuvos ir Prūsijos aktualijos. Vienas svarbiausių tokių veikalų – „Mažosios Lietuvos enciklopedija“ (I–IV t., 2000–2009)⁶¹.

Dalis informacijos įvairiais kalendorinių švenčių klausimais rasta bendro pobūdžio enciklopedijose: „Lietuvių enciklopedija“ (I–XXXVII t.) (1953–1987)⁶², „Lietuviškoji tarybinė

⁵⁴ Vyšniauskaitė A. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa, 1993.

⁵⁵ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis, 1991.

⁵⁶ Marcinkevičienė N. *Atvažiuoja Kalėdos. Advento – Kalėdų papročiai* ir tautosaka. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras, 2000.

⁵⁷ Marcinkevičienė N. ir kt. *Kupole rože: Sekminių–Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakariniėnė. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras, 2003.

⁵⁸ Marcinkevičienė N. ir kt. *Velykų rytą lelija pražydo*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakariniėnė. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras, 2006.

⁵⁹ Marcinkevičienė N. *Rasos. Joninės. Kupolės*. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras, 1991.

⁶⁰ *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Sudarė Šaknys Ž. Vilnius, 2012.

⁶¹ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. I–IV. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2009.

⁶² *Lietuvių enciklopedija*. T. I–XXXVII. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1987.

enciklopedija“ (I–XIII t.) (1976–1985)⁶³, „Mitologijos enciklopedija“ (1997–1999)⁶⁴, „Мифы народов мира“ (1987–1988)⁶⁵.

Remiantis šia tyrinėjimų bei šaltinių apžvalga, galima teigti, jog Mažąją Lietuvą, jos istoriją, kultūrą buvo nuolat domimasi, tyrinėjama, tačiau konkrečiai apie kalendorinių švenčių papročius Mažojoje Lietuvoje, ypač regioninį jų specifiškumą, pateikiama informacija yra labai fragmentiška.

---

⁶³ *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. I–XIII. Vilnius: Mokslas, 1976–1985.

⁶⁴ *Mitologijos enciklopedija*. T. I–II. Vilnius: Vaga, 1997–1999.

⁶⁵ *Мифы народов мира*. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1987–1988.

1. MAŽOSIOS LIETUVOS LIETUVININKAI: ISTORIJA IR VIETA

Tarp kalendorinių švenčių šventimo ir tapatumo formavimo procesų esama glaudaus ryšio. Robo Van Ginkelio (Rob Van Ginkel) manymu, šventės atveria pačias geriausias galimybes tapatumo formavimui ir etninės grupės tapatumo politikai nacionaliniu, regioniniu ar vietiniu lygmeniu⁶⁶. Tapatybė konstruojama pabrėžiant kultūros formų savitumą, ieškant visuomenę konsoliduojančių ir integruojančių elementų, simbolių. Orvaro Lofgren (Orvar Löfgren) teigimu, analizuojant šventės ir tapatumo valdymo sąsajas, svarbu pažvelgti ir į diachroninę perspektyvą⁶⁷. Todėl tiriant Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių specifiką, negalima atsiriboti ir nuo lietuvininkų tapatumo problemos bei jį veikiančių veiksnių analizės.

Šiuolaikinėse lietuvininkų šventėse konstruojama tapatybė, interpretuojama kultūros tradicija, aktualizuojamas paveldas, tad norint išanalizuoti, koku pagrindu bandoma atkurti Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių ciklą, visų pirma būtina aptarti mažlietuvių savimonės klausimą bei šio krašto istoriją ir ribas. Skyriuje atkreipiamas dėmesys į šios etninės grupės raidos istoriją, akcentuojant lietuvininkų tautinį tapatumą ir savivoką lėmusius veiksnius⁶⁸. Tyrimui reikšmingi šie tapatumo aspektai – lokalis susitapatinimas, t. y. vietos ir iš jos kylančių parametrų reikšmė grupiniam susitapatinimui, bei tautinio tapatumo pavidalas, įprasmintas kalendorinėse šventėse. Taigi tiriant tapatybę ypač svarbu atkreipti dėmesį į lietuvininkų regioninį tapatumą, etniškumą, kultūros paveldą istorijos, erdvės ir laiko požiūriu.

Mažlietuvių tapatumo problema lietuvių istoriografijoje yra mažai tyrinėta, pasigendama darbų, kuriuose būtų atskleista lietuvininkų identiteto ir jį lėmusių kultūrinių aplinkybių visumos analizė. Vienas iš pirmųjų vokiečių ir lietuvių istorikų abipusio bendradarbiavimo rezultatų buvo 1992 m. išleistas straipsnių rinkinys apie vokiečių ir lietuvių santykius⁶⁹. Čia publikuotame Algirdo Matulevičiaus straipsnyje⁷⁰ atskleidžiamas ne besąlygiškas integracijos galimybes eskalavimas, bet pateikiama per kelis istorijos šimtmečius susiformavusi skirtinga kultūrinė, religinė, politinė aplinka, mažlietuvių grupės savitumai. Vytauto Žalio darbe⁷¹ per Mažosios ir Didžiosios Lietuvos politinės integracijos prizmę išskiriamas mažlietuvio / klaipėdiškio identiteto specifiškumas, suponuotas skirtingu nei Didžiojoje Lietuvoje istorinių realiųjų. Silva Pocyte savo

⁶⁶ Van Ginkel R. Celebrating Localism: the Festive Articulation of Texel's Identity, in: *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*, editors Peter Jan Margry and Herman Roodenburg, Wiltshire, 2007, p. 37.

⁶⁷ Löfgren O. The Nationalization of Culture, *Ethnologia Europea*, 1989, p. 9.

⁶⁸ Remiantis įvairių, tapatumą tyrinėjiančių mokslo kryptų teoriniais konceptais, lietuvininkų tapatybės klausimas analizuojamas tarpdisciplininėje perspektyvoje.

⁶⁹ *Die Grenze als Ort der Annäherung: 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Köln, 1992.

⁷⁰ Matulevičius A. Deutsch-litauische Beziehungen in Preußisch-Litauen. *Die Grenze als Ort der Annäherung: 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Köln, 1992, p. 25–44.

⁷¹ Žalys V. *Kova dėl identiteto: kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993.

veikale⁷² tyrinėja mažlietuvių identitetą ir jo raišką per kultūrinių lietuvininkų draugijų veiklą. Vokiečių autoriai mažlietuvių identiteto klausimą nagrinėja remdamiesi ir atskiromis šios definicijos kategorijomis. Gerhardas Baueris (Gerhard Bauer)⁷³ ir Christianė Šiler (Christiane Schiller)⁷⁴ aktualizavo mažlietuvių tautinio identiteto klausimą kalbinių santykių, vokiečių ir lietuvių kalbų socialinio vartojimo arealo, jų prioretinio pasirinkimo lygmeniu. Artūras Hermanas (Arthur Hermann)⁷⁵ nagrinėjo mažlietuvių konfesinio priklausomumo svarbą apibrėžiant jų identitetą, bažnytinės politikos požiūrį į lietuviškumo išsaugojimą. Manfredas Kleinas⁷⁶ (Manfred Klein) iškelia novatorišką kultūrinės antropologijos uždavinį – tautinių grupių saviidentifikaciją nagrinėti kultūrų supanašėjimo lygmeniu. Joachimas Tauberis (Joachim Tauber)⁷⁷ mažlietuvių identiteto specifiškumą apibrėžia remdamasis pagal *Oral History* metodiką užrašytais interviu. Autorius išsamiai išanalizavo gimtosios kalbos, religijos, kultūrinės aplinkos ir tradicijų įtaką mažlietuvių identiteto formavimuisi, pateikė autentiškais šaltiniais paremtą mažlietuvių saviidentifikacijos sampratą. Apibendrinamas tyrinėjimų medžiagą, jis konstatavo, jog „lietuvininkai stovėjo ant etninės mažumos, moderniaja samprata, ribos. Stiprus tradicinės visuomenės inertškumas ir menka regiono modernizacija vedė prie etninės grupės užsikonservavimo“⁷⁸.

Taigi lietuvininkų tapatumui įtakos turėjo platus socialinis kontekstas, įvairūs tiek išoriniai (emigracija, mišri santuoka, vokietinimas ir t.t.), tiek vidiniai (vertybės, prierašumas, religija ir t.t.) veiksniai. „Dauguma senųjų vietinių klaipeidiškių pasitempę, žinantys savo vertę ir jautrūs žmonės. Daugelis uždari ir į jų vidų prasiskverbti ne visada lengva. O jei su kuriais pavyksta nuodugniau įsikalbėti, yra malonūs, tiesiog elegantiški žmonės. Tokių dauguma. Vieni lietuvininkai jau yra visiškai lietuviškos orientacijos, kiti laiko save tik Mažosios Lietuvos arba Rytų Prūsų lietuvininkais, tretį pagal savo kultūrą mano esą pusiau lietuvininkai, pusiau vokiečiai, tačiau visi Lietuvą laiko savo tėvyne. Pavyzdžiui, Sokaičių kaimo pagrindinis tarmės atstovas Jonas Banaitis nuoširdžiai prisipažino: „jokie mes ne vokiečiai, esam nuo amžių lietuvininkai

⁷² Pocyte S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002.

⁷³ Bauer G. *Deutsch-litauische Sprachbeziehungen und nationale Identität im Memelland. Erkenntnisse aus neueren ethnographischen Quellen*. Lampertheim, 1995.

⁷⁴ Schiller C. *Das Preußisch-Litauische vor und nach dem Ersten Weltkrieg. Eine soziolinguistische Perspektive. Selbstbewusstsein und Modernisierung: sozialkultureller Wandel in Preußisch-Litauen vor und nach dem Ersten Weltkrieg*. Osnabrück, 2000, p. 173–184.

⁷⁵ Hermann A. Lietuviškumo problema Rytų Prūsijos Evangelikų bažnyčioje 1871–1933. *Lituanistica*, nr. 2 (34). Vilnius, 1998, p. 47–58.

⁷⁶ Klein M. Preußisch-Litauen. Neue Aufgaben für die kulturanthropologische Forschung. *Die Grenze als Ort der Annäherung: 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Köln, 1992, p. 13–25.

⁷⁷ Tauber J. Der unbekanntete Dritte: Die Kleinlitauer im Memelgebiet 1918-1939. „Der Fremde im Dorf“: *Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte*. Lüneburg, 1998, p. 85–104.

⁷⁸ Ten pat, p. 103.

šišoniškiai“ [...] Pagal tikybą jie daugiausia evangelikai. Daugumas žino savo kilmę, giminės istoriją ir savo gimtųjų kaimų istoriją“⁷⁹.

Silvos Pocytės teigimu, „pasakymo „esu lietuvininkė/as“ net ir daugelis Klaipėdos krašto dabartinių gyventojų pilnai nesuvokia. Tokią situaciją suformavo kelių dešimtmečių pokarinės nuostatos – tikroji šio krašto istorija buvo slepiama, apie ją net buvo draudžiama kalbėti“⁸⁰. Šio krašto gyventojų identiteto problema gana kebli. Apibendrinantis šio krašto gyventojus žodis būtų „klaipėdiškis“. Savo laisva valia to krašto gyventojai vadinasi ar „lietuvininkai“, ar „vokiečiai“ – kiekvienas turi teisę pats apsispręsti, kokia jo tapatybė.

Kultūriniame lygmenyje mažlietuvius jautėsi esąs vokiškos aplinkos žmogus, tą sampratą labiausiai stiprino politinė priklausomybė ir protestantizmo dvasia, vokiečius ir lietuvininkus vienijusi jau nuo XVI a. pradžios. Tautine prasme mažlietuviai sugebėjo save suvokti kaip atskirą grupę, kurios pagrindiniu identifikavimo simboliu tapo gimtoji lietuvių kalba ir etninė kultūra (tautosaka, papročiai)⁸¹. Kadangi lietuvių kalba buvo vienas iš pagrindinių lietuvininkų tautinės grupės įprasminimo kriterijų, jos nykimas mažlietuviams reiškė vis sunkesnes galimybes išlikti patiems savimi. Todėl lietuviškas kultūrinis judėjimas Mažojoje Lietuvoje buvo glaudžiai susijęs tiek su mažlietuvių kaip tautinės grupės, tiek su jų pamaldumo išsaugojimu. Tačiau akulturacija keitė ir tradicijas bei papročius. Lietuvininkų butyje įsitvirtino vokiški papročiai: minimos tėvų ir vaikų gimimo dienos, per Kalėdas puošiamos eglutės ir pan., kur „bendra socialinė raida, ypač komunikacijos ir industrijos srityse, XIX a. antrojoje pusėje sustiprino asimiliacines tendencijas“⁸².

1.1. Lietuvininkų tautinio tapatumo problema

Nagrinėjant lietuvininkų identiteto problemą, neatsiejama yra jų visuomenės socialinės struktūros ypatybių samprata. Skirtingai nei Didžiojoje Lietuvoje, kur XIX a. antrojoje pusėje atgimimo laikotarpiu lemiamas vaidmuo teko inteligentijos sluoksniui, mažlietuviai išsiskyrė savo nepilna socialine struktūra, beveik nesusiformavusiu inteligentijos sluoksniu. „Dėl vadovaujančių vokiečių pozicijos ekonomikoje ir politikoje, ilgamečių valdžios draudimų mažlietuviams apsigyventi miestuose lietuvininkai reprezentavo kaimo kultūrą ir, stiprindami savo valstietiškaį įvaizdį, vadino save „būrais“, lietuviškai kalbančiais kaimo žmonėmis“⁸³.

⁷⁹ *Lietuvininkų žodis*. Kaunas, 1995, p. 567.

⁸⁰ Petraitytė A. Būti ar nebūti lietuvininku. *Voruta*. 2006. Prieiga per internetą: <http://www.mazojilietuva.lt/article.php?article=420> (žiūrėta 2011-12-13).

⁸¹ Pocytė S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002, p. 8.

⁸² Balzyt L. Zur Frage des nationalen Bewußtseins der Masuren im 19. und 20 Jh. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. 1996, p. 35–71.

⁸³ Bauer G. *Deutsch-litauische Sprachbeziehungen und nationale Identität im Memelland: Erkenntnisse aus neueren ethnographischen Quellen*. Lampertheim, 1995, p. 55.

Mažlietuviams buvo sunkiai pasiekiamas aukštasis mokslas, be to, bet koks pakilimas socialinio statuso laipteliais buvo suprantamas kaip tapsmas vokiečiu. „Dauguma lietuvininkų kultūrinio sąjūdžio veikėjų buvo įgiję tik pradinį išsilavinimą“⁸⁴.

Istorikų teigimu, „lietuvininkų tautinis tapatumas yra apibrėžiamas trimis definicijomis: vokiškasis valstybinis, religinis bei lietuviškas lingvistinis“⁸⁵. Mažlietuvio paklusnumą *savai* vokiškai valdžiai, lojalumą valstybės karaliui ar kaizeriui suponavo ne tik ilgaamžė priklausomybė Prūsijos valstybei, bet ir religinė tradicija, kuria remiantis valstybės valdovas kartu buvo ir protestantiškosios bažnyčios galva. Po 1871 m. pradėtą prievartinį lietuvių kalbos draudimą mažlietuvius traktavo kaip netekimą galimybės melstis gimtąja kalba, kurios išsižadėjimas buvo suprantamas kaip nusižengimas prieš Dievą. Lietuvininkai, išlikdami lojaliais kaizerio pavaldiniais, norėjo, kad iš jų nebūtų atimama gimtoji kalba. Mažlietuvio ištikimybė vokiškai valstybei nebuvo adekvatus jo susitapatinimas su vokiečiu, todėl mažlietuvių reikalavimai dėl lietuvių kalbos teisių vartojimo niekada neperžengė politinio lojalumo ribos. Su lietuvių kalba tapatinamas ne tik lietuvininkų pamaldumo išsaugojimas – lietuvių kalbos išsaugojimas buvo suprantamas ir kaip pagrindinis visos grupės išlikimo garantas. Tačiau dėl per kelis šimtmečius susiformavusių paternalistinių ryšių, gyvenimo vokiškoje valstybėje mažlietuvių kultūrinis sąjūdis nepasisakė prieš vokiečių kalbą, o jos mokėjimą, neišsižadant ir gimtosios kalbos, traktavo kaip tam tikrą galimybę mažlietuviams pakilti į modernesnę kultūrinę lygiagreotę ir pakankamą komunikavimą pačios valstybės viduje.

Lietuvininko tautinio tapatumo nagrinėjimas suponuoja ir Didžiosios bei Mažosios Lietuvos integracijos problemą. XVI a. mažlietuviams tapus protestantais, tarp jų ir didlietuvių iškilo tikybos barjeras, kurį stiprino ir priklausymas skirtingoms valstybėms⁸⁶.

Kalbant apie santykį „mes“ ir „kiti“ Mažojoje Lietuvoje, galima teigti, jog kelis šimtus metų gyvavę religijų skirtumai labiausiai lėmė tarpusavio nesusikalbėjimą ir šio krašto specifikos nepriėmimą kaip *savos* istorijos, kaip svarbios visai Lietuvai kultūros dalies. S. Pocyte teigia, jog pažvelgus į Klaipėdos krašto situaciją tarpukariu, matyti, kad vokiečiai lietuvininkus laikė tais, kurie „išdavė Vokietiją“, o Didžiosios Lietuvos lietuviai – pusiau vokiečiais, tad *svetimais*: „bendravimo šeimoje patirtis man suteikė žinojimą, kad esame „kitokie“ – tai atėjo iš močiutės, ir iš tėčio, mamos pasakojimų. Mano abu tėvai yra šio krašto žmonės, klaipėdiškiai. Prisimenu mano vaikystėje močiutę kalbant apie Agluonėnų, kitų aplinkinių kaimų kaimynus ir skiriant – vieni yra „vietiniai“, kiti – „nevietiniai“. Man, vaikui, tai buvo nesuprantama, klausdavau: „O kas tai yra „vietinis?“ Ji sakydavo: „Tie, kurie čia gyvena nuo senų laikų“. „Kitoniškumo“ suvokimą

⁸⁴ Kaunas D. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai: 1885–1940 metų ikonografija*. Vilnius, 2000, p. 20.

⁸⁵ Pocyte S. Mažosios Lietuvos lietuvių mentaliteto atspindys kultūrinių draugijų veikloje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra*, t. II. Klaipėda, 2003, p. 155.

⁸⁶Ten pat, p. 156.

dar vaikystėje formavo ir bažnyčia – esu krikščyta ir konfirmuota. Žmonės, atsikėlę po karo, jautėsi esantys vertesni šeiminiškai, nei gyvenę čia ilgus metus. Kai Atgimimo laikais mes, to krašto žmonės – klaipėdiškiai, lietuvininkai ar vokiečiai – išėjome į viešumą, prabilome apie save, tai galima buvo justi, jog tarp ne klaipėdiškių, kurių dauguma katalikai, kilo tam tikra sumaištis⁸⁷.

Dauguma autorių (A. Juška⁸⁸, A. Hermann⁸⁹, S. Pocyte⁹⁰, A. Matulevičius⁹¹, M. Brakas⁹²) neabejoja, kad saugant Mažosios Lietuvos lietuvininkų lietuviškumą religijai teko pagrindinis vaidmuo, nes dėl jos lietuvių kalba buvo ir liko etninės grupės substratu tuomet, kai čia valstybingumas buvo siejamas su vokiškumu. Lietuviškajai, kaip ir vokiškajai, historiografijai įtakos turėjo tarpukario bei pokario ideologinės aktualijos, reikalavusios iš jos politinio korektiškumo ir ideologinio lojalumo, o tautinio tapatumo klausimas dažnai buvo aiškinamas ideologijų, kurioms ji atstovavo, požiūriu⁹³. Kita vertus, tautinio tapatumo problema jau XX a. pradžioje buvo susieta su ekonominės emigracijos, vykusios iš Lietuvos į Šiaurės ir Pietų Amerikos žemynus, klausimais. To paties amžiaus viduryje kraštą okupavus Sovietų Sąjungai, prasidėjo priverstinė tautos elito (mokytojų, pramonininkų, bankininkų, verslo žmonių, ūkininkų, kūrybinės ir meninės inteligentijos, mokslininkų) emigracija, kuri privertė atkreipti dėmesį į tautos išlikimo ir jos tapatumo problemas, siejamas su valstybingumo išsaugojimu. Religijos vaidmens analizė, lietuvininkų tautinės savasties, jos tapatumo problematika atsidūrė istorinės sąmonės periferijoje, tuo labiau kad dėl Antrojo pasaulinio karo metu vykusių geopolitinių procesų dalis Mažosios Lietuvos tapo integralia etninės Lietuvos dalimi ir šio krašto etninė sudėtis radikaliai pakito.

1.2. Lietuvininkų tautinį tapatumą ir savivoką lėmę veiksniai

XX a. II pusėje labai pakitus Mažosios Lietuvos gyventojų sudėčiai pagal etninę kilmę, šiuo metu nedidelė gyventojų dalis suvokia save lietuvininkais. P. Kalniaus teigimu, lietuvininkų „liko gal keletas šimtų, bet ir tie yra išsisklaidę“⁹⁴. Galima teigti, jog mažlietuvių tapatumą ir savimonę lemia keli faktoriai – tai lietuvininko ir vokiecininko samprata, žmonių kalba, kultūrinis ir istorinis savitumas – istorijos ir papročių raida, geografiniai krašto ypatumai, žmonių amžius bei kiti veiksniai.

⁸⁷ Petraitytė A. Būti ar nebūti lietuvininku. *Voruta*. 2006. Prieiga per internetą: <http://www.mazojilietuva.lt/article.php?article=420> (žiūrėta 2011-12-13).

⁸⁸ Juška A. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997.

⁸⁹ Hermann A. *Klaipėdos krašto bažnytinė padėtis 1919–1945 m. Lietuvos evangelikų bažnyčios*. Vilnius, 2003.

⁹⁰ Pocyte S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002.

⁹¹ Matulevičius A. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: lietuvių tautinė padėtis*. Vilnius, 1989.

⁹² Brakas M. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius, 1995.

⁹³ Baublys A. Klaipėdos krašto dvasinis paveldas – europinių kultūrų sąveikos kontekste. *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilnius, 2006.

⁹⁴ Kalnius P. Apie įvairius požiūrius į etnokultūrinius regionus ir galimus jų ribų nustatymus. *Etninė kultūra*. Vilnius, 2001, p. 57.

Taigi, pirmasis veiksnys yra tiek lietuvių, tiek ir vokiečių istoriografijoje vis dar nedviprasmiškai aiškinamas „lietuvininko ir vokietininko (asimiliuoto lietuvininko, save laikiusio vokiečiu) sampratų apibūdinimas“⁹⁵. Abi pusės atskaitos kriterijumi vieningai laiko lietuvių kalbą, tačiau nesusikalbėjimas glūdi skirtingame valstybiškumo sampratos kontekste. Reikėtų priminti, kad šią etninę grupę sudarė ne tik ekonominiai išeiviai iš LDK, bet ir asimiliuoti prūsai, kuršiai – t. y. senųjų baltų genčių palikuonys. Visi jie buvo Prūsijos valstybės piliečiai, kurie dėl Reformacijos įgijo kalbinį suverenumą bažnyčioje ir bažnyčios žinioje buvusiose mokyklose, tapo suvereni valstybės objektu⁹⁶, tačiau niekada neturėjo politinės autonomijos ar savivaldos, grindžiamos etniniu principu. Kai tautiškumas nagrinėjamas valstybiškumo kontekste, tautinio tapatumo sąvoka yra apibrėžiama kaip visuma veiksnių, nukreiptų į nuo valstybės neatsiejamą tautiškumą. Tai savaime suprantama ir nekelia jokių prieštaravimų, tačiau esama istorinių aplinkybių, kai valstybiškumas ir tautiškumas negali būti glaudžiai susiję dėl vienokių ar kitokių politinių priežasčių. Tokios aplinkybės susiklostė Klaipėdos krašte, kuris buvo Mažosios Lietuvos dalis. Skirtingai nei Didžiojoje Lietuvoje, kur tautinis tapatumas prasidėjęs tautiniam atgimimui buvo nukreiptas valstybingumo (iš pradžių – autonomijos Rusijos imperijoje, vėliau – monarchijos ir tik politiškai palankiai susiklosčius aplinkybėms – visiško valstybingumo) atkūrimo keliu, Mažosios Lietuvos lietuvininkams politinės realijos, bent jau iki Pirmojo pasaulinio karo, nebuvo palankios. Tautinis tapatumas čia buvo formuojamas remiantis kalbiniais, religiniais ir kultūriniais aspektais. Apie tai akivaizdžiai byloja visa esama istoriografija, kuri daug dėmesio yra skyrusi Mažosios Lietuvos ar Klaipėdos krašto lietuviškų kultūrinių organizacijų veiklos studijai ir analizei⁹⁷, lietuviškos spaudos ir švietimo raidai⁹⁸ bei šio krašto Liuteronų bažnyčios istorijai⁹⁹.

Antrasis lietuvininkų tapatumą lemiantis veiksnys – kalba – tai taip pat ir svarbiausias kultūrą apibrėžiantis veiksnys. „Etninės kultūros bruožai ir savito folkloro fiksavimas siejasi su kalbos dialekto paplitimu. Antropologai kalbą vertina kaip svarbiausią kultūrą apibrėžiantį veiksni“¹⁰⁰. Etninės kultūros iškėlimas ar deklaravimas daugeliu atvejų atspindi žmonių daugumos nacionalines idėjas¹⁰¹, tautiškumą. Bet kuriuo atveju per kalbą saugojama ir perduodama kolektyvinė (tautos) patirtis. Pastebėtina, jog vienas iš esminių lietuvininkų tautinio

---

⁹⁵ Baublys A. Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą – Klaipėda ir Klaipėdos kraštas. *Res humanitariae I*. Klaipėda, 2007, p. 7–14.

⁹⁶ Juška A. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003.

⁹⁷ Pocyte S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002.

⁹⁸ Kaunas D. *Mažosios Lietuvos spaustuvės 1524–1940 m.*: žinynas. Vilnius, 1987.

⁹⁹ Hermann, A. *Klaipėdos krašto bažnytinė padėtis 1919–1945 m. Lietuvos evangelikų bažnyčios*. Vilnius, 2003.

¹⁰⁰ Antinienė D. Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. *Sociologija: Mintis ir veiksmas*. Vilnius, 2002, p. 101.

¹⁰¹ Čepaitienė A. Atgavinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta. *Lietuvos etnologija*, 1 (10), 2001, p. 167–197.

tapatumo bruožų taip pat yra kalba: „Mes, Klingeriai, buvome tikri lietuvininkai. Mano omama (senelė) vokiškai nemokėjo nė žodžio. Tiesa, buvo kiti Klingeriai, tie tekalbėjo vokiškai, bet jie mums ne giminės“¹⁰². Anthonis D. Smithas (Anthony D. Smith) etninio atskirumo suvokimą kildino iš „objektyvių kultūrinių skirtumų“, iš kurių „religija, papročiai, institucijos, kalba ar istorija turėjo per kelias kartas veikti kaip barjerai, skiriantys tam tikrą žmonių grupę didesnėje valstybėje“¹⁰³. Lietuvininkų ir vokiečių etninio atskirumo identifikavimą sunkino religijos, institucijų ir istorinės raidos tapatumas, tačiau visiškai susitapatinti trukdė pagrindinis barjeras – skirtingos gimtosios kalbos. Mažlietuviams lietuvių kalbos išsaugojimas buvo glaudžiai susipynęs su religingumo ir monarchizmo jausmais.

Yra ir daugiau kultūros elementų, kurie skatina lietuvininką tapatinti save su ta etnine grupe: vertybės, kultūros paveldas ir t.t. Visi jie skatina pozityvius tautinius jausmus ir prierašumą savo tautinės grupės nariams.

„Mūsų krašte susitiko dvi kultūros: žemaitiška lietuviška ir vokiška. Mūsų kultūros rieke buvo dvigubai aptepta ir apdėta. Didiausias skyrimas (skirtumas) buvo religija – žemaitėi katalikai, prūsai evangelikai. Bet tas skirtumas nebuvo visiškas, nes buvo ir vokiškų katalikų. Plikių katalikų bažnyčios aprūpintojis buvo Pakamorių kalvis Froese. Pro mūsų ūkio(-į) pravažavo daug žemaitių, važuodami į Plikių bažnyčią. Neatsimenu, kad tarp būrų, žemaitių ir vokiečių Graumenieje būtų buvęs nesutikimas. Kasdieniški darbai, rūpesčiai ir džiaugsmai mumis stipriau surišo, kaip skirtinga kiltis mumis būtų galėjusi išskirti“¹⁰⁴.

Taigi dar vienas lietuvininkų savimonę lemiantis veiksnys – tai Mažosios Lietuvos kultūrinis ir istorinis savitumas. Mažoji Lietuva susijusi su senųjų prūsų istorija ir dvasios paveldu, todėl yra prasmės ieškoti šių sąsajų konkretesnių formų. Dėl Prūsijoje gyvenusių lietuvių kilmės yra nemažai ginčytasi ir dabar dar tebesiginčijama. Svarbiausią ginčų objektą sudaro senosios etninės bei kalbinės ribos tarp prūsų ir lietuvių nustatymas. Nuo XVI a. pradžios Mažosios Lietuvos lietuviai priklausė Prūsijos valstybei – Mažoji Lietuva buvo Rytų Prūsijos šiaurės rytų dalis. Jos ilgą, daugiau kaip 700 metų, istoriją apibūdina trys faktoriai: 1) ryšiai su giminiškos lietuvių tautos kamieniu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, carinėje Rusijoje ir XX amžiaus pradžioje vėl atsikūrusioje Lietuvos Respublikoje; 2) priklausomybė vokiečių riterių ordinui ir jo paveldėtojais Prūsijos valstybei; 3) artima etninė giminystė su bendro likimo atskira tauta – senaisiais prūsais. Visi trys tos etninės ir politinės padėties aspektai atsispindi ne tik jos

---

¹⁰² *Lietuvininkų žodis*. Kaunas, 1995, p. 720.

¹⁰³ Smith D. A. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius, 1994, p. 204.

¹⁰⁴ *Lietuvininkų žodis*. 1995, p. 658.

pavadinime, bet ir jos gyventojų lietuvių tautinėje sąmonėje¹⁰⁵; 4) tikėjimo išpažinimas – liuteronybė¹⁰⁶.

Mažoji Lietuva – istoriškai susidariusi ir iki 1945 m. egzistavusi vientisa vakarinių lietuvių etninė teritorija prie Baltijos jūros. „Priklausydama Prūsijos, nuo 1871 m. – Vokietijos valstybei, ji niekada neturėjo administracinio ir politinio savarankiškumo, todėl buvo apibrėžiama tik geografinėmis, tautinio išskirtinumo ir valstybinio pavaldumo kategorijomis. Jas dar iki Pirmojo pasaulinio karo įtvirtino Vidurio Europos istorijos šaltiniai ir mokslas. Kiek kitokia, dėkingesnė lemtis teko teritorijai į šiaurę nuo Nemuno, 1919 m. pavadintai Klaipėdos kraštu ir veikiai autonomijos teisėmis prijungtai prie Lietuvos Respublikos. Antrasis pasaulinis karas Mažąją Lietuvą ištrynė iš pasaulio geografinio ir politinio žemėlapio“¹⁰⁷.

Per kelis šimtmečius lietuviai tapo ištikimais ir lojaliais savo valstybės piliečiais, protestantiškosios religinės tradicijos puoselėtojais. Nepaisant ilgaamžio mažlietuvių ir vokiečių bendrabūvio, lokalsios kultūrinės, socialinės ir ekonominės įtakos kasdienio skverbimosi į lietuvininkų buitį ir aplinką, pastarieji išsiskyrė savo puoselėjamos etninės kultūros (tautosakos, papročių) elementais ir gimtąją lietuvių kalbą, kurios vartojimas ir mokymas mokyklose iki XIX a. antrosios pusės valdžios institucijų nebuvo draudžiamas, nors bandymų apriboti lietuvių kalbos mokymą XIX a. pradžioje būta. 1871 m. susikūrus Vokietijos imperijai pradėta sisteminga germanizavimo politika, tautinių mažumų kalbų teisių suvaržymas, jų vartojimo uždraudimas viešajame gyvenime ir mokyklose inspiravo mažlietuvių tautinį-kultūrinį sąjūdį, visų pirma pasireiškusių siekiu išsaugoti gimtosios kalbos kultūrinės, religinių apeigų atlikimo funkcijas¹⁰⁸.

Nors 1923–1939 m. Klaipėdos kraštas autonominėmis teisėmis priklausė Lietuvos Respublikai, pastebėtina, kad krašto ekonominį, kultūrinį, politinį gyvenimą iš esmės modeliavo Lietuvos ir Vokietijos interesų kova dėl įtakos Klaipėdos krašte. Petronėlės Žostautaitės teigimu, dėl visų Lietuvos politikos nesėkmių Klaipėdos krašte buvo kalta Vokietija, kuri, stiprindama savo įtaką krašte, įvairiais slaptais kanalais finansavo čia veikusias politines ir kultūrinės organizacijas. P. Žostautaitė nekvestionavo Lietuvos vykdytos politikos, o dėl valstybės nesėkmių Klaipėdos krašte kaltino ne tik Vokietiją, bet ir didžiąsias Europos valstybes, kurios nepalaikė Lietuvos, o „vykdė tik sau naudingą politiką“, taip pat klaipėdiškius lietuvius, kurie „siekdami

¹⁰⁵ Brakas M. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius, 1995, p. 33.

¹⁰⁶ Kaunas D. *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas: vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius, 2004, p. 7;

Zinkevičius Z. *Mažosios Lietuvos indėlis į Lietuvos kultūrą*. Vilnius, 2008, p. 7–15;

Brakas M. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius, 1995, p. 33.

¹⁰⁷ Kaunas D. *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas: vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius, 2004, p. 7.

¹⁰⁸ Pocyūtė S. *Mažosios Lietuvos lietuvių mentaliteto atspindys kultūrinių draugijų veikloje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra*, t. II. Klaipėda, 2003, p. 152.

materialinės gerovės“ nepasinaudojo istorine galimybe drauge su kitais lietuviais kurti Lietuvos valstybę, „o nuėjo su vokiečiais“¹⁰⁹.

Sovietiniais metais Klaipėdos miesto ir krašto istorijos samprata buvo modeliuojama remiantis lietuviškais simboliais. Nors ir negausių lietuvininkų ir vokiečių grupių buvimas modeliavo kitokią, atviresnę krašto istorijos pažinimo atmosferą, todėl atgimimo laikotarpiu Klaipėdoje senųjų simbolių, neturinčių sąsajų su „grynai lietuviška“ tradicija, atstatymas vyko daug sparčiau negu Lietuvos sostinėje¹¹⁰.

1.3. Lietuvininkų etnografinis-lokalinis tapatumas: geografinės apibrėžtys ir kilmė

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos ribos, skirtinga geografinė padėtis formavo savitus abiejų kraštų bruožus, iš kurių svarbiausi buvo kalba (tarmė), tikėjimas, ekonomika, papročiai ir kultūrinis gyvenimas. Ilgą laiką abiejose Lietuvose buvo gyva senoji baltų pasaulėjauta ir papročiai. Ilgainiui Mažojoje Lietuvoje juos gerokai paveikė vokiškieji, Didžiojoje – lenkiški arba rusiški.

Nuo pat mokslinės minties užuomazgų iki XVIII a. vidurio tautiniams skirtumams paaiškinti buvo siūloma geografinio determinizmo hipotezė. „Geografiniu determinizmu pagrįstų aiškinimų perteklius nulėmė tai, kad XIX a. jų buvo apskritai atsisakyta. Geografinį determinizmą pakeitė hipotezės apie socialinių veiksnių įtaką tautiniams skirtumams“¹¹¹. Nors lietuvininkų istorijoje yra žinoma daugybė precedentų, kai žmonės kovojo dėl savo teritorijų. Taip pat yra žinoma daugybė pavyzdžių emigrantų, kurie, gyvendami ne savo teritorijoje, jaučiasi atstumti. Taigi teritoriškumas yra vienas iš svarbiausių tautinių sentimentų elementų.

Asta Venskienė straipsnyje „Lietuvos jaunimo etnografinis-lokalinis tapatumas XXI a.: geografinės apibrėžtys ir kilmė“ kalba apie šiuo metu egzistuojantį Lietuvos jaunimo etnokultūrinių realiųjų suvokimą, todėl vartoja respondentų diskurse paplitusius etnografinių sričių pavadinimus. „Pastebėtina, jog jaunimas nevartoja Mažosios Lietuvos pavadinimo, o mini Klaipėdos kraštą, kuris suvokiamas kaip Mažosios Lietuvos dalis, šiuo metu priklausanti Lietuvos Respublikai. Šio regiono jaunimas laiko save lietuviais, žemaičiais arba Klaipėdos miesto gyventojais. Taigi Klaipėdos krašto gyventojų saviidentifikacijos skalė labai plati – nuo lokalinio gyvenamosios vietos (miesto) iki valstybinio (etninio) tapatumo. Kitoms etnografinėms grupėms priklausantys respondentai dažniausiai Klaipėdos kraštą priskyrė Žemaitijai. Pirmiausia buvo

¹⁰⁹ Žostautaitė P. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius, 1992, p. 365–366.

¹¹⁰ Nikžentaitis A. *Klaipėda. Istorija populiariai*. Klaipėda, 2002, p. 12.

¹¹¹ Antinienė D. Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. *Sociologija: Mintis ir veiksmai*. 2002, p. 104.

akcentuojama krašto geografinė padėtis – vakarai¹¹². Taigi šiuolaikinis jaunimas Mažąją Lietuvą dažniausiai priskiria Žemaitijai, o joje pastebimus skirtingus kultūros elementus laiko krašto geografinės padėties, istorinių aplinkybių išdava. Jie nesiejami su išskirtine vietine etnografinė kultūra, bet laikomi svetimos vokiečių (apskritai vakarietiškos) kultūros maišymosi su žemaitiškais tradicijomis pasekme. Tarp vyresniosios kartos atstovų dar galima rasti gyventojų, turinčių vokiečio savimonę, tačiau jų yra gana ryški mažuma. Todėl kalbant apie mažlietuvių savimonės ribos geografinį išsidėstymą bei jos raidos tendencijas, ten dabar gyvenančius lietuvininkus galima traktuoti ne kaip buvusios Vokietijos dalies teritorinę politinę, o kaip kultūrinę, pagal tradicinės kultūros bruožus save identifikuojančią bendruomenę. Tačiau S. Pocytės teigimu, šiandien jaučiamas susidomėjimas istorinėmis tradicijomis šiame regione. Atsirado ir tinkamas terminas – „naujieji lietuvininkai“ – tai žmonės, nors ir be istorinių šaknų, bet dabar čia gyvenantys ir jaučiantys pareigą žinoti ir skleisti šio krašto istoriją. Natūralus lietuvininkų bendruomenės mažėjimas neišvengiamai verčia pritraukti naujų žmonių, kurie rūpintųsi Mažosios Lietuvos dvasiniu ir materialiniu paveldu¹¹³. Klaipėdos kraštas neatskiriamas nuo jūros, todėl žmonių gyvenimas, veikla, net būdo bruožai siejami su ja. Kitas ryškus akcentas – istorinė Klaipėdos krašto praeitis. Šios teritorijos savitumas siejamas su vokiečių kultūros elementais. Taigi dauguma Klaipėdos krašto kultūrinių ypatumų siejami ne su išskirtine vietine tradicija, o su kitų tautų įtakomis, atsiradusiomis dėl istorinių aplinkybių ir geografinės padėties. Tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl respondentai nesuvokia Klaipėdos krašto kaip savitos etnografinės srities, o pastebimus skirtumus laiko vietinės žemaitiškos ir svetimos vokiečių, vakarietiškos, kultūros maišymosi rezultatu.

Apibendrinant, būtų galima teigti, jog senieji Mažosios Lietuvos gyventojai savo priklausymą lietuvininkų etninei grupei pirmiausiai remia kultūrinio savitumo suvokimu, ir itin svarbi vieta atitenka gyvenamajai vietai – teritoriškumas yra vienas iš svarbiausių tautinių sentimentų elementų. Taigi galima teigti, jog lietuvininko tapatumas tiesiogiai susijęs su krašto istorija ir vieta, o tai nulemia ir kalendorinių švenčių savitumą. Svarbiausiomis šventėmis Mažojoje Lietuvoje laikytos Kūčios, Kalėdos, Velykos ir Sekminės, atkartojančios religines ir etninės kultūros tradicijas, išliko mažiausiai pakitusios. Galima sakyti, jog kalendorinių švenčių tradicijos ir papročiai, nepriklausomai nuo istoriškai apribotų laiko ribų, tęsiasi nuolatos, atkuriant senus ir įgydami naujus tiek formos, tiek turinio pakitimus. Svarbu akcentuoti ir tai, kad nors švenčių šventimo tradicijos perduodamos „iš kartos į kartą“, kiekvienoje naujoje kartoje vyksta natūralus jos elementų papildymas arba atmetimas. Tai nuolatinis procesas, kurio metu dalis

¹¹² Venskienė A. Lietuvos jaunimo etnografinis-lokalinis tapatumas XXI a.: geografinės apibrėžtys ir kilmė. *Lituanistika*. 2008, p. 91.

¹¹³ Petraitytė A. Būti ar nebūti lietuvininku. *Voruta*. 2006. Prieiga per internetą: <http://www.mazojilietuva.lt/article.php?article=420> (žiūrėta 2011-12-13).

papročių, apeigų, simbolių išlaikomi, o kita dalis transformuojami arba tiesiog nunyksta dėl jų aktualumo ir svarbos sumažėjimo. Kalendorinių švenčių aktualumas nemaža dalimi priklauso ne tik nuo žmonių poreikio, tačiau kartu ir nuo valstybės politinės, ekonominės situacijos. Pavyzdžiui, Martyno diena laikoma specifine Mažosios Lietuvos švente, nors sunykus feodaliai santvarkai, kaimo bendruomenės archetipinei kultūrai, natūraliai nunyko ir atsiskaitymas su samdiniais, o kartu sunyko ir šventės reikšmė bei forma. Pastebėtina, jog kalendorinės šventės gali funkcionuoti tik turėdamos tvirtą istorinį ir kultūrinį pagrindą. Dar kitu atveju tradicija gali būti prilyginta praeičiai, suvokiama kaip tautos praeities rudimentas, svarbus tik tiek, kiek tai aktualu pačiam individui. Čia jau verta atkreipti dėmesį į sąmoningą lietuvininkų siekį perimti autentiškas ar adaptuotas senąsias tradicines vertybes ir elgesio modelius. Pavyzdžiui, mažlietuvių Užgavėnės gaivintos jau XX a. pirmojoje pusėje. Tarpukariu Klaipėdos krašte šios šventės gaivintojų motyvacija siejosi tiek su nacionaliniais idealais grindžiamu etninės kultūros puoselėjimu, tiek su kosmopolitiškų, miestietiškų pramogų paieškomis. Kosmopolitinėje miesto aplinkoje Užgavėnės žymėjo aktyvų kolektyvinių pramogų laikotarpį, kuris transformavosi į Šiupinio šventę, o persirengimo paprotys sietas su bendraeuropine karnavalų tradicija. Tuo metu lietuvininkų Joninių šventėje visais analizuotais laikotarpiais stengtasi pabrėžti tautinį identitetą. Tačiau šiandien, tiek pastarųjų, tiek kitų kalendorinių švenčių metu, žmogus tampa pasyviu stebėtoju, prieš kurio akis atliekamas režisuotas vaidinimas. Svarbus vaidmuo čia atitenka kultūros centrų darbuotojams, kurie „atranda“ ir „prikelia“ jau užmirštas vietines savo regiono švenčių tradicijas.

Aptarę lietuvininkų tapatumo problemas, jį veikiančius veiksnius bei santykį su kalendorinėmis šventėmis, pereiname prie platesnės švenčių Mažojoje Lietuvoje analizės.

2. LIETUVININKŲ KALENDORINĖS ŠVENTĖS

XV a.–XX a. pr. Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių tradicijos – savitas lietuviškosios kultūros reiškiny, susijęs su šio krašto istorine, politine, visuomenine, religine raida. Remiantis Mažojoje Lietuvoje užfiksuotais rašytiniais šaltiniais ir šiuolaikiniais etnografiniais pasakojimais, nagrinėjant didžiąsias lietuvininkų kalendorines šventes, tampa akivaizdu, kad šventimo apeigų veiksmas sudaro per amžius susiklosčiusį, nugludintą vyksmų bei veiksmų ciklą, kuriame kiekvienam aktui yra apibrėžtas laikas ir vieta. Įvykę pakitimai, transformacijos ar naujų elementų atsiradimas kalendorinių švenčių cikle iš esmės pakeitė apeigų struktūrą ir suvokimą žmonių sąmonėje. Kalendorinės šventės vaidino svarbų vaidmenį kuriant, išsaugojant ir palaikant lietuvininkų tautinį kultūrinį tapatumą.

Skirtini šie kalendorinių švenčių Mažojoje Lietuvoje modeliai:

- *archajiškieji (XV–XIX a. pab.)*, kuriuose atsispindi lietuvininkų kultūrinis savitumas;
- *XIX a. pab.–XX amžiaus*, kuriems būdingos kultūrinės transformacijos (kai atsisakoma regioniško specifikos ir tradicijos suvienodėja);
- *šiuolaikiniai (po 1990 m. iki šių dienų)*, kuriuose „išradinėjamos“ tradicijos (senieji elementai įgauna naujas reikšmes, konstruojami nauji švenčių modeliai).

Archajiškuosiuose švenčių modeliuose atsispindi lietuvininkų materialinis ir dvasinis paveldas, identitetas, ritualai, apeigos, papročiai ir tradicijos. J. Kudirkos teigimu, materialinė ir dvasinė kultūra turi konkrečiai apibrėžtą laikotarpį XVIII a. pab.–XIX a., kuris įgalina to metu žmonių gyvenimo būdą laikyti tradiciniu¹¹⁴. Tokio laikotarpio apribojimas gali būti grindžiamas ankstesnių laikotarpių šaltinių trūkumu, kitaip tariant, duomenų stoka. Mažosios Lietuvos senųjų rašytinių šaltinių analizė leidžia atskleisti šio regiono kultūrinį savitumą. Galime daryti išvadą, kad kalendorinių švenčių papročiams reikšmės turėjo etninis ir konfesinis veiksniai, taip pat ir šimtmečius gyvavę, su krikščioniška ideologija nieko bendro neturėję tikėjimai.

XIX a. pab.–XX amžiaus lietuvininkų švenčių modeliuose susilieja dvi skirtingos tendencijos: bandymas atkurti ir/ar tęsti senuosius papročius, grindžiamas tautinio atgimimo ideologija, ir kultūros elementai, atsiradę dėl globalizacijos procesų. Daugelis kalendorinių papročių dar XX a. pradžioje buvo praradę savo apeiginę paskirtį ir tik dėl tradicijos postūmio vis dar gyvavo kaimo bendruomenėje, tačiau regionas iki XX a. 4 dešimtmečio vis dar išlaikė savo specifiką. Kalbant apie tarpukario laikotarpį pastebėtina, jog šiuo laikotarpiu dėtos pastangos

---

¹¹⁴ Kudirka J. Papročiai – žmogaus dvasinės kultūros dalis. *Lietuvių liaudies papročiai*. Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga 1989 m. kovo 30 d., 1991, p. 5.

beišnykstančių kalendorinių švenčių gaivinimui. Atsiradusi socialinė skirtis tarp miesto ir kaimo turėjo įtakos ir šventimo tradicijų formavimuisi. Šiuo laikotarpiu susiformuoja vienas iš lietuvininkų kultūros reiškinių – Šiupinio šventė. Tačiau nacionalinės tarpukario strategijos, sovietmečio ideologijos paveldas¹¹⁵ ir XX a. pabaigoje atliktos papročių modifikacijos lėmė lokalinio papročių savitumo išnykimą. Nors etninės kultūros entuziastai stengėsi atkurti ir/ar puoselėti senuosius papročius (ypač tai atsispindi lietuvininkų Joninių šventėje), visuomenė XX a. pabaigoje tapo vis modernesnė ir vietoj grįžimo prie senos tradicijos teikė pirmenybę šiuolaikinėms visuomeninėms pramogoms, įtraukiančioms įvairius globalios kultūros elementus. Tradicijos, susijusios su religija, sovietmečiu traktuotos kaip reiškiny, stabdantis visos visuomenės techninį / materialinį tobulėjimą, todėl stengtasi jas vaizduoti neigiamai. Uždraudus pamaldas bažnyčioje, atsiranda poreikis mažlietuviams melstis kapinėse – susiformuoja evangelikams būdinga Kapinių šventė.

Šiuolaikiniuose lietuvininkų švenčių modeliuose nusilpus „tradicinei“ tradicijai, imamos gaivinti, modifikuoti, interpretuoti ar netgi „išradinėti“ naujos. Pasitelkiant lietuviškumo simbolius tradicija gali būti „išrandama“, modifikuojama ar net perimama deklaruojant etninio kultūros lygmens prioritetą prieš lokala, kartu ji gali būti reikšmingas galios šaltinis kontroliuojant jaunąją kartą, perduodant svarbiausią tėvų ir senelių vertybę – lietuviškąją savimonę¹¹⁶. Šiuo laikotarpiu švenčių Mažojoje Lietuvoje inicijavimą perima etninės kultūros centrai, mokyklos, visuomeninės organizacijos. Akcentuojamas tradicinių kalendorinių švenčių elementų pritaikymas ir adaptavimas prie šiuolaikinio žmogaus poreikių. Leonido Donskio teigimu, „modernybė pašalina visas tradicines aiškumo formas. Bet dalykas tas, kad mes tik per modernybę (vėl) atrandame arba (vėl) išrandame savo tradicijas“¹¹⁷. Tokiu būdu vyksta lietuvininkų kalendorinių švenčių papročių ir tradicijų adaptavimo, modifikavimo ir jos perkūrimo procesai, kurie kaip svarbūs tautinio tapatumo konstravimo elementai išlieka per visus švenčių modelių egzistavimo laikotarpius.

Pastebėtina ir tai, jog tyrinėjant kalendorines šventes, svarbiu faktoriumi tampa per jas atliekamos apeigos, ritualai. Lietuviškojoje tradicijoje ritualais siekta sveikatos, vedybinės, ūkinės veiklos sėkmės, pasotinti ir numaldyti mirusiuosius ir visko iš karto siekta per Kūčių vakarienę, Velykų Didžiąją savaitę. Vitalinių – derlingumo laukams, vaisingumo ir sveikatos gyvuliams –

---

¹¹⁵ 1957 m. LKP CK priėmė nutarimą, kuriame siūlyta atkreipti dėmesį į senąsias liaudies tradicijas ir diegti archaizuotas, dechriianizuotas jų interpretacijas. Netrukus Metodikos kabinetas parengė kelias įvairioms šventėms (tarp jų ir Užgavėnėms) rengti skirtas metodines priemones (Streikus A. Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus. *Naujasis židinys – Aidai*, 2003, nr. 10, p. 14).

¹¹⁶ Šaknys Ž. Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse. *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje*. Klaipėda, 2009, p. 92.

¹¹⁷ Donskis L. *Neapykantos formos: įaudrinta vaizduotė modernioje filosofijoje ir literatūroje*. Vilnius, 2007, p. 257.

per Užgavėnes, Sekmines, Joninių naktį. Šventinio ritualo dalys – draudimai atlikti kai kuriuos veiksmus, kūno ir aplinkos valymas (plovimas, šlavimas, šveitimas), malda, sveikinimai ir linkėjimai, auka (ritualinių valgių valgymas, gėrimas, nuliejimas, numetimas, deginimas, dovanojimas), veiksmai, susiję su apsauga, ateities spėjimas, šventos ugnies deginimas, šventinį spėjimą žyminčių garsų ir šviesos (laužo, deginamų stebulių) signalai – buvo atliekamos pagal krikščioniškus ir ikikrikščioniškus vietinės kilmės baltiškus ir įvairiu metu iš kitų tautų priklydusius šventinius papročius. Iki XX a. buvo manoma, kad individualioms apeigoms tinkamiausias laikas – nuo saulėlydžio iki gaidystės, ypač vidurnaktis, taip pat saulėtekis, vidurdienis.

Būtent bendras grupės narių šventimas, bendras ritualas yra vienas svarbiausių būdų pabrėžti grupės tautinį tapatumą¹¹⁸. Buvo „išrandamos“ šventės, kurios tapo svarbios vienos ar kitos tautos kultūriniam etniniam tapatumui. Kalbant apie kalendorines šventes kaip kultūros paveldo dalį, galima teigti, jog jos buvo aktualizuojamos, ar priešingai – išstumiamos iš kultūrinės atminties dėl vieno ar kito meto ideologijos. Ilgą laiką viena dominuojančių ideologijų (greta politinės) buvo religija. XIX a.–XX a. pr. skatinamas tautinis sąmoningumas – svarbu buvo kurti ir palaikyti tautinius simbolius, kurie ir toliau dažnai buvo grindžiami ne tik Mažosios Lietuvos istorija, kalba, bet ir tradicine kultūra. Sovietmečiu šventės itin aktyviai atspindėjo sovietinę ideologiją. Sovietų valdžia uždraudė visoje Lietuvoje švęsti tautines-pilietines ir religines šventes. Arūno Streikaus teigimu, mėginant sukurti atsvarą krikščioniškoms šventėms, sovietmečiu imta ne tik stiprinti sovietinių švenčių tradicijas, bet ir pritaikyti naujoms sąlygoms kai kurias senąsias šventes, „ištrinant“ jų krikščioniškus elementus ir pritaikant tam tikras vadinamąsias „liaudies tradicijas“¹¹⁹. Ryškiausias tokios adaptacijos pavyzdys – Joninių šventės legalizavimas: LKP CK biuras 1957 m. specialiu nutarimu patvirtino Pagėgių rajono partkomo iniciatyvą ant Rambyno kalno surengti Joninių šventę¹²⁰. Vienas šios šventės atgaivinimo iniciatorių ir naujos jos koncepcijos pagrindinių rėmėjų – Respublikiniai liaudies kūrybos namai¹²¹, kurie 1958 m. išleido specialią metodinę priemonę Joninių organizatoriams. Adaptuojant senąsias tradicijas, taip pat buvo numatyta, kad Velykas turi pakeisti Pavasario šventę, Užgavėnes – Žiemos išvaymo šventę, Sekmines – Piemenėlių šventę, Kalėdas – Naujieji metai. Galima teigti, jog tai buvo vien tik sovietinės erdvės tendencija, tačiau Mažajoje Lietuvoje tai netapo tęstiniu reiškiniu. Po

¹¹⁸ Simpson J., Roud S. *A Dictionary of English Folklore*. Oxford, 2000, p. 37.

¹¹⁹ Streikus A. Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus. *Naujasis Židimys – Aidai*. 2003, nr. 10, p. 51–57.

¹²⁰ Ten pat, p. 55.

¹²¹ Po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo šio centro funkcijas perėmė Lietuvos liaudies kultūros centras. Jis ir toliau daugiau dėmesio skiria būtent sovietmečiu pradėtoms plėtoti sekuliarioms „liaudiškoms“ šventėms ir švenčių tradicijoms, dažniausiai neturinčioms religinių reikšmių (Senvaitytė D. Kai kurių metinių švenčių konstravimo ir aktualizavimo kontekstai Lietuvoje. *Logos*, nr. 81, 2014, p. 143).

nepriklausomybės atgavimo matomas tradicinių lietuvininkų švenčių ištakų ieškojimas, kuris konstruoja regiono tapatumą. E. Hobsbaumas atkreipė dėmesį, jog politinis elitas, pradėdamas XVIII a. pab., tautiniam identitetui kurti ir stiprinti kūrė tautinio pobūdžio šventes, o XIX a. Europoje paplito tautiniai sąjūdžiai, tautinį tapatumą siejė su etnine kultūra¹²². Atkreiptas dėmesys į tradicines kalendorines šventes, kurios buvo traktuojamos kaip vienas tautinio tapatumo raiškos būdų.

Pastebėtina, jog ritualas atliko tam tikrą vaidmenį išsaugant ir perduodant iš kartos į kartą gyvybiškai svarbią informaciją. Ne iki galo arba netiksliai atliktas (nesutampantis su mitiniu savo pirmavaizdžiu) ritualas negalėjo užtikrinti siekto rezultato. Tad apeigų turinį sudarė palyginti lengvai įsimenamos stereotipinės formos¹²³. XIX šimtmečio tradicijoje dauguma mūsų dienas pasiekusių kalendorinių papročių gyvavo agrarinių ritualų pavidalu. Kaimo bendruomenės kultūrinis uždarumas, poreikis ritualu koordinuoti atskirų individų veiksmus išsaugojo mitologinės mąstysenos rudimentus, kartu ir maginės žemdirbių praktikos gyvybingumą iki pat XX a. pradžios¹²⁴. XX a. pirmojoje pusėje, kintant gyventojų pasaulėžiūrai, mažėjant mitologinės mąstysenos vaidmeniui, agrarinės magijos elementai neteko ideologinio pamato ir sunyko. Tyrinėtojai pabrėžia, kad XX a. pradžioje daugelis kalendorinių papročių buvo praradę apeiginę paskirtį ir tik dėl tradicijos vis dar gyvavo kaimo bendruomenėje¹²⁵.

XX a. pirmojoje pusėje Mažojoje Lietuvoje dalis vyravusių kalendorinių papročių priklausė to paties laikotarpio ar bent XIX a. pabaigos Rytų, Vakarų ir Vidurio Europoje įprastų papročių grupėms. Tai apeiginiai veiksmai su saugomis (verba, kiaušiniai ir kt.), šventinės ugnys, saulėgrąžų meto vedybiniai burtai, karnavalas, orų spėjimai ir kt. Atskirų švenčių struktūros analizė rodo, kad vienu metu to paties etnosos tos pačios šventės sandara ir vietinė reikšmė vis dėlto galėjo būti skirtinga. XX a. pirmosios pusės tradicijoje vis dar išlieka šventinio laiko sakralumas, kuris pabrėžiamas žmogaus elgesį apibrėžiančiais draudimais. Įprastinių konkrečiau laikotarpio darbų draudimų galima aptikti bet kurioje kalendorinėje šventėje. Bet kuris veiksmas, atliktas išskirtinio – šventinio laiko metu, turėjo įgyti tęstinumą ateityje.

Skyriuje nagrinėjamos 7 Mažosios Lietuvos kalendorinės šventės: Kūčios-Kalėdos, Užgavėnės, Velykos, Sekminės, Joninės, Kapinių šventė, Martyno diena. Šios šventės turi daugiausiai šiuolaikinių atitikmenų lyginimui, apie jas daugiausiai medžiagos (nors ir

¹²² Hobsbawm E. J. Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, p. 263–308.

¹²³ Байбури́н А. К. Некоторые вопросы этнографического изучения поведения. *Этнические стереотипы поведения*. Ленинград, 1985, с. 9.

¹²⁴ Vaicekaskas A. *Lietuvių žiemos šventės: bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.–XX a. pr.* Kaunas, 2005, p. 40.

¹²⁵ Dundulienė P. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius, 1979, p. 4;

Skrodenis S. Liaudies dramos užuomazgos lietuvių kalendorinėse apeigose. LMA darbai, A serija, 2 (21), 1966, p. 294.

fragmentiškos) yra senuosiuose ir šių dienų šaltiniuose (žr. 2 lentelę *Užfiksuoti pasakojimai apie šventes Mažosios Lietuvos teritorijoje*). Išskiriami ir aprašomi žinomi lietuvininkų kalendorinių švenčių modelių elementai bei nagrinėjamos jų turinio reikšmės ir šiuolaikinės transformacijos.

2 lentelė. *Užfiksuoti pasakojimai apie šventes Mažosios Lietuvos teritorijoje*

Vietovė Šventė	<i>Klaipėdos</i> mieste ir rajone gimę informantai	<i>Šilutės</i> mieste ir rajone gimę informantai	<i>Pagėgių</i> mieste ir rajone gimę informantai	<i>Neringos</i> mieste gimę informantai	Iš viso pasakojimų
KALĖDOS	52	59	30		141
UŽGAVĖNĖS	23	35	20	2	80
VELYKOS	47	57	26	2	132
SEKMINĖS	32	29	22		83
JONINĖS	47	46	20		113
KAPINIŲ / MIRUSIŲJŲ MINĖJIMO ŠVENTĖS	15	15	17	2	49
MARTYNO DIENA	5	2	5		12
Iš viso:	221	243	140	6	610

Pastebėtina, jog lietuvininkų kalendorinių švenčių papročiai puikiai dera visoje bendrabaltiškoje aplinkoje. Tačiau atskleisti ir aprašyti funkcinis papročių pokyčius yra nelengvas uždavinys vien dėl to, kad didžioji dalis mažlietuvių labai nenoriai kalba apie konkrečių papročių paskirtį. Dažniausiai pasiremiamą tradicija: koku tikslu tai darėme, nežinome, tačiau taip elgėsi mūsų tėvai ir seneliai, todėl ir mes taip elgiamės. Ne ką lengviau apibūdinti ir XX a. pr. vykusias apeiginių funkcijų transformacijas, kurios turėtų atsispindėti Mažosios Lietuvos gyventojų sąmonėje, kadangi praktikuotų papročių apeiginės funkcijos sunyko taip seniai, jog apie jas galima kalbėti tik hipotetiškai. Tad šių dienų kalendorinėse šventėse svarbiausiu akcentu jau tampa jų forma, o turiniui paliekamas antraeilis vaidmuo. Pereikime prie detalios lietuvininkų švenčių modelių analizės.

2.1. ARCHAJIŠKIEJI LIETUVININKŲ ŠVENČIŲ MODELIAI

Norint išanalizuoti lietuvininkų kalendorinių švenčių bendruosius raidos etapus, būtina iširti ankstyvuosius rašytinius šaltinius, kurie teikia duomenų apie senąją baltų religiją. Archajiškieji švenčių modeliai rekonstruojami remiantis XV–XIX a. rašytiniais šaltiniais. Skyriuje yra analizuojami Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių apeiginiai veiksmai nuo pirmųjų jų paminėjimų iki XIX a. pab. Šie Mažosios Lietuvos švenčių modeliai svarbūs periodizavimo prasme – kiekviename amžiaus etape galima rasti refleksijų į senuosius tikėjimus, kurie svarbūs kalendorinių švenčių raidai tirti.

Senųjų rašytinių šaltinių analizė rodo, kad Mažosios Lietuvos kultūrinis savitumas yra reikšmingas siekiant atskleisti lietuvininkų kalendorinių švenčių papročių raišką. Tad vertėtų pereiti prie kiekvienos šio laikmečio aktualios kalendorinės šventės atskirai, siekiant pabrėžti jos šventimo tradicijų svarbą ir būdingus bruožus.

2.1.1. Užgavėnės

Rašytiniuose šaltiniuose (vyskupų cirkuliaruose, laiškuose, svetimšalių informaciniuose raštuose) pirmosios žinios apie Užgavėnės ir jų metu vykusias persirengėlių eitynes siekia XV a. pradžią. Pirmą kartą šios šventės pavadinimas minimas vienuolio H. Beringerio rašte (1428 m.)¹²⁶. Remiantis istoriniais ir etnografiniais šaltiniais, būtų galima išskirti šiuos esminius Užgavėnių šventės XV–XIX a. ritualo apeigų elementus: persirengėlių vaidinimai, vaikštynės; važinėjimas, laistymas vandeniu; vaisės (žr. 3 lentelę *Užgavėnių šventės XV–XIX a. ritualo apeigų elementai*).

3 lentelė. Užgavėnių šventės XV–XIX a. ritualo apeigų elementai

	XV a.	XVI a.	XVII a.	XVIII a.	XIX a.
Persirengėlių vaidinimai, vaikštynės	H. Beringerio aprašo persirengėlių vaikštynes, kur žmonės leidžia moterims persirengti vyriškais drabužiais, berniokiškais paltais ir panašiai (H. Beringeris) ¹²⁷ . 1444 m. Pamedės, Sembos ir Varmės vyskupų		Vilniaus akademijos vizitatorių memorialų knygoje rašoma, kad XVII a. pr. Užgavėnių karnavalų eisenos trukdavo tris dienas. Johano Langijo žodyne Užgavėnės aiškinamos, kaip „šventimas persirengus,	Jakobo Langės žodyne apibūdinamos Užgavėnių pramogos: „Užgavėnių pramogos – persirengėliai, šokimas per Užgavėnių karnavalą ir t.t.“ (J. Langė) ¹³⁰ .	Minimi žemdirbio namuose apsilankę persirengėliai (pasakota apie žemdirbių senąsias apeigas, menančias persirengėlių grupės vaikštynes) (K. Kapeleris) ¹³¹ .

¹²⁶ Heinricho Beringerio pamokymas 1428: Apie prastuomenę, pirmiausia apie prūsus. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos*, t. I, 1996, p. 492.

¹²⁷ Ten pat, p. 492.

¹³⁰ Jakobas Langė 1711–1777. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 170.

¹³¹ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakary Lietuvos ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 373–374.

	cirkuliaruose draudžiama per Užgavėnes persirenginėti karaliais, vadais, vyrams – moterimis, moterims – vyrais, bažnytinių mokyklų auklėtiniams – vyskupais (RTNT) ¹²⁸ .		linksminimasis, šokimas, fokusų rodymas“ (J. Langijas) ¹²⁹ .		
Važinėjimas, laistymasis vandeni	Rašytiniai šaltiniai mini, jog 1444 m. Sembos sūduviai protėvių papročiu važinėdavosi, kad garantuotų gerą linų derlių (RTNT) ¹³² .				Aprašoma, kaip senieji lietuvinkai važinėjosi: „per Užgavėnes senieji buvo papratę vėžytis“ (K. Kapeleris) ¹³³ .
Vaišės				Aprašomas tikėjimas, kad Paskutinio teismo diena bus per Užgavėnes, kai žmonės uliaivos (M. Olševskis) ¹³⁴ .	

Persirengėlių vaikštytynės¹³⁵ ir „velniški“ šokiai per Užgavėnes aprašomi jau XV amžiuje. Heinrichas Beringeris rėmėsi savais stebėjimais ir, rašydamas apie prūsų senuosius tikėjimus, aprašė paprotį persirenginėti per Užgavėnes bei vestuves: „Per Užgavėnes čia vyksta velnių šokiai, o garbingi žmonės leidžia moterims persirengti vyriškais drabužiais, berniokiškais paltais ir panašiai – kas Dievo yra uždrausta“¹³⁶. Pastebėtina, jog toks apsikeitimas drabužiais – būdingas karnavalinės inversijos persirengėlių pavyzdys¹³⁷. Tokių apeigų prasmė – visokeriopo vaisingumo skatinimas.

¹²⁸ Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu. T. VI, Torun, 1899, p. 53.

¹²⁹ Johanas Langijas apie 1615–apie 1690. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVII a.*, t. III, 2003, p. 697.

¹³² Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu. T. VI, Torun, 1899, p. 53.

¹³³ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvinkai gyveno. *Lietuvinkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 374.

¹³⁴ Mykolas Olševskis apie 1712–apie 1779. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 135.

¹³⁵ Skirtinos kelios kaukių kilmės teorijos. Vienoje jų nurodoma, kad kaukėse sumišusios apsisaugojimo ir vaisingumo papročių liekanos. Demonai esą apgaunami ir juos pamėgdžioję žmonės įgauna antgamtinių galių. Antra vertus, kaukės vaizduoja mirusius protėvius, jų dvasias arba genties dievus. Trečioji versija – kaukės vaizduoja vegetacijos arba augumo demonus, kurių pagrindinis tikslas laiduoti vaisingumą, derlingumą. Ritualinio pobūdžio kultūroje persirengęs žmogus susitapatina su tuo, kurį vaizduoja jo dėvima kaukė. Tačiau tai ne vienintelė ir ne visuomet pagrindinė kaukės paskirtis. Kaukė lygiai taip pat tinka siekiant nusiasmeninti. Tai sąlyga, kuri leidžia įeiti į meditacijos ar galbūt tranco būklę. Visų apsvaigimų, transų, narkotikų ritualų tikslas yra nuasmeninimas. Kitokie judesiai, kitokie balsai, be to, transinis šokis, kurio žingsniu staisydamiesi traukia Užgavėnių procesija, yra po kaukėmis eliminuotas žmogiškumas (Antanaitytė I. *Rimantas Balsys: „Užgavėnės mieste prašosi naujų prasmių“*. [Interviu su R. Balsiu]. Kultūropolis.lt, 2014-02-26. Prieiga per internetą: <http://www.kulturopolis.lt/aktualijos/rimantas-balsys-uzgavenes-mieste-prasosi-nauju-prasmiu/> (žiūrėta 2014-03-15).

¹³⁶ Heinricho Beringerio pamokymas 1428: Apie prastuomenę, pirmiausia apie prūsus, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos*, t. I, 1996, p. 492.

¹³⁷ Apskritai, persirengimas kaukėmis – viena seniausių ir reikšmingiausių žmogaus simbolinės veiklos formų. Ritualines funkcijas persirengėliai išlaikė ir XIX a. Rytų Europos žemdirbių bendruomenėse. Europoje po reformacijos, karnavalai pradėjo nykti, kaip vieši masiniai renginiai, tuo metu atgimė oficialiesnis ir išrankesnis teatro

Tuo tarpu 1444 m. Pamedės, Sembos ir Varmės vyskupų cirkuliaruose buvo draudžiama per Užgavėnes persirenginėti karaliais, vadais, vyrams – moterimis, moterims – vyrais, bažnytinių mokyklų auklėtiniams – vyskupais¹³⁸. O Vilniaus akademijos vizitatorių memorialų knygoje teigiama, kad XVII a. pradžioje Užgavėnių karnavalų eisenos trukdavo tris dienas ir iš 1614 m. Jono Argento memorialo galima manyti, jog jos buvo panašios į kitur Europoje vykstančius karnavalus, kadangi Užgavėnių dialogai „stokoja santūrumo, juose daugiau begėdiškumo negu pamaldumo“¹³⁹. Tačiau apie lietuvininkų persirengėlių vaikštynes Mažojoje Lietuvoje iki pat XIX pab. šaltiniuose aprašymų negausu. Galima daryti prielaidą, jog tai susiję su konfesiniais principais ir „Prūsijos kunigaikštystės Įsruities ir kitų lietuviškų apskričių bažnyčių vizitacijos visuotinio potvarkio“ įsigaliojimu (1639 m.). Šis potvarkis Mažojoje Lietuvoje savo svarba prilygo bažnyčių nuostatomis: „Tai turėjo būti vykdoma griežtai reglamentuojant gyvenimą, draudimais, kišimusi į buitį, šeimos santykius ir laikant, kad visa, kas nėra vokiška, draustina ir naikintina“¹⁴⁰.

Lietuviai, kaip ir kiti Europos žemdirbiai, daug dėmesio skyrė Užgavėnių pasivažinėjimams. Rašytiniai šaltiniai mini, jog 1444 m. Sembos sūduviai protėvių papročiu važinėdavosi, kad garantuotų gerą linų derlių¹⁴¹. Archeologiniai linų apdorojimo įrankių ir lininių audinių radiniai liudija, jog pirmaisiais mūsų eros amžiais dabartinėje Lietuvos teritorijoje linai buvo plačiai auginami¹⁴². Nuo XVI a. antrosios pusės ypač padidėjo linų plotai, nes jų pluoštu ir sėmenimis buvo mokama duoklė feodalams, XVIII–XIX a. linai buvo vienas svarbiausių Lietuvos valstiečių prekybos objektų ir pajamų šaltinių. Iš XIX a. pab.–XX a. pr. etnografinių aprašų žinoma, jog linai buvo pagrindinė žaliava rankšluosčiams, drobei, muilui¹⁴³. Linų derliumi itin rūpinosi ne tik valstiečiai, bet ir samdiniai, nes derantis atlyginimą už pas šeiminką išstarnautus metus būta papročio kaip dalį užmokesčio pasėti tam tikrą plotą linų. Kaip jie užaugo – jau pačių samdinių rūpestis. Linus sėjo ir broliavoje dirbantiems ūkio šeimos nariams – bandininkams. Todėl įvairiose kalendorinėse šventėse gausu tikėjimų, burtų, maginių veiksmy (pasivažinėjimas, supimasis), kuriais siekiama linų derlių pagerinti, pluoštą pailginti¹⁴⁴. Šis

---

ir kaukių pobūvio pasaulis. Vis dėlto, tai peraugo į pagrindinį nacionalinį ritualą Brazilijoje ir įgavo didelę svarbą kitose Lotynų Amerikos dalyse, Karibuose ir kontinentinėse Jungtinėse Valstijose. Rio šokių procesijos, kurios yra pagrindinė karnavalo dalis, pirmiausia yra sambos mokyklų darbas, kurios ištisus metus ruošia šokius ir kostiumus būtent šiai progai (Da Matta 1977, 244–264).

¹³⁸ Skrodenis S. Kaukė ir jos vieta senojoje liaudies kultūroje. *Liaudies meno savitumas*, 1984, p. 67.

¹³⁹ Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai. Sudarė: E. Ulėinaitė ir A. Šidlauskas, 1987, p. 212–214.

¹⁴⁰ Prūsijos kunigaikštystės Įsruities ir kitų lietuviškų apskričių bažnyčių vizitacijos visuotinis potvarkis: 1639. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVII a.*, t. III, 2003, p. 36–38.

¹⁴¹ *Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu*. T. VI, Torun, 1899, p. 53.

¹⁴² Vyšniauskaitė A. Lietuvos valstiečių linininkystė. *Valstiečių linininkystė ir transportas. Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. IX. Vilnius, 1977, p. 7.

¹⁴³ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai*, apeigos. Vilnius, 1991, p. 123–131.

¹⁴⁴ Vyšniauskaitė A. *Valstiečių verslai. Iš lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1983, p. 104–114.

paprotys buvo gajus ilgus šimtmečius: „Sakydava: „važiuosiu linus tęst“. Senieji lietuvainikai Užgavėnėms linus traukt važiuodavo su visa šeimyna. Daugybę skambalų prisirišdavo. Po Užgavėnių žydai vežiodavo silkes pabučiais pardavinėdami“¹⁴⁵. Iki pat XIX a. pab. važinėjomis arklių traukiamomis rogėmis paprotys buvo siejamas su būsimo linų derliaus augumu. Tikėta, kad nuvažiuotas atstumas nulems linų pluošto ilgumą. K. Kapeleris XIX a. rašė: „Per Užgavėnes senieji buvo papratę vėžintis. Tai pakinkyta buvo į szlejes pora arklių ir visi važevo; tik maži kūdiki su motyna liko namie. Tėvs vaznyczojo; kiti, kurie galėjo szaltį pakelt, tai viskas apsirėdė ir į szlejes sugulė; nes jė turėjo tokį tikėjimą, kad jė dikcei važinėsis, tai linai gerai užtiks“¹⁴⁶. Mažajoje Lietuvoje važinėjomis paprotys buvo išlikęs net pirmaisiais XX amžiaus dešimtmečiais.

Visoje Lietuvoje važinėjimas dažniausiai siejamas su laistymusi. Mažajoje Lietuvoje prie su laistymusi susijusių žadinimo papročių priskirtinas „bičių spiečiaus vežiojimas“. Į kubilą susodindavo vaikus, kubilą įkeldavo į roges, o vežami vaikai rėkdavo: „Bitelėm, bitelėm! Vandens!“ Prie kabilo stovintis žmogus su kiburu sėmdavo vandenį ir liedavo ant pakelėje stovinčių žmonių, o šie tuo pačiu stengdavosi atsilyginti¹⁴⁷. Taigi lietuvainikai ne vieni važinėdavosi, bet ir avilius į roges įsikraudavo bitėms „pravėdinti“, jei toli ir greitai važiuoja, tai ir bitės toli medaus imti lekiančios, visus metus esančios sveikos ir darbščios¹⁴⁸. Todėl „Bičių vežimo“ paprotyje laistymasis vandeniū neretai buvo siejamas su gausiu medunešiu arba sėkmingu bičių spietimusi. Apskritai vandens simbolika ryški archajiškojoje žemdirbiškojo švenčių kalendoriaus tradicijoje¹⁴⁹. Laistymasis vandeniū pradėdant ar baigiant įvairius žemės ūkio darbus suponuoja universaliąją vandens magijos paskirtį tradicinėje lietuvių kultūroje – laiduoti vaisingumą (augalų, gyvulių, šeimos ir t.t.).

XVIII a. lietuviainikų Užgavėnių apeiginėse vaišėse pabrėžiamas ir stalo gausumas: „Sudna diena bus ant Užgavėniū, kada žmonės ulavos, užmirš baimes Pona Dieva“¹⁵⁰. Šventės archajiškumas lėmė, kad ir maistas, valgymo tradicija buvo prasminga apeiga. Pastebėtina, jog valgymo kartų arba patiekalų skaičiaus akcentavimas objektyvizavo gausą ir visa ko pilnatvę. Ritualinė apeiginių vaišių reikšmė grindžiama mitologizuoto šventės laiko gebėjimu perkelti nuo pasaulio sutvėrimo momento nekintančią (amžiną) būseną į kasdienį (žmogiškąjį) pasaulį¹⁵¹. Kitaip tariant, mąstoma pagal maginį principą – šventės metu yra daug maisto, vadinasi, taip bus

¹⁴⁵ LII BR b. 640, p. 36, 37.

¹⁴⁶ *Lietuvainikai: apie Vakarių Lietuvių ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Vilnius, 1970, p. 370.

¹⁴⁷ Eimaitytė E. Užgavėnės. *Liaudies kultūra*, nr. 1, 1990, p. 20.

¹⁴⁸ Balys J. Metinės šventės. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, t. I–II. Tiubingenas, 1948, p. 109.

¹⁴⁹ Balsys R. Vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimo problema. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra II* [Tiltai, 2003, priedas nr. 16], p. 18–35.

¹⁵⁰ Mykolas Olševskis apie 1712–apie 1779. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a., t. IV*, 2005, p. 135.

¹⁵¹ Vaicekaskas A. Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme? *Liaudies kultūra*, nr. 2 (131), 2010, p. 26.

visą laiką. Tą pačią simboliką turėjo ir patiekalų skaičius ar valgymo kartų akcentavimas – per Užgavėnes skaičiuodavo, kiek kartų reikia valgyti. Visai Lietuvai būdingi Užgavėnių patiekalai: blynai, kiunkė, šaltiena, kopūstai ir kt. Mažoje Lietuvoje šios šventės archajinės kilmės ritualinis valgis – šiupinys, kuris žinomas dar nuo XVIII a. iš K. Donelaičio poemos „Metai“. Jis buvo verdamas iš žirnių, kruopų, bulvių, įdedant kiaulės galvą, kojas, uodegą¹⁵² (pl. žr. p. 69). Kalendorinių švenčių valgiai, jų simbolinė prasmė, gausa atsirado iš aukojimo ritualų seniesiems dievams. XVI–XVII a. rašytinių šaltinių duomenimis, bent du kartus per metus, prieš sėją ir nuėmus derlių, dievams aukota gausiai, tikint, kad duodamas dievybei daug, tiek pat daug dievams padedant gausi ir pats¹⁵³. Iš šių apeiginių veiksmy kilo valgių gausa per Užgavėnes, taip pat paprotys vaišinti (apdovanoti) persirengėlius, kiekvieną užklydusį pakeleivį, tikint, jog taip užtikrinamas ryšys su mirusiais protėviais ir garantuojama gausa bei skalsa visus metus. Prosenoviniai laikytini tie patiekalai, kurie gaminami iš mūsų kraštuose užaugintų grūdinių kultūrų ir naminių gyvulių mėsos, ypač kiaulienos. Būtent toks yra lietuvininkų gaminamas Užgavėnių *šiupinys*.

Apibendrinant lietuvininkų archajiškąjį Užgavėnių šventės modelį, galima teigti, jog čia akivaizdžiai įsipynę senosios agrarinės magijos elementai, susiję su žemės žadinimu naujajam gyvybės ciklui. Galima manyti, kad tai prosenoviškos baltų šventės apeigų likučiai. Reikėtų pabrėžti, jog per reformaciją (nuo 1525 m.) pradėjus krašte diegti liuteronybę, ypač pietistinio judėjimo bei surinkimininkų laikais (XIX a.), daug senųjų papročių sunyko, todėl ir Užgavėnių reikšmė sumažėjo, pakito jų šventimo būdas ir reikšmė: „Kokių nors ypatingų [Užgavėnių] šventimų tikrai nebuvo, nes pietistinės idėjos labai ribojo bet koki ten svietišką pasilinksminimą“¹⁵⁴.

2.1.2. Velykos

Remiantis istoriniais ir etnografiniais šaltiniais, skirtini šie archajiškajam lietuvininkų Velykų šventės modeliui būdingi elementai: kiaušinių dažymas ir įvairūs veiksmai su jais (dovanojimas, daužymas, ridenimas); lalauninkų vaikštytynės; supimasis sūpuoklėmis; laistymasis vandeniu ir kitos su vandeniu susijusios apeigos; aukojimas vėlėms (žr. 4 lentelę *Velykų šventės XVI–XIX a. elementai*).

¹⁵² Dembovski S. Litauische Festgebräuche. *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft*. 1893, p. 505–510.

¹⁵³ Antanaitytė I. *Rimantas Balsys: „Užgavėnės mieste prašosi naujų prasmių“*. [Interviu su R. Balsiu]. Kultūropolis.lt, 2014-02-26. Prieiga per internetą: <http://www.kulturopolis.lt/aktualijos/rimantas-balsys-uzgavenes-mieste-prasosi-nauju-prasmiu/> (žiūrėta 2014-03-15).

¹⁵⁴ VDU ER 2482 (g. 1931 m., Rimženčiai).

4 lentelė. *Velykų šventės XVI–XIX a. elementai*

	XVI a.	XVII a.	XVIII a.	XIX a.
Kiaušinių dažymas ir įvairūs veiksmai su jais (dovanojimas, daužymas, ridenimas)	ML dvasininkai ir bajorai dovanodavo savo bičiuliams (M. Mažvydas) ¹⁵⁵ .	Dažė suodžiais arba brezilijomis. Susidauždavo virtais, dažytais kiaušiniams arba ridinėjo juos žeme (T. Lepneris) ¹⁵⁶ .	Minimas kiaušinių dažymas svogūnų lukštais ir marginimas vašku ¹⁵⁷ (L. Golembiovskis) ¹⁵⁸ .	Mušė kiaušinius. Dažė viena spalva; farbavo, užrašinėdavo vardus, kiemus, metus (K. Kapeleris) ¹⁵⁹ .
Lalauninkų vaikštynės				Jaunimas lalaujant lankė kiemus ir būdavo už tai apdovanojami sodybų šeimininkų brangvynu, pyragu, pinigais ar margučiais (K. Kapeleris) ¹⁶⁰ .
Supimasis		Kiemuose statydavo sūpuokles; supdavosi jaunimas (T. Lepneris) ¹⁶¹ .		Daržinėje statydavo sūpuokles; supdavosi jaunimas (K. Kapeleris) ¹⁶² .
Laistymasis vandeniui ir kitos su vandeniu susijusios apeigos		Laistėsi vandeniu ir mėtė merginas į vandenį Velykų antrąją ir trečiąją dieną, vadinamą <i>Ledy dieną</i> – tą dieną negalima dirbti, nes tikėta, jog ledai sunaikins pasėlius (J. M. Karpis) ¹⁶³ .	Antrą ir trečią Velykų dieną laistėsi tiek, kad merginas net į vandenį įstumdavo; ketvirtą Velykų dieną, <i>Lada dieną</i> , nedirbo, nes bijojo, kad audros pasėliams nepakenktų (S. Čerskis) ¹⁶⁴ .	
Aukojimas vėlėms			Vyrai ir moterys aukėjo protėvių vėlėms, o ypač per Velykas, Kalėdas, ruošė joms puotas ¹⁶⁵ .	

¹⁵⁵ Mažvydas M. Catechismvsa prasty szadei: 1547. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a.*, t. II, 2001, p. 186.

¹⁵⁶ Lepneris T. *Prūsų lietuvis*. Vilnius, 2011, p. 196.

¹⁵⁷ Lukas Golembiovskis 1773–1849. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 135.

¹⁵⁸ Šis paprotys galėtų būti skirtinas ir prie XIX a. pirmosios pusės papročių, kadangi Lukas Golembiovskis (Lukasz Golembowski) gyveno XVIII ir XIX amžių sandūroje (1773–1849).

¹⁵⁹ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 376.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 375.

¹⁶¹ Lepneris T. *Prūsų lietuvis*. Vilnius, 2011, p. 196.

¹⁶² Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 377.

¹⁶³ Žemaičių vyskupo Juozapo Mykolo Karpio ganytojiškas laiškas žemaičių vyskupijos dvasininkams 1737 III dalis apie burtininkavimus ir prietarus. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 129.

¹⁶⁴ Šis paprotys galėtų būti skirtinas ir prie XIX a. pirmosios pusės papročių, nes Stanislavas Čerskis (Stanislav Czerski) gimė XVIII a. antroje pusėje (1777–1833), bet knygelę „Žemaičių vyskupystės“ su papročių aprašais išleido 1830 m.

¹⁶⁵ Vilniaus kolegijos jėzuitų metinės ataskaitos: 1583–1611, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a.*, t. II, 2001, p. 616.

Sprendžiant iš Martyno Mažvydo 1549 m. rašyto laiško, kuriame jis sako siunčiąs giesmę vietoje „Velykų pauto“¹⁶⁶, galima teigti, kad XVI a. Mažosios Lietuvos dvasininkams ir bajorams buvo įprasta per Velykas bičiuliams dovanoti velykaičių, kuriems iki pat XX a. pr. liaudis teikė maginę vaizdingumo ir gyvybės skatinimo simbolio galią¹⁶⁷. Galima daryti prielaidą, jog Velykų kiaušinio dovanojimas kilęs iš pautų aukojimo apeigos, kuri sietina su vaisingumo magija ir turėjo užtikrinti gerą tų pačių galvijų veisimąsi. Naminių gyvulių kiaušiniai galėjo užtikrinti ne tik gyvulių, bet ir žmonių vaisingumą¹⁶⁸. Pranės Dundulienės teigimu, etnografiniai duomenys rodo, kad kiaušinių dovanojimo papročio buvo laikomasi net iki Antrojo pasaulinio karo, o kai kur ir vėliau¹⁶⁹.

XVII a. Teodoras Lepneris aprašo ir žaidimus su margučiais Mažojoje Lietuvoje: „Per Velykas jie susidaužia virtais kiaušiniiais, dažytais suodžiais arba brezilijomis; pramuštas kiaušinis tenka jį įskėlusiajam. Arba jie ridinėja kiaušinius žeme“¹⁷⁰. Panašių žaidimų aprašų pateikia ir K. Kapeleris: „Viens laikė, o kits iš viršaus mušė; katro sutrūko, tai ans atėmė jam“¹⁷¹. Taigi, remiantis senaisiais rašytiniais šaltiniais, galima teigti, jog XVII a.–XIX a. pab. Mažojoje Lietuvoje Velykų žaidimai vyko su dažytais kiaušiniiais, kurie dažniausiai buvo vienspalviai. Populiariausios spalvos – juoda, raudona, žalia. Paskui lietuvininkai kiaušinius skutinėjo ar puošė vašku – ornamentikoje vyravo taškeliai, rūtos lapeliai, žvaigždutės, taip pat buvo užrašomas vardas, kiemas ir linkėjimas: „Kad mūsų motyna gražiai velykinius nufarbavo, raudonai arba geltonai, arba mėlynai, tai mes, kūdikiai iš džiaugsmo nežinojom kur šokt. <...> Kits ir išmargino savo velykinius. Kad kiaušinis buvo farbuots, tai jis lajaus sutirpino ir su pagaliuku aplink aprašė savo vardą, savo kiemą ir jorcolę, paskui tą kiaušinį į lapienės rasalą porą stundų paliko. Kad išėmė, tai rūgštis buvo kur su lajum aptepta vėl baltą padaręs, ir jis galėjo viską skaityt“¹⁷². Apskritai, paprotys dažyti ir marginti¹⁷³ pavasario šventėms kiaušinius yra prosenoviškas. Ornamentuotų stručio kiaušinių kevalų, datuojamų III tūkstantmečiu pr. Kr., iškasta Asharijoje

¹⁶⁶ Mažvydas M. Catechismvsa prasty szadei: 1547. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a.*, t. II, 2001, p. 186.

¹⁶⁷ Vokietijoje XIX a. pab.–XX a. merginos dovanodavo kiaušinius vaikinams, kurie prieš Naujuosius metus joms dainuodavo serenadas. Padovanotų kiaušinių skaičius ir interpretacijos skyrėsi pagal regionus. Pavyzdžiui, Kirchweilere du kiaušiniai reiškė – jokios pagarbos, trys – pripažinimą, keturi – pagarbą, penki – meilę, šeši – sutikimą tekėti (Wrede 1922, p. 260).

¹⁶⁸ Balsys R. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda, 2010, p. 174–175.

¹⁶⁹ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*, 2008, p. 128.

¹⁷⁰ Lepneris T. *Prūsų lietuvis*. Vilnius, 2011, p. 196.

¹⁷¹ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 374.

¹⁷² Ten pat, p. 376–377.

¹⁷³ Margučių raštų išliko tokių pat, kokie aptinkami pirmųjų amžių po Kr. senkapiuose bei liaudies meno dirbiniuose (vaizduojamos žvaigždutės, kryžiukai ir kt.). Lygiai tokiomis pat žvaigždutėmis, kaip margučiai, puoštos lietuvių ir senprūsų kapuose aptinkamos molinės urnos, datuojamos I–IV amžiumi (W. Gaerte „Urgeschichte Ostpreussens“, lent. 122 (d, e).

(Arabijos pusiasalis). Vėliau kiaušinių dažymą mini Ovidijus (I a. pr. Kr.–I a. po Kr.)¹⁷⁴. Kiaušinio marginimas, matyt, turėjo sustiprinti gyvybę teikiančios galios simboliką¹⁷⁵.

Su papročiu dovanoti margučius buvo susijusios ir lalauninkų vaikštytės¹⁷⁶, turėjusios apeiginę reikšmę. XIX a. viduryje velykinio lalavimo paprotį Mažojoje Lietuvoje aprašo K. Kapeleris¹⁷⁷: „Vakare tai jaunieji susitarė į pulką ir ėjo į kitą kiemą, kaip senoviškas būdas buvo, lalaut. Tai jie susėjo po langu to gaspadoriaus ir maldavosi, ar pavelys lalaut. Kad gaspadorius sakė „je“, paskui šitie pradėjo dainuoti tokią dainą: Labas vakars, pon gaspador! – Ei lalo, / Labas vakars, pon gaspador! / Ar jau miegi saldų miegą? – Ei lalo. / Išsibudink, pasijudink! – Ei lalo. / Atsikėlė gaspadorius, – Ei lalo, / O ir langą atsidarė, – Ei lalo. / Lalauninkai meldžia poną, – Ei lalo, / Auksinėlį į delmoną, – Ei lalo“¹⁷⁸. Lalavime, kurio modelis žinomas iš XIX–XX a. šaltinių, dalyvaudavo grupė žmonių, tačiau lalauninkai skyrėsi savo funkcijų svarba, tai galbūt formavo ir požiūrį į juos, veikusį ir paties papročio vertinimą. Ir nors kadaise lalauninkai galėję būti skirtini prie sakralių svečių, atnešdavusių gerą žinią, – jų apsilankymas turėjęs užtikrinti sėkmę ūkyje; be to, svarbus buvęs ir ideologinis aspektas: lalauninkai pranešdavę džiugią žinių krikščionims apie Kristaus prisikėlimą iš mirusiųjų – tačiau jau XX a. pradžioje situacija keičiasi: lalavimas draudžiamas dvasininkų, jiems neleidžiama giedoti, neduodama dovanų, lalavimas ypač netoleruojamas turtingojo visuomenės sluoksnio, siejant jį su ubagavimu¹⁷⁹. Apeiginis kiemų lankymas su sveikinimo-šlovavimo dainomis žinomas daugeliui žemdirbiškų tautų, turėjo aiškią maginę funkciją ir galėjo būti atliekamas per įvairias kalendorines šventes siekiant gero derliaus.

Velykinio kiemų lankymo struktūra: 1) prašoma šeimnininko leidimo lalauti; 2) kaip linkėjimas atliekamas apeiginis tekstas; 3) prašoma-reikalaujama dovanų. *Lalinkos*, dainuotos merginoms kaip potencialioms nuotakoms, pradėtos dainuoti pačių merginų¹⁸⁰. *Lalinkose* aukštinama merginų jaunystė, šeiminkams suminimi jų gyvuliai, žaliuojantys užsėti laukai simboliškai nurodomas įvairių darbų atlikimo laikas. Pvz., K. Kapelerio 1845 m. Mažojoje

¹⁷⁴ Gaerte W. *Volks Glaube und Brauchtum Ostpreussens*. Würzburg, 1956, p. 28.

¹⁷⁵ Archeologiniai duomenys rodo, kad margučiai nuo seno buvo paplitę įvairiuose kraštuose. Jie aptikti Vokietijos IV a., Lenkijos X–XII a. kapinyuose. Vilniuje Gedimino kalne rastas akmeninis, prie Kreivosios pilies – kaulinis kiaušinis. Žinodami kiaušinyje glūdint gyvybės užuomazgą, žmonės nesunkiai įtikėjo, kad jame susikaupia gyvybės, vaisingumo, derlingumo galios. Trokšdami jas sustiprinti, kiaušinius dažė (juoda spalva – žemės, raudona – saulės ir t.t.) ir margino simbolinės prasmės ženklais (Čepienė 2008, 226).

¹⁷⁶ Pastebėtina, jog lalavimo paprotys dar buvo žinomas XX a. pr. beveik visoje Aukštaitijoje (be Vidurio Lietuvos), vakarinėje Žemaitijos dalyje ir Suvalkijoje (Kudirka 1992, 70). Punsko apyl. ir Dzūkijoje ir dabar vienur kitur lalauninkai pasirodo, tik dainuoja jau mažiau (Vyšniauskaitė 1993, 70; Kudirka 1992, 70).

¹⁷⁷ Panašią dainą iš Tilžės apylinkių pateikia ir V. Kalvaitis (žr. Kalvaitis V. *Prūsijos lietuvių dainos*. Tilžė, 1905, nr. 4).

¹⁷⁸ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 370.

¹⁷⁹ Daugirdaitė V. *Lietuvių lalavimo dainos: lyginamasis tyrimas latvių, baltarusių, lenkų apeigų ir tautosakos kontekste*. [Daktaro disertacija] Vilnius, 2001, p. 9.

¹⁸⁰ Ten pat, p. 9.

Lietuvoje girdėtoje ir užrašytoje *lalinkoje* sakoma: „Šventas Jurgis rasą krėtė, – ei lalo, / Šventas Jonas mėšlą vežė, – ei lalo, / Švents Jokūbas rugius kirto, – ei lalo, / Šventa Ona pėdus rišo, – ei lalo“¹⁸¹. Lalauninkus, kaip ir kalėdinio laikotarpio kalėdotojus, būtina apdovanoti – tai sakralinė apeiga, kuria siekiama, kad sveikintojų linkėjimai išsipildytų¹⁸². Neigiamą bendruomenės požiūrį į paprotį formavo besikeičianti sociokultūrinė aplinka. Lalavimo paprotys Mažojoje Lietuvoje prarado savo apeiginę funkciją ir XIX a. pab. sunyko.

T. Lepneris mini ir per Velykas buvus paprotį suptis¹⁸³: „Jie turi tokių žaidimų ir pramogų: sūpuokles, kurias įtaiso daugelyje savo kiemų per Velykas, Sekmines ir Jonines. Jos daromos iš tvirtų karčių: šios įkasamos giliai į žemę po tris kiekviename gale, jų viršus stipriai surišamas susuktomis vytelėmis. Viršuje stipriai pririšamas tvirtas skersinis; sūpuoklių aukštis yra apie 15 pėdų, o plotis – 13 pėdų. Norintysis pasisupti atsisėda ant lentos, iš abiejų pusių gerai pritvirtintos prie skersinio berželių arba ažuoliukų kartelėmis, bet laisvai, kad suktųsi; prie lentos iš šonų stovi du vaikinai ir, laikydami už galų virvę, ja išmeta sėdintįjį sūpuoklėse aukštai į orą“¹⁸⁴. Viena svarbiausių archajinio šventinio ritualo paskirčių – išsaugoti egzistencinę svarbą turinčius žemdirbių gyvenamosios momentus, perduoti kitoms kartoms, kad ritualas nuolat (kasmet) būtų pakartojamas ir taip užtikrinamas visos bendruomenės bei atskirų jos narių išlikimas. Ilgus šimtmečius tautos egzistencinis pamatas buvo žemdirbystė, todėl per daugelį kalendorinių švenčių pagrindinis dėmesys buvo skiriamas būsimam derliui, gyvulių prieaugliui, pačios bendruomenės narių sveikatai, sėkmei ir tęstinumui, visokeriopam vaisingumui. Supimasis buvo vienas iš maginių veiksmy, kuriais siekiama linų derlių pagerinti, pluoštą pailginti. Šis paprotys Mažojoje Lietuvoje buvo gajus iki pat XIX a. pab.

Iš bažnytinių dokumentų XVIII amžiaus Lietuvos valstiečių pasaulėjautai pažinti reikšmingas šaltinis yra Vilniaus ir Kražių jėzuitų kolegijų misionierių, veikusių Žemaitijoje ir kitur Lietuvoje, metinės ataskaitos¹⁸⁵ „Jėzuitų metiniai pranešimai“, apimančios 1584–1614 m. ir 1651–1654 m. laikotarpį. Iš pranešimų aiškėja, kad XVII a. pradžioje Lietuvos kaime dar buvo gausu senojo pagoniškojo tikėjimo liekanų¹⁸⁶. Specialiomis apeigomis ir vaišėmis būdavusios pagerbiamos mirusiųjų vėlės per didžiąsias šventes: „Tuo tarpu kiti vyrai ir moterys nusikalstamai aukojo draugų ir protėvių vėlėms ir kasmet, o ypač per Velykas, Kalėdas, Visus Šventuosius,

¹⁸¹ Marcinkevičienė N. ir kt. *Velykų rytą lelija pražydo*. Vilnius, 2006, p. 154.

¹⁸² Vyšniauskaitė A. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas, 1993, p. 70–71.

¹⁸³ „*Kelionės į Rytus aprašymo* 543-iam lape [Adomas] Olearijus mini, jog maskvėnai irgi turi aukštas sūpuokles, bet jos įtaisytos kitoniškai, kaip matyti ten pat esančiame vario raizinio lape. Jie [lietuviai] pasideda skersai trinką lentą, užmina pakaitomis abu jos galus ir šitaip pasimetėja į orą, kad ir ne aukštai. Žaidžia žaidimą „Trečias gauda“. Paslepia žiedą ir liepia spėti, pas ką žiedas žydi, ir daugiau turi tokių žaidimų. Vaikai ridinėja uolekties didumo arba mažesnį ratą, varo jį ilgu pagaliu, kad kuo toliau riedėtų“ (BRMŠ 2003, 364).

¹⁸⁴ Lepneris T. *Prūsų lietuviai*. Vilnius, 2011, p. 196.

¹⁸⁵ Vilniaus kolegijos jėzuitų metinės ataskaitos: 1583–1611. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a., t. II*, 2001, p. 616.

¹⁸⁶ Marcinkevičienė N. ir kt. *Velykų rytą lelija pražydo*. Vilnius, 2006, p. 154.

ruošė joms puotas¹⁸⁷. Ilgainiui šios „nusikalstamos“ apeigos jėzuitų pastangomis buvo pakeistos išmaldų dalijimu vargšams ir kitais pamaldžiais darbais.

Pastebėtina, jog senesniuose rašytiniuose šaltiniuose minimos *Vėlių Velykos*¹⁸⁸. Jų esmę XIX a. pab.–XX a. pr. bandė išsiaiškinti J. Basanavičius, kuriam K. Būga apie šią šventę rašė: „Dusetų parapijoje senieji žmonės dar ligi šiolei tebemini „vėlių velykas“, kurios, kaip aiškino mano senelis, Albinas Būga, turįs metų 80 su viršumi, tęsiasi per tris dienas: didįjį ketvergą, pėtnyčią ir subatą. Ant užklauso, kas yra „vėlių velykos“, mano senelis paaiškino, kad tai esančios „numirusių velykos“. *Vėlių Velykas* aiškinti bandė ir etimologas V. Mažiulis, tačiau ir jam gyventojai tik nurodė anksčiau buvus „dūšių velykėles“ ir „dūšių kūčias“, bet, kaip jas švėsdavo, nebežinojo¹⁸⁹. Kaip *Vėlių Velykų* vokiškas atitikmuo XVII a. „Lietuvių–vokiečių kalbų žodyne“ pateikiama „Gründonnerstag“, t. y. „žalioji ketvirtadienis“ – Didžiosios savaitės ketvirtadienis yra atgailaujančiųjų diena. *Vėlių Velykos*, *žalioji ketvirtadienis* yra minimos ir P. Ruigio bei K. G. Milkaus žodynuose. 1611 m. „Kražių kolegijai skirtoje jėzuitų kronikos dalyje“ yra ir konkretesnių duomenų: „Kiti vyrai ir moterys nešdavo bedieviškas aukas mirusių senolių ir draugų vėlėms ir kiekvienais metais gana dažnai, ypač per didžiąsias Velykų, Kalėdų ir Visų šventųjų iškilmes, joms paruošdavo puotas. Dabar, atkalbėti nuo tos klaidos, tą paprotį jie nukreipia į kitokius dalykus: rūpinasi nešti aukų per mišias, duoda išmaldos vargšams“. Vadinasi, XVI a. pradžioje mirusiųjų paminėjimai per didžiąsias bažnytines šventes: Velykas, Visų šventųjų, Kalėdas dar buvo lygiaverčiai. Mažojoje Lietuvoje Tykioji Pėtnyčia (Didysis penktadienis) buvo išskirtinė tuo, kad tėvai vesdavosi savo vaikus į kapines parodyti, kur ilsisi jų giminės, seneliai ir proseneliai – *opapos* ir *omamos* – tikėta, kad tą dieną jos išsina iš skaistyklos. Taigi Vėlių Velykos Mažojoje Lietuvoje sietinos su tikėjimu, žinomu visoje Lietuvoje, kad vėlės šios šventės dieną lanko gyvuosius, eina į bažnyčią. Vėlių Velykos išliko iki XX a. 4 dešimtmečio.

Apibendrinant poskyryje pateiktą informaciją galima teigti, kad iki XIX a. pab. fiksuojami lietuvininkų Velykų šventės papročių transformacijos procesai nepasižymėjo sparčiais tempais.

2.1.3. Sekminės

Pirmieji paminėjimai apie per Sekminės atliekamas apeigas rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti XVI a. Lietuvos Jėzuitų provincijos istorijoje: „Šv. Dvasios atėjimo [Sekminių] dienomis, sunėšę iš kiekvienos šeimos javų ir padarę iš jų gėrimo, nustatytą dieną susirenka

¹⁸⁷ Vilniaus kolegijos jėzuitų metinės ataskaitos: 1583–1611. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a.*, t. II, 2001, 633.

¹⁸⁸ Pirmą kartą šis pavadinimas paminėtas XVII a. *Lietuvių–vokiečių kalbų žodyne*, vėliau 1747 m. P. Ruigio ir 1800 m. K. G. Milkaus žodynuose. E. Miežinis 1894 metais lietuvių–latvių–lenkų–rusų kalbų žodyne pateikia ir *Vėlių Velykų* sinonimus: *vėlių pėtnyčia* ir *vėlių dūrelės*.

¹⁸⁹ Marcinkevičienė N. ir kt. *Velykų rytą lelija pražydo*. Vilnius, 2006, 148.

puotauti. Tada ant upės kranto papjauna aviną arba jautį ir susėda prie stalo. Čia vyresnis žmogus paragauja aukojamo gyvulio mėsos maldaudamas gero oro ir derliaus¹⁹⁰. Galima teigti, jog papročiams funkcionuojant ritualo sudėtyje, kai buvo tikima, jog tinkamas apeigų atlikimas galėjo garantuoti ūkinę sėkmę ateityje, jomis rūpinosi vyriausieji ar didžiausią socialinį autoritetą turintys bendruomenės nariai. Pastebėtina, jog poreikis ritualu koordinuoti gamtos reiškinius ar atskirų individų veiksmus Mažojoje Lietuvoje išsaugojo mitologinės mąstysenos rudimentus iki pat XIX a. pabaigos.

Išanalizavus senuosius rašytinius šaltinius galima teigti, jog archajiškajam lietuvininkų Sekminių šventės modeliui būdingi šie elementai: sambariai – sudėtinės vaisės ir apeiginis gėrimas, supimasis sūpuoklėmis, gyvulių vainikavimas, namų puošimas (žr. 5 lentelę *Sekminių šventės XVI–XIX a. elementai*).

5 lentelė. *Sekminių šventės XVI–XIX a. elementai*

	XVI a.	XVII a.	XVIII a.	XIX a.
Sudėtinės vaisės, apeiginis gėrimas	Teigė, jog per Sekmines iš javų daromas gėrimas, puotaujama (S. Rostovskis) ¹⁹¹ . Per Sekmines geriamas sambarių alus, kuris daromas vieno žmogaus iš karto supiltų grūdų (ŽŽT) ¹⁹² .			A. Kuntze rašo, jog lietuvininkai per Sekmines svečius vaišina kiaušiniene su lašiniiais (A. Kuntze) ¹⁹³ . „Sekminės antrą dieną tai buvo pautienės šventė. Jau priešpiet tai visi piemens ėjo per gaspazines pautų ir lašinių: viens kašelę turėjo pautams, kits krepšį lašiniams, kits turėjo kūpką druskai, kits žaką malkoms“ (K. Kapeleris) ¹⁹⁴ .
Supimasis sūpuoklėmis		„Jie turi tokių žaidimų ir pramogų: sūpuokles, kurias įtaiso daugelyje savo kiemų per Velykas, Sekmines ir Jonines“ (T. Lepneris) ¹⁹⁵ .		Aprašomos jaunimo žaidynės, supimasis (A. Kuntze) ¹⁹⁶ .
Gyvulių vainikavimas, namų puošimas				Aprašomi Sekminių šventės pagrindiniai akcentai: namų puošimas beržais, klevais ir liepom bei karvių ragų aprišimas vainiku (K. Kapeleris) ¹⁹⁷ .

¹⁹⁰ Lietuvos Jėzuitų provincijos istorija, pirma dalis, trečia knyga [1583]. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 144.

¹⁹¹ Ten pat, p. 144.

¹⁹² Žemininkų skundai Žemaičių žemės teismui. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 641.

¹⁹³ Kuntze A. *Bilder aus dem Preussischen Littauen*. Rostock, 1884, p. 23.

¹⁹⁴ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 377.

¹⁹⁵ Lepneris T. *Prūsų lietuvis*. Vilnius, 2011, p. 195.

¹⁹⁶ Kuntze A. *Bilder aus dem Preussischen Littauen*. Rostock, 1884, p. 23.

¹⁹⁷ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 377–378.

XVI a. pab. Žemaičių žemės teismo knygoje kaip bendravimo apeiga minimas sambarių alaus gėrimas per Sekmines: „Sambarių alus buvo vadinamas „sudėtinis, suneštinis“ alus, kaimo gyventojų daromas iš kartu supiltų grūdų“ arba daromas vieno žmogaus iš kartu supiltų įvairių grūdų“¹⁹⁸. Kaip teigiama kituose BRM šaltiniuose¹⁹⁹, šitoks alus buvo geriamas per sėjos pabaigtuves, javų nuvalymo šventes, arklių ar namų pašventinimus, per Velykas, Sekmines ir kitomis progomis. Sambarinės apeigos turėjusios religinį pobūdį, nes ten dalyvaudavę žyniai, šaltiniuose vadinami burtininkais, būdavo buriama ir meldžiamasi. Pastebėtina, jog dar XX a. pr. per Sekmines daugelyje Lietuvos kaimų parugėje vykdavo sambariai – sudėtinės vaisės. Jaunimas supdavosi sūpuoklėse, mušdavo ripką. Tokie papročiai buvę ir Mažojoje Lietuvoje. Augustinas Kuntze veikale „Prūsų Lietuvos vaizdai“ (1884) rašė apie jaunimo žaidynes, supimąsi ir teigė, kad lietuvininkai per Sekmines svečius vaišina kiaušiniene su lašiniais. Jis pabrėžė, kad ypatingą dėmesį per Sekmines lietuviai skiria savo gyvuliams: šventei paželdinama ganykla, pirmosios dienos vakare karvės namo grįžta apvainikuotos ir papuoštos kaspinais²⁰⁰. Taigi vienu svarbiausių iki XIX a. pab. Sekminių dienos akcentų buvo karvių vainikavimas: „Sekmines taip laikė. Tą dieną prieš šventę nuo medžių kirtu beržų, klevų ir liepų stubas išdabinti. Pirmą rytą tai buvo anksti viskas išvaryta. Ant pusryt tai mes karves vėl namo varėm, ir jau kožnas piemuo vainikus turėjo drauge. Tai mes, sugavę karves, aplink ragus aprišom ir varėm ant ūlyčios. Čia kožna slūginė atėjo savo karvę ant kiemo užvaryt; daugsyk ir gospadinė pati atėmė karves nuo ūlyčios. Tai juokėsi: „Vaikai, mano karvių gražiausias vainiks; aš jums ir gerai pripildysiu, ką jūs prašysit“²⁰¹. Taigi XIX šimtmečio tradicijoje dauguma mūsų dienas pasiekusių lietuvininkų kalendorinių papročių gyvavo agrarinių ritualų pavidalu. Pastebėtina, jog XIX a. Jonas Jurgis Gocentas rašė, kad Mažojoje Lietuvoje „buvo paprotys tądien šeimos nariams vienas kito atsiprašyti, susigerinti, jei buvo pyktasi. Sekminės buvo tokiu būdu taikos ir bičiulystės šventė“²⁰².

Detaliau analizuojant XIX a. Sekminių dienos apeigų reikšmę kaimo bendruomenės kasdieninėje gyvensenoje, pastebimas maisto ir jo vartojimo sureikšminimas. Analizuojant šventės metu vaišinimosi paprotį, išsiskiria maisto rinkimo būdai ir vaišinimosi vieta: „Antrą dieną tai buvo pautienės²⁰³ šventė. Jau priešpiet ėjo per gospadines pautų ir lašinių: viens kašelę turėjo pautams, kits krepšį lašiniams, kits turėjo kūpką druskai, kits žaką malkoms. Kerdžius ir

¹⁹⁸ Žeminkų skundai Žemaičių žemės teismui. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 641.

¹⁹⁹ Jokūbas Brodovskis apie 1692–1744. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 29;

Das Fünfte Buch der *Preussischen Schaubühne Festa Veterum Prussorum*. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVII a.*, t. III, 2003, p. 186–190.

²⁰⁰ Kuntze A. *Bilder aus dem Preussischen Littauen*. Rostock, 1884, p. 23.

²⁰¹ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 377–378.

²⁰² *Lietuvininkų žodis*. Kaunas, 1995, p. 705.

²⁰³ Piemenų pautienės šventės, keliamos lauke, turi senųjų ritualinių elementų liekanų. Pasak P. Dundulienės, „apeiginę kiaušiniene piemenys valgydavo, tikėdamiesi įgyti sveikatos, ištvėmės ir gyvumo“ (Dundulienė 2005, 192).

kerdžiuvienė buvo ant lauko; čia jie turėjo trikojį, skauradą, bliūdų ir viską, kas prie kuknės. Tai mes atėję į lauką, viską kerdžiuvienei atdavėm. Dabar jį sukūlė kiaušinius ir pradėjo kept. Pinigus, kur buvo davę kieme, tai mes susirinkom ant branvyno ir alaus iš arčiausios karčiamos parsinešt. Paskui didelė česnis buvo: mes valgėm, gėrėm, ik visi gana turėjo. Kits ir susivėmė; kitą turėjom ir ant karos namo parkaruot²⁰⁴. Ilgiausiai šis paprotys išliko tose Mažosios Lietuvos vietovėse, kur gyvavo bendruomeninio gyvulių ganymo tradicija. Vis dėlto ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų keitimasis XIX a. pab.–XX a. pr. paskatino lietuvininkų pasaulėžiūros kaitos procesus. Į pirmą planą iškilus linksminimo funkcijai, apeigos galutinai prarado ritualinę reikšmę.

2.1.4. Joninės²⁰⁵

Nors Joninės pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtos 1372 m. Varmės vyskupo Henriko II rašte, kuriame draudžiama vokiečių okupuotų kraštų gyventojams Jonines šventi „senoviškai“²⁰⁶, vis dėlto apie buvusią ritualinę šventės struktūrą Mažojoje Lietuvoje iki XVI a. patikimų žinių nėra daug. Remiantis istoriniais ir etnografiniais šaltiniais, būtų galima išskirti svarbiausius vasaros saulėgrąžos šventės XVI–XIX a. ritualo apeigų elementus: kupoliavimas, įvairūs tikėjimai ir burtai, apeiginės ugnys, supimasis sūpuoklėmis. Joninių laiko dimensijos aprėpė šventinės dienos išvakares, ypač tamsiąją paros dalį – laiką, palankų maginei veiklai – merginos gali išsiburti savo būsimą santuoką, raganoms tai palankus metas kerėti karves (pieną), žolės įgauna stipriausias savo gydomąsias savybes. Pagrindinėmis archajiškosios šventinės erdvės apeigų atlikimo vietomis reikėtų laikyti kalvas bei vandens telkinius²⁰⁷.

²⁰⁴ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 377–378.

²⁰⁵ Trumpiausias nakties ir ilgiausias dienos šventei įvardyti įvairiuose lietuvių, latvių ir prūsų šaltiniuose minimi šie pavadinimai: *Joninės, Kupolė, Rasos* (Vyšniauskaitė 1989, 14; Dundulienė 1991, 278–282; LE IX 1956, 480; Marcinkevičienė 1990, 62; MLE 2000, 649 ir kt.), *Jāni, Līgo svētīki, Kekiris* (Narbut 1835, 305), *Kreszė* (BRMS 1996, 483). Diskusija, kaip iš tikrųjų reikėtų vadinti vasaros saulėgrįžos šventę, nėra nauja. Ji tęsiasi jau nuo 1958 m., kai Ambraziejus Jonynas savaitraštyje *Literatūra ir menas* paskelbė straipsnį *Joninės ar Kupolinės?* (Jonynas, 1958). Vieni linkę siūlyti *Joninių* pavadinimą (A. Jonynas), kiti labiau pritaria *Kupolės* šventei (Skrodenis 1977, 42–59). Senesniais (ikirikščioniškais) pavadinimais yra laikomi tik *Kupolės* ir *Rasos*, atspindintys atitinkamai – profaniškąjį ir sakralųjį – šventės lygmenis (Patackas 1990, 71) ir t.t. Pasak R. Balsio, *Kekirio* ir *Krešės* (*Kreszes*) pavadinimai užrašyti kitataučių ir, viena vertus, per menkai paliudyti šaltiniuose, kad apskritai būtų galima juos be išlygų sieti su vasaros saulėgrįžos švente. *Rasų, Kupolės* arba latvių *Līgo svētīki* vardai greičiausiai atsirado suteikus pirmenybę kuriam nors vienam išskirtiniam šventės momentui – ryto rasos apeiginiam sureikšminimui, gydomųjų žolynų rinkimui ar populiariam vasaros saulėgrįžos šventės dainų refrenui. Gali būti, jog *Rasų* pavadinimas galėtų būti ir nuo vietos, kurioje buvo švenčiama. Pirmenybę vis dėlto reiktų atiduoti *Kupolei*, nes ir jau minėti pavadinimai – *Krešės* (*Kreszes*) bei *Kekiris* – taip pat semantiškai sietini su augmenijos vešėjimu, taigi gana artimi *Kupolės* reikšmei. Na, o *Joninių* pavadinimą reiktų laikyti sinkretiškiausiu, išreiškiančiu ir liaudiškąjį (ikirikščioniškąjį) šventės turinį, ir su krikščionybe atėjusį jos pavadinimą. Juo labiau, kad ir kitų kalendorinių švenčių (Kalėdų, Kūčių, Velykų) pavadinimai ir jų turinys atspindi tą pačią tradiciją – nuolatinį dviejų kultūrų, dviejų religijų sinkretizmą (Balsys 2003, 33). Lietuvininkai taip pat dažniausiai vasaros saulėgrįžos šventę vadina *Joninėmis*.

²⁰⁶ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos*, t. I, 1996, p. 476.

²⁰⁷ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVII a.*, t. III, 2003, p. 289;

Jucevičius, L. A. *Raštai*. Vilnius, 1959, p. 234;

6 lentelė. *Joninių šventės XVI–XIX a. elementai*

	XVI a.	XVII a.	XVIII a.	XIX a.
Kupoliavimas	<p>Minimas <i>kupolėmis</i> vadintų žolių rinkimas, stebimasi papročiu šventinti lauko žoles ir jų teikiama pagalba gimdyvėms ar kitiems ligoniams (Volfenbiutelio postilė)²⁰⁸. Teigia, kad lietuviai, lygiai kaip latviai bei kuršiai garbina Ledą arba Liadą, kurios garbei kaišo gėlėmis ir medžių šakomis visus šaltinius ir rankioja visokias žoleles, kurios turinčios gydyti nuo įvairių ligų (M. Kromerio kronika)²⁰⁹. Mini dievo garbinimą <i>Lado</i>. Rašo, kad nuo gegužės 25 d. iki birželio 25 d. vyrai lankė karčemas, o moterys ir merginos, susiėmusios už rankų, šoko pievose ir gatvėse ratelius, graudžiai giedodamos (M. Strijkovskis)²¹⁰.</p>	<p>Pabrėžia, jog šv. Jono dienos išvakarėse šeimininkas siunčia samdinius, ypač merginas, į laukus kupoliauti (M. Pretorijus)²¹¹.</p>		
Apeiginės ugnys	<p>Kūrenami laužai ten, kur tais metais gins karves į ganyklą (K. Henenbergeris)²¹².</p>	<p>Rašė apie ugnių deginimą, ėjimą aplink laužą rateliu bei šokinėjimą per ugnį (J. M. Karpis)²¹³.</p>	<p>Aprašė simbolinę ugnies reikšmę, siejamą su naikinamąja (apvalomąja) ugnies galia (J. G. Frezeris)²¹⁴.</p>	
Tikėjimai ir burtai	<p>Per laužavietę šv. Jono rytmetį pervarą karves, kad jos būtų pieningos, o Joninių išvakarėse ugnį kūrenę jaunuoliai šventės rytą pereina per namus, rinkdami pieną kaip atlyginimą sau (K. Henenbergeris)²¹⁵. Šventės išvakarėse apsaugai nuo raganų trobesių durys, vartai, gyvulių išgenų tvoros apkaišomos dilgėlių ir kitokių žolių puokštėmis (K. Henenbergeris)²¹⁶.</p>			<p>Manoma, kad šios ugnys apsaugo nuo burtininkų kerų, žaibo, krušos ir nuo gyvulių ligos, ypač jei kitą rytą gyvulius pervarysi per laužavietę. Šie laužai laikomi paveikiausia priemone prieš raganų žabangas, kurios burtais ir užkeikimais stengiasi atimti karvėms pieną (J. G. Frezeris)²¹⁷.</p>

Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 213–217; Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 269–270 ir kt.

²⁰⁸ Gaigalat W. *Die Wolfenbütteler litauischen postillen. Handschrift aus dem Jahre 1573*. Heidelberg, 1901, p. 148.

²⁰⁹ Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius, t. II, 2001, p. 419.

²¹⁰ Strykowski M. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkich Rusi*. Warszawa, 1846, p. 147–157.

²¹¹ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. III, Vilnius, 2006, p. 503.

²¹² Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius, t. II, 2001, p. 342.

²¹³ Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a., t. IV, 2005, p. 129.

²¹⁴ Фрээр, Д. Д. *Золотая ветвь*, Киев, 1986, p. 585–586.

²¹⁵ Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius, t. II, 2001, p. 342.

²¹⁶ Ten pat, p. 342.

²¹⁷ Ten pat, p. 343.

Supimasis sūpuoklėmis		Aprašo supimąsi sūpuoklėmis: „norintysis pasisupti atsisėda ant lentos, [...] prie lentos iš šonų stovi du vaikinai ir, laikydami už galų virvę, ja išmeta sėdintįjį sūpuoklėse į orą“ (T. Lepneris) ²¹⁸ .		
--------------------------	--	--	--	--

Apie vasaros saulėgražos šventės papročius XVI a. pab. informacijos suteikia keturi šaltiniai: Volfenbiutelio postilė (1573), Martyno Kromerio (1512–1589) ir Motiejaus Strijkovskio (1575–1578) kronikos bei Kasparo Henenbergerio (1595) „Didžiųjų Prūsijos žemėlapių paaiškinimas“.

Lietuviškoji Volfenbiutelio postilė mini *kupolėmis* vadintą žolių rinkimą. Autorius stebisi papročiu šventinti lauko žoles ir jų teikiama pagalba gimdyvėms ar kitiems ligoniams²¹⁹. Liudvikas Adomas Jucevičius knygoje „Lietuva“ cituoja XVI a. M. Kromerio kronikos rankraštyje buvusį prierasą, jog „per Jonines lietuviai, lygiai kaip latviai bei kuršiai garbina Ledą arba Liadą, kurios garbei kaišo gėlėmis ir medžių šakomis visus šaltinius ir rankioja visokias žoleles, kurios turinčios gydyti nuo įvairių ligų“²²⁰. Žinias apie prūsų ir lietuvių senuosius papročius bei tikėjimus M. Kromeris ėmė iš J. Dlugošo (autorius pirma pakartoja J. Dlugošo informaciją apie Ladą ir Ladoną, o vėliau, remdamasis savo pastebėjimais, samprotauja apie papročius)²²¹.

M. Strijkovskis veikale „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika“ teigia, jog jis pats dalyvavęs pagoniškos lietuvių aukojimo šventėse Mažojoje Lietuvoje apie Įsrutį, Ragainę, Livonijoje, Kuršę, Žemaitijoje ir Lietuvoje apie Obelius, Subačių, Pasvalį. Jis rašo, kad birželio mėnesį per Joninių šventės lietuviai garbino dievą, vadindami jį *Didziu Lado*. Nuo gegužės 25 d. iki birželio 25 d. vyrai lankė karčemas, o moterys ir merginos, susiėmusios už rankų, šoko pievose ir gatvėse ratelius, gaudžiai giedodamos: „Lado, Lado, Lado Dzidais mūsų dzieve!“²²². Atrodo, kad ši informacija daugiausia imta iš gyvosios tradicijos, paremta paties M. Strijkovskio stebėjimais, samprotavimais, o vienas kitas faktas galbūt perpasakotas ir iš senesnių šaltinių.

²¹⁸ Lepneris T. *Prūsų lietuviai*. Vilnius, 2011, p. 196.

²¹⁹ Gaigalat W. *Die Wolfenbütteler litauischen postillen. Handschrift aus dem Jahre 1573*. Heidelberg, 1901, p. 148.

²²⁰ Jucevičius L. A. *Raštai*. Vilnius, 1959, p. 234.

²²¹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 419.

²²² Strijkowski M. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszytkiej Rusi*. Warszawa, 1846, p. 147–157.

Kupoliavimą XVII a. pab. aprašė ir Matas Pretorijus (1690). Autorius „Prūsijos įdomybėse“ pabrėžia, jog šv. Jono dienos išvakarėse šeimininkas siunčia samdinius, ypač merginas, į laukus kupoliauti: „Prieš Jonines samdinius, daugiausia mergas, siunčia į laukus rinkti Jono žolių. Kai jie jų prirenka, šeimininkas arba šeimininkė paima tiek žolių, kiek yra žmonių, ir kiša į sieną arba už sijos, tam tikslui, kad pražystų, ir jie stebi žoles; kieno nežydi, apie tą sako, kad jis serga, gal net numirs. Likusias suriša į puokštę, užriša ant ilgos karties linksmai šūkaudami ir įsmeigia kartį palei kelią prie vartų ar kur kitur, pro kur bus vežami javai; šitą kuokštą jie vadina Kupolė, o šventę – Kupolės (Kupoles); tada šeimininkas savo prūsų kalba vėl meldžiasi, rankoj laikydamas kaušą“²²³. Nors medžiagą veikalui M. Pretorijus rinko iš labai įvairių ir nevienodos vertės šaltinių (iš antikos rašytojų ir istorikų, vokiečių ir Prūsijos XIV–XVI amžiaus kronikų, M. Strijkovskio, K. Henenbergerio ir kt. kronikų, keliautojų kelionių aprašymų), tačiau, aprašydamas Joninių papročius, autorius remiasi savo paties užfiksuota ir informantų pateikta medžiaga. Galima teigti, jog Mažojoje Lietuvoje viena svarbiausių prosenovinių apeigų – kupoliavimas, buvo gajus iki XIX a. pab.: „Joninių čėse ėjo į lauką ir pievas kupolių ieškot. Kožna moteriškė parsinešė pungulį kupolių ant kiemo. Ale pirmučiau neįnešė į stubą; ji ėmė šnūrą ir supešė pungulį dilgėlių, tą ji surišo su kupolėmis ir viską movė ant ilgos smaigos, kieme įstatytos. Antrą dieną jau nusmukė žemyn. Tai gospadinė išėjus žiūrėdama sakė: „Ragana jojo ant kupolių, ale ji šikną išsidilgino.“ Tai vėl aukštai movė tas kupoles ant smaigos ir ten liko iki Petrinių“²²⁴. J. Balys yra atkreipęs dėmesį į Pinsko balų gyventojų dainą („O Kupalo, o Kupalo! Kur tu žiemą žiemojai, kur tu praleidai dabar vasarą, žolėse kvepiančiose ar po gėle? Žiemojau pūkynuose, vasarą žaidžiau žolynuose“), kuri rodo aiškų *Kupalo* santykį su augmenija, tarsi jis būtų pati augimo (vegetacijos) dievystė²²⁵. Iš surinktų žolynų buvo pinami vainikai, su kuriais buvo buriama vedybinė sėkmė. Viename aprašyme iš Mažosios Lietuvos, datuotame 1848 m., vainikų į medžius mėtymo priežastis nurodyta tokia: „Per Jonines naujais žalumynais apvainikuodavo medžius, kad šie didesnį derlių duotų“²²⁶. Grįžusios namo vainikus į trobą mesdavo pro langą arba sau per galvą: „Nu, paskiau tą vainiką ne per duris, per langą įmest ant lovos, naktį po paduška pasikišt – susapnuosi savo būsimąjį vyrą. Nu, mes visos mergaitės darėm taip, ir aš susapnavau, ir atsimenu tokias dideles akis turėjo“²²⁷. Namuose jie ilgai laikyti kaip sveikatos ir laimės simbolis.

²²³ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. III, Vilnius, 2006, p. 503.

²²⁴ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 386.

²²⁵ Balsys R. Vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimo problema. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra II* [Tiltai, 2003, priedas nr. 16], p. 18–35.

²²⁶ Preussischer Volkskalender. *Neue preussische Provinzialblätter*. 1848, p. 229.

²²⁷ KUTRF 786 (g. 1929 m., Sakūčių k., Kintų sen.).

K. Henenbergeris „Didžiųjų Prūsijos žemėlapių paaiškinime“, aprašydamas lietuvininkų papročius ir tradicijas, mini, jog „šv. Jono Krikštytojo naktį vyksta baisus stabmeldžiavimas, kuriam pritaria valdžia ir kuris nebaudžiamas bažnyčios“²²⁸. Anot jo, šventės išvakarėse apsaugai nuo raganų trobesių durys, vartai, gyvulių išgenų tvoros apkaišomos dilgėlių ir kitokių žolių puokštėmis, kūrenami laužai ten, kur tais metais gins karves į ganyklą. Per laužavietę šv. Jono rytmetį pervarą karves, kad jos būtų pieningos, o Joninių išvakarėse ugnį kūrenę jaunuoliai šventės rytą pereina per namus, rinkdami pieną kaip atlyginimą sau²²⁹. Galima teigti, jog tai autentiška medžiaga, kurią autorius užfiksavo keliaudamas po Prūsiją, bendraudamas su informantais ir dirbdamas įvairiose parapijose.

Juozapas Mykolas Karpis XVII a. pradžioje pastoraciniame laiške vyskupijos dvasininkams taip pat rašė apie ugnį deginimą, ėjimą aplink laužą rateliu bei šokinėjimą per ugnį šv. Jono dienos išvakarėse: „Per šv. Jono Krikštytojo šventę kaimuose ir miestuose kuriamos ugnys ir prie jų susirinkę žmonės, ypač jaunesnieji, šokinėja per liepsnas ir žaidžia ratelius“²³⁰. Nors kai kurie J. M. Karpio išvardyti papročiai (pvz., laužų deginimas) jau minėti ankstesniuose šaltiniuose, laiške pateikta informacija nėra kompiliacija – tai autoriaus patirtimi paremta etnografinė medžiaga.

Simbolinę ugnies reikšmę, siejamą su naikinamąja (apvalomąja) ugnies galia, XIX a. lietuvininkų tradicijoje aprašė Jamesas Georgas Frazeris (James George Frazer) (1890 m.) pabrėždamas, jog „daugelyje Prūsijos vietų vasaros saulėgrąžos išvakarėse gyventojai kuria didžiulius laužus. Visos kalvos, kiek tik akys aprėpia, žėri ugnimis. Manoma, kad šios ugnys apsaugo nuo burtininkų kerų, žaibo, krušos ir nuo gyvulių ligos, ypač jei sekantį rytą gyvulius pervarysi per laužavietę. Šie laužai laikomi paveikiausia priemone prieš raganų žabangas, kurios su burtų ir užkeikimų pagalba stengiasi atimti karvėms pieną“²³¹. Apie tai, jog Joninių metu vykdomos apeigos apsisaugojimui nuo raganų burtų, rašė jau K. Henenbergeris: „Sukuriami laužai, prie jų linksminamasi, rytmetį genami galvijai per laužo liekanas, kad apsisaugotų nuo gyvulių kritimo ir apkerėjimo, kad karvės būtų pieningos ir tam, kad apsisaugotų nuo pieno atėmimo ir visų rūšių vaidilų, taip pat nuo žaibų ir krušos; vartus, duris ir užtvarus apkaišo piktžolėmis, kurios gerai saugo nuo velnių, burtininkų ir kerėtojų“²³². Tos priemonės neretai kilo iš senosios mitinės pasaulėžiūros. Visos apsaugos nuo raganų burtų priemonės, pasak Igno Narbuto, gali būti suskirstytos į tris būdus:

²²⁸ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 342.

²²⁹ Ten pat, p. 342.

²³⁰ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 129.

²³¹ Фрэзер, Д. Д. *Золотая ветвь*, Киев, 1986, p. 585–586.

²³² Mannhardt W. *Letto-Preussische Götterlehre*. Ryga, 1936, p. 315.

- a) „atsitverti“ nuo „svetimo“ kerėtojo (tvarto simbolinis „užrakinimas“)²³³;
- b) nukreipti magiją į jos šaltinį (pieno virimas ir pan.)²³⁴;
- c) simboliškai sunaikinti priešininką²³⁵ („raganų“ deginimas per Jonines)²³⁶.

Buvo tikima, kad laumės, kaip ir raganos, gali apkerėti gyvulius per Jonines. Nuo jų saugojo šermukšnis²³⁷ ar vainikas²³⁸. Pastarasis tikėjimas, pasak I. Narbuto, atsirado sumišus Joninių ir Sekminių tradicijoms²³⁹.

Kaip nurodo H. Frischbieras, Prūsų Lietuvoje tam, kad burtininkas neturėtų galios gyvuliams, Joninių vakare ant kiekvienų tvarto durų reikia nupiešti po kryžių, be to, iš devynių rūšių žiedų surišti puokštę ir virš jos įtvirtinti erškėčių puokštę. Šią dvigubą puokštę su dviem lazdotėmis pritvirtina ant vienos kaimo šakos. Atėjusi ragana atsisėda ant erškėčių ir nebegali nusileisti²⁴⁰. Tikėjimai, kad raganos suaktyvėja Joninių naktį, Mažojoje Lietuvoje išsilaikė iki pat XX amžiaus.

Vidurvasario šventės tikėjimų ir būrimų simbolikoje ypatinga reikšmė buvo suteikiama ir vandeniui, kadangi Joninių vanduo buvo suvokiamas kaip maginė priemonė. Apskritai vandens telkiniai buvo svarbi šventinių ritualų atlikimo vieta. Dar XVI a. pab. K. Henenbergeris, aprašydamas lietuvininkų papročius ir tradicijas, teigė, jog „krašte esą šventais laikomų upelių, kurių vandeniui gydomos akys, o moterys, kopiančios į šventą Rambyno kalną, turinčios būti švarios ir pasipuošusios, nes tikima, kad ten užlipusi – basa, nešvari – susirgsianti“²⁴¹. Joninių naktį buvo maudomasi upėse, prieš saulėtekį, išsirengus nuogai, voliojamasi rasoje. Tikėta, kad tai suteiks sveikatos, jėgų, neatsiras išbėrimų, veidas bus skaiustus. Pastebėtina, jog Mažojoje Lietuvoje per Jonines ir dar kelias dienas po šventės pajūrio žvejai neplaukdavo žvejoti, nes tuomet jūra tykanti aukų.

Mažojoje Lietuvoje per vasaros saulėgrąžos šventę nuo XVII a. buvo supamasi. Sūpuoklės per Jonines buvo paplitusios ir kituose Lietuvos kraštuose, tik daug anksčiau nunyko. T. Lepnerio teigimu, „jie [prūsų lietuviai] turi tokį žaidimą ir pramogų: sūpuokles, kurias įtaiso daugelyje

²³³ Mėgindami apsaugoti gyvulius, kaimo gyventojai šv. Jono dienos išvakarėse tvartų duris ir langus apkaišiodavo aštriais arba badančiais daiktais, dygiais augalais, dilgėlėmis ar šermukšnio šakomis; užremdavo akėčiomis, užkišdavo grauduline (bažnyčioje šventinta) žvake, šalimais padėdavo nulipdytą iš bičių vaško ar kitaip padarytą kryžių (Balys 1993, 227–230).

²³⁴ „Atgaudava piena, tik burtus darydava: beržinį medžių balanų skelia, uždega ir anglis į vandenį jau sumerkdava ir prausdava akis karvei, tešmenį plaudava. Nu, ir paskui saka atitekėdava pienas, grįždava“ (LTRF 2829 (102), LTR 25 Nr. 5375).

²³⁵ „Laužai aukštumose kūrenami dar ir šandien, tačiau labiausiai paplitęs yra raganų deginimas. Jaunuoliai ant aukštos karties užtaiso smalotą bačką, prikimštą pjuvenomis ir kita kuo [...]“ (Vilmantienė 1941, p. 118).

²³⁶ Narbutas I. *Senieji lietuvininkų tikėjimai*. Kaunas, 1998, p. 15.

²³⁷ MLT 1937, 25/ Nr. 221 (LTR 604).

²³⁸ LŽ 1995, 360/ Nr. 799 (LTR 6060).

²³⁹ Narbutas I. *Senieji lietuvininkų tikėjimai*. Kaunas, 1998, p. 41.

²⁴⁰ Frischbier H. *Hexenspruch und Zauberbann. Ein Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens in der Provinz Preußen*. Berlin, 1870, p. 11.

²⁴¹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 342.

savo kiemų per Velykas, Sekmines ir Jonines. Jos daromos iš tvirtų karčių: šios įkasamos giliai į žemę po tris kiekviename gale, jų viršus stipriai surišamas susuktomis vytelėmis. Viršuje stipriai pririšamas tvirtas skersinis; sūpuoklių aukštis yra apie 15 pėdų, o plotis – 13 pėdų. Norintysis atsisėda ant lentos [...] iš šonų stovi du vaikinai ir, laikydami už galų virvę, ja išmeta sėdintįjį sūpuoklėse aukštai į orą²⁴². Kaip jau minėta lietuvininkų Velykų šventės tradicijoje, supamasi dėl geresnio derliaus. „Išmetimą“ aukštai į orą būtų galima semantiškai susieti dar ir su sakraliniu judesiu liejant gėrimą į viršų dievams. Pasikartojanti viršaus, oro, dangaus sferos imitacija gali būti suprantama kaip simboliškas dvasinės, kitiškos „visų dievų“ prigimties pripažinimas²⁴³. Supimosi paprotys išliko gajus iki pat XIX a. pab.–XX a. pr.: „Dar XIX a. pabaigoje Mažojoje Lietuvoje jaunimas susieidavo ir prie sūpynių. Nors Joninės yra mitologiškai pavojingas laikas, bet supdavosi girioje“²⁴⁴.

Taigi šventiniai ritualai atliko išskirtinį vaidmenį Mažosios Lietuvos gyventojams, todėl lietuvininkų paprotinės tradicijos kaita buvo lėta. Šios šventės pozicijas sustiprino dar XIX a. pabaigos mažlietuvių sąjūdis. 1894 m. „Birutės“ draugijos iniciatoriai Rambyno kalne surengė pirmąsias surežisuotas Jonines: pastatytas aukuras, dainavo chorai, vėliau vykdavo ir aktorių pasirodymai. Šios šventės pradininkai – Vydūnas, Martynas Jankus, kiti Mažosios Lietuvos kultūros veikėjai. Tai pradėjo keisti lietuvininkų socialinės elgsenos bei mąstymo stereotipus.

Apibendrinant būtų galima teigti, jog liaudiškose lietuvininkų Joninių šventės apeigose gausu baltiškiosios pasaulėjautos, mitologijos liekanų: pagerbiama augmenija, ugnis, vanduo, įvairiausiai ritualiniais veiksmais siekiama apsaugoti nuo blogųjų jėgų, ypač raganų, poveikio, apsaugoti gyvulius, užsitikrinti sveikatą, laimingą gyvenimą bei gausesnį javų derlių. XIX a. 8–9 dešimtmetyje senosios vasaros saulėgražos šventės apeigos Mažojoje Lietuvoje ėmė nykti, papročiai pradėjo įgauti naujas formas.

2.1.5. Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės

Krikščionių bažnyčioje mirusiųjų pagerbimas yra susijęs su konkrečiomis šventėmis: katalikų – Visų šventųjų diena (lapkričio 1 d.), Vėlinėmis (lapkričio 2 d.), o evangelikų liuteronų ir reformatų – Kapinių švente (vasarą) bei Mirusiųjų minėjimo švente arba kitaip dar vadinama Amžinybės sekmadieniu (paskutinis sekmadienis prieš advento pradžią).

Kapinių šventė. Mažojoje Lietuvoje evangelikai liuteronai ir evangelikai reformatai įvairiu vasaros laiku, sekmadienį, skirtingose etnografinėse vietose ir vietovėse švenčia Kapinių šventes. Pagrindiniai elementai: kapinių lankymas ir pamaldos jose, giesmių giedojimas, vaišės kapinėse.

²⁴² Lepneris T. *Prūsų lietuviai*. Vilnius, 2011, p. 196.

²⁴³ Beresnevičius G. *Eglė žalčių karalienė ir lietuvių teogoninis mitas*. Vilnius, 2003, p. 4.

²⁴⁴ Šaknys Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. 2001, p. 78.

Kiekvienose kapinėse vyksta pamaldos, į jas suvažiuoja žmonės aplankyti artimųjų kapų²⁴⁵. Tiksliai šios šventės atsiradimo data nėra žinoma. Knygoje „Russian and Baltic Lutheran Liturgy in the Nineteenth and Twentieth Centuries“ Darius Petkūnas pateikia Kurliandijos kunigo Mauracho 1869 m. Kapinių šventei skirtą liturginę formą, kurioje teigiama, jog „teisingiausia mirusiųsios būty prisiminti Visų šventųjų dieną, tačiau kapinėse pravesti pamaldas tuo metu jau dažnai būna netinkamas oras“²⁴⁶. Mauracho forma buvo skirta vasaros šventei – Jono Krikštytojo gimimo dienai²⁴⁷. Tai pirmasis liudijimas apie Kapinių šventę vasarą. Tad galima daryti prielaidą, jog Rytų Prūsijos lietuvininkai šią šventę šventė dar XIX a. pabaigoje.

Reikėtų paminėti, jog Kapinių šventė yra minima ir Latvijoje. Liuterio akademijos absolventas Alvijs Abolina savo diplominiame darbe „Kapu svētīki Latvijā“ (2004) rašo, kad Livonijoje pirmos žinios apie šią šventę pasiekia iš 1831 m., kai ji buvo švenčiama Krimuldos kapinėse²⁴⁸. Taigi Kapinių šventė – tai Baltijos evangelikų tradicijos ypatybė, kuri įrašyta į Lietuvos liaudies kultūros centro sudarytą Lietuvos nematerialiosios kultūros paveldo sąrašą. Galima prielaida, kad Kapinių šventė kilo iš liuteronų persekiojimo, kai buvo ribojamos liuteronų ir reformatų pamaldos, uždarnos bažnyčios, o kunigai persekiojami. Suvokta, kad apeigos kapinėse bus mažiau ribojamos ir tai tapo dar viena galimybe pasimelsti. Be to, šios šventės metu yra patogus laikas susirinkti visiems artimiesiems, suvažiuoti ne tik iš Lietuvos, bet ir iš įvairiausių

---

²⁴⁵ Kapinės Mažojoje Lietuvoje atspindėjo senąjį baltų mirusiųjų kultą ir protestantizmo nuostatas. Tai buvo ypatingo dėmesio vieta – jos nuolat rūpestingai tvarkytos. Dažname kaime būdavo po kelias kapines, atskirų dvarų, girininkijų, karių kapinių, markapių. Kapinės įrenginėtos pakilėnėse vietose – vyravo griežto stačiakampio plano kapinės su tvarkingu vidaus išplanavimu (tiesus pagrindinis takas, taisyklingai išrikiuotos kapų eilės ir šeimos kapų aptvarai. Vartų ir vartelių stulpai dažniau būdavo mūriniai, dekoruoti ar mediniai, perdengti evangelikų kapinėms būdinga metaline ar medine lenta su įrašu iš Šv. Rašto. Tačiau sovietinio etnocido metais Mažosios Lietuvos kapinės ypač naikintos kaip ideologiškai ir politiškai kenksmingi objektai, „svetimų“ tradicijų atspindys. Po 1944 m. sunaikinta apie 90 proc. senųjų kapinių tradicinės įrangos (kryžių, paminklų, įrašų ir kt.). Geriau išliko kai kurios Klaipėdos krašto kapinės, kurias saugojo senieji gyventojai. Lietuvininkų kapinės tvarkytos kiek kitaip negu Didžiojoje Lietuvoje. Įėjimo varteliai dažniausiai būdavo pietų pusėje, nuo jų ėjo centrinis takas, kapinių plotą dalijęs daugmaž į dvi lygias dalis. Dešinėje laidoti vokiečiai, kairėje – lietuvininkai. Išsaugotas prūsiškas laidojimo paprotys – galva į šiaurės rytus arba į šiaurės vakarus, o ne rytų-vakarų kryptimi, kaip įprasta krikščionių kapinėse. Amžinojo poilsio vieta labai gerbta, palaidotųjų ramybė saugota. Įėjęs į kapinaites žmogus visada rūpestingai uždarydavo vartelius, kad vėjas jų nesukiotų, netrankytų, neretas pasilabindavo, lyg atsiprašydamas, kad jaisi čia tiek ilgai nebuvo, savo tėvų, artimųjų kapo neatlankė. Pati didžiausia lietuvininkų paskutiniosios poilsio vietos skirtybė, žinoma, čia statytieji krikštai. Mokslinėje literatūroje jie pirmą kartą, atrodo, paminėti 1638 m. A. Horno leidinyje „Zeitschrift des Altertums“ („Senovės žurnalas“) ir statyti iki pat XX a. pradžios, t. y. daugiau kaip 300 metų. Juos yra minėjęs J. Bretkūnas, M. Daukša, K. Sirvydas, kilmę ir reikšmę aiškino vokiečiai G. Froelichas, A. Bezenbergeris, R. Dethlefsenas, lietuviai A. Basanavičius, P. Skardžius, P. Galaunė, M. Gimbutienė, J. Gimbutas. Deja, šių antkapinių paminklų atsiradimo klausimas tebėra neišspręstas (Juška 1997, 24–28). Pastebėtina, jog A. Juškos teiginiai apie įėjimo vartelius pietų pusėje ir puses, kuriose buvo laidoti lietuvininkai ir vokiečiai yra ginčytini, nes KU BRIAI 2006–2014 metais vykdymo Klaipėdos krašto konfesinio paveldo tyrimų projekto duomenys to nepatvirtino (Sliužinskas 2012, 137–161).

²⁴⁶ Maurach 1869, p. 279–280 [iš: Petkūnas D. *Russian and Baltic Lutheran Liturgy in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Klaipėda, 2013, 297].

²⁴⁷ Petkūnas D. *Russian and Baltic Lutheran Liturgy in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Klaipėda, 2013, p. 297.

²⁴⁸ Prieiga per internetą: <http://lv.wikipedia.org/wiki/Kapu_sv%C4%93tki> (žiūrėta 2013-10-30).

pasaulio vietų. Hipotetiškai galima teigti, jog šiai šventei atsirasti padėjo Rytų Bažnyčios įtaka, nes stačiatikiai ir sentikiai panašias šventes taip pat švenčia.

Kapinių šventę būtų galima sieti su Mirusiųjų paminėtuvėmis, žinomomis dar nuo XVI a. „Sūduvių knygelėje“ rašyta, kad Sembos sūduviai kasmet pagal išgales, o jei neišgali, susideda 3–6 draugėn ir iškelia gražias savo brangiausių mirusiųjų paminėtuves. Kiekvienas pasikviečia bažnyčion savo draugus, pasikalba šventoriuje, paskui eina į karčemą. Tada jie valgo ir kiekvienas, ką *velija* mirusiesiems, leidžia nukristi po stalu, taip pat ir alaus nulieja iš kaušelio. Kai puota baigiasi ir nuimama staltiesė, jie padėkoja tam, kas tais metais surengė mirusiųjų šventę, pradeda gerti ir gieda savo giesmę, kol bepastovi ant kojų²⁴⁹. M. Strijkovskis taip pat aprašo mirusiųjų minėjimus ir galima teigti, jog jis perteikia „Sūduvių knygelėje“ esančią informaciją, kad „Kuršo ir Sembos krašte, taip pat ir Prūsuoje, kai kelia mirusiųjų atminimus, tai tiesiai iš bažnyčios eina į karčemą ar į kuriuos namus, kur daromas sudėtinis alus, žmonos iš paskos krepšiais neša šaltą, keptą ir virtą žuvį, ten jie valgo be peilių, o žmonos jiems tarnauja, ir kiekvienas ko nors linki mirusiajam giminaičiui, kiekvieno patiekalo gabalėlį po stalu meta ir alaus nulieja“²⁵⁰. J. Maleckis XVI a. laiške Georgui Sabinui apie senąsias mirusiųjų paminėtuves prūsų, livoniečių ir kt. *laukinių tautų* šventes ir pagonybę teigė, kad tokios paminėtuves su bendromis vaišėmis būdavo kiekvieną rudenį²⁵¹.

XVI–XVIII a. rašytiniai šaltiniai taip pat paliudija, kad vėlių vaišės vykdavo ir kapuose, nors to paties laikotarpio dokumentai jau mini ir bendruomenės vaišes uždaroje patalpose prie stalo. Tikėtina, kad bažnyčiai ir dvarui kovojant su vėlių maitinimu, tai buvo pradėta daryti slapta. Aleksandras Gvagninis rašo, kad Žemaitijoje prie Kuršo lietuviai, minėdami mirusiuosius, eidavo prie savo artimųjų kapų nešdamiesi pieno, atmiešto alaus ir medaus, kur už mirusiųjų vėles pokyliaudavo ir šokdavo pritariant trimitams ir būgnams²⁵².

Taigi krikščioniškosios visų mirusių paminėjimo dienos ištakos slypi mirusių vėlių maitinimo apeigose, kuriomis XVI–XIX šimtmečiais piktinosi dvasininkija. Nepaisant šimtmečius trukusios bažnyčios kovos su senųjų tikėjimų apraiškomis, vaišės kapinėse žinotos dar ir XIX šimtetyje.

---

²⁴⁹ EP. *Erleutertes Preussen oder Auserlesene Anmerkungen, ueber verschiedene Zur Preußischen Kirchen- Civil- und Gelehrten- Historie gehörige besondere Dinge: woraus die bißherigen Historien-Schreiber theils ergänzt, theils verbessert, auch viele unbekannte Historische Wahrheiten ans Licht gebracht werden*, t. 5. Königsberg, 1742, p. 198–207.

²⁵⁰ Motiejus Strijkovskis 1547–tarp 1586 ir 1593. Lietuvių, žemaičių, sembų, latvių ir prūsų dievai. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 551.

²⁵¹ *Altpreussische Monatsschrift*, t. 25, Königsberg in Pr: Verlag von Ferd, Beyer's Buchhandlung. 1888, p. 629–651. Prieiga per internetą:

http://www.mghbibliothek.de/etc/zeitschriftenmagazin/Altpreussische_Monatsschrift_25_1888.pdf (žiūrėta 2014-02-12).

²⁵² Gvagnin A. *Z kroniki Sarmacy i Europskiej*. Krakow, 1860, p. 18–22.

Mirusiųjų minėjimo šventė arba Amžinybės sekmadienis. Mirusiųjų minėjimo šventė, arba kitaip vadinama Amžinybės sekmadieniu, skirta šeimos ir giminės bei visų mirusiųjų pagerbimui. Mažonoje Lietuvoje dažniausiai minima paskutinį lapkričio sekmadienį. Pagrindiniai šventės elementai: pamaldos bažnyčioje, kapinių lankymas²⁵³.

Amžinybės sekmadienį XIX a. pr. įvedė Prūsijos karalius Friedrichas Willhelmas III²⁵⁴. Liuteronai mirusiuosius prisimindavo Visų šventųjų²⁵⁵ dieną, kuri, galima teigti, pietizmo ir Apšvietos laikotarpiu nebebuvo taip aktyviai švenčiama²⁵⁶. Prūsijos karaliui, kuris buvo Reformatų bažnyčios narys, Visi šventieji buvo katalikiška šventė, todėl jis 1816 m. lapkričio 7 d. įvedė vadinamąją evangelišką mirusiųjų prisiminimo šventę – *Totenfest*, kuri minima paskutinį liturginių metų sekmadienį – Amžinybės sekmadienį. Ji pradėta švęsti 1817 m. lapkričio 7 d. Karaliaučiaus konsistorija aplinkraščiu nurodė, kad šventė turi būti švenčiama²⁵⁷. Ir nuo tų laikų šią dieną, baigiantis bažnytiniais, liturginiais metams, mini tiek liuteronai, tiek reformatai. Pastebėtina, jog 1816 m. bažnyčiose Prūsijos karalius nurodė iškabinti memorialines lentas žuvusiems kare. Turbūt šį faktą kai kurie maišo su *Totenfest*, teigdami, kad Mirusiųjų šventę Prūsijos karalius Friedrichas Willhelmas III įvedė 1816 m. ir ji buvo skirta kariams, žuvusiems Prūsijos kare, atminti²⁵⁸. Žuvusių karių prisiminimas buvo nurodytas 1816 liepos 4 d. potvarkiu, kurį kai kurie laiko Mirusiųjų šventės pirmtaku, bet tai kelia abejonių.

2.1.6. *Martyno diena*

Lapkričio 11-oji – paskutinė Mažonoje Lietuvoje švenčiama rudens šventė, kuria dažniausiai baigdavosi samdinių tarnybos laikas. Tą dieną kaimas grūdais, maisto produktais atsiskaitydavo su kalviu ir kerdžiumi. Pagal tos dienos orą spęsdavo, kokios bus Kalėdos. Pagrindinis archajiškojo šventės modelio elementas Mažonoje Lietuvoje – atsiskaitymas su samdiniais.

²⁵³ Reikėtų pasebėti, jog lietuvininkai kapines lankė ir Kūčių vakarą: „Jeigu dar eidavo garlais, nuvažiuodavai į Tilžę, nusipirkdavai vainikų arba puokščių. Ale daugiausia tai vis pindavom iš eglėšakių savo ir nešdavom. Paskui tą patį vainiką, jau ateina pirmas adventas, tai į jį reikėdavo vieną žvakutę įstatyti, o ketvirtą – keturias. O paskui dar norėdavom per šventes nueit ant kapų, sakydavom: „Prie jų pabūti, kurie negali pas mus pabūti“ (KUTRF 13, KUTRF 28). „Kitur tėvai ant kapų eidavo Kūčių vakarą – nešė eglutę ant kapo, uždegė žvakutes ir pabūdavo kartu su mirusiuoju“ (KUTRF 772/ KUTR 133).

²⁵⁴ Piper F. *Kirchenrechnung*. Berlin, 1841, p. 76.

²⁵⁵ Viduramžių bažnyčioje atsirado tradicija švęsti *Visų šventųjų* šventę, kurią 609 m. įvedė Popiežius Bonifacas IV nekaltai pradėtai Marijai mergelei ir kankiniams atminti. Oficialiai ši šventė bažnytiniame kalendoriujie paskelbta 837 m., kur nurodyta ją švęsti lapkričio 1 d. (Anderson 2005, 1).

²⁵⁶ Darbo autorė daro prielaidą, jog Visų šventųjų šventė pietizmo ir Apšvietos laikotarpiu galėjo būti neaktyviai švenčiama todėl, kad „pietizmo šalininkai kritiškai žvelgė į „formalias“ liturgines apeigas ir ceremonijas. XVIII a. II pusėje įžengusi į Apšvietos epochą, Prūsijos liuteronybė susidūrė su racionalistiniu ir antropocentrišku požiūriu į liturgiją“ (Petkūnas 2012, 13).

²⁵⁷ Jacobson H. F. *Geschichte der Quellendes des Kirchenrechts des preussischen Staats, mit Urkunden und Regesten*. Königsberg, 1839, p. 21–25.

²⁵⁸ Anderson R. L. *Totenfest: Ideas for remembering on All Saints day*. 2005, 2. [Interaktyvus] prieiga per internetą: <http://www.ucc.org/assets/pdfs/totenfest.pdf> (žiūrėta 2014-01-10).

Šv. Martynas²⁵⁹ į krikščioniškąjį kalendorių įrašytas 650 metais – tai Turo vyskupas, gyvenęs apie 315–400 metus Italijoje, pasižymėjęs gailingumu darbais, ypač neturtėlių šalpa, miręs lapkričio 11 d.²⁶⁰. Liuteroniškajame kalendoriuje lapkričio 11 d. žymima nuo 1483 m. – šios dienos išvakarėse gimė Martynas Liuteris, didysis bažnyčios reformatorius, tad nuo XV a. protestantiškuose kraštuose vietoje šventojo Martyno imta minėti reformatoriaus Martyno Liuterio asmenį. Su M. Liuterio asmeniu siejamas ir Martyno vardo²⁶¹ paplitimas lietuvininkų krašte.

Tačiau šventojo vaidmuo Martyno dienos²⁶² apeigose nedidelis, kadangi visų pirma ši šventė yra žemdirbiškos kultūros dalis. Feodalinėje Lietuvoje, kaip ir kituose Europos kraštuose, ši diena buvo galutinis įvairių mokesčių sumokėjimo terminas. XVI a. karčemininkai per šv. Martyną turėdavo sumokėti feodalių valdų administracijai karčemos laikymo mokesčių. XVII a. palivarkai būdavo išnuomojami nuo šv. Martyno iki kitų metų tos pačios dienos²⁶³. Tą dieną atsiskaitoma, atpilant javais, su kalviu, kerdžiumi, malūnininku, išrenkami kaimo vyresnieji, ginčų teisėjai.

Liberto Klimkos teigimu, Martyno diena Lietuvoje buvo vadinama Baltojo oželio švente²⁶⁴. Autorius knygoje „Tautos metai“ (2008 m.), skyriuje „Šv. Martynas, baltojo oželio šventė“ šią apeigą²⁶⁵ vadina žiemos šauktuvėmis dėl dominuojančios baltos spalvos – baltas berželis, baltas

---

²⁵⁹ Šv. Martynas gimė Romos karininko šeimoje šiandieninėje Vengrijoje, iš pradžių daugelį metų tarnavo kareiviu romėnų kariuomenėje, vėliau tapo misionieriumi ir gydytoju. Iš to meto kilusi garsi legenda, jog prie Amieno miesto vartų jis padovanojo šlančiam elgetai pusę savo apsiausto. Netrukus po mirties jis buvo pradėtas garbinti daugelyje vietų. Prieš žygius buvo prašoma jo užtarimo, karaliai mūšyje nešdavo atkišę jo apsiaustą, o imperatorius Karolis Didysis nuolat nešiojosi jo gobtuvą. Su jo asmeniu buvo susiję įvairiausi prietarai. Per visus viduramžius jis buvo laikomas ganomų gyvulių patronu, Alpėse Martyno dieną piemenys pradėdavo ginti žemyn gyvulius, o parginę švėsdavo (Gerhard 1998, 9–10). Reikia paminėti, jog Liturginiame maldyne (antrasis pataisytas leidimas, Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidinys, 1984 m., p. 31) yra nurodyti tikslesni vyskupo šv. Martyno duomenys: „Šv. Martynas, vysk. (316–379), Prancūzijoje“.

²⁶⁰ Филимонова, Т. Д. Немцы. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.). Летне-осенние праздники.* 1978, p. 139.

²⁶¹ Lapkričio 10 diena – bažnyčios reformatoriaus M. Liuterio gimimo data.

²⁶² Vokietijoje šv. Martyno kulto ištakos – šiaurės Prancūzija, Karolio Didžiojo laikai (VIII–IX a.) (Филимонова 1978, 139).

²⁶³ Филимонова, Т. Д. Немцы. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.). Летне-осенние праздники.* 1978, p. 139.

²⁶⁴ Kadangi ne kiekvienais metais po lapkričio 11 d. pradėdavo snigti, tad ganiava kiek prasitėsdavo. Piemenėliai, likę be kerdžiaus priežiūros baigti ganiavos, nekantriai laukdavo pašalo. Kad greičiau pasngtų, apie baltą pamiškės beržą vesdavo baltą oželį ar ožką. Du piemenys imdavo ją už ragų, o mažiausią užsodindavo raitą. Tas, kuris pavėluodavo užgroti Sekminių rageliu, turėdavo įkasti ožkos uodegą. Šiuose žaidimuose slypi baltiškoji tautos praeitis. Baltasis oželis – tai padėkos auka gamtos dievybėms už visas rudens gėrybes (Klimka 2009, 113).

²⁶⁵ Apeigos funkcinę prasmę ir kilmę analizavo Dalia Urbanavičienė. 1997 metais publikuotame straipsnyje „Vasaros ciklo lietuvių etnochoreografija“ ji ožio varymo apeigą ir jo mušimą hipotetiškai sieja su gyvulių aukojimu rudeninėje derliaus šventėje. Papročio paplitimo arealą nutėsia į Latgalą (Kraslavos r.) (Urbanavičienė 1997, 41). Šias prielaidas, pasitelkdama Jono Vaiškūno asmeninio archyvo duomenis, autorė pakartoja ir monografijoje „Lietuvių apeiginė choreografija“ (Urbanavičienė 2000, 376–381).

oželis, vadinasi, greitai visur bus balta²⁶⁶. Jis ožio vedimo apeigą²⁶⁷ sieja su padėkos auka gamtos dievybėms, sakydamas, kad tai esanti padėka už visas rudens gėrybes, lygina apeigą su suaugusiųjų dainose išaukštintu apdainuojamu ožiu. Nurodo XVI a. Prūsijos kultūrą liudijančius šaltinius, taip pat Jono Basanavičiaus raštuose minėto Tamulevičiaus paskelbtą giesmę, kur pateikiamos žinios apie rudeninį ožio aukojimą. Pastebėtina, jog rudeninis aukojimas yra aprašytas Jeronimo Maleckio 1583 m. leidinyje, pavadintame „Tikras Sambijos sūduvių aprašymas su jų ožio aukojimu ir ceremonijomis“: „Susirinkus į vieną vietą keturių penkių kaimų gyventojams, aukotojas, vadinamas vursaičiu, lazda užmušdavęs ožį, kurio mėsa būdavusi čia pat išverdama ir valgoma su kviečių paplotėliais. Juos iš paraugintos tešlos gniužulų išsikepdavę aplink ugnį sustoję vyrai, svaitydami tešlą iš rankų į rankas per liepsną. Per naktį puotavę, kaulus ir puotos likučius užkasdavę į žemę“²⁶⁸. Taigi galima teigti, jog XVI a. pr. Mažojoje Lietuvoje buvo žinoma ožio aukojimo apeiga, o XVI a. aštuntajame dešimtmetyje ji buvo uždrausta Prūsijos kunigaikščio Alberto Frydricho išspausdintame šalies statute, kurio 3.1 lape buvo atskiras skyrius apie burtininkystę ir ožio aukojimą: „Burtininkystė mūsų šalyje visuotinė, taip pat ir ožio aukojimas pas sūduvius dar praktikuojamas, tai norime visiems savo tarnautojams, taip pat bajorams, tarėjams ir seniūnams miestuose ir kaimuose įsakyti, kad jie akylai stebėtų, ir jeigu kur nors atsiranda vyras, ar moteris, praktikuojantis burtininkystę arba atsidavęs ožio aukojimui ar panašioms dalykams, tai turi būti mums pranešta“²⁶⁹. Tačiau ožio vedimo apeiga Mažojoje Lietuvoje neužfiksuota.

L. Klimka atkreipė dėmesį į Lietuvoje paplitusius piemenų žaidimus su oželiu. Regina Mikštaitė-Čičiurkienė atliktų etnografinių ekspedicijų metu piemenų atliekamą žiemos šaukimo apeigą taip pat gana tankiai fiksavo ir Rytų bei Šiaurės Rytų Lietuvoje²⁷⁰. Po Lietuvos krikšto ši reikšminga rudens šventė, pasak L. Klimkos, sutapo su šv. Martyno diena. Praeityje buvęs labai svarbus religinis ritualas virto vaikų žaidimu. Autorius atkreipė dėmesį į visoje rytinėje Lietuvos pusėje paplitusius piemenų žaidimus su oželiu²⁷¹. XX a. Mažosios Lietuvos ekspedicijose šis paprotys neužfiksuotas, tačiau XXI a. pirmajame dešimtmetyje piemenėlių „ožio varymo paprotys“ iš kitų Lietuvos regionų paplito ir Mažojoje Lietuvoje (pl. žr. poskyryje „Šiuolaikinis šventės modelis“ *Martyno diena*, p. 106).

²⁶⁶ Klimka L. *Tautos metai*. Vilnius, 2008, p. 333–335.

²⁶⁷ Apeigas, atliekamas aukojant ožį, nurodo Simonas Grunau [*Simon Grunau's preussische Chronik*, hrsg. von M. Perlbach, R. Philippi und P. Wagner. Bd. 1–3, Leipzig 1876–1896]. Jo informaciją vėliau perpasakoja Kasparas Henenbergeris [*Caspar Hennenberger. Erclerung der Preussischen groessern Landtaffeln oder Mappen*. Königsberg, 1595].

²⁶⁸ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius*, t. II, 2001, p. 143–148.

²⁶⁹ Pretorius M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. III, Vilnius, 2006, p. 471.

²⁷⁰ Mikštaitė-Čičiurkienė R. *Piemenavimo kultūra Lietuvoje XX amžiuje–XXI amžiaus pradžioje*. [Daktaro disertacija], Kaunas, 2014, p. 121–126.

²⁷¹ Klimka L. *Tautos metai*. Vilnius, 2008, p. 333–335.

2.1.7. Kūčios. Kalėdos

Lietuvių Kūčių ir Kalėdų apeigos turi daug bendrų bruožų su kitų indoeuropietišku tautų apeigomis. Jose buriama, atliekami magiški veiksmai, dainuojamos dainos ir kt. Martynas Mažvydas laiške, datuotame 1550 metais, nesileisdamas į konkretumus piktinasi „bedievišku elgesiu“ Kalėdų, Naujųjų metų, Trijų karalių ir kitų švenčių metu²⁷². Kūčias, kaip ypatingą metų dieną, mini dar prieš 1573 m. parašytoji Volfenbiutelio postilė, kur rašoma, kad „lietuviai buria su kūčiomis, su žirniais, kviečiais, medum sumaišytais, kad apsigintų nuo velnių ir perkūno“²⁷³. Išanalizavus senuosius rašytinius šaltinius galima teigti, jog archajiškajam lietuvininkų Kūčių-Kalėdų šventės modeliui būdingi šie elementai: kieminėjimasis, persirengėlių vaikštynės, apeiginės šventės vaišės, įvairūs tikėjimai ir burtai.

7 lentelė. Kūčių-Kalėdų šventės XVI–XIX a. elementai

	XVI a.	XVII a.	XVIII a.	XIX a.
Kieminėjimasis, persirengėlių vaikštynės	Piktinasi „bedievišku elgesiu“ Kalėdų šventės metu (M. Mažvydas) ²⁷⁴ .			Aprašomi Kalėdų persirengėliai, <i>Šyvio</i> šokdinimas (V. Viegelmanas) ²⁷⁵ .
Apeiginės šventės vaišės		Mini 9 skirtingus pasninkinius Kūčių vakaro patiekalus (M. Pretorijus) ²⁷⁶ .	Mini Kūčių vakarą valgomą patiekalą – <i>kūčių</i> (G. F. Stenderis) ²⁷⁷ .	Aprašo Kūčių ir Kalėdų valgius (K. Kapeleris) ²⁷⁸ .
Įvairūs tikėjimai ir burtai	Rašo, kad nuo velnių ir perkūno geriausia apsisaugoti per Kūčias buriant su žirniais, kviečiais ir medumi (Volfenbiutelio postilė) ²⁷⁹ .	Aprašo burtus, jog norint, kad sektųsi gyvuliai, reikia tvarte pabarstyti žirnių ir kviečių (M. Pretorijus) ²⁸⁰ .		

XVII a. Matas Pretorijus veikalė „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ rašo, kad „metus jie [prūsai] skaičiuoja pagal šventas dienas, ypač pagal Kalėdas, nes tada šeimyna paprastai užbaigia senuosius metus ir pradeda naujus. <...> Kūčių vakarą jie visų gyvulių tvartuose pabarsto žirnių ir kviečių, kad gerai sektųsi gyvuliai. Ant Kūčių stalo turėję būti 9 skirtingi pasninkiniai patiekalai. Tai ženklino senovinę devyndienę Mėnulio kalendoriaus savaitę“²⁸¹.

²⁷² Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 1, Vilnius, p. 1955, 168.

²⁷³ Gaigalat W. *Die Wolfenbütteler litauischen postillen. Handschrift aus dem Jahre 1573*. Heidelberg, 1901, p. 148.

²⁷⁴ Mažvydas M. Catechismusa prasty szadei: 1547. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI a.*, t. II, 2001, p. 186.

²⁷⁵ Wiegelmann W., Zender M., Heifurth G. *Volkskunde. Eine Einführung*. Berlin, 1977, p. 144.

²⁷⁶ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. III, Vilnius, 2006, p. 459.

²⁷⁷ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 219.

²⁷⁸ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 364.

²⁷⁹ Gaigalat W. *Die Wolfenbütteler litauischen postillen. Handschrift aus dem Jahre 1573*. Heidelberg, 1901, p. 148.

²⁸⁰ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. III, Vilnius, 2006, p. 459.

²⁸¹ Ten pat, p. 459.

Aiškina pastarojo skaičiaus simboliką bei kilmę, tyrinėtojų nuomonės išsiskiria. Tačiau beveik visuomet stengiamasi skaičiaus reikšmę susieti su kokiais nors išoriniais jų atžvilgiu reiškiniais – kosminių ciklų – mėnulio fazių kaita²⁸² ar saulės metų mėnesiais²⁸³.

Kūčios vakaro pavadinimas užfiksuotas ir Gothardo Fridricho Stenderio žodyne (XVIII a.): „Kūčios vakaras, Kalėdų išvakarės (Kūčios), kai valgomas toks patiekalas“²⁸⁴. Pastebėtina, kad senųjų rašytinių šaltinių apie tradicinius Kūčių ir Kalėdų valgius Mažojoje Lietuvoje sukaupta nedaug. XIX a. K. Kapeleris užfiksavo, jog: „Kūčios vakare tai gospadinė sakė: „Šiąnakt per visą naktį žiburys turi degt; kas nor, gal gult, ir kas nor, gal imt knygas. Rytoj rytą ant pusryčių bus pečenkos, dešrų, branvyno, alaus, zupės.“ Pirmą dieną Kalėdų rytoj tai buvo obuolių ir puikaus pyrago ant lentynos statyta“²⁸⁵.

Mažojoje Lietuvoje Kalėdų antrąją dieną kieminėdavosi. Šis paprotys buvo gajus iki XX a. pr.: „Kūčių vakarą, tai jaunimas eidavom pas poną, pas kaimyną, jau pradžiugint. Tai viens į velnią apsirėdys, kiti – į ožką, treči – teip jau kaip su botagu“²⁸⁶. Tilžės, Ragainės ir kitose apylinkėse jauni vyrai, pasipuošę širmus žirgus, jodinėdavo po kaimus, lankydamo gimines, visiems linkėjo geros sveikatos ir gausaus javų derliaus. Sutikę kitą raitelių grupę, eidavo imtynių nenulipę nuo žirgų. Kartais persirengę, kad neatpažintų, mėgindavo įjoti į trobą²⁸⁷. Pastebėtina, jog persirengėlių būrio vaikštynės²⁸⁸ – vienas bendruomeniškausių visos Lietuvos kaimo papročių. Vaikštynių metu aktyviais veiksmais pasižymėdavo ne tik kaukėti „svečiai“, bet ir sodybos šeimininkas su šeimyna²⁸⁹. Mažojoje Lietuvoje nuo Kalėdų antrosios dienos iki Trijų karalių vaikščiojo persirengėliai, vadinami *Šimelio (Šyvio) šokdintojais*. Kartais jie apsilankydavo per Kalėdas ar Kūčias. Persirengėlių grupės personažai buvo šyvis, meška, meškinikas, ubagė, žydas, gandras, ožys ir kaminkrėtys. Šyvi vaidindavo šoklus vyras, tariamai sėdintis ant vietoje

²⁸² Vyšniauskaitė A. *Kalėdos ir Kalėdinio laikotarpio papročiai, Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius, 1990, p. 12.

²⁸³ Dundulienė P. (1991). *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991, p. 26–58;

Vyšniauskaitė A. *Kalėdos ir Kalėdinio laikotarpio papročiai, Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius, 1990, p. 31–39.

²⁸⁴ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVIII a.*, t. IV, 2005, p. 219.

²⁸⁵ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 364.

²⁸⁶ KUTRF 532 / KUTR 86 (g. 1929 m., Biržininkų k., Klaipėdos raj.).

²⁸⁷ Wiegelmann W., Zender M., Heifurth G. *Volkskunde. Eine Einführung*. Berlin, 1977, p. 144.

²⁸⁸ Kai kur Pietų Žemaitijoje vaikinai eidavo berneliais. Kaltinėnų vals., Rūtelių kaime, pasak J. Ruzgytės, XIX a. pab. visą laikotarpį nuo Kūčių iki Trijų karalių vadino Berneliais. Tuo metu eidavo dvylika „jaunų ir gudrių vyrų“: „Keistai jie būna apsirėngę: raudonomis kelnėmis, švarkus atbulai apsilvilkę, kepurės nusukę į užpakalį, su ilgomis kartimis rankose. Eina dažnai pliauškindami botagais, kiti skambina skambučiais, tarškina sujungtais vienoje rinkėje raktais. Taip keldami triukšmą vaikščioja po miškus, po krūmus, aplanko atskiras sodybas, kuriose padoriai pavaišinami“ (Ruzgytė 1942, 128–129). Tačiau remiantis XIX a. vidurio šiaurinės Lietuvos realijomis (Varputėnai, Šiaulių raj.) Bernelius giedojusių ir šeimininkus sveikinusių blukvilkių grupę sudarė tik vienas senelis ir trys jaunuoliai. Kokias nors pačių dalyvių magiškas jų atliekamas funkcijas sunku įžvelgti (Valančius 1972, 237–238). Tai matyti ir iš to, kad yra daugybė šio tipo vaikštynių variacijų. Taigi tarpukariu išlikus senesniajam vaikštynių pavadinimui ir kai kuriems elementams, kito dalyvių amžius, eitynių laikas, buvo perimama kitų persirengėlių vaikštynių elementų. „čigonautojų“, „bernelių“, „šyvio šokdintojų“ grupės nebuvo kompaktiškai paplitusios, jos veikė Lietuvos etninės teritorijos pakraščiuose (Šaknys 2001, 46).

²⁸⁹ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 174–175.

nenustygstančio žirgo. Rankose jis laikydavo lazdą su tariama žirgo galva, pats buvo iki juosmens uždengtas balta paklode su pritaisyta kanapine arklio uodega. Jei šyvis iš vietos peršokdavo per suolą ar stalą, būdavo apdovanojamas „avižomis“ – lašiniai, dešromis, pyragais. Šyvio palyda elgėsi šiems personažams įprastais būdais. Tikėta, kad šyvio šokdinimas ir vaišių bei dovanų davimas leis šeimos mirusiųjų vėlėms ilsėtis ramybėje. Tyrinėtojų nuomone, šyvis – arklys senovėje laikytas sugrįžtančios Saulės įvaizdžiu, turėjusiu pagreitinti gamtos atbudimą ir nulemti derlių²⁹⁰. Šyvio šokdinimas – tai buvo daugiausia jaunimo apeiginė funkcija, būdinga ir kitiems Lietuvos regionams. Nors, J. Kudirkos tyrimų duomenimis, šis paprotys buvo paplitęs vakarinėje Vilkaviškio rajono dalyje²⁹¹, A. Vyšniauskaitė akcentuoja, kad jis ypač populiarus Pajevonių apylinkėje²⁹². G. Vilys išsamiai aprašo Vištyčio apylinkių realijas²⁹³. XIX a. pabaigoje šio papročio būta Mažojoje Lietuvoje, kai kur Vokietijoje, todėl, A. Vyšniauskaitės teigimu, jis atėjęs iš šiaurinės Vokietijos²⁹⁴. Tyrinėtojos nuomonę paremtų 1905 m. Pakalviuose (Ragainės apsk., Mažoji Lietuva) užrašyta informacija, kurioje minima, kad Kalėdos pagal seną paprotį – kaukių šventė. Jauni vyrai užsėdę ant širmų žirgų įjodavo net į stubą ir pasišalindavo tik apdovanoti²⁹⁵. Kartais nuo Kalėdų ar Naujųjų metų pradedamos vaikštynės baigdavosi per Tris karalius, rengiamos vaišės (kaip ir po „čigonavimo“), Gižuose vadintos „šyvio galvos nukirtimu“. Jose dalyvaudavo persirengėlių vaikštynių dalyviai (be šyvio, vaidindavo dar čigonai, meška, šluočius, kareivis ir kt.) ir kviestiniai svečiai (dažniausiai merginos)²⁹⁶.

Pastebėtina, jog XVI–XVII a. pradžios Mažosios Lietuvos šaltiniai liudija, kad nuo Visų šventųjų iki Kalėdų yra buvęs piršlybų ir vestuvių metas, nes žmonės turėję daugiau laisvo laiko, maisto vaišėms²⁹⁷. Galima manyti, kad ilgainiui adventas pakeitė nusistovėjusią tvarką – piršlybos persikėlė į pokalėdinį mėsiado laikotarpį.

XIX a. pab. vykstant Kūčių–Kalėdų papročių transformacijos procesams, pastarieji patyrė ne tik funkcinių, bet ir struktūrinių bei turinio pokyčių: nunyko šyvio šokdinimo, kieminėjimo ir persirengėlių vaikštynės.

Aptarę archajiškojo modelio lietuvininkų kalendorinių švenčių savitumą ir tradicijų kaitos procesus, pereiname prie XIX a. pab.–XX a. kultūrinių transformacijų.

²⁹⁰ Wiegelmann W., Zender M., Heifurth G. *Volkskunde. Eine Einführung*. Berlin, 1977, p. 144.

²⁹¹ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 230.

²⁹² Vyšniauskaitė A. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas, 1993, p. 145.

²⁹³ Vilys G. Šyvio šokdinimas Vakarų Suvalkijoje. *Liaudies kultūra*, nr. 6, 1993, p. 8–9.

²⁹⁴ Vyšniauskaitė A. *Kalėdos ir Kalėdinio laikotarpio papročiai, Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius, 1990, p. 24.

²⁹⁵ Kербелытэ В., Стундзіенэ В. *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Vilnius, 1996, p. 35.

²⁹⁶ Vyšniauskaitė A. *Kalėdos ir Kalėdinio laikotarpio papročiai, Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius, 1990, p. 23–24;

Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 230–231.

²⁹⁷ Marcinkevičienė N. *Atvažiuoja Kalėdos*. Vilnius, 2000, p. 10.

2.2. XIX AMŽIAUS PABAIGOS–XX AMŽIAUS LIETUVININKŲ KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ MODELIAI

XX a. inkultūracijos procesas Mažojoje Lietuvoje buvo paveiktas ne tik natūralios modernizacijos, bet ir germanizacijos bei sovietinės okupacijos nulemtų procesų. Politiniai, ekonominiai, religiniai, demografiniai pokyčiai neišvengiamai veikė lietuvininkų tapatumo suvokimą ir su tuo glaudžiai susijusią dvasinę kultūrą.

Skyriuje analizuojami pagrindiniai XIX a. pab.–XX a. lietuvininkų švenčių modelių elementai, lyginant juos su kitų Lietuvos regionų švenčių tradicijomis. XX a. archyvinė medžiaga rodo, kad mažlietuvių kalendorinius papročius ypač veikė bažnyčia. Pagrindinė apeigų dalis buvo pamaldos, giesmių giedojimas bažnyčioje ir namie. Linksmybės, susibūrimai su dainomis ir šokiais, jei tokių ir būdavo, vykdavo tik antrą arba trečią švenčių dieną. Negana to, kiekvienas naujas režimas, glaudžiai susijęs su savo politine ir teisine sistema, ribojo arba skatino vienos ar kitos šventės tradicijas. Ryškesnius kalendorinių švenčių tradicijos kaitos pokyčių procesus galime įžvelgti nuo tarpukario pradžios. Pastebėtina, jog dėl sovietinės ateistinės ideologijos ir neišvengiamų modernizacijos procesų įtakos redukavosi, modifikavosi ar nunyko dalis lietuvininkų kalendorinių švenčių papročių.

2.2.1. Užgavėnės

Tradicinės kultūros formų transformacijos procesai XX a. pirmojoje pusėje buvo daugiau ar mažiau vienodi visoje Lietuvoje – apeigines Užgavėnių funkcijas (persirengėlių vaidinimus, važinėjimąsi) pakeitė pramoga, nunyko laistymosi vandeniu paprotys (žr. žemėlapi Nr. 1. *XX a. Užgavėnės Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai*).

Pastebėtina, jog atskirais atvejais persirengėlių vaikštynės XX a. pr. dar buvo išsaugojusios agrarinio ritualo pavidalą: „Eidavom visaip įsirengę per Užgavėnes, važiuodavom apsirengę visokiais žydais. Kitą kartą kokius akinius užsidėsim, velnio kaukę pasidarysim. Sustosim į kiekvieną gyvenvietę, šeiminkas išeis, pasakys, kad kokią dainą padainuotumėm. Nu, tai duos pyrago, ar ką nors tokio“²⁹⁸. Ritualinę persirengėlių vaikštynių prigimtį išduoda tai, jog lankytasi kiekvienoje gyvenvietėje, ir tai, kad persirengėliai su sodybos šeiminku pasikeisdavo tam tikromis žodinėmis formuluotėmis bei būdavo apdovanojami. Persirengėlių vaišinimas ir apdovanojimas maistu turėjo savarankiškos maginės apeigos pobūdį. Retu atveju galima aptikti lietuvininkų Užgavėnių vaikštynių pavyzdžių ir Antrojo pasaulinio karo metais: „Eidavo persirengę ir bauginavo viens kitą. Apie langus, žydais ten išsirengdavo, visaip išsidažę, užsimaskavę su kauke būdavo. Blynų neprašė, nieka, tik gąsdindami ėji. Žirnių, kiaulės palūpi

²⁹⁸ KUTRF 400/ KUTR 64 (g. 1927 m., Klaipėda).

prašė ir gąsdino. Būva biški skirtingas tradicijas. Dieną eidava. Aš dar esu papuolusi į miliciją pri vokiečių. Užsimaskavom, karo metai buvo, išsirengę, vyrai ir barzdas prisidėję, ėjom į kaimynus. Tai čiut mumi nenušovė, nenoriejom pasirodyt, kas esam, mislijam, kad eisim per mišką ir parbiegsim namie, čiut nenušovė²⁹⁹. XX a. pirmojoje pusėje gimusių informantų atkreipiamas dėmesys apibūdinant papročio dalyvių išvaizdą ar jų veiksmus liudija, kad persirengėlių vaikštynėse sustiprėja pramoginė šio papročio funkcija. Kalbant apie šiuos pakitimus, pastebėtina, kad jau pačiose archajiškiausiose šventėse bendras visų dalyvių pasilinksminimas buvo viena svarbiausių apeiginio ritualo funkcijų³⁰⁰. XX a. 3–4 dešimtmečiais įsivyravo linksminimo funkcija. Šio laikotarpio tradiciją perteikiančiuose pateikėjų tekstuose dėmesys buvo sutelkiamas ne tiek į apeigas, kiek į tuos persirengėlių išvaizdos ir veiklos momentus, kurie suteikdavo progą smagiai pasijuokti sodybos gyventojams ar patiems persirengėliams: „Oi šposų būdava per Užgavėnes. Kaukes nešiodavom, mes išspaišydavom, kojine užsimaudavom ant galvos ir į tas kojines taip išsidažydavom, akis iškirpdavom, nosis išlįs, ant nosies uždės kokį popierį, kad būt raudons, kitam kumpą, kitam ilgą ir eis teip. Kaukes daugiausia iš popieriaus iškerpi, apsiuvi su siūlu, kad veidas apeitų, plaukus iš linų pritaisysi, linines kasas, ilgas, būdava įdomiai [...] Kartą ėjom muzikę pasiėmę ir ta į vandenį įkrito, žinai, jau duodavo išgert, vaišių, tuos persirengėlius vaišino, o žinai, mergelkos nepratę, nė gert, tai tos ruginės kai užragaudavom, ten įdėdava medaus ir stiklinę išgert reikėjo, oi!“³⁰¹. Po Antrojo pasaulinio karo persirengėlių vaikštynės nunyko: „Iki karo vis visokių šposų išdarydavo per tas Užgavėnes, karo metai buvo liūdni, po karo tokių dalykų nebuva, tik dabar, Nepriklausomoj Lietuvoj vėl atsiranda tie vaikščiojimai“³⁰².

Remiantis XX a. surinkta ekspedicijų medžiaga galima teigti, jog Mažojoje Lietuvoje vyravo antropomorfinio tipo persirengėliai, vaizduojantys antropologinius ir socialinius tipus: žydus, čigonus, ubagus: „Ir čigonų būdava, ir ubagai, ir puons būdava, nu, visko būdava, ir kanapinis su lašininu. Morių tokių nebūdava pas mūsų, jau aš būčiau atsiminus, pas mus nedegindava“³⁰³. Pastebėtina, jog *Kanapinio* ir *Lašininio* personažai sutinkami tik vėlyvoje XX a. 3–4 dešimtmečių tradicijoje (žr. žemėlapi Nr. 2. *XX a. Užgavėnių persirengėliai Mažojoje Lietuvoje*). Analizuojant visai Lietuvai būdingą Užgavėnių iškamšą *More*, reikėtų pabrėžti, kad Bronislava Kerbelytė straipsnyje „Morė – deivė – laumė“ pastebi, jog „lietuviniškams žinomas Morės vardas minimas dvejose sakmėse ir suvokiamas kaip *laumės* sinonimas. Taip pat *More* buvo vadinama Užgavėnių iškamša, kurią vežiojo rogėse, pritvirtinę prie stebulės“³⁰⁴. Tačiau

²⁹⁹ KUTRF 403/ KUTR 65 (g. 1923 m., Vabalų k., Kintų apyl.).

³⁰⁰ Абрамян Л. А. *Певобытний праздник и мифология*. Ерван, 1983, с. 58.

³⁰¹ KUTRF 201/ KUTR 43 (g. 1935 m. Grudeinių k., Klaipėdos raj.).

³⁰² KUTRF 443/ KUTR 75 (g. 1922 m., Petrelių k., Šilutės raj.).

³⁰³ KUTRF 61 a, b/ KUTR 22 (g. 1934 m. Grobštų k., Klaipėdos apskr.).

³⁰⁴ *Lietuvinių žodis*. Parengė: K. Grigas; red. kom. pirm.: N. Vėlius. Kaunas, 1995, p. 422.

sprendžiant iš XX a. I p. gimusių pateikėjų medžiagos, Mažojoje Lietuvoje Morės vežiojimo ar deginimo papročio nėra užfiksuota, nors rašytiniai šaltiniai leidžia manyti, jog kažkada šis paprotys šiame krašte vis dėlto egzistavo³⁰⁵. Pastebėtina, kad lietuvininkai per Jonines degindavo *raganas* (smaluotas stebules), kurios galėjo būti artimos Užgavėnių pamėklei.

Lietuvininkų, gimusių XX a. 3–4 dešimtmečiais, pasakojimuose yra užuominų apie vienas seniausių – žvėrių ir paukščių – zoomorfinio ir ornitomorfinio pavidalo kaukes: meškos, gervės, gandro: „Kokių nors vaikščiojančių gervių, ten meškų, ar kas nors, mažai vaikščiojo, tiktai, kai mišriai gyventa, buvo ir katalikų tikėjima, tai ateidavo ir gervės, meška. Aš pats prisimenu vaikystėj, kad vaikščiojo po trobą su tokiu dideliu snapu gandras“³⁰⁶. Kiti persirengėliai vaizdavo mitines būtybes ir krikščioniškus personažus: velnią, giltinę: „Oi, eidava ir velniai visokie apsirengę, siaubas! Vieną kartą į svečius draugė buvo atėjusi, mama trumpam išėjo kažkur ir atėjo tie velniai. Draugė mano iš karto po lova palindo, o aš su tokia kliošine suknele buvau, bet irgi palindau, tai ta suknelė be kliošo palika. Visa drebėjau persigandus tų persirengėlių“³⁰⁷. Reikėtų pabrėžti, kad visi persirengėliai vaizdavo tik svetimo (mitinio) pasaulio personažus: „Iš sėtinio buvo išsidrožė tokį, nu išvalė vidų, nosį išpjovė, burną, dantis padarė ir žvakę įdėjo. Buvo kryžių susikalęs ant ilgo stiebo, tai tą galvą – paruoštą sėtinį viršun kryžiaus uždėjo, paklodę užsisiautė ir paskui nuėjo. Atrodė, kad tai dviejų metrų aukščio baidyklė – smėrtis nuėjo. Baltą paklodę užsidėjęs taip bjauriai atrodė, o nakties laike tai ta žvakė šviečia, tasai sietinys geltonas, akys kraupios – grynai atrodo kaip smerčio galas“³⁰⁸.

Jonas Balys straipsnių rinkinyje „Iš Mažosios Lietuvos tautosakos“ rašo, jog Klaipėdos krašte kas neturėdavo arklio, tas eidavo pėsčias į svečius – kuo toliau nuo savo namų suvaikščiosi, tuo didesni užaugo linai: „Užgavėnės švėsdavo utarnike [antradienį] nuog pietų. Jaunuomenė arba jaunieji žmonės pakinkę jauniausius arklius tolimas keliones darydavo – juo toliau važiuodavo, juo ilgesni linai užaugdavo tame mete. Serejoj [trečiadienį] važiuodavo senieji savo Užgavėnių kelionę, vyriausiai ant apsilankymo prie genčių“³⁰⁹. Taigi XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje buvo galima sutikti pavienių šeimų žinioje buvusias važinėjimosi papročio formas: „Jeigu sniego par Užgavėnės būdavo, tai važiuodavom su rogėm, o jei ne – su vežimu važiuodavom pas gimines, taip pasibūt, pasivėžyt, kavos išgert“³¹⁰. Išryškėja važinėjimosi papročio transformacijos – akivaizdus papročio socialinio statuso sumenkėjimas, kai maginė papročio funkcija užmirštama, įsivyrąja pramoginė funkcija: „Vežimais važiuodavom apsirengę visokiais žydais. Sustosim į

³⁰⁵ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. t. IV. Vilnius, 2009, p. 620.

³⁰⁶ VDU ER 2482 (g. 1931 m., Rimženčiai).

³⁰⁷ KUTRF 61 a, b/ KUTR 22 (g. 1934 m. Grobštų k., Klaipėdos apskr.).

³⁰⁸ KUTRF 400/ KUTR 64 (g. 1927 m., Klaipėda).

³⁰⁹ Balys J. Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. *Tautosakos darbai*, t. III, 1937, p. 37.

³¹⁰ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1928 m. Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

kiekvieną gyvenvietę, šeiminiškas išeis, pasakys, kad kokią dainą padainuotumėm ar ką nors. Nu tai duos alaus, ar pyrago, ar ką nors tokio. Vežimas biški buvo papuoštas: tai su beržo šakelėmis, tai kas nors iš popieriaus padarydavo kokias liktarnas, kokius mėnulių padarydavo, žvakes įdėsime ir važiuojam, arklius papuošdavom“³¹¹. „Šiupinį pavalgius, užšvėsdava ir būtinai reikėjo kur nors važiuoti“³¹².

Nuo 1945 m. Mažojoje Lietuvoje trumpam išplito Didžiajai Lietuvai būdingi Užgavėnių papročiai: į ištuštėjusius lietuvininkų kaimus iš kitur atsikėlę žmonės atsinešė regioninius paprotines elgsenos stereotipus³¹³. Sovietizavus kraštą Užgavėnių pasivažinėjimai ir persirengėlių vaikštytynės regione sparčiai sunyko.

XX a. pirmojoje pusėje Mažosios Lietuvos kaimo mokyklose buvo paplitusi tradicija per Užgavėnes nevykdyti pamokų: „Mes ant lentos užrašydavom: Užgavėnes švenčia katinai ir pelės, ir šiupinį verda kiekvienam name – mes šiandien norim turėt laisvą dieną“³¹⁴. „Per Užgavėnes būdavo mada – mokykloj pamokų nebūdava – įeidavom į mokyklą ir visas knygas iškavodavom, ant lentos išpiešdavom septynias varnas ir sakėm, kad varnas visas tas knygas išnešė, parašydavom: „Atlėkė septynios varnas, mūsų knygas išnešė“. Tai mokytoja turėjo visas knygas suieškoti, kur vaikai iškavodavo“³¹⁵.

Dar XIX a. pab. (iki 1876 m.) yra išlikusių aprašymų apie rengiamus pasilinksminimus Mažojoje Lietuvoje Užgavėnių proga. Pasak K. Kapelerio, Stalupėnų apylinkėse per Užgavėnes „vakarą karčemos muzikė buvo. Čia jaunieji šoko, senieji gėrė arba kortomis lošo, ir žiūrėjo katro duktė arba sūnus geriau šokt moka“³¹⁶. Tačiau, Ž. B. Šaknio teigimu, XX a. pr. šios šventės pasilinksminimų vakarėlius Klaipėdos krašto evangelikai jau rengdavo labai retai³¹⁷. Pastebėtina, jog XX a. antrajame dešimtmetyje išryškėja miestietiška švenčiamų Užgavėnių forma – Šiupinio vakarai. Pagrindinis šventės akcentas – vakare prasidedantis ir dažniausiai iki vidurnakčio salėse, restoranuose vykstantis pasilinksminimas. Miestietiška švenčiamų Užgavėnių tikslai akivaizdžiai skyrėsi nuo kaimiškųjų, kurių senoviniai ritualai turėjo užtikrinti gerą būsimą derlių.

Šiupinio šventės kilmė ir tradicijos. Tarpukariu Klaipėdos krašte įsivyravo tradicija rinktis Šaulių namuose arba „Viktorijos“ viešbutyje, linksmintis ir valgyti šiupinį, todėl Užgavėnės dažnai buvo vadinamos *Šiupinio vakaru* arba *Šiupinio švente*. 1927 m. kelių veiklių Klaipėdos lietuvių iniciatyva Klaipėdos lietuvių moterų draugija Bumbulienės svetainėje Klaipėdoje surengė

³¹¹ KUTRF 400/ KUTR 64 (g. 1927 m. Klaipėda. Nuo 1970 m. gyvena Stankiškių k., Kintų apyl.).

³¹² KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1906 m. Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

³¹³ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 3, Vilnius 2006, p. 538.

³¹⁴ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³¹⁵ VDU ER 2482 (g. 1912 m. Vėlaičių k., Pagėgių apyl.).

³¹⁶ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 374.

³¹⁷ Šaknys, Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius, 2001, p. 52.

pirmąją *Šupinio šventę*. Nuo to laiko šventė rengta kasmet³¹⁸. Gautas pelnas buvo skiriamas šalpai, kultūrą bei meną palaikantiems fondams ir pan.

Lietuvinkai *Šupinio šventei* ruošdavosi iš anksto, nes ši šventė – mažlietuvių reprezentacinis renginys, taip pat krašto kultūrinio gyvenimo sudėtinė dalis. Šiupinį Klaipėdos krašte „šutindavo“ patys geriausi kulinariai: „Užgavėnės Klaipėdoje neturi tos tradicijos, kaip Didžiojoje Lietuvoje. Šiomet net maskarado jokio nebuvo, tad klaipėdiškiai, kas namie blynus valgė, kas svečiuose mažesniais būreliais susimetę šventė. Taip ramiai ir patylomis praėjo triukšmingas mėšėdžio sezonas. Tik Klaipėdos Moterų Draugija, kaip kiekvienais metais, ir šiomet surengė tikrai minėtinas Užgavėnes: tai tradiciniu „Šupinio“ valgymu Viktorijos patalpose... Šiupiniui, kurį tik klaipėdiškės lietuvaitės moka tikrai senovišką, gardų pagaminti, susirinko gražus pulkas rinktinės klaipėdiškių visuomenės“³¹⁹. Periodinės spaudos publikacijose išryškėja tai, kad šventiniai Šiupinio vakarai buvo diferencijuojami ir pagal juose apsilankiusius socialinių sluoksnių atstovus: „Svečių tarpe paviešėjo ir Klaipėdos krašto gubernorius p. Kurkauskas, Uosto Valdybos pirmininkas inž. Sližys, pašto viršininkas inž. Aukštuolis ir daug kitų svečių. Ponui Stiklioriui einant „konferansje“ pareigas ir smagiai svečius palinksminant buvo patiektas mūsų istoriškas valgis – šiupinys, kurs visiems labai patiko, tik gailėjosi, kad ne tankiau jo tenka ragauti“³²⁰.

Šiupinio programos sudarančių meno žanrų įvairovė buvo didelė, tačiau renginių scenarijų sandara buvo panaši: „Vakar, Užgavėnių proga, Klaipėdos krašto moterų draugija šaulių gildijos namuose suruošė šiupinį, kuris turėjo gerą pasisekimą ir buvo nuotaikingas. Svečių prisirinko pilna salė. Prie šiupinio surengimo daugiausia darbo padėjo ponia Stiklorienė, kuri už tai buvo apdainuota. „Maisto“ salėje Užgavėnių šiupinį ir blynus suruošė „Švyturio“ sportininkai su šaulėm moterim. Gražiai, sportiškai išdekoruotoje salėje programą išpildė „6 balų“ choras, buvo pašoktas baletas „vengrų šokis“ ir grojo havajų muzika. Linksmoje nuotaikoje Užgavėnės buvo baigtos 24 val. Paštininkai Užgavėnių šiupinį surengė Fišerio vyno svetainėje. Čia programą išpildė deklamacijomis Baliūnienė, solo dainavo Baliūnienė ir Puršūnaitė, duetu padainavo Baliūnienė ir Toleikienė. Dainoms akomponavo Sodeika. Be to, buvo sudainuota visų dalyvių keletą sutartinių, o 8 paštininkės pašoko tautiškus šokius. Šiupiniai ir blynų vakarai buvo dar suruošti Karininkų Ramovėje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje, „Viktorijoje“, įvairiose valgyklose, kavinėse ir restoranuose“³²¹. XX a. šventės programos skirtinos į dvi grupes: aukšto meninio lygio (koncertinės programos branduolį sudarydavo stambios formos kūriniai – spektakliai, chorų, pučiamųjų instrumentų orkestro numeriai) bei tradicinio, įtraukiančio visus šventės dalyvius į

³¹⁸ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. t. IV. Vilnius, 2009, p. 438.

³¹⁹ *Vakarai*, 1936 vasario 27 d., p. 8.

³²⁰ Ten pat, p. 8.

³²¹ *Vakarai*, 1939 vasario 22 d., p. 8.

šventės vyksmą, lygio (smulkaus žanro kūriniai – liaudies muzikos, baletu, lietuviškų ar kitų tautų (dažniausiai čigonų, vengrų) šokių, humoristinių kupletų – „dzinguliukų“ – atlikimas): „Bendros vakarienės metu buvo dainuojami „Šiupinaičio“ rašyti „dzinguliukai“, kuriuose kasmet paliečiami kai kurie mėsdžio sezono nusidavimai. Po vakarienės dar gerą valandą pasilinksminę, svečiai skirstėsi, atsimindami, kad rytoj reiks pradėti naują, rimties ir apsimąstymo periodą“³²². Prieš Antrąjį pasaulinį karą paskutinė *Šiupinio šventė* įvyko Šaulių namuose 1939 m. vasario 21 d. Dainavo „Aidos“ choras, suvaidintas dramos būrelio spektaklis, atlikti kupletai: „Pirmiausia, dainuojant specialias šiam šiupiniui sukurtas dainas, buvo valgytas šiupinys, paskiau solo padainavo jaunas dainininkas Rauba ir pirmą kartą viešai pasirodęs „Aidos“ choras. Paskiau buvo suvaidinta 1 veiksmo komedija „Jonis Lumpplėšis“. Buvo turtinga loterija“³²³. Iš pastarojo šventės aprašymo galima teigti, jog labdarai lėšos buvo renkamos ne tik parduodant bilietus, bet ir organizuojant loteriją.

Taigi *Šiupinio šventė* tapo sudedamąja Užgavėnių dalimi, kurios metu ragaujama šiupinio košė, vyksta meninė programa (dainos, šokiai): „Šiandien Užgavėnės, todėl pagal seną žemaitišką paprotį reikėtų valgyti 12 kartų. Kad tiek daug kas valgytų šiais laikais tokių nėra, bet Užgavėnių šiupinio valgyti šiandien vakare klaipėdiškiai yra pasiryžę eiti. Jeigu per dieną ir nevalgys 12 kartų, tai vakare tikrai yra nusistatę, suvalgyti 12 kartų daugiau negu paprastai... Didžiausį šiupinio katilą yra išvirusios Klaipėdos krašto Moterų Draugijos moterys, kurios vaišins svečius nuo 20 val. šaulių gildijos namuose. Smeltėje, „Maisto“ salėje šiupinį duos Martyno Jankaus būrio šauliai su „Švyturio“ futbolininkais. Fischer Weinstubėje vaišinsis paštininkai“³²⁴.

Šios šventės tradicijos kurį laiką buvo nunykę dėl tam tikrų politinių sprendimų. Pirmiausia tam įtakos turėjo vokiečių okupacijos laikais galiojantis griežtas draudimas kelti lietuviškus pasilinksminimus, todėl *Šiupinio šventę* buvo uždrausta organizuoti vietos bendruomenei. Sovietmečiu Šiupinio vakarai taip pat nebuvo rengiami. Po 1990 m. Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ atgaivino Šiupinio šventę Klaipėdoje. Jos tęstinumas fiksuojamas iki dabar. Tradiciškai ji vyksta kasmet, dažniausiai Klaipėdos etnokultūros centro salėje. Susirenka daug jaunimo, skamba liaudies dainos bei muzika³²⁵.

Pastebėtina, jog Klaipėdos *Šiupinio šventės* tradiciją XX a. II pusėje (po Antrojo pasaulinio karo) atgaivino lietuvininkai išeiviai Vokietijoje, Čikagoje, Toronte. Nuo 1952 m. *Šiupinys*

³²² *Vakarai*, 1936 vasario 27 d., p. 8.

³²³ *Vakarai*, 1939 vasario 22 d., p. 8.

³²⁴ *Vakarai*, 1939 vasario 21 d., p. 8.

³²⁵ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. t. IV. Vilnius, 2009, p. 438.

pradėtas rengti Čikagoje³²⁶ ir Vokietijoje³²⁷, o 1958 m. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios salėje įvyko ir pirmasis Toronto Šiupinio vakaras³²⁸.

Šiupinio (patiekalo) sudėtis, gamybos ypatumai. Šiupinys – išimtinai Vakarų Lietuvai būdingas archajinės kilmės ritualinis Užgavėnių valgis: „Šiupinį turi ir žemaičiai, bet jų šiupinys yra kiek kitoks. Jie verda šiupinį daugiausia su kruopais – kruopų šiupinys. O mažlietuvų šiupinys buvo verdamas su rainais žirniais, bulvės ir kiaulės uodega, koja, tai va, šiupinys tuo ir skyrėsi nuo žemaitiško šiupinio, kad buvo su riebia kiauliena verdamas“³²⁹. Taigi Mažojoje Lietuvoje pagrindinės šiupinio sudėtinės dalys – raini žirniai, kiaulės palūpis, ausys, uodega, šnipas. „Šiupinį pagaminti ne taip jau paprasta. Tačiau mano mama Marė Kalvelytė-Rėzienė, kilusi iš Paurų kaimo, šiupinį gamindavo ne tik Šiupinio dieni (Užgavėnėms), bet ir bulviakasio nuobaigoms. Į didelį puodą įdėdavo kiaulės galvą, kojas, ausis, knyslę, uodegą, rūkytą kiaulės kumpį ir vištą. Visa tai gerai išvirdavo. Iš puodo išėmus mėsą likdavo buljonas. Kol mėsa aušdavo, kitame puode virdavo rainus žirnius ir bulves. Išvirtas bulves gerai nusunkdavo ir sugrūdavo. Kad bulvių masė būtų skystesnė, užpildavo buljonu, gerai išmaišydavo ir dar pakaitindavo. Į bulvių košę, atskiestą buljonu, pridėdavo rainų virtų žirnių, šiek tiek ruginių miltų ir dar kartą gerai pašutindavo. Kai iššutinta bulvių košė su žirniais ir ruginiais miltais būdavo visiškai paruošta, nestoru sluoksniu ją krėsdavo į didelį dubenį, o aplink apdėdavo kiek anksčiau išvirtais tarkuotų bulvių kukuliais. Antrąjį ratą sudarydavo supjaustyta kiaulės knyslė, ausys, kojos, uodega. Trečiasis ratas – gabaliukai supjaustyta virta višta. Ketvirtasis ratas – rūkytas kumpis, o pačiame centre bulvių košėje įspaudžiama duobutė ir ten būdavo supilamas likęs buljonas. Ši centrinė šiupinio vieta būdavo vadinama prūdeliu. Taip paruoštą šiupinį valgydavo su troškintais rūgščiais kopūstais“³³⁰.

³²⁶ Čikagos Mažosios Lietuvos lietuvių draugija nuo 1952 m. rengia kasmetinį Šiupinio vakarą, pratęsiantį Klaipėdos krašto šventės tradicijas: „Mažosios Lietuvos lietuvių draugija Čikagoje ir šiais metais vasario 9 d. Balzeko lietuvių kultūros muziejuje vaišino savo svečius tradiciniu šiupiniu. Draugijos pirmininkas Vilius Trumpjonas pasveikino visus atsilankiusius į šiupinį draugijos vardu ir dar suglaustai apžvelgė paties šiupinio istoriją“ (Iš Tėviškės parapijos archyvų Čikagoje. Aplinkraštis parašytas Valterio Bendiko. VDU ER 2482). Išeivijos Šiupinio šventėse taip pat vyko meninė programa, buvo ragaujamas šiupinys: „1957 m. per tradicinį Šiupinio vakarą draugijos pirmininkas Mikas Kūjus pasakė kalbą, vėliau svečiai buvo vaišinami M. Dumpienės ir G. Lukaitienės išvirtu šiupiniu. Pianinu ir smuiku grojo Ilsė ir Renatė Anysaitės. B. Račkauskas padainavo dainas „Tėvų namai“, „Kai vėjai pūtė“. A. G. Lekšas deklamavo eilėraštį. M. Lacyčio mišrus choras dainavo Klaipėdos krašto dainas“ (MLE 2009, 438). 2014 m. šventėje prieš meninę programą, skirtą K. Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms (suvaidinta ištrauka iš teatralizuoto koncerto „Sveiks, svieteli margs“), buvo paskaityta paskaita apie Šiupinio šventės tradicijas Mažojoje Lietuvoje.

³²⁷ „Vokietijoje Neustadt / Holsteino mažlietuvų seniūnas Jonas Pareigis atidarė 1952 m. II įvykusį Šiupinio vakarą, kuriame dalyvavo 60 žmonių. Valgytas tradicinis valgis šiupinys, šokti tautiniai šokiai, dainuotos lietuviškos dainos“ (MLE 2009, 438).

³²⁸ Šiupinio šventės tradicijų puoselėjimui Toronte lemiamos įtakos turėjo Martyno Jankaus dukra, Mažosios Lietuvos moterų draugijos Toronte įkūrėja ir pirmininkė Elzė Jankutė. Ji išpopuliarino šiupinį, kuris Toronto mažlietuviams tapo tradicine Užgavėnių švente, o ir mažlietuvų organizacijų išdo turtine priemone (Aleknavičius 2004, 12).

³²⁹ VDU ER 2482 (g. 1931 m., Rimžėnčiai).

³³⁰ Aleknavičius B. Kokį šiupinį valgė Kristijonas Donelaitis? *Klaipėda*, 2004 lapkričio 3 d., p. 11.

Pastebėtina, jog kiekvienoje šeimoje gaminant šiupinį buvo laikomasi savų tradicijų, priklausomai nuo vietos ypatumų, nuo šeimos socialinio statuso ir pan. Šiais laikais receptūra kinta dėl naujų maisto produktų atsiradimo. Tačiau autentiškas lietuvininkų Užgavėnių šiupinys yra neįsivaizduojamas be kiaulienos ir žirnių. Taigi šiupinys, kaip ir Šiupinio šventė – tai mažlietuviškos kultūros reiškiny.

Apibendrinant lietuvininkų XX a. Užgavėnes galima teigti, jog vykstant papročių transformacijos procesams, ritualinė tradicija praranda turėtą egzistencinę svarbą, tačiau tradicijos įgauna bendralietuviškos etninės tapatybės stiprinimo funkciją, o Šiupinio šventė tampa regioninės etninės tapatybės ženklu.

2.2.2. Velykos

XX a. Velykų struktūroje aptinkami beveik visi archajiškajam lietuvininkų šventės modeliui būdingi elementai: kiaušinių dažymas ir įvairūs veiksmai su jais, supimasis sūpuoklėmis, su vandeniu susiję tikėjimai (žr. žemėlapi Nr. 3. *XX a. Velykos Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai*).

Didžioji savaitė prieš Velykas visoje Lietuvoje buvo pagrindinio tvarkymosi po žiemos metas: „Priešvėlykinė ruoša buvo ypatinga – įjaukavo kiaušę, visą savaitę šeimynykščiai blizgindavo namus, mama pakeisdavo užuolaidas. Krosnyje šutindavo kiaulienos su kopūstais ir bulvėmis, prikepavo sausainių, pyragų, turėdavo naminio alaus“³³¹. Paskutinės prieššventinės dienos gausios ir įvairių tikėjimų, apeigų, kuriose krikščioniškieji Jėzaus Kristaus Prisikėlimo temos akcentai susimaišę su senaisiais pavasarinės gamtos žadinimo, žemės darbų, būsimo derliaus nulėmimo magiškaisiais veiksmais, draudimais, spėjimais. Mažojoje Lietuvoje ši savaitė vadinama *Tykija*, o svarbiausios jos dienos įvairiai: *didysis* arba *žalasis* (lietuvininkai ir suvalkiečiai) *ketvirtadienis* (*ketvergis*, *četvergis*), *didysis* arba *tylusis* (lietuvininkai *tykusis*) *penktadienis* arba *tykioji penyčia*: „Visa ta nedėle prieš Velykas būva „tykioji nedėle“ vadinama. Vengdava visoki triukšma, kaip dainas ir šokius“³³². Lietuvoje aplinkos, namų tvarkymasis prasideda trečiadienį, o Mažojoje Lietuvoje – žaliąjį ketvirtadienį: „Namuos žaliąjį ketvergą stubines (kambarinės) kvietkas persodydava. Langus valyti reikėja, nušluodava kiemus, darželius nuo šiukšlių apvalyti“³³³. Reikia paminėti, jog Didysis ketvirtadienis lietuvininkams buvo rimties ir susikaupimo diena: „Tą dieną, kas norėdava eidava prie dieva stala, šventos večerės. Tatai eidava ketverge išpažinties, nu, bet kunigui ant ausies jokių išpažinčių nebūdava niekad – tai buva trumpos mišios, pasirengims rytojaus dienai“³³⁴.

³³¹ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³³² KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1906 m. Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

³³³ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1906 m. Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

³³⁴ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1906 m. Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

Didžiojo ketvirtadienio vandens (ypač – tekančio) galia gydyti odą, skaistinti, jauninti veidą buvo žinoma visoje Lietuvoje: „Čystajam četverge reikia prieš saulei užtekant nusiprausti burna – bus švari, nespoguota (Salakas). D. k. saulei netekėjus eina žmonės praustis prie šaltinio, tai nebus jokių dėmių ant veido (Dūkštas)³³⁵. Tačiau Mažojoje Lietuvoje ypatingas dėmesys vandeniui buvo skiriamas ne ketvirtadienį, o Tykujį penktadienį: „Tykiojoj pėtnyčioj, saulei tekant, eidavom apsiprausti į upelį, sakydavo, jog ten yr švėstas vanduo – būsite laimingi, apšviesti Dievo būsite, tai mes vaikai atsikeldavome saulei tekant ir eidavom praustis – tai mes būtinai tikėjom tykiojoj pėtnyčioj, kad nusiprausus būsim laimingi³³⁶. Reikia paminėti, jog lietuvininkams Tykūsis penktadienis buvo šventa diena, kai turėjo būti laikomasi pasninko ir einama į bažnyčią pagerbti mirštančio Kristaus kančias: „Prieš Velykas didysis penktadienis – tai buvo liūdna diena – tada tik jau vandens gerti tegalėjai, kai į bažnyčią važiuodavom – ėjom išpažinties, tai jau valgyt negalėjai, tėtis neleido³³⁷. Šią dieną mažlietuviams nebuvo galima nieko dirbti: „Didijį penktadienį neturi nei dirbt, nieko – pasimelst į bažnyčią eiti – šventos vakarienės. Nei verpt, nei aust negali – didelė šventė jau Didžis penktadienis³³⁸. Didysis penktadienis, Mažojoje Lietuvoje dėl savo šventumo, apeigų rimties, vadintas pusiaušvente, išsiskiria asketiškumu, ypatinga didžiosios šventės – Velykų laukimo nuotaika³³⁹.

Pastebėtina, jog Didžiojo šeštadienio vandens ypatingų galių veikla, jo panaudojimo skalė labai plati. Remiantis informantų pasakojimais, galima teigti, kad iki Antrojo pasaulinio karo Velykų sekmadienį buvo tebetikima ir paprasčiausio vandens, tai yra, nešventinto bažnytinės apeigose, galia³⁴⁰. Tai patvirtina iki mūsų dienų kai kuriose Mažosios Lietuvos vietose išlikęs paprotys ankstyvą Velykų rytą eiti prie jūros, neštis į namus jūros, upių ir upelių vandenį, kaip tikėta, turintį išskirtinių galių padėti žmogui: „Auštant Velykų rytui, suaugusieji ir vaikai bėgdavo į upelį ar marias nusiprausti tikėdami, kad tai teikia sveikatos ir grožio. Toks vanduo laikytas šventu, parsinešę juo palaistydavo gėles ir laikydavo inde visus metus ligos atveju³⁴¹. Taigi Velykų vandeniui buvo priskiriama gydomoji ir nuvalomoji galia: „Velykų rytą, pirma saulės tekėjimo, reikia tekančioj upėj nusimaudyt, kad visus metus nesirgtum³⁴². „Kas yra šlakuotas, tai tas, sako, turi Velykų rytmetį saulei tekant, nusiprausti tekančiam upely³⁴³. Dar XX a. pr. Tilžės apylinkėse buvo išlikęs prosenovinis paprotys prieš Velykas, vidurnaktį, nueiti į šaltinį ir nekalbant parsinešti namo vandens – vaisto nuo įvairiausių ligų: „Velykų naktį, vidurnaktį, reikia

³³⁵ Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 118.

³³⁶ KUTRF 1127/ KUTR 210 (g. 1940 m., Kintai).

³³⁷ KUTRF 1101/ KUTR 205 (g. 1932 m., Lumpėnų k., Pagėgių sav.).

³³⁸ KUTRF 407/ KUTR 65 (g. 1909 m., Ropkojų k., Pagėgių apskr.).

³³⁹ Marcinkevičienė N. ir kt. *Velykų rytą lelija pražydo*. Vilnius, 2006, p. 92.

³⁴⁰ Ten pat, p. 105.

³⁴¹ Čepienė I. Šeimos tradicijos Kintų apylinkėse XX a. pirmojoje pusėje. *Liaudies kūryba*. Vilnius, 2002, p. 86.

³⁴² LTR 604, 234.

³⁴³ KUTRF 405/ KUTR 65 (g. 1932 m., Ropkojų k., Pagėgių apyl.).

iš upės (gerausiai tekančio šaltinio), tykiai, nei vieno žodžio nekalbant, namo parsinešti vandens ir pakavoti, nes vanduo nuo visų ligų gelbsti³⁴⁴. Tačiau iš XX a. pateikėjų medžiagos galima teigti, jog vis dėlto Mažojoje Lietuvoje daugiausia ypatingų galių vanduo įgauna Velykų rytą, prieš patekant saulei: „Švęsto vandens eidavom parsinešt, kur teka upelis ar upokšnis. Rytmetį pasemdava prieš saulės tekėjimą, rytmetį reikėjo vaikams praustis“³⁴⁵.

XX a. pirmosios pusės tradicijoje dar buvo išlikęs šventės laiko išskirtinumo suvokimas ir jo supriešinimas su kasdienišku laiku. Išskirtinį Velykų sakralumą turėjo šokanti arba spalvas mainanti saulė: „Rytmetį, saulei tekant, Velykų pirmą rytmetį, žmonis sakydava, kad Kristui keliantis net saulė šokinie tekant, mirguliuoja ir džiaugiasi“³⁴⁶. Galima teigti, jog, pavyzdžiui, Velykų ryto – saulės tekėjimo laiko išskirtinumą pabrėžiantys vaizdiniai buvo pagrįsti mitologiniu laiko suvokimu, o maginių apeigų veiksmingumą užtikrino mitologizuoto laiko sakraliosios savybės: „Velykų rytmetį, prieš saulėtekį, eidavom vandens parnešt, bet tiktai iš tokio griovio ar upelio, kur vanduo tiesiai į saulę teka, jeigu į šoną – tas vanduo netikdava“³⁴⁷. Taigi iki pat XX a. vidurio Mažojoje Lietuvoje buvo manoma, kad individualioms Velykų šventės apeigoms tinkamiausias laikas saulėtekis.

Kiaušinių marginimas Didįjį šeštadienį. Mažojoje Lietuvoje jau XX a. pradžioje kiaušiniai dažyti ne tik natūraliais, bet ir cheminiais dažais: „Kiaušinių dažymas buvo moterų darbas. Paūgėję vaikai irgi velykaičių dažymu užsiimdavo. Mama turėdavo pirktinių dažų, pridėdavo svogūnų laiškų, kai kuriuos margučius ir išskutinėdavo“³⁴⁸. Lietuvininkai Didįjį šeštadienį įvairiomis spalvomis dažydavo kiaušinius (dažniausiai cheminiais dažais ar svogūnų laiškais), ne taip išmargintus raštais kaip Didžiojoje Lietuvoje: „Paimam kokį prastą kibirėlį, primetam geležų, juodalsknių, nu, paraudonuoja ta žievė, dar paskutam į tą kibirėlį juodalsknio, vieną, antrą savaitę parauginam ir paskui į medines geldas tokias to skysčio įpilam, ten tuos velykaičius sudedam, pamirkinam. Verdame paskui, į cibulių lukštus“³⁴⁹. „Ištirpdydavo lajų ir su pagaliuku ant dažyto kiaušinio užrašydavo tam tikrus žodžius (vardą, kiemą ir kt.), pamerkdavo į lapienės rasalą ir palikdavo keletui valandų. Kai išimdavo rūgštimi išgraužtą kiaušinį, matydavosi užrašas“³⁵⁰.

Pastebėtina, jog būta šeimų, kurios nemargino margučių, nes dažymas asocijavosi su Kristaus kančia: „Per Velykas tai būdavo, nu, vaikams būdava kiaušinius nelabai dažydava, aceit, sakydava, čia yra pagoniškas paprotys, kad tie dažyti kiaušiniai, tos spalvos: mėlynos, žalios,

³⁴⁴ LTR 604, 235.

³⁴⁵ KUTRF 85b/ KUTR 28 (g. 1916 m., Žemaitkiemio k., Šilutės raj.).

³⁴⁶ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1906 m., Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

³⁴⁷ KUTRF 350 a,b (g. 1933 m., Usėnų k., Šilutės raj.).

³⁴⁸ KUTRF 1125/ KUTR 210 (g. 1933 m., Šūdnagių k., Priekulės apyl.).

³⁴⁹ KUTRF 1080/ KUTR 201 (g. 1936 m., Timsrių k., Natkiškių sen.).

³⁵⁰ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. t. IV. Vilnius, 2009, p. 682.

geltonos, tai yra Kristaus kančia. Tai kaip žydai Kristų kankino, mušė, tai jo kūnas būdavo tokiom spalvom nudažytas. Mano močiutė taip sakydavo, kad kiaušinių dažyt nereik³⁵¹. J. Balys taip pat yra užrašęs panašų pasakojimą: „Patys margučiai primena Kristų, o jų dažymas tai Kristaus kančias. Kai Kristus ėjo į Golgotos kalną, jis sutiko Cirinėjų su sūnumi, kurie nešėsi krepšį kiaušinių. Cirinėjus paliko kiaušinius ir padėjo Kristui nešti kryžių. Kai jis atėjo (atgal), tai rado visus kiaušinius gražiai išmargintus“³⁵². Galima teigti, jog kiaušinio marginimas, matyt, turėjo sustiprinti gyvybę teikiančios galios simboliką.

Šventinio laiko sakralumas pabrėžiamas žmogaus elgesį apibrėžiančiais draudimais. Velykų šventiniu laikotarpiu Mažojoje Lietuvoje drausta dirbti įprastus buitines darbus, taip pat ribota kitokia ūkinė veikla. XX a. pr. draudimai dažniau buvo motyvuojami realiai galinčiais kilti pavojais – gamtos stichijomis, artimųjų mirtimi ar kitokiais žemdirbio gyvenime nepageidaujamais reiškiniais. Pastebėtina, jog kai kuriose Mažosios Lietuvos vietose pirmąją Velykų dieną neleisdavo naudoti aštrių daiktų³⁵³: „Velykų rytmetį niekuomet nebuvo peilio. Būdava peiliai pakavuoti, tik šakutės. Pjaustyti nebuvo nieka galima. Negali, skaituos, nieka pjaustyti – šventa diena, nes jei įsipjausi, tai negyvai“³⁵⁴. Bet kuris veiksmas, atliktas išskirtinio – šventinio laiko metu, turėjo įgyti tęstinumą ateityje: „Velykų rytą, prieš saulės tekėjimą, reikia nuogai išsirėdžius stubą iššluoti, ir tada sąšlavas plikam per kaimyno rubežių permesti, kad blusų tą metą nebūtų“³⁵⁵.

Velykų šventinė dienotvarkė. Lietuvininkų socialinės elgsenos stereotipai reikalavo, kad būtų švenčiama taip, „kaip tėvai ir seneliai šventė“, todėl Mažojoje Lietuvoje Velykos buvo švenčiamos tris (kai kur – dvi) dienas: „Pirma šventė – bažnyčioj, antra šventė – važiuodavom į svečius arba turėdavom svečių, trečia šventė – tai buvo poilsio diena, sutvarkymo diena“³⁵⁶. Velykų rytas lietuvininkams buvo ypatingas, tikėta, jog saulė šryt teka kitaip – šokinėja ir spalvas keičia: „Rytmetį, saulei tekant, Velykų pirmą rytmetį, žmonis sakydava, kad Kristui keliantis net saulė šokinie tekant, miruliuoja ir džiaugiasi“³⁵⁷. Grįžę iš bažnyčios, mažlietuviai pusryčiaudavo: „Per Velykas ant stalo padeda šieno, uždengia staltiese ir ant viršaus deda po vieną kiaušinį pusryčiams“³⁵⁸. Dažniausia atsigavėti pradėdavo nuo margučių, nors kai kuriose šeimose pirmą Velykų dieną nebuvo galima valgyti margučių: „Velykaičių sekmadienį nevalgydavo. Juos palikdavo antrai dienai. Tada į svečius atvažiuodavo giminių, užsukdavo kaimynų, ateidavo

³⁵¹ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1906 m., Antšvenčių k., Tilžės-Ragainės apskr. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

³⁵² Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 137.

³⁵³ J. Balio manymu, aštrių daiktų nenaudota, nes vėlės gali susižeisti (Balys 1993, 27).

³⁵⁴ KUTRF 1069/ KUTR 198 (g. 1937 m., Palendrių k. Šilutės raj.).

³⁵⁵ LTR 604, 233.

³⁵⁶ KUTRF 203/ KUTR 43 (g. 1909 m., Šyšos k., Šilutės raj.).

³⁵⁷ KUTRF 403/ KUTR 65 (g. 1933 m., Kažemėkų k., Šilutės apskr.).

³⁵⁸ KUTRF 847/ KUTR 149 (g. 1923 m., Jokšų k., Priekulės apyl.).

kaimo vaikų velykauti³⁵⁹. Įdomu ir tai, jog kartais mažlietuvių velykiniai pusryčiai prasidėdavo nuo karšto pieno gėrimo: „Tai jau prie Velykų stala susėdi ir visų pirma duoda virinto pieno karšto atsigert – pirmiausia karšto pieno – niekas nedavė ten jokių puodelių – iš molinių bliūdelių kožnas užgėrėm“³⁶⁰.

Pirmąją Velykų dieną į svečius nebuvo galima eiti, tad lietuvininkų vaikai žaisdavo įvairiausių žaidimus: „Velykos, tai buvo tyli šventė, nu, knygas skaitydavom, domino žaizdavom ant stalo, visokių žaidimų, tokių stalinių žaidimų, su kauliukais prigalvodavom“³⁶¹.

Plakimasis kadagių / beržų šakelėmis. Didžiojoje Lietuvoje Verbų sekmadienį plakamasi šventomis verbomis³⁶². O Mažojoje Lietuvoje tokios tradicijos nebuvo, gyvavo paprotys Velykų pirmąją dieną (kai kur antrąją) vieniems kitus plakti žalių beržų arba kadagių šakelėmis: „Kelias savaites prieš Velykas į butelius sumerkdavome berželių šakeles ir šiltoje troboje laikomi jų pumpurėliai išsprogdavo, sužaliuodavo lapeliai – taip virsdavo gyvomis, kvepiančiomis velykinėmis rykštelėmis mamai, tetoms bei kūmoms su Velykų šventėmis pasveikinti, pavykauti“³⁶³ (žr. žemėlapi Nr. 4. *XX a. Velykos Mažojoje Lietuvoje: plakimasis Velykų rytą*). Kiekvienas stengdavosi anksčiau atsikelti ir išplakti bemiegančius ar kaimynus: „Per Velykas eidavo, Velykų pirmą rytą, su beržų šakelėm pas kaimynus, ar kur nors ir plakdavo su tom šakelėm – pašventinimas toks, nu, sako: – Kelkis! – jau Velykos“³⁶⁴. Buvo plakamasi ir kadagio šakelėmis: „Verbas skindavom tik žalias. Paprastai, nebūdavo taip kaip dabar, spalvuotos, nu, kuokia gėlytė da buva pririšta, bet mes patys viską prisiskindavom, iš kadagio tos verbos“³⁶⁵. Taigi, sprendžiant iš XX a. pateikėjų medžiagos, galima teigti, jog ir dabar Mažojoje Lietuvoje Velykų rytą stengiamasi užklupti bemiegančius šeimos narius, plakti su beržo šakelėmis tariant žodžius: „Plaku Velykų rytą žalia beržų šakele, prašau 5 kiaušinių, gabalėlio lašinių ir patenkintas einu“³⁶⁶.

Lietuvininkai **velykaudavo** dažniausiai antrą Velykų dieną (kai kur ir pirmąją) sakydami: „Aš mažas vaikelis kaip pupų žakelis, ėjau į darželį, skyniau kvietkelį, mečiau ant kelio, lelijos pražyda, ne dėl manęs viena. Ale prašau visi linksmi būkit, man velykaičių duokit, kietai išvirtų ir margai rašytų“³⁶⁷. Panašių velykavimo oracijų yra užrašyta J. Balio, tačiau jos sakytos ne tik

³⁵⁹ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³⁶⁰ KUTRF 100, 102/ KUTR 32 (g. 1909 m., Pažvelsio k., Klaipėdos raj.).

³⁶¹ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³⁶² Etnologas J. Balys plakimo verba paprotį aiškina taip: „Verba – tai magiška žalių šakelė, kuria plakant suteikiama žmogui ar gyvuliui augumo ir gyvybės jėga, tuo pačiu jį apsaugant nuo ligų. Pavasario laikas tam geriausiai tinka. Tad senesnės yra tos pažiūros, kai plakamam linkima augumo, sveikatos ir grožio. Krikščionystės įtakoj vėliau verboms buvo priskirta ir piktų dvasių nubaidymo ar išvaymo jėga, ypač rūkant. Pagaliau iš rimtos apeigos, atliekamos suaugusiųjų, liko tik linksma užsimiegojusių vaikų pažadinimo priemonė, pranešanti jiems apie besiantinančias Velykas“ (Balys 1993, 115).

³⁶³ *Lietuvininkų žodis*. Parengė: K. Grigas; red. kom. pirm.: N. Vėlius. Kaunas, 1995, p. 579.

³⁶⁴ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³⁶⁵ KUTRF 1080/ KUTR 201 (g. 1936 m., Timsrių k., Natkiškių sen.).

³⁶⁶ KUTRF 203/ KUTR 43 (g. 1909 m., Šyšos k., Šilutės raj.).

³⁶⁷ KUTRF 403/ KUTR 65 (g. 1933 m., Kažemėkų k., Šilutės apskr.).

per Velykas velykaujant, bet ir Verbų sekmadienį, plakant namiškius kadagio šakele³⁶⁸. Neretai tas pačias oracijas sakydavo ir lalauninkai³⁶⁹. Pastebėtina, jog mažlietuviai kiaušiniaudavo plakdami su beržo šakele: „Tik per Velykas eidavom velykaut. Šakų anksti parsinešdavom, išsprogndindavom su lapeliais, turėdavo būt ir tada nueini, pasakai eilėraščių, ir tada duodavo. Paskui reik plakt su tais beržiukais per kojas ir sakyt: „Šmok Oster, band Oster“ (tai būtų „margos Velykos“). Tai man saka: „Dok jau tą pintinėlę“ ir pridėdavo 20 žalių kiaušinių, 10 margų kiaušinių, lašinių du kilogramus, pusė blėkas pyragą. Tai aš vos partemdavau, nedidelė dar buvau. O jei teip pas svetimus, tai po du kiaušinius gaudavom, bet mes neidavom, mama neleisdavo“³⁷⁰. Tačiau reikėtų pastebėti, jog pietrytinėje Mažosios Lietuvos dalyje šis paprotys nebuvo populiarus: „Velykaut neidavom – velykavimų madoj nebuvo. Kaip eisi pas vokiečius, kad tau kokį gabaliuką lašinių primestų ir dar kokį velykaitį duotų – tai gėda. O pas lietuvininkus nevelykavo čia Klaipėdos krašte“³⁷¹.

Populiariausi užsiėmimai su margučiais – **daužymas ir ritinėjimas**³⁷² – senaisiais laikais buvę vieni iš pavasario švenčių apeigų. Ne vienas informantas pasakoja, kad Velykų dieną su namiškiais mušdavo kiaušinius ir žiūrėdavo, kieno kiaušinis bus stipresnis: „Pirmą Velykų rytą, nu tai mušti kiaušinį reikėjo, kieno stipresnis kiaušinis yr, tas ilgiau gyvens, sveikesnis bus“³⁷³. Šis paprotys išlikęs iki šių dienų visoje Lietuvoje.

Velykų zuikis. Mažajoje Lietuvoje nudažytus kiaušinius slėpdavo sode ar netoli tvarto, prie šiaudų kūgio iš įvairiausių žolelių, samanų padarytuose lizduose. Vaikams sakydavo, kad juos atnešąs Velykų zuikis³⁷⁴: „Mes gi tikėjom į zuikį, tai jau tėvai pasakys: „vaikai būkit geri, bo zuikis nepadės kiaušinių!“; tai einam ieškot! O tų lizdų kiek: ir raudonų, ir baltų, ir violetinių, ir žalių, tai žiūrėjom kas daugiau surinks... Ir aš dabar savo anūkėms po savo egle prie namo padėdu dėžutę, liepiu pasidaryti lizdus ir rytmetį jos ten randa kiaušinių“³⁷⁵. Pastebėtina, jog pirmosios

³⁶⁸ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 114.

³⁶⁹ Kudirka J. *Užgavėnės*. Vilnius, 1992, p. 66.

³⁷⁰ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³⁷¹ KUTRF 399/ KUTR 64 (g. 1922 m., Užvilčių k., Smalininkų raj.).

³⁷² Vokietijoje XIX a. pab.–XX a. pr. kiaušinius taip pat ridendavo, mušdavo kiaušinį su kiaušiniu: pirma aštriu, o po to buku galu. Sudužęs kiaušinis tapdavo priešininko nuosavybe. Vienas iš mėgstamiausių suaugusių vaikų žaidimų, dar nuo XVI a., buvo žaidimas, vadinamas „Eierlesen“ (Spamer 1935, 114). 100–200 kiaušinių išdėliodavo tam tikru atstumu vienas nuo kito dvejomis eilėmis. Juos reikėdavo surinkti į pintinę – tas, kuris surinks anksčiau, tas bus nugalėtojas. Pastebėtina, jog su kiaušiniaus merginos atlikdavo būrimus – išmesdavo kiaušinį per slenkstį į taką ir kas juo praeis, tas taps vyru (Spamer 1935, 114). XX a. žaidimuose kiaušinius pakeitė apelsinai.

³⁷³ KUTRF 5/ KUTR 3/ 5 b (g. 1924 m., Žygaičių k. Nuo 1942 m. gyveno Trūkiškės k., Šilutės raj.).

³⁷⁴ Didžiojoje Lietuvoje vaikams kiaušinius nešdavo Velykų bobutė (Balys 1993, 138). Šakių apylinkėse ją vadino Velykų karaliene (Kudirka 1992, 49), Raseinių – Karabija (Dundulienė 1990, 84). Pasvalio, Panevėžio ir Ukmergės apylinkėse vietoj Velykės lankėsi Velykis arba Velykius (Kudirka 1992, 49). Pastebėtina, jog Velyke buvo vadinamas ir pirmasis pavasario saulės – kovo mėn. – spindulys patekęs į pirkį (Dundulienė 1990, 84). Žinoma, kad kartais saulės zuikutis vaidinamas Gavėnu, t. y. pavasario pranašu (Marcinkevičienė 2006, 205). Šiaurės Lietuvoje toks spindulys vadinamas Velykiu: „Velykiu čia vadino nuo vandens ar kokio kito daikto atsimušantį pavasarinį saulės spindulį „zuikutį“, apie kurį sakydavo: „Velykis kiaušinius miklena“ (Šliavas 1996, 200).

³⁷⁵ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

žinios apie Velykų zuikius pasirodė apie 1678 m. Heidelberge (Velykų zuikių paprotys atsirado Pfalce ir Aukštutinėje Reino dalyje). „Ciūriche taip pat zuikis – Velykų kiaušinių nešėjas – krikštamotės kviesdavo vaikus į svečius, kad tą zuikį išbaidytų ir jo marguosius kiaušinius rastų. Margi kiaušiniai buvo pritaikyti zuikiui, nes vištos tokių nededa. Ir mielo, švelnaus zuikio įvaizdis daugeliui vaikų leidžia tikėti, kad jis tikrai per Velykas ateina. Bet zuikis³⁷⁶ nėra vienintelis Velykų kiaušinių nešėjas. Kituose kraštuose tokią pareigą atlieka gandras, gegutė, gaidys, lapė ar varpas, kai skelbia Velykų rytą³⁷⁷.

Sūpuoklės. Visoje Lietuvoje per Velykas buvo taisomos sūpuoklės. Pasak A. Vyšniauskaitės, „supdavosi drauge dviese, po vieną ar keturiose. Tyrinėtojai šį paprotį aiškina žmogaus siekimu paskatinti augalijos augimą, gyvulių sveikatingumą“³⁷⁸. Mažojoje Lietuvoje be sūpuoklių velykinis džiaugsmas taip pat buvo neįsivaizduojamas. Daugelyje kaimų sūpuoklės būdavo įrengtos visą laiką, kitur jaunimo susibūrimo vietose jas įrengdavo prieš Velykas. Vyrai ir merginos rinkdavosi prie vienu sūpuoklių, pusberniai ir piemenys linksmindavosi prie kitų. Dažnai, kai pavasaris šaltas ir vėlyvas, sūpuokles kabindavo daržinėse: „Per Velykas sūpynis turėdavom(e) daržinie – didelę supyn(ę) turėja tėvs padaris, tėvelis mūsų. Susieidavom penki šeši ant tų supynių. Tokią didelę lentą padėjęs turėja. Dviejų virvių. Tai čia susieidavom, daug supdavomės (o prie ko buvo pritvirtinta?) nu, viršuj, prie balkių. Susirinkdavo būriai jaunimo, vaikai tik antrą ar trečią dieną prieidavo suptis“³⁷⁹.

2.2.3. Sekminės

Sekminės, kaip ir Kalėdos, Velykos, dar XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje buvo švenčiamos tris dienas: „Mokate persižegnoti? Vardan Dieva Tėva ir Sūnaus ir Šventosios dvasios. Tai pirma diena – Dieva vardo, antra – Tėvo, o trečia – Šventos Dvasios. Vis sakydava, kad trečia diena šventesnė negu pirma yra. Pirmą dieną į bažnyčią eidavom, kas ne į bažnyčią, tas namuose būdava meldžias“³⁸⁰. Visoje Lietuvoje per Sekmines žmonės važiuodavo į bažnyčią. Grįžę ūkininkai su

³⁷⁶ Galimas ir kitoks aiškinimas, kodėl būtent zuikis per Velykas atneša kiaušinius. Daugelio tautų pasakose ir aprašymuose mėnulis laikomas kiškiu, arba juo laikomos šviesios bei tamsios dėmės ant mėnulio. Įprotis slėptis tarp vagų sieja kiškį su žeme – motina, todėl jis laikomas ir nuolatinio gyvybės atsinaujinimo simboliu. Žaismingas pasakojimas apie kiaušinius dedantį Velykų zuikį sustiprina šią vaisingumo simboliką su kitu vaisingumo simboliu – kiaušiniu. Graikų deivės Afroditės ir germanų Pavasario dievaičio palydoje tarp laukinių žvėrių prie kojų nuolankiai glaudžiasi ir zuikis (Jasudienė R. Velykos Klaipėdos krašte. *Šilainė*, 2004 balandžio 6 d., p. 5).

³⁷⁷ Vokietijoje XIX a. pab.–XX a. vaikai tikėjo, jog velykinius kiaušinius jiems atneša zuikis, tačiau kai kada ir kiti gyvūnai: gaidys – aukštutinėje Bavarijoje, Slėzvigė-Holšteine, gandras – frankoniškoje Tiuringijoje, lapė – Hanoverijoje, Vestfalijoje ir Saksonijoje, taip pat gegutė, gervė, kurtinys ir t.t. Dėl to suaugusieji slėpdavo kiaušinius daržuose, miškuose, namuose, o vaikai ieškodavo (WDDV 1936, 558).

³⁷⁸ Vyšniauskaitė A. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas, 1993, p. 68.

³⁷⁹ KUTRF 405/ KUTR 65 (g. 1932 m., Ropkojų k., Pagėgių apyl.).

³⁸⁰ KUTRF 399/ KUTR 64 (g. 1922 m., Užvilčių k., Smalininkų raj.).

šeimyna apeidavo rugių lauką dainuodami parugių dainas³⁸¹. Sprendžiant iš XX a. ekspedicijų medžiagos, Mažojoje Lietuvoje panašių dainų nėra užrašytų.

Mažojoje Lietuvoje pirmoji diena buvo praleidžiama namuose, o antroji – svečiuose: „Per Sekminės atsilankydavo giminių bei genčių, o ir mums, vaikams, tekdavo pasisvečiuoti“³⁸². Nuo XX a. vidurio Sekminių dienos apeigos palaipsniui ėmė kisti. Pirmiausia sutrumpėjo šventinių dienų skaičius. Šventimo laiko kaita ypač buvo pastebima po XX a. 3-ojo deš., kai nebeliko trijų dienų šventimo. Sekminės švenčiamos jau tik dvi, o antroje XX šimtmečio pusėje tik vieną dieną.

XX a. lietuvininkų Sekminių šventės modelyje išsaugoti ir senieji šventės elementai: supimasis sūpuoklėmis, sudėtinės vaisės, namų puošyba berželiais: „Sekminės atsibūdava gražiausiuoju metų laiku, kada pati gamta kaip jaunamartė išsipuošusi – žaliuoja, žydi ir kvėpia, kada jau naujojo derliaus pirmieji vaisiai ragaujami. Bet ir to negana – Sekminės puošė žali, kvapnūs berželiai sodybos vartuose, namų duryse, jų šakelės trobos viduje“³⁸³ (žr. žemėlapi Nr. 5. *XX a. Sekminės Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai*).

Savaitę prieš Sekminės Mažojoje Lietuvoje moterys tvarkėsi ir puošė namų aplinką: „Moterys jau visą savaitę prieš šią šventę švarinasi – skalbia, apžiūri kiekvieną namų kampelį ir visa, kas nereikalinga, pašalina, kas tvarkinga – sutvarko. Vyrų tvarkosi sodyboje, kieme bei ūkiniuose pastatuose. Paskutinę savaitės dieną bei Sekminių išvakarėse moterys kepa pyragus bei ruošia valgius, kad Sekminių pirmąją dieną jokio darbo nereikėtų dirbti“³⁸⁴. Iki XX a. pab. Sekminių šventės apeigose pastebimas maisto ir jo vartojimo sureikšminimas – tam skiriama svarbi vieta. Išsiskiria ankstyvas pusryčių metas, kur maisto daavinio kiekis turėjo tam tikrą simbolinę reikšmę. Visoje Lietuvoje šeiminingės virdavo virtinukus su varške ar mėsa³⁸⁵. Virtinius darydavo iš ruginių ar kvietinių miltų tešlos ir virdavo ypatingu būdu – ant šiaudų. Kiekvienas šeimos narys turėdavo suvalgyti po septynis virtinius, tai tuomet visus metus bus sveikas. Skaičius septyni turėjo atnešti žmogui laimę ir džiaugsmą³⁸⁶. Paskui visi valgė kiaušiniene, sūrio (Rytų Aukštaitija), varškėčius, pyragaičius ir kitus valgius³⁸⁷. Mažojoje Lietuvoje per pirmosios dienos šventinius pusryčius buvo patiekiamas virtas veršio kumpis ir įvairūs pyragai: „Sekminėms specialiai netgi varškės pyragus kepdavo“³⁸⁸. Antrą Sekminių dieną

³⁸¹ Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 202; Klimka L. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius, 2009, p. 99.

³⁸² *Lietuvininkų žodis*. Parengė: K. Grigas; red. kom. pirm.: N. Vėlius. Kaunas, 1995, p. 705.

³⁸³ Ten pat, p. 705.

³⁸⁴ Ten pat, p. 705.

³⁸⁵ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 253;

Brazytė-Bindokienė D. *Lietuvių papročiai ir tradicijos*. Čikaga, 1989, p. 187.

³⁸⁶ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991, p. 273–275;

Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 245–247.

³⁸⁷ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 253;

Brazytė-Bindokienė D. *Lietuvių papročiai ir tradicijos*. Čikaga, 1989, p. 187.

³⁸⁸ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

svarbiausias lietuvininkų vaišių patiekalas – pautienė: „Antrą dieną tai buvo pautienės šventė – jau priešpriet tai visi piemens ėjo per gaspadines pautų ir lašinių“³⁸⁹. Pastebėtina, jog Sekminės visoje Lietuvoje buvo didelė piemenų ir jaunimo šventė, kai kur *bandininkų švente* vadinama. Jau iš anksto prieš Sekmines bandininkai visi kartu pasidirbdindavo kuo gražesnę medžio kryžių ir pastatydavo jį savo kaimo gale, gražiausioje, visų mėgstamoje suėjimo vieta, kaip viso kaimo paminklą³⁹⁰. Per Sekmines buvo rengiamos piemenų iškylos, dažniausiai vadinamos *piemenų pautienėmis*. Prisirinkę visokių gėrybių piemenys eidavo į mišką puotauti³⁹¹.

Sekminių augalas visoje Lietuvoje – jaunas, žalias, kvepiantis, neseniai išsprogęs berželis, kuriam buvo priskiriama stipri vegetacinė bei augimo jėga, tikint, kad berželio gyvybingumas galės persiduoti žemei, gyvuliams, žmonėms³⁹². Ši tradicija buvo paplitusi visoje Lietuvoje, o Mažojoje Lietuvoje išlikusi ir iki šių dienų: „Sekminių šeštadienį iškaišom visą pirkį, visą namą beržų šakom. O prie durų iškertam berželiu, pririšam drūtai, kad visos žaliuotų. Darom tą ženklą, kad visi žinotų, jog žalios Sekminės“³⁹³. Lietuvininkai ne tik šakomis kaišydavo namus, bet ir visą jauną berželį nukirsdindavo ir prie durų pastatydavo: „Per Sekmines tai tėvelis nukirsdavo kokį berželį ir prikaldavo prie durų staktų beržiuką tokį nedidelį. O kambary buvo balkiai, lubos, tai ten užkišdava pilna beržų šakų. Ir jos stovėjo kelias savaites, paskiau nudžiūvo, kaip kvepėjo tie kambariai. Ir dabar dar kartais pasimerkiu“³⁹⁴.

Berželis figūroja ir slavų tautų Sekminių apeigose. Rusai su berželiu atlikdavo tam tikrus ritualinius veiksmus: išrinkdavo miške medį ir jį įrėsdavo, papuošdavo, vaišindavosi po juo, įvairiais būdais lenkdavo šakeles, nukirsdavo medį ir iškilmingai įnešdavo į kaimą, eidavo ratelius prie jo, pagaliau – sunaikindavo³⁹⁵. Gudai Sekminių išvakarėse parinkdavo gražiausią berželį, augantį netoli javų lauko, atviroje aikštelėje. Tokio berželio šakas viršūnėje surišdavo, o pirmos Sekminių dienos popietę atlikdavo apeigą – berželio pynimą³⁹⁶. Italai, prancūzai, anglai, vokiečiai, danai, kai kurios slavų tautos statydavo gegužės medį³⁹⁷. Tai būdavo stulpas iš eglės, kriaušės³⁹⁸, beržo, ąžuolo, gudobelės³⁹⁹. Ant gegužės medžio viršūnės pritvirtindavo gaidį ar

³⁸⁹ Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 377–378.

³⁹⁰ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 243.

³⁹¹ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991, p. 273.

³⁹² Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 191; Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 244;

Marcinkevičienė N. ir kt. *Kupole rože: Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka*. Vilnius, 2003, p. 15.

³⁹³ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

³⁹⁴ KUTRF 1006/ KUTR 182 (g. 1932 m., Šilvių k., Šilutės raj.).

³⁹⁵ Пропп В. Я. *Русские аграрные праздники*. Ленинград, 1963, с. 59.

³⁹⁶ Sokolova V. K. *Vesenije-lietnije kalendarnyje obriady ruskich, ukraincev i belorusov*. 1979, p. 69.

³⁹⁷ Аничков Е. В. Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян. Ч. 1. *От обряда к песне*. Сборник Отд-ния русск. языка и словесности Императорской Акад. Наук. – 74. № 2, 1903, p. 128–140.

³⁹⁸ Fehrl E. *Deutsche Feste und Volksbräuche*. Leipzig, 1920, p. 64.

³⁹⁹ Зеленин Д. К. *Тотемы – деревья в сказаниях и обрядах Европейских народов*. М. Л. 1937, p. 64.

vėliavą⁴⁰⁰. Lietuviai rengdavo vadinamąsias gegužines. Tai – jaunimo šventė, pasilinksminimas⁴⁰¹. Pasak N. Laurinkienės, vietą gegužinėms parinkdavo kur nors tarp berželių. Jei beržų ten nebūdavo, jais apsmaitydavo aikštelę. Toje vietoje iškeldavo ir vėliavą, baltą arba geltoną⁴⁰². Mažojoje Lietuvoje kai kur rengė panašų į gegužinę susiejimą – *Gartenfest* (lie. šventė sode). Aplinką puošdavo lampionais – žvakutėmis, įtvirtintomis spalvotuose maišeliuose⁴⁰³.

Iš pateiktųjų liudijimų galima teigti, jog supimosi paprotys Mažojoje Lietuvoje buvo gajus iki XX a. vid.: „Sūpuoklikes mes turėjom. Pas mus ant kiemo būdava pataiso tėvas per Sekmines. Mažiukai ir jaunesni kaip buvom, tai supdavomės“⁴⁰⁴. Pramoginė apeigų pusė jaunimui buvo gana svarbiu akstinu pratęsti papročių gyvavimą, nepaisant to, kad juose įsivyravo linksminimo funkcijos.

Kaip jau minėta, visoje Lietuvoje buvo paprotys per Sekmines pagerbti karves (kartais ir kitus gyvulius) ir jų prižiūrėtojus – piemenukus. Karvės daugiausiai apkaišomos berželių šakomis, berželių vainikais. Ilgai gyvavo tikėjimas, kad beržais išpuoštos karvės duos daugiau pieno⁴⁰⁵. Pavasarinės gėlės dažniau buvo tik puošmena. Sekminės – didžioji ir laukiamiausia piemenų šventė⁴⁰⁶. Jie vainikais papuošdavo karves ir vainikuotas pargindavo namo. Už tai šeiminkės juos apdovanodavo⁴⁰⁷. O Mažojoje Lietuvoje XX a. pr. gyvulių vainikavimas jau nebuvo toks populiarus, tačiau pietrytinėje regiono dalyje vis dar buvo žinomas ir išliko gajus iki XX a. vidurio: „Gyvulius ka ganydavom par Sekmines, tai už ragų su šniūru a su vėlike tokia ant ragų uždėdavom vainiką – dar priklausė, kaip prieisi prie tos karvės. Duodava saldainį kai kur, senolis pasakoj, kad net sūrį yra davęs“⁴⁰⁸. Lietuvinkai už gyvulių puošimą berželiais gaudavo ir atlygį už tai: „Karves puošdava piemenys, tai reikėdavo ką duoti jiems. Parvarydavo karves jau apvainikuotas. Puošdavo su beržais, kokių laukinių gėlių įdėdavo. Dėdavo karvėms ant ragų, tik karvėms. Piemuo norėdavo ką gauti, tai kits sūrį duodavo, kits ko duodavo, kits pinigą“⁴⁰⁹. XX a. pr. piemenų vaišėms duodamas maistas dažniausiai buvo gyvulinės kilmės – tai pieno produktai, mėsos gaminiai, kiaušiniai. Tačiau jau XX a. vid. pastebima produktų kaita – pieno gaminius keičia saldumynai ir vis dažniau imami duoti pinigai.

⁴⁰⁰ Fehrle E. *Deutsche Feste und Volksbräuche*. Leipzig, 1920, p. 64.

⁴⁰¹ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 250.

⁴⁰² Laurinkienė N. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius, 1990, p. 29.

⁴⁰³ Šaknys Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius, 2001, p. 26.

⁴⁰⁴ KUTRF 400/ KUTR 64 (g. 1927 m., Klaipėda).

⁴⁰⁵ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 197.

⁴⁰⁶ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 243;

Klimka L. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius, 2009, p. 99.

⁴⁰⁷ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 243;

Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 192.

⁴⁰⁸ KUTRF 1101/ KUTR 205 (g. 1932 m., Kerktuviečių k., Pagėgių raj.).

⁴⁰⁹ KUTRF 204/ KUTR 44 (g. 1926 m., Steponiškių k., Pagėgių apyl.).

Lietuvoje yra nemažai užrašyta įvairiausių tikėjimų, susijusių su Sekminėmis – ypač trečioji šventės diena – Ledų diena – apipinta tikėjimais, jog „nevalia judinti žemės, antraip ledų kruša vasarą pasėlius išmuš“⁴¹⁰. Taip spėjami orai ar pranašaujamas linų derlius. Lietuvininkai taip pat per Sekmines spėjo orą: „Par Sekmines galėjai orą nuspėti – jei lis, tai vištos ilgai bus tam vištų lietuje ir duosis per tą lietu, o jei jau pagada, tai vištos anksti eina tūpt, nes jau rytą bus pagada – anksti jau saulė iš pat ryta švies“⁴¹¹.

Analizuojant XX a. pr. Sekminių papročių aprašus visoje Lietuvoje, paaiškėja, kad tai pirmiausia – jaunimo šventė. Tai ir bundininkų (samdomų bernų, ūkininkaičių) sambariniai pokyliai (jaučių badynės), jaunimo kryžių statymai su vaišėmis ir kelių kaimų jaunimo pasilinksminimai palaukėse ir pan. Su jaunimu sietini ir *rytelio ganymo* papročiai, kuriuos nuosekliai aprašė B. Buračas, P. Dundulienė ir kt. etnografai. Susirinkęs jaunimas dainuodavo, grodavo ir šokdavo prie degančių laužų. Šio suėjimo svarbiausią apeiginę dalį sudarė žaidimas *Vestuves kelti*. Paprastai gražiausia mergina buvo išrenkama nuotaka, o vienas iš bernų – jaunikiu. Nuotakos – tai reiškia šauniausios merginos rinkimas, vestuvinių papročių imitacija turėjo tikslą žemei „nusižiūrėti“ gražumą, brandumą, sveikumą ir duoti kuo geresnį derlių⁴¹². Sekminėse nemažai ir vyriškų papročių. Vienas jų – *bundininkų pautienė ar badynės*⁴¹³.

Tačiau, matyt, protestantų bažnyčios atsiribojimas nuo liaudies papročių, pietizmo skatinamas krikščioniškųjų papročių laikymasis, gyventojų nacionalinė sudėtis ir vokiškos kultūros įtaka padarė lemiamą poveikį ankstyvam ikikrikščioniškųjų Sekminių papročių išnykimui Mažojoje Lietuvoje lyginant su Didžiąja Lietuva. Remiantis XX a. informantų medžiaga galima teigti, jog Sekminių šventimas kiekviename lietuvininkų šeimoje buvo skirtingas. Vieniems ši šventė buvo labai reikšminga, kiti jos nė neatsimena. Tačiau pagrindinis Sekminių akcentas – namų puošyba berželiais, liko įsimintinas ir gyvuoja iki šių dienų.

2.2.4. Joninės

Remiantis XX a. pirmosios pusės etnografinės medžiagos analize galima teigti, jog tuo laikotarpiu ritualai pavirto papročiais, įgijusiais naujas simbolines reikšmes bei formas, sustiprėjo tautinio atgimimo ideologija. Joninių šventėje daugėjo vizualizacijos: pradėti plukdyti vainikėliai su degančiomis žvakutėmis, nuo kalnų leidžiami saulę simbolizuojantys degantys ratai, vandens telkiniuose deginamos mitologinę reikšmę turinčios figūros. Pakito ir piliakalnių erdvės suvokimas, atsirado patriotinis aspektas, siejantis šventės vietą su garbinga tautos praeitimi:

⁴¹⁰ Klimka L. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius, 2009, p. 99;

Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 207.

⁴¹¹ KUTRF 1101/ KUTR 205 (g. 1932 m., Kerkutviečių k., Pagėgių raj.).

⁴¹² Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991, p. 94.

⁴¹³ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993, p. 243–244.

„Beveik visos tautos turi savo šventvietes, kurios gyvenančioms kartoms lyg kokie paminklai liudija apie garbingą protėvių gyvenimą, jų būdus ir kovas. Mūsų lietuvių tautai viena iš švenčiausių vietų yra senasis Rambyno kalnas“⁴¹⁴. Šiuo laikotarpiu Mažojoje Lietuvoje aktyviai pradedama švęsti folklorinė vasaros saulėgražos šventė – pagrindinė erdvės dimensija – Rambyno kalnas: „Organizuoti ir švęsti lietuviškas tautines šventes pradėta tik XX šimtmečio pradžioje ir daugiausia prie to prisidėjo Vydūnas su savo Lietuvių Giedotojų draugija“⁴¹⁵.

Žinoma, švęsta ir kitose krašto vietovėse, pavyzdžiui, Juodkrantėje ant Ievos kalno, tačiau masiškiausia Joninių šventė, XX a. pirmojoje pusėje sutraukusi per penkis tūkstančių žmonių, vis dėlto vyko ant Rambyno kalno: „Buržuazijai valdant, Joninės beveik visur buvo paverstos daugiausia šaulių ir skautų demonstracijomis. Kiek plačiau jos būdavo švenčiamos Rambyne. Čia susirinkdavo 5–6 tūkstančiai žmonių. 1929 m. Rambyno kalne buvo pastatytas nedidelis aukuras, tačiau 1939 m. okupantai aukurą nugriovė ir uždraudė tradicinę Joninių šventę“⁴¹⁶. Pasak Nijolės Marcinkevičienės, „garsiausias prieškario Lietuvoj Joninių minėjimas vyko netoli Pagėgių, prie Nemuno ir Jūros upių, kur Rambyno kalnas. Geografai šią vietą pavadino Vilkyškių kalvagūbriu, bet žmonėse tai padavimų, stebuklingo vasarvydžio traukos šalis. Visko čia būta. Pirmiausia Martyno Jankaus ir kitų žymių veikėjų kalbos, raganų deginimas, aktyvus chorų dalyvavimas. Po to eisenos su degančiais fakelais žygiavimas į girios viduryje esančią Teatro aikštelę, kur Pagėgių šaulių būrys drauge su Klaipėdos giedotojų draugijos choru rodė trijų dalių veikalą „Nuvainikuota vaidilutė“. Sekančią dieną, sekmadienį, šventės iškilmės prasideda 11 valandą šaulių ir kitų šio krašto organizacijų paradu. Vyksta šaulių prisaikdinimo ceremonija. Suvažiuoja daug rinktinių chorų. Šventę užbaigia masinės sporto varžybos. Pagal panašų scenarijų šventės vyko keletą metų“⁴¹⁷. Iš pranešimų spaudoje galima daryti prielaidą, jog į masinį folklorinės šventės modelį buvo dirbtinai įtraukti ankstesnių tradicijų elementai (kalvos – vandens derinys, laužų kūrenimas, *raganų* deginimas, kupoliavimas). Tuo pat metu atsirado ir visiškai naujų (neaprašytų etnografiniuose šaltiniuose) akcentų – chorų, ansamblių ir aktorių pasirodymai, ekskursijų sutikimai, sporto varžybos⁴¹⁸. Pastebėtina, jog šventė vyko dvi dienas⁴¹⁹.

⁴¹⁴ Joninės Rambyne. *Lietuvos pajūris*. Red. A. Lymantas, nr. 2, 1961, p. 12.

⁴¹⁵ Nuo 1894 m. ant Rambyno kalno vykdavo jaunimo suvažiavimai: „Ypatingos reikšmės Rambyno Joninės turėjo keletą dešimtmečių prieš karą. Nuo „Birutės“ laikų, kaip Mažosios Lietuvos lietuviai, ypač jaunimas pradėjo tautiškai atbusti, visur krašte steigėsi jaunųjų draugijos. Ir štai, iš vakarų ir rytų prasidėjo jaunųjų suvažiavimai ant Rambyno. Pasirinkta tam sekmadienis prieš šventą Joną. Tokios iškilmės kasmet buvo daromos. Tik karas per keletą metų šitą gražųjį paprotį pertraukė. Karo audroms praūžus jis vėl atgijo“ (*Mažosios Lietuvos jaunimas* 1932, 2). „Labai gražiai buvo suruoštas paminėjimas 1912 metais – Rambyno iškilmų proga buvo sušauktas Jaunuolių kongresas. Taip gražiai paminėtos iškilmės ir 1913 m, ir 1914 m. Po karo, 1923 metais buvo pirmos lietuvių tautos susiartinimo iškilmės Rambyno šventaklonyje“ (*Vakarai*, 1936, 5).

⁴¹⁶ Černeckis V. *Naujo gyvenimo tradicijos*. Vilnius, 1961, p. 24.

⁴¹⁷ Marcinkevičienė N. *Rasos. Joninės. Kupolės*. Vilnius, 1991, p. 5.

⁴¹⁸ Rambyne prieš 40 metų. *Vakarai*, 1936, birželio 20 d., nr. 141, p. 8.

⁴¹⁹ Joninės. *Mažosios Lietuvos jaunimas*, 1932, nr. 21, birželio 18 d., p. 21.

XX a. pirmojoje pusėje svarbiausiu Joninių šventės akcentu Mažojoje Lietuvoje galutinai tapo Joninių laužai, *raganos* deginimas kuo aukščiau ant kalno ir bendras jaunimo pasilinksminimas⁴²⁰. Dalis buvusių ritualinių apeigų išliko dėl pramoginio patrauklumo: „Janinų vakarą raganą pakūrėm. Tai parengsim ant karties kibirą, ar ten ugniakurą, kad gerai degtų, tai pakūrsim aukštai, kad matyti toli per kaimus. Apie Karaliaučiaus apylinkę, tai jie turėjo ir raganą, ale tai jie tą raganą ne ant karties, bet ant žemės pakūrė. Tai buvo tikima, kad ta ugnis su ragana laimę gabena ir pasisekimą prie visų darbų“⁴²¹.

Pastebėtina, jog Ona Vilmantienė 1941 m. straipsnyje „Joninių papročiai prūsų lietuviuose“ mini ir paprotį „nuo kalno ritinti degančius lankus, ypač pietinėje Nemuno pusėje, prigijo paskutiniaisiais šimtmečiais, nusižiūrėjus nuo vokiečių. Ji mano, kad riedantis ratas simbolizuoja nuo Joninių pradėsią tolti saulę“⁴²². Galima teigti, jog vokiškojoje tradicijoje be laužų deginimo, Joninių šventės metu nuo aukštų kalvų ridendavo liepsnojančius tekinius (ratus), smalos statines, svaidė degančius diskus. Buvo tikima, kad visa tai turėtų apsaugoti pasėlių laukus nuo darganoto oro. Taip pat gyvavo tradicija Joninių šventės laužų pelenus išbarstyti laukuose, taip užsitikrinant gauseną derlių⁴²³.

Tarpukariu per Joninių šventę susiburdavo daug jaunimo, suaugusiųjų ir iš Didžiosios Lietuvos. Rengtos spalvingos meninės bei patriotinės programos. „Atgavus nepriklausomybę, ypač po 1926-ųjų, Lietuvoje taip pat siekta per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją iškelti prieš šių regionų gyventojų konfesinius skirtumus, įsitvirtinti atgautame Klaipėdos krašte“⁴²⁴. Laužų deginimas ir linksmybės iki paryčių išliko ir sovietmečiu, nors bandyta 1976 m. Rambyne vietoje Joninių surengti sporto, o nuo 1980 m. „tarybinio jaunimo“ šventės⁴²⁵, tačiau tai niekad netapo tęstiniu reiškiniu. Remiantis XX a. etnografiniais šaltiniais galima teigti, jog sovietmečio vidurvasario šventės ant Rambyno kalno struktūroje aptinkama vartotojiškos kultūros elementų – amatininkų prekių mugė, populiariosios muzikos koncertai. Taip pat atsirado ir naujų simbolinių momentų, pavyzdžiui, žvakelių, įstatytų gėlių vainikėliuose, plukdymas upe arba paparčio žiedo ieškojimas⁴²⁶, Mažojoje ir Vakarų Lietuvoje vadintu *diemedžio žiedu*⁴²⁷: „Mana tievs pasakuoja, kai jo tievs naktį dvyliką valandą ėję paparče gaudyt, atseit jis tur pražydėt per Jonines. Jis žiedą išskleidžia, tas žieds nukrint, pagauni – tau laimi bus

⁴²⁰ Pušaitis. Lietuvių Joninės. *Prūsų Lietuvos kalendos 1926 metams*. Tilžė–Klaipėda, 1925, p. 83.

⁴²¹ VDU ER 2482 (g. 1912 m., Vėlaičių k., Piktupėnų parap.).

⁴²² Vilmantienė O. Joninių papročiai prūsų lietuviuose. *Gimtasai kraštas*, nr. 1–2 (29), 1941, p. 116.

⁴²³ Andree R. *Braunschweiger Volkskunde*. Braunschweig, 1901, 358.

⁴²⁴ Šaknys Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius, 2001, p. 77.

⁴²⁵ Kudirka J. *Joninės*. Vilnius, 1991, p. 5.

⁴²⁶ Vaicekuskas A. Lietuviškos Joninės: nuo kaimo bendruomenės iki šiuolaikinės miesto šventės. *Liaudies kultūra*, 4 (127). Vilnius, 2009, p. 35;

Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, 235–239.

⁴²⁷ Kudirka J. *Joninės*. Vilnius, 1991, p. 25.

visam gyvenimui. O mana dėduks bova tuoks nebaugus, jis nieka nebijuoja. Tai ėja ieškot keliese, bet kiti pabėgo. Netoli dvylika, dėduks lauk kada pražys tas paportis. Tik girdi, kad pradieji kaupt šmėklos visokiais balsais, cypt pradieja, visokių snukių rodytis ir jis parbiega, ir nesulauki, parpūtė. Sakė: „Ne, neįmanoma.“ Tau, skaitos, laimės nėra. Jei tą papartį būčiau radis, būčiau visą pasaulį valdys⁴²⁸. Paparčio žiedo ieškojimas – tai simbolinis momentas, kuris suteikdavęs stebuklingą visažinystės galią: „Žiedą gali rasti dvylektą valandą nakties. Bet, žinia, kol anon rasi, tau visokie velniai užstos kelią, viskon. Tokias maliodijas aidavo. O jeigu rasi, tai kas tada bus? Nu tai visą pasaulį žinosi, kas pasauly tam yra: kaip gyvensi, kiek metų gyvensi, viską žinosi... Na, ar neteko girdėt, kad žmogus koks rada tą paparčio žiedą ir žinojo viską? Tai saka, būva radę. Aš nedidelis buvau, tai palaidūnai sakydavo: aš turu papartę žiedą radįs, aš viską žinau⁴²⁹.

Mažojoje Lietuvoje iki XX a. II p. kupoliaudavo. Į laukus išeidavo visas kaimas būriu, dainuodami šventei skirtas dainas. Surinkę žolynus, apvainikuodavo aukštą kartį ir pastatydavo prie rugių lauko kaimo pakrastyje. Prūsų Lietuvoje ši kartis buvo vadinama *kupole*⁴³⁰. Vydūnas teigė, jog „moteros ir mergaitės, kelias dienas prieš saulėgrąžos šventę eina per mišką ir lauką rinkti visokių žolelių. Jie žino iš savo išmintingų prosenelių, kokios paslaptingos jėgos pavasari nusileidžia į sužaliavusią gamtą iš kitų pasaulių. Dabar svarbu žoleles surinkti, išsaugoti ir pagal reikalą jas panaudoti⁴³¹. Iš surinktų žolynų lietuvininkės pynėsi vainikėlius (be siūlo) ir svaidė sau per galvą į beržą ar gluosnį, stebėdamos, iš kelinto karto užsikabins už medžio šakų – po tiek metų mergina ištekėsianti. Šventės išvakarėse susirinktų vaistažolių dalį moterys sušerdavo karvėms, kad būtų pienesnės, kitas – išdžiovindavo kaip vaistą nuo įvairių ligų. Panaši tradicija buvo paplitusi ir kitose Lietuvos dalyse. J. Kudirka teigia, kad dar XX a. 3–4 dešimtmėčiais Ignalinos (Paringio apyl.), Molėtų (Balninkų, Dubingių, Luokesos apyl.), Marijampolės (Liudvinavo apyl.) ir Anykščių (Svėdasų apyl.) rajonuose aikštelėje arba prie jos keldavo ąžuolų arba kitokių žalumynų su darželio gėlėmis, pynėmis papuoštą kartį su prie jos viršaus pririšta žolynų, o Paringio apyl. – jonažolių puokšte. Luokesos apyl. ją vadino Kupole, Liudvinavo apyl. – Joninių puokšte⁴³².

Be to, Antrojo pasaulinio karo metais Mažojoje Lietuvoje vietoj Joninių kupolės ir laužo paplito iš Vokietijos atkeliavęs paprotys – „gegužės medžio“⁴³³ statymas. Prie jo dainuotos

⁴²⁸ VDU ER 2482 (g. 1938 m., Klaipėda).

⁴²⁹ LTRF k. 883 (3) Nr. 6060 (g. 1919 m., Kintai).

⁴³⁰ Pastebėtina, jog Vokietijos šiaurinėje dalyje – Šlėzvigė-Holšteine (vok. *Schleswig-Holstein*) Joninių šventės metu taip pat buvo daroma *vidurvasario puokštė* (*Mittsommerqueste*, *Mismosquost*) – šis paprotys buvo plačiai žinomas nuo seniausių laikų, vėliau primirštas, ir atgaivintas nuo 1921 m. (Aiblinger 1975, p. 358).

⁴³¹ Pėteraitis V. ir kt. *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neiški ateitis*. Vilnius, 2003, p. 370.

⁴³² Kudirka J. *Joninės*. Vilnius, 1991, p. 30.

⁴³³ Wilhelmas Mannhardtas germanų Joninių medį (*der Johannisbaum*), kaip ir Gegužės medį (*der Maibaum*), laiko vegetacijos dvasios, arba demono, įsikūnijimu. Gegužės medis, arba, anot W. Mannhardto, „vasara“, papuoštas

vokiškos dainos, žaidimai⁴³⁴. Vokietijoje *geguzės medis* stovėjo iki šv. Jono dienos, kurios metu jis buvo sudeginamas. Edwino Fehrlė teigimu, tai nebūtinai reiškė seno simbolio sunakinimą, bet tai buvo dar vienas ritualo elementas, simbolizuojantis saulę, jos šilumą, skirtą gyvūnijai ir augmenijai⁴³⁵. Medžio sudeginimas (dažniausiai baidyklės forma) lauže simbolizavo ugnies galią, kuri žmonėms buvo perduodama šokinėjant per laužą⁴³⁶.

Dėl sustiprėjusios miesto kultūrinės įtakos bei senųjų apeiginių ritualo funkcijų virtimo pramoga, šventė įgavo naujas formas. Šiuo laikotarpiu galima atskirti viešąjį Joninių modelį Klaipėdos mieste. Nors apie buvusią viešosios miesto šventės struktūrą žinių nėra daug, tačiau XIX a. pab. spaudoje buvo rašoma, kad klaipėdiečiai labai džiaugėsi pradėję Jonines švėsti „A la Dancing“, t. y. pagal Gdanko miesto papročius. Šaulių namų sode bei kitose kavinėse ir restoranuose, kurie turėjo vasaros sodus, vykdavo masišiausios šventės. Svarbiausia buvo pakviesti orkestrus ir pasirūpinti, kad būtų daug fejerverkų, bengališkų ugnių (Joninių naktį medžiai būdavo papuošiami bengališkomis ugnimis). Joninių vakarą tradiciškai užbaigdavo šventės dalyvių eitynės su žibintais po sodą. XX a. pr., kai prie Klaipėdos buvo prijungta Smiltynė, Joninių šventė persikėlė ten. Ten vykdavo pagrindinis orkestrų koncertas, kuriame miestiečiai šokdavo, žaisdavo įvairius žaidimus (imtinės stacijomis, lipimas į stulpą, gaidžių peštinės), šaudydavo fejerverkus. Linksmintis šią ypatingą naktį buvo privalu kiekvienam miestiečiui – Joninių naktį niekas nepasilikdavo namuose. Jonų ir Janinų pagerbimas tą dieną nebuvo akcentuojamas. Iš 1870 m. yra išlikęs aprašymas, kaip atrodydavo miestas po Joninių: „Vakar buvo Joninės, šiandien – „mėlynasis pirmadienis“, nebandykite šiandien Klaipėdoje ką nors surasti ir ką nors gero nuveikti“⁴³⁷. Tai reiškė, jog Joninės tais metais buvo sekmadienį. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Istorijos skyriaus vedėjos Zitos Genienės teigimu, „Mėlynojo pirmadienio“ pavadinimas išlikęs iš cechų laikų, kai žmonės, dirbę šešias savaitės dienas, sekmadienį atsipalaiduodavo, o pirmadienis buvo labai sunki diena⁴³⁸.

---

vainikais, gėlėmis, kaspinais, kiaušiniai, kepiniais ir visokiomis kitokiomis gėrybėmis, būdavo iškilmingai įnešamas į kaimą, aplink jį būdavo šokama, linksminamasi, o paskui jis būdavo deginamas arba įmetamas į vandenį. W. Mannhardtas taip komentuoja apeiginio „medžio“ sudeginimą Joninių arba Geguzės ugnyje (*im Mai-oder Johannisfeuer*): čia „neįstengiu įžvelgti nieko kito, o būtent simbolinį atvaizdavimą įvykio, kad vegetacija, veikiamą saulės šviesos ir šilumos, suklestėjo ir pasiekė brandą [...]“ (Mannhardt 1904). Šios kategorijos apeiginių „medžių“ prasmę autorius aiškina siedamas su tam tikromis chtoninėmis dievybėmis ir joms skirtais ritualais. Ryškūs tokio tipo dievybių pavyzdžiai – garsioji frigų (nuo 204 m. pr. Kr. pradėta garbinti ir romėnų) *Magna Mater* – Kibelė, žemės ir apskritai gamtos, jos vaisingumo deivė, taip pat germanų genčių Žemė Motina – deivė Nertus (*Nertum, id est Terram matrem*, Tacitas). Akivaizdžiai ritualinį Joninių medį, kuris, kaip ir minėtosios vaisingumo deivės, per šventę galėjo būti nardinamas į vandenį arba deginamas, būtų galima susieti ir su lietuvininkų Joninėse deginama *ragana*.

⁴³⁴ Petrošienė L. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda, 2007, p. 226–229.

⁴³⁵ Fehrlė E. *Feste und Volksbräuche im Jahreslauf Europäischer Völker*. Kassel, 1955, p. 160.

⁴³⁶ Пропп В. Я. *Русские аграрные праздники*. Ленинград, 1963, p. 85.

⁴³⁷ Nikžentaitis A. *Klaipėda. Istorija populiariai*. Klaipėda, 2002, p. 87–88

⁴³⁸ Ten pat, p. 87–88.

XX a. pr. paplito tradicija Klaipėdoje, Smiltynėje Joninių naktį laiveliais, papuoštais lampionais, plaukti į Kuršių marias. Kad būtų kuo daugiau šviesos, mariose uždegdavo deguto statines⁴³⁹. Taip pat visoje Lietuvoje išpopuliarėjo šventės dieną gimusių varduvininkų sveikinimas, tačiau Mažojoje Lietuvoje šis reiškinys netapo masiniu.

XX a. vid. informantų pasakojimuose minimi vedybiniai burtai, kurie buvo atliekami „loterijos“ principu (semantiškai ženklios namo vietos nesureikšminamos) – lemties spėjimas liejant į vandenį alavą: „Liejom šviną į vandenį, žiūrėt kas ten bus, visokios figūros išeidava: karstas, vainikas arba žiedas. Nu, tai ani paskiau išsiaiškindavo – karstas tai reiškė mirtį, o žiedas – vestuves“⁴⁴⁰, mylimojo vizija sapne: „Jono naktį turi mergaitė po lovos padėti praustuvę, muilą, šukas ir rankšluostį. Ant praustuvės turi uždėti kryžių. Kai ji šitą yra padariusi, nė žodžio nepratarusi, turi miegoti eiti. Naktį kas sapne pasirodo, už tą ištekės“⁴⁴¹; ar žemėje: „Vakare išpjausi žemės velėną, kur žemė yra, ir apversi tą velėną, o rytą eisi pažiūrėti – jeigu skruzdės bus išlindusios – aha, tai ištekėsi už darbininką, o jeigu kokį žibantį vabalėlį rasi, tai už valdininką ištekėsi“⁴⁴². Reikėtų pastebėti, jog tradiciniuose būrimuose svarbi ir laiko dimensija: „Šv. Jono naktį reikia paimti veidrodį ir pastatyti taip, kad mėnulis šviestų į veidrodį. Tada mergaitė turi kreida apsibrėžti ratą (velnio ratą), jame atsistoti ir žiūrėti į veidrodį. Lygiai 12-tą valandą ji pamatys savo būsimąjį vyrą. Kai vyriškis pradės judėti, mergaitė greit turi apsiskuti, nes kitaip velnias galvą gali nusukti“⁴⁴³; „šv. Jono naktį, lygiai 12-tą valandą, mergaitė visai nusirengusi turi eiti pas pečių, kuriame kepama duona ir, pasiėmusi ližę, vieną ližės galą įkišti į pečių. Tada ližę apsižergti ir pro kojas žiūrėti į pečių – ten ji pamatys savo būsimą vyrą“⁴⁴⁴. Tačiau tokių pasakojimų nėra daug – galima daryti prielaidą, jog su pagonybe susijusių Joninių burtų vengta dėl didelės evangelikų bei kitų krikščioniškų konfesijų bažnyčių įtakos.

2.2.5. Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės

XX a. Kapinių šventės pagrindinė erdvės dimensija – kapinės. Suvokta, kad apeigos kapinėse bus mažiau ribojamos ir tai tapo dar viena galimybe pasimelsti: „Pasibaigus karui, 1945-ųjų gegužės 22-ąją, buvo ištremta daug evangelikų liuteronų, laikytų vokiečiais, o jų bažnyčios uždarinėjamos, griauamos, naikinamos. Sovietmečiu Jurbarko rajone veikė tik Žyvių evangelikų liuteronų bažnyčia, pamaldos joje būdavo retai, gal tik kartą per mėnesį. Kapinės buvo

⁴³⁹ Petronytė J. Klaipėdietiškos Joninės buvo visuotinės linksmybės dalis. *Vakarų ekspresas*, 2002 birželio 22 d.

⁴⁴⁰ KUTRF 404/ KUTR 65 (g. 1920 m., Kintai).

⁴⁴¹ LTR 2321 (96) (g. 1916 m., Klošiai, Klaipėdos apskritis).

⁴⁴² KUTRF 399/ KUTR 64 (g. 1922 m., Užvilčių k., Smalininkų raj.).

⁴⁴³ LII BR b. 2321, p. 124.

⁴⁴⁴ LII BR b. 2321, p. 125.

vieta, kur bendruomenė susieidavo melstis⁴⁴⁵. Šventės struktūrą sudarė dvi dalys – pamaldos ir suneštinė agapė.

Pirmoji dalis – pamaldos – vyksta kapinių centre: padaromas altorius, aplink sustatomi suolai ar kėdės, tarsi sukuriama bažnytinė erdvė: „pastatomas stalas, toks kilimukas, altorius padaromas, žvakės uždegamos, kryžius padedamas pačiose kapinėse, centre kapinių. Atvažiuoja kunigas, grynai kaip bažnyčioj: pamokslas, giesmes gied, choristus atsivež. Labai didelė šventė⁴⁴⁶. „Kunigas pamaldas laika taip, kaip bažnyčioj, gieda giesmes. Dega dvi žvakės, stalelis yra⁴⁴⁷. Pamaldų metu giedamos giesmės, kunigas mini tais metais mirusius ir palaidotus tose kapinėse: „Kapinių šventėj tai yr staliuks padengts, ant jo kryžius yra, nu gėlės – kaip altorius padarytas. Ir ant mūsų kapinių vyksta pamaldos, meldžiamasi už mirusius. Orkestras būna⁴⁴⁸. Galima daryti prielaidą, jog šie papročiai siejami su senosiomis lietuvių Vėlinių apeigomis, kuriose, kaip nurodo P. Dundulienė, iškyla du svarbiausi momentai: vaišės su apeigomis, maldomis bei aukomis ir ugnies deginimas⁴⁴⁹. Iki krikščionybės išplitimo Lietuvoje visos tos apeigos buvo atliekamos kapinėse, šaltiniuose vadinamose alkais, t. y. šventuose miškeliuose, kuriuose, kaip nurodo J. Dluogošas, rinkdavosi žmonės iš visos apylinkės, atsinešdavo valgių bei gėrimų ir pokyliaudavo kelias dienas. Kiekvienas prie savo ugniavietės aukodavo dievams, ypač Perkūnui, kad jis pastiprintų mirusiųjų vėles⁴⁵⁰.

Antroji dalis – suneštinės vaišės. Lietuvininkų Kapinių šventėje iki šiol gyva tradicija ne tik pasimelsti, prisiminti mirusiuosius, bet po šventės susiburti už kapinių ribos, pabendrauti ir užkąsti. Paprastai pasibuvimas prie vaišių stalo rengiamas artimiausioje sodyboje arba tiesiog už kapinių tvoros: „Šiomet svečių Bitėnų kapinėse buvo ypač daug – iš Klaipėdos, Kretingos, Šilutės, Tauragės. Pamaldas vedė jaunas evangelikų liuteronų kunigas Mindaugas Kairys. Pasigrožėję Rambyno kalno vaizdais, svečiai susirinko Martyno Jankaus muziejaus kiemelyje. Kaip kasmet nuoširdžiai pabendravo prie kavos puodelio, pasidalino prisiminimais ir atsisveikino iki kitų metų⁴⁵¹. Pastebėtina, jog XVI–XVIII a. rašytiniai šaltiniai taip pat paliudija, kad vėlių vaišės vykdavo kapuose. Nors to paties laikotarpio dokumentai jau mini ir bendruomenės vaišės uždaroje patalpose prie stalo. Tikėtina, kad bažnyčiai ir dvarui kovojant su vėlių maitinimu, tai buvo pradėta daryti slapta. Aleksandras Gvagninis rašo, kad Žemaitijoje prie Kuršo, lietuviai

⁴⁴⁵ Karopčikienė D. *Kapinių šventė – žvilgsnis į amžinybę*. 2010. Prieiga per internetą:

<<http://www.jurbarkosviesa.lt/Priedai/Kulturos-sala/Kapiniu-svente-zvilgsnis-i-amzinybe>> (žiūrėta 2014-05-20).

⁴⁴⁶ KUTRF 66, 64a/ KUTR 24 (g. 1909 m., Kidulių k.).

⁴⁴⁷ KUTRF 61 b/ KUTR 22 (g. 1922 m., Vanagų k.).

⁴⁴⁸ KUTRF 13/ KUTR 28 (g. 1916 m., Žemaitkiemio k., Šilutės raj.).

⁴⁴⁹ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 2008, p. 284.

⁴⁵⁰ Dlugosz J. *Historiae Polonicae*, t. 3 (12), 1712, 147–148. Prieiga per internetą: <[Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu](http://www.wojewodzka.pl/Biblioteka/Publiczna-w-Opolu)> (žiūrėta 2012-10-18).

⁴⁵¹ VDU ER 2482 (Bitėnų savivaldybės Martyno Jankaus muziejus).

minėdami mirusiuosius, eidavo prie savo artimųjų kapų nešdamiesi pieno, atmiešto alaus ir medaus, kur už mirusiųjų vėles pokyliaudavo ir šokdavo pritariant trimitams ir būgnams⁴⁵².

Kapinių šventė – savotiškas giminių susitikimas⁴⁵³. Kapinių švenčių datos kasmet paskiriamos vis kitos, susitarus tikintiesiems ir kunigams: „Pabaigoj liepos arba rugpjūčio pradžioj turim Kapinių šventę – tai yra teip, kaip jūs dabar visus šventus švenčiant – tai reiškia pagerbims mirusiųjų“⁴⁵⁴. „Dabar šios šventės data keičiasi, nėra pastovi – kunigas pasaka, kada ji bus“⁴⁵⁵. Sovietmečiu uždarius daugelį bažnyčių, uždraudus evangelikų liuteronų pamaldas, kapinės tapdavo vieta parapijiečiams rinktis, rengti pamaldas, todėl ypač išpopuliarėjo Kapinių švenčių paprotys.

Mirusiųjų minėjimo šventės arba Amžinybės sekmadienio struktūra. XX a. Amžinybės sekmadienio pagrindinė erdvės dimensija – bažnyčia, kuri griežtai atitiko semantinį šventinių apeigų tikslą – melstis už mirusiuosius: „Mirusiųjų šventėj mes tiktai į bažnyčią pamaldas teatlaikom – paminim mirusius, pagiedam, pasimeldžiam už mirusiuosius“⁴⁵⁶. Taigi, priešingai nei Kapinių šventėje, Amžinybės sekmadienio pamaldos laikomos bažnyčioje, o ne kapinėse. Pastebėtina ir tai, jog per Kapinių šventę suvažiuodavo visi giminės iš įvairiausių gyvenamųjų vietovių, o Mirusiųjų šventės metu tokios tradicijos nebuvo: „Tada eidavo į bažnyčią, nešdavo gėlių. Iš toliau giminė nesuvažiuodavo“⁴⁵⁷.

Galima teigti, jog Mirusiųjų šventės struktūrą sudaro dvi dalys – apeigos bažnyčioje (t. y. pamaldos, kurių metu giedama ir meldžiamasi už mirusiuosius) bei kapinėse: „Mūsų, evangelikų, Mirusiųjų šventė yra paskutinis sekmadienis prieš pirmą adventą. Tada iš kokių žalumynų vainiką pindavau, sesuo pati gėles iš tokio tviskančio popieriaus padarydavo. Ir kokį vainiką, gėlytes įdėjo ir tada nunešdavo į kapines“⁴⁵⁸. Pastarųjų pagrindinis elementas – kapų puošyba: „O kapinėms jau yra mada tokia – apdėti eglėm kapą, papuošti mirusiųjų šventėms“⁴⁵⁹. Lietuvininkų kapai šventei puošiami iš anksto, dažniausiai prieš kelias dienas: „Subatoj, arba jau ir kelias dienas anksčiau, visi padabydava artimųjų kapus, apdengdava eglių šakomis ir uždėdava vainikus arba puokštes iš eglių šakų, įvairių kankorėžių, vaškuotų popierinių kvietukų“⁴⁶⁰. Kapų puošybai nuo pat XIX a. pr. naudojamos eglių šakos bei dirbtinės gėlės: „Daugiausiai būdava vainikai apvalūs, nedideli, iš eglišakių, papuošti dirbtinom gėlėm arba bronzuotom aguonų galvom, ar kankorėžiai

⁴⁵² Gwagnin A. *Z kroniki Sarmacy i Europskiej*. Krakow, 1860, p. 18–22.

⁴⁵³ *Lietuvos pajūris* 1987, nr. 70.

⁴⁵⁴ KUTRF 676/ KUTR 115 (g. 1921 m. Vabalų k., Šilutės raj. Nuo 1982 m. gyvena Suvernų k., Kintų sen.).

⁴⁵⁵ KUTRF 67 c, 68, 69 a/ KUTR 25 (g. 1926 m., Poškų k.).

⁴⁵⁶ KUTRF 676/ KUTR 115 (g. 1921 m. Vabalų k., Šilutės raj. Nuo 1982 m. gyvena Suvernų k., Kintų sen.).

⁴⁵⁷ KUTRF 62c, 63b/ KUTR 23 (g. 1923 m., Klaipėda).

⁴⁵⁸ KUTRF 1006/ KUTR 182 (g. 1932 m., Šilvių k., Šilutės raj.).

⁴⁵⁹ KUTRF 676/ KUTR 115 (g. 1921 m., Vabalų k., Šilutės raj. Nuo 1982 m. gyvena Suvernų k., Kintų sen.).

⁴⁶⁰ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1928 m., Antšvenčiai. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

nubronzuoti ir visi jau kapai buvo padengti tais vainikais – taip jie iki pavasario išlikdavo⁴⁶¹. Dažniausiai vainikus lietuvainikai darydavosi patys, tačiau pasitaikydavo atvejų, kada juos parsiveždavo iš Tilžės: „Jau prieš Mirusiųjų dieną parsiveždavom iš Tilžės tų vainikų, jau su negyvom gėlėm. Tada nešdava, apdengdava eglėšakėm tą kapą, ant viršaus uždėdava gėles“⁴⁶².

Pastebėtina, jog iki XX a. pr. žvakių ant kapų lietuvainikai nedegdavo: „Kapus puošdavom, bet tik teip su gėlėm, žvakučių nedegindavom“⁴⁶³. „Papuošiam kapą, vainikiuką nupindavom, kryžiuką atvešdavom. Žvakių nedegdavom“⁴⁶⁴. Iš informantų, gimusių XX a. II–IV dešimtmėčiais, pasakojimų galima teigti, kad ši tradicija atsirado po karo: „Nešdavo vainikus ant kapų, žvakutes uždegdavo. Mes ir po karo pagal savo datą minėjom ir ėjom ant kapų“⁴⁶⁵. Nors šios apeigos palyginti naujos, jos spėjo apaugti mitologizuotais vaizdiniais. Galima prielaida, jog jų ištakos glūdi mitinės pasaulėžiūros stereotipuose, nes archajiniu požiūriu tamsusis paros laikas yra žmogui itin pavojingas metas, o kapinės – pavojinga vieta.

XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje yra užfiksuotas tikėjimas: „Po mirusiųjų minėjimo pareisim namo, pavalgysim, trumpai žvakutę užsidegsim, paminėsim ir vėl išjungsim. Būtinai padėdavom rankšluostį į virtuvę ir negalėdavom eit prie pečiaus, nes mirusieji pareina pasišildyt. Virtuvėj specialioj lentynoj padėsim rankšluostį ir smėlį baltą plonai, plonai pabarstysime, paskui, kai mirusis ateina, jis nori nusišluostyt, nusipraust“⁴⁶⁶. Galima teigti, jog Mirusiųjų šventė savo semantika ir struktūra artima krikščionių Vėlinių šventei, kurios ištakos siejamos su Ilgėmis, žinomomis nuo XVI a. kaip spalio pabaigoje arba lapkričio pradžioje švenčiama mirusiųjų paminėjimo diena, aprašyta Lasickio ir Strijkovskio⁴⁶⁷. Tad galima manyti, jog mirusiųjų „atėjimas“ į namus yra susijęs su krikščionių paskleistu tikėjimu, kad mirusiųjų vėlės Visų šventųjų ir Vėlinių dienomis sugrįžtančios iš ano pasaulio į žemę ir aplankančios savuosius. Todėl žmonės jas „priimdavo“ pagal tėvų ir protėvių papročius⁴⁶⁸. Taigi toks mirusiųjų pagerbimas⁴⁶⁹ – tai pagarba visam žemiškosios mitologijos pasauliui, nuo kurio, tikėta, priklausė gyvųjų ateitis – ūkininkavimo sėkmė, derlius, namų skalsa, asmeninė laimė. Vokietijoje iki pat XX a. išliko tikėjimas, kad mirusiųjų sielos, esą naktį iš lapkričio 1-osios į lapkričio 2-ąją, apsilanko namuose⁴⁷⁰. Todėl ant stalo nakčiai pastatydavo *Semmelmilch* (pieno su įtrupinta bandele) ir

⁴⁶¹ KUTRF 408/ KUTR 66 (g. 1928 m., Antšvenčiai. Nuo 1950 m. gyvena Smalininkuose).

⁴⁶² LTRF 3754 (17) (g. 1906 m., Šilutė).

⁴⁶³ KUTRF 62c, 63b/ KUTR 23 (g. 1923 m., Klaipėda).

⁴⁶⁴ KUTRF 64 a/ KUTR 24 (g. 1910 m., Kintai).

⁴⁶⁵ KUTRF 772/ KUTR 133 (g. 1935 m., Bardėnų k., Rambyno apyl., Šilutės raj.).

⁴⁶⁶ KUTRF 400, 399/ KUTR 64 (g. 1934 m., Grobštų k., Klaipėdos apskr. Po karo gyvena Vanagų k.)

⁴⁶⁷ Strykowski M. *Kronika polska, litewska, žmódzka i wszystkiej Rusi*. Warszawa, 1846, p. 150.

⁴⁶⁸ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 2008, p. 283.

⁴⁶⁹ Mirusiųjų pagerbimo tradicijos yra labai senos. Pavyzdžiui, aprašydamas senąsias laidotuvių apeigas, XV a. kronikininkas Janas Dluogošas pamini, kad minėdami mirusiuosius lietuviai palikdavę jiems gėrimo bei maisto (BRMŠ 1996, 542–544).

⁴⁷⁰ Reino krašte Vėlinių išvakarėse gyvavo tradicija eiti į kapines, jas sutvarkyti, uždegti žvakes ar *lampadas*. Nuo XVI a. sugrįžę iš kapinių, vokiečiai rengdavo atminus (Wrede 1922, 276-277). Kituose Vokietijos regionuose

džiovintų vaisių uogienės. Buvo tikima, kad šaltas pienas bent kiek „atgaivins“ sielas, atkeliavusias iš pragaro. Taip pat palikdavo ant stalo „vargšems sieloms“ specialiai iškeptas pintas bandeles ir kitus figūrinius duonos kepinus. Kai kuriose vietose mėtydavo maisto gabalėlius į židinį ir apipurkšdavo juos pienu, o ant židinio ar krosnies statydavo uždegtą aliejinę lempą. Daugelyje vietovių nakčiai kūrendavo ypatingą „trobelę“, kad mirusiųjų sielos joje galėtų pasišildyti⁴⁷¹. Dar XX a. 3-ajame dešimtmetyje vargšių sielų dienos išvakarėse, senieji Kiolno gyventojai palikdavo visai nakčiai degti šviesą⁴⁷². Buvo tikima, kad negalima dėti peilio ašmenimis į viršų arba dėti tuščios keptuvės ant ugnies, kad nesukeltų sieloms skausmo. Nepaisant Bažnyčios mokymo, kad siela bekūnė, senieji žmonės tikėjo, kad sielos šią naktį turi kūną⁴⁷³. Taigi iš pateiktų pavyzdžių galima teigti, jog tiek pagoniškos, tiek krikščioniškos mirusiųjų pagerbimo apeigos remiasi tikėjimu, kad mirusieji gyvena kažkur greta ir gali padėti gyviesiems – atsižvelgiant į tai, kaip su jais bus elgiamasi.

2.2.6. Martyno šventė

Mažojoje Lietuvoje per šv. Martyną baigdavosi žemės ūkio samdinių – bernų ir mergų – samdos laikas: „Mertyno dieną šeimyna keičia savo šlūzbos vietas – tai apie Ragainę, prie Klaipėdos ar Priekulės“⁴⁷⁴. XX a. etnografinė medžiaga rodo, jog senieji lietuvininkai mena vaišes, kurias šeimnininkai rengdavo atsidėkodami darbininkams. Vienas iš ritualinių šventės patiekalų buvo *Martyno žąsis*. Vokietijoje nuo senų laikų yra žinomos gausios Martyno dienos puotos su keptais obuoliais, razinomis ir kaštonais įdarytomis žąsimis, vynu, riešutais ir vaisiais⁴⁷⁵. Stengtasi, kad vaišių stalui žąsis būtų kuo riebesnė. Vaišes lydėdavo linksmybės – dainos, šokiai, rateliai, žaidimai. Po vaišių kiekvienas samdytinis, net piemenukas, dovanų gaudavo žąsį. Galima teigti, kad tai buvo savotiškos metų užbaigtuvės, o Martyno dienos vaišės prilygiti savotiškam Kalėdų pasiruošimui. Tądien kepdami žąsis žmonės tarsi patikrindavo, ar per Kalėdas jos bus pakankamai riebios, ar dar reikėtų papenėti. Pastebėtina, jog per šv. Martyną žąsį kepdavo ne tik Mažojoje Lietuvoje, bet ir Žemaitijoje⁴⁷⁶.

Taigi Mažojoje Lietuvoje paprotys, atsiskaitant su ūkio darbininkais rengti ypatingas vaišes, kurių pagrindinis patiekalas – kepta žąsis, išliko gajus iki pat XX a. II p. Informantų teigimu, ūkininkai iš anksto ruošdavosi Martyno dienos vaišėms – stengdavosi užauginti kuo riebesnes

---

lapkričio 2-ąją, po iškilmingų pamaldų už mirusiuosius, ištisos procesijos, giedodamos maldas, žygiuodavo į kapines (Lippert 1884,185).

⁴⁷¹ Lippert J. *Deutsche Festbräuche: dem Volke kulturgeschichtlich erklärt*. Prag, 1884, p. 185.

⁴⁷² Wrede A. *Rheinische Volkskunde*. Leipzig, 1922, p. 276.

⁴⁷³ *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Hrsg. von A. Erich, R. Beitzl. Leipzig, 1936, p. 11.

⁴⁷⁴ LTR 982 (33) (g. 1905 m., Tilžė).

⁴⁷⁵ Wrede A. *Rheinische Volkskunde*. Leipzig, 1922, p. 333.

⁴⁷⁶ Jucevičius L. A. *Raštai*. Vilnius, 1959, p. 200.

žąsis, dažnai jas kilnodavo, glostydavo, tikrindami riebumą. Tądien, stebėdami aplink save vykstančius gamtos reiškinius, lietuvininkai sužinodavo, kokios bus Kalėdos. Buvo sakoma: „Jei Martynas su ledu, tai Kalėdos su bradu“; „Jei per Martyną giedra – tai žiema bus labai šalta“; „Martyns ant ledo, Kalėdos ant vandens“⁴⁷⁷. Taigi Martyno dieną žąsis⁴⁷⁸ buvo reikšminga ne tik prie bendro stalo. Pagal žąsies kaulus spėdavo orą: jeigu sparno kaulas buvo rudos spalvos, tai lauk sniegingos žiemos su vidutinio stiprumo šalčiais, o jeigu baltas – lauk stiprių šalčių ir nedaug sniego⁴⁷⁹. Tokio pobūdžio tikėjimai Mažojoje Lietuvoje išliko iki XX a. pabaigos.

Iki Antrojo pasaulinio karo lietuvininkų elgsena Martyno šventės metu kito nežymiai. Feodalizmo suformuotas bendruomeninis kaimo gyvenimo modelis buvo itin nepalankus naujų simbolinės elgsenos formų sklaidai. Tarpukariu Klaipėdos apskrities ūkininkai tą dieną vykdavo į Paprūsėje buvusius bernų ir mergų turgus (toks veikė Kretingoje), juose ūkininkai ir samdiniai sutardavo darbus, gyvenimo sąlygas („patalpinimą“) ir atlyginimą. Per Martyną būdavo atsiskaitoma su samdiniais, kerdžiumi, malūnininku, ateinantiems metams renkamas kaimo seniūnas, kai kur ir kaimo teisėjas: „Samdiniai gaudavo algas i eidavo šalin, į jų vietas stodavo nauji. Algas gavę susirinkdavo pašvęst“⁴⁸⁰.

2.2.7. *Kūčios. Kalėdos*

Dar XX a. pr. Kalėdos Mažojoje Lietuvoje buvo suvokiamos kaip senųjų metų palydos ir naujųjų sutikimas. Lietuvininkai pasiruošimą Kalėdų šventei pradėdavo advento laikotarpiu – nuo ketvirtojo sekmadienio prieš Kalėdas. Nors Mažojoje Lietuvoje dauguma gyventojų išpažino evangelikų tikėjimą, kai kurie jų šį laikotarpį laikė ypatingu: vengė linksmintis, šokti, dainuoti. „Prieš adventą tėvas nueidavo į mišką ir parnešdavo eglišakių. Visi pindavome advento vainiką. Jis būdavo gana didelis – apie 70–80 cm skersmens, apjuosdavome raudonu kaspiniu, palikdami keturis galus. Tie galai buvo skirti vainiką pritvirtinti prie lubų. Pakabindavome jį kaip sietyną kambario viduryje, uždėdavome keturias žvakes. Kiekvieną advento sekmadienį susirinkdavome prie vainiko ir pietų stalo. Pirmą sekmadienį uždegdavome vieną žvakę, antrą – jau dvi, trečią – tris. Iki Kalėdų sudėgindavome visas advento žvakes“⁴⁸¹. „Klaipėdos krašto lietuvininkai dar prieš karą savo gryčias puošdavo adventų vainikais. Jaunimas parnešdavo kuo gražesnių eglišakių ir nupindav nemažą vainiką, kurį padėdavo ant baltai dengto stalo. Vainiko viduryje įstatydavo

⁴⁷⁷ LII BR, b. 102, p. 162.

⁴⁷⁸ Egzistuoja krikščioniška legenda, kuri teigia, jog žąsis savo gagenimu išdavė šv. Martyno Turiečio, besislėpusio nuo kardinolų žąsidėje, buvimo vietą. Už tai žąsis ir pjauna Martyno dieną. Žinoma, svarbios ir realios žąsų pjovimo priežastys – pašarų trūkumas (Филимонова 1978, 139; Prümer 1909, 460).

⁴⁷⁹ Ермолов А. *Народная сельскохозяйственная мудрость в пословицах, поговорках и приметах*. I: Всенародный месяцеслов. СПб: Типография А. С. Суворина. 1901, p. 537.

⁴⁸⁰ LII BR, b. 102, p. 138.

⁴⁸¹ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

keturias, dažniausiai raudonos spalvos žvakes, kurios vainiko apskritimą dalijo į keturias lygias dalis. Kiekvieną advento savaitę uždegdavo po vieną žvakę. Ketvirtąją žvakę uždegdavo paskutinę savaitę, o nuo jos – Kalėdų eglutės žvakutes⁴⁸².

XX a. Mažosios Lietuvos Kalėdos – išimtinai krikščioniška šventė. Šią dieną lietuvaininkai iš ryto eidavo į bažnyčią, kurioje giedodavo giesmes. Vėliau, grįžę iš bažnyčios, jie sėsdavosi prie šventinio stalo. Švęsta tris dienas. Pirmoji diena buvo itin šventa. Po pamaldų likusi dienos dalis buvo praleidžiama šeimoje: „Pirmą Kalėdų dieną ateina Kalėdų senelis, skaitomos eilės, giedama giesmių posmeliai, o senelis dalija Kalėdų dovanas. Kalėdų vakaras baigiamas prie Kalėdų stalo, padengto kvepiančiu šieniu, namų darbo staltiese ir įvairiais skaniais Kalėdų valgiais apščiai apkrauto“⁴⁸³. Tikėta, kad „kas taryt anksčiau atsikels, greičiau vasaros darbus apsidirbs, o kas per Kalėdas ilgiau miegos, tas vasarą kalėdos“⁴⁸⁴. Lietuvaininkai ilsėjosi, giedojo kalėdines giesmes, valgė šventinius patiekalus: „Kalėdų šventės prasidėdavo Kūčių vakarą. Grįžę iš pamaldų, tėvai uždegdavo žvakeles, giedodavo vokiškas Kalėdų giesmes. Vėliau prie valgiais apkrauto stalo prasidėdavo šventinė vakarienė. Vaišinosi viskuo, ką turėjo, nes evangelikams pasninkauti neprivalu“⁴⁸⁵. Pirmiausia švenčių laiką imta trumpinti miestuose, vėliau kaimuose. XX šimtmečio ketvirtame dešimtmetyje visoje Lietuvoje Kalėdas tebešventė po dvi dienas, o šimtmečio viduryje – tik vieną dieną⁴⁸⁶.

Pastebėtina, jog XX a. pr. Kuršių nerijos jaunimas per Kalėdas šokdavo iki aušros gyvenvietės salėje, kur buvo grojama smuiku ir armonika. Vienas populiariausių žaidimų buvo *Gervės (genelio) kepimas*, kai mergina ir vaikinai turėjo pasibučiuoti, žaidėjų nuomone, blogai pasibučiavusiems suduodavo susuktu rankšluosčiu per nugarą. Kalėdų trečioji diena, vadinta Ledų diena, švęsta, kad vasarą ledai javų neišmuštų. Kuršių nerijoje šią dieną moterys nedirbo, jos lankė viena kitą, vaišinosi kava, pyragaičiais⁴⁸⁷.

Kūčių vakarienė. Kūčios glaudžiai siejasi su kitomis kalendorinėmis šventėmis: Užgavėnėmis, Velykomis, Joninėmis. Sakoma, kad per Kūčias reikia valgyti dvylika patiekalų, per Užgavėnes – dvylika kartų. Ir vienu, ir kitu atveju norima užsitikrinti, kad visi ateinantys dvylika mėnesių būtų sotūs. Be to, vienas pagrindinių Mažojoje Lietuvoje Kalėdų ir Užgavėnių patiekalų – šiupinys su kiaulės uodega. Per kaimus, kaip ir tarpušvenčio dienomis, keliauja tie patys persirengėliai, Kalėdų senelį ar Šimelio šokdintojus pakeičia Lašininis ir Kanapinis, Morė. O. Vilmantienės teigimu, Joninės – didžiąja dalimi atvira blogio veiklai diena, Kūčios – blogio

⁴⁸² Marcinkevičienė N. *Atvažiuoja Kalėdos*. Vilnius, 2000, p. 11.

⁴⁸³ *Lietuvaininkų žodis*. Kaunas, 1995, p. 703.

⁴⁸⁴ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. t. I. Vilnius, 2000, p. 698.

⁴⁸⁵ Petrošienė L. *Lietuvaininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda 2007, p. 222.

⁴⁸⁶ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 200.

⁴⁸⁷ Pietsch R. *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*. Berlin, 1982, 299, p. 299–303.

sutramdymo, dvasinio žmogaus tobulėjimo diena. Kūčių ir Joninių naktį raganos gali pakenkti gyvuliams. Kūčių vidurnaktį prakalbą gyvuliai, sąlas vanduo, o Joninių naktį pražystas papartis arba diemedis, Kūčiose – rožė. Joninių, kaip ir Kūčių, naktį galima suprasti gyvulių kalbą, tik reikia būti pamačius žydint paparčio žiedą: „Mažojoje Lietuvoje pasitaiko retesnių žiemos ir vasaros saulėgražos papročių jungčių: Joninių išvakarėse surautų devyneriopų žolių kuokšto viena pusė karvėms, kad būtų sveikos ir pieningos, sušeriama prieš Joninių vidurnaktį, o antra, sudžiovinta, – prieš Kalėdas arba Naujųjų metų naktį“⁴⁸⁸. Evangelikų šeimose sakydavo – kokie būna orai Kūčių dieną, tokie bus ir per Jonines⁴⁸⁹. Galima teigti, jog tokios švenčių jungtys yra archajiškos ir būdingos visai Lietuvai, pavyzdžiui, „Kūčių vakarą mergaitės nešukoja galvų, nes nuo to pavasarį vištos rūtas iškapsto“⁴⁹⁰. Vadinasi, jeigu gerai pasielgsi Kūčių naktį, tai rezultatai turėsi pavasarį.

Tradiciniai šaltiniai teigia, jog valgių sekos Mažojoje Lietuvoje per šias šventes nebuvo paisoma, nesvarbu ir valgių skaičius. Tai ryškiausias Kūčių šventimo papročių skirtumas Mažojoje Lietuvoje nuo Didžiosios – šiame regione nebuvo tradicijos Kūčių vakarą valgyti dvylika patiekalų ir laikytis pasninko – liuteronybės išpažinimo pasekmė (išskyrus katalikų šeimas): „Ne, pasninko nebuvo, mes nebadaudavom nė biski, nebuvo pas mus tos mados dvylikos patiekalų, nebuvo. Kūčios būdavo kokios: prikepdavo pyragų, prieš Kalėdas visada papjauzdavo kiaulę, prigaminavo visokių patiekalų: ir šaltienos, ir vyniotinių. O Kūčių vakaras, tai būdavo švenčiamas taip: pyragų prikepta ir artimiausi giminės susirinkdavo prie eglutės, kalėdines giesmes pagiedodavo, pavalgydavo, kavos atsigerdavo. [...] Visiem būdavo sutaisyta lėkštė – prikepdavo sausinių visokių, visokiausių skanėstų, nu, ir kiekvienas namiškis gaudavo tokią didelę lėkštę – ten saldainiai ir riešutų, obuoliukų skanių“⁴⁹¹. Taigi labai svarbus Kūčių valgis Mažojoje Lietuvoje buvo įvairių skanėstų rinkinys, sudėtas lėkštėje ir vadintas vokiškai – *Bunte Teller* „marga lėkštė“: „Kiekvienas namiškis gaudavo tokią didelę lėkštę paruošta: ten saldainiai ir riešutų pridėta su kaupu, ir obuoliukų skanių“⁴⁹². Į lėkštę buvo dedami ir specialūs sausainukai, pipirninkai, su aštriais prieskoniais: „Pipirninkai buvo valgomi ir ant eglutės kabinami, pipirninkai jie buvo labai skanūs, kaip ten su imbieru turbūt, gvazdikėliai tikrai, skanu, tiesiog burnoje tirpdavo“⁴⁹³.

Reikėtų pabrėžti ir tai, jog lietuvininkai neskyrė jokios ypatingos reikšmės Kūčių vakarienes laikui. Ryškus skirtumas ir tas, kad ant lietuvininkų stalo nebuvo kalėdaičių: „Evangelikai neturi

⁴⁸⁸ Vilmantienė O. Joninių papročiai prūsų lietuviuose. *Gimtasai kraštas*, nr. 1–2 (29), 1941, p. 116–121.

⁴⁸⁹ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 284.

⁴⁹⁰ Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993, p. 30.

⁴⁹¹ VDU ER 2482 (g. 1932 m., Kintai).

⁴⁹² VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

⁴⁹³ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

kalėdaičių. Vienose šeimose vakarienę pradėdavo avižiniu kisieliumi, kitur – sriuba, silke ar kūčiukais su aguonpieniu. Tolesnės kokios nors valgių sekos nebebuvo paisoma, nesvarbu ir valgių skaičius; vakarienę užbaigdavo saldžiais patiekalais⁴⁹⁴. Pastebėtina, kad kai kuriose šeimose Kūčių vakarą buvo galima valgyti visus patiekalus, tačiau pirmą Kalėdų dieną tebuvo galima valgyti tik pyragus – nebuvo leidžiama valgyti mėsos ir net juodos duonos: „Kalėdų pirmą dieną rytmetį nebūdava ant stala jokių mėsinių patiekalų, pyrago pripjausto krepšelį įvairiausių: ir trupininis, ir visokių visokių, ir kava gera – kava ir pyragas, o mėsų jokių nebūdavo [tai per Kūčias būdavo mėsinių patiekalų, o Kalėdų pirmą dieną nebūdavo?] taip, Kūčių vakare būdavo visko ant stalo, irgi pyragų, pirma mėsinius, paskui pyragų, kavos, o jau per Kalėdas, pirmą dieną, tik pyragai, jokių mėsų, net juodos duonos nebūdavo, niek“⁴⁹⁵. Pastebėtina, kad Tilžės apylinkėse, pradėdant Kūčiomis, visus šventvakarius, kurie trukdavo iki sausio 6 d., virdavo garuose mažus ruginių miltų kepaliukus. Prosenoviškas patiekalas buvo barščiai su grybais, mėsa. Tilžės, Ragainės ir kitose apylinkėse gamindavo patiekalą iš rainių žirnių su mėsos padažu⁴⁹⁶.

Eglutės puošyba. Eglutės puošybos tradicija per Kalėdas Mažojoje Lietuvoje labai populiari kaip ir Didžiojoje Lietuvoje. Nors eglutės puošimas – palyginti nesenas reiškinys, ir ne tik Lietuvoje. Viena pirmųjų tikslių žinių apie šiuolaikinę kalėdinę eglutę kilusi iš Rygos. Ten 1514 m. susirinkę nevedusių pirklių gildijos nariai Kalėdų vakarą, prieš tai iškilmingai sustoję ratu išgėrę, nunešė dvi eglutes, papuoštas dirbtinėmis rožėmis, į turgaus aikštę, šoko aplink jas ir galiausiai sudegino⁴⁹⁷. Šventėje eglei, simbolizuojančiai gyvybės medį, buvo priskiriama magiška galia. Žalio medžio puošimas saulės sugrįžimo šventėse buvo žinomas senovės Graikijoje, kur puošdavo lauro ar alyvos medžio šaką baltais ar raudonais kaspinais, obuoliais, figų vaisiais. Kiek vėliau šis paprotys aptinkamas ir Romoje, Gruzijoje. Iš 1605 m. žinių apie Kalėdų eglutės puošimą randama Alzacijoje (Prancūzija)⁴⁹⁸. Vokiečių rašytiniuose šaltiniuose Kalėdų eglutė pirmą kartą minima 1605 metais. Tačiau Vakarų Europoje eglutė liaudies kultūroje atsirado tik XIX amžiuje. Lietuvoje rašytiniuose šaltiniuose Kalėdų eglutė pirmą kartą minima 1853 metais: ją poetas A. Baranauskas matęs Vainute, vachmistro namuose⁴⁹⁹. Pirmąsias eglutes Lietuvoje populiarino mokytojai, dvasininkai, vokiečių kariai, iš Rygos parvažiuojantys lietuviai. Ypač daug įtakos eglutei išplisti turėjo mokyklose rengiami kalėdiniai vakarėliai su programomis, dovanėlėmis, kurias, tų pačių vaikų tėvų suneštas, dėdavo po eglute arba kabindavo ant jos⁵⁰⁰. Mažojoje Lietuvoje ir Žemaitijoje eglutės paplito anksčiau negu kituose Lietuvos regionuose. Lietuvinkai

⁴⁹⁴ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 283–285.

⁴⁹⁵ VDU ER 2482 (g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.).

⁴⁹⁶ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991, p. 233.

⁴⁹⁷ Gerhard F. *Es weihnachtet sehr*. Künzelsau, 1998, p. 80.

⁴⁹⁸ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991, p. 239.

⁴⁹⁹ Baranauskas A. *Raštai*. T. II. Vilnius, 1970, p. 51.

⁵⁰⁰ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 54.

ją vadino *Kalėdų medžiu*: „Kalėdų medis nebuvo teip labai įsivaizdinęs kaip dabar ir Kalėdų medis nebuvo kambari“⁵⁰¹. Galima daryti prielaidą, jog Kalėdų medis atsirado dėl ryšių su vokiečiais, kaip jų labai populiarios Kalėdų dainos „O Tannenbaum“ vertinys. Eglutę statydavo toliau nuo stalo. Norint nustatyti tradicijos Kūčių vakarą puošti eglutę ištakas, į eglę reikėtų žiūrėti ne kaip į papuošalą, bet kaip į medį, augalą, turintį galias šaknis lietuvių etninėje kultūroje. Jau senovėje lietuviai medį laikė nesibaigiančios gyvybės įsikūnijimu, gyvenimo, gyvybės simboliu. Eglutė buvo puošiama įvairiu maistu, kurio negalima buvo valgyti iki antrosios Kalėdų dienos, taip pat ant jos buvo deginamos žvakutės: „Žvakutėm, degančiom ant eglutės, teikiama antgamtinė jėga – saugoti namus ir šeimą nuo visokių blogybių“⁵⁰². Nors lietuvininkai gilesnės šio papročio magiškos prasmės negali įvardyti, tačiau pastebėtina tai, jog žvakutės deginamos per visą naktį ar bent iki vidurnakčio, žvakučių įžiebimas – vienas įspūdingiausių Kūčių vakaro momentų: „Puošdavom didelę eglę ir gražiausia buvo, kai ant eglutės uždegdavo žvakutes, įstatytas į specialius kakliukus“⁵⁰³.

Kalėdų senis. Visoje Lietuvoje paplitęs Kalėdų persirengėlis – Kalėdų senelis, Senis Kalėda⁵⁰⁴, Kalėdų Dalulis⁵⁰⁵, Senis šaltis⁵⁰⁶ ir pan. Mažoje Lietuvoje vaikams dovanas atnešdavo Kalėdų senelis: „Ateidavo senelis, reikėjo mokėti maldelė, reikėjo mokėti kokio norints dainelę padainout, apklausinėdavo, ar jūs klausėti motutės, senelio, ar mamytės, ar tėvelio, tai vat būdavo tokios trumpos apeigos“⁵⁰⁷. Jis vilkėjo į viršų išverstus kailinius: „Tas Kaliedų senis pasiimdavo kailinius didelius, tus kailinius į viršų išsivertė, vilna, ka būtų viršuj, kuoki ten barzdą

⁵⁰¹ VDU ER 2482 (g. 1912 m. Vėlaičių k., Piktupėnų parap.).

⁵⁰² Dundulienė P. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas, 1994, p. 84.

⁵⁰³ VDU ER 2482 (g. 1912 m. Vėlaičių k., Piktupėnų parap.).

⁵⁰⁴ Galima teigti, kad Senio Kalėdos personažas kalėdinių papročių kontekste turėjo kelias funkcijas. Aukštaitijoje Senis Kalėda neretai būdavo susijęs su papročiu „bliauti avinėliais“, kai vaikai pamėgdžiodavo po kaimynų langais avelių bliovimą, tikint, kad tai lems geresnį avių priauglį tuose namuose. Šiuo atveju Senis Kalėda vesdavo nuo kiemo prie kiemo įsikibusių vaikų vartinę. Beje, kur kas dažniau (ir visoje Lietuvoje) šį paprotį vaikai atlikdavo be Senio Kalėdos. Tai, kad tokiu pat būdu – vaikams įsitvėrus vieniems į kitus, Senis Kalėda atvesdavo juos į vakarėlį, leidžia spėti, kad pirmuoju atveju ūkinę sėkmę užtikrinanti maginė apeiga yra susipynusi su aiškiai pramoginės kilmės elementu (Vaicekauskas 1995, 9). Kitais atvejais Senis Kalėda aplankydavo kaimo sodybas, kur išsakydavo tam tikras žodines formuluotes, turėjusias atnešti namiškiams asmeninę laimę. Vėlyvojoje tradicijoje (XX a. 3–4 dešimtmetyje) Seniu Kalėda apsirengęs kaimynas atnešdavo vaikams dovanų.

⁵⁰⁵ Pasak B. Buračo, „daugelyje Rytų Aukštaičių vietų, vaikščiodavo berniokai, apsitaisę vadinamuoju „Kalėdų Daluliu“ (Rokiškio raj. vadintas Kalėda arba Daduliu), kuris vaizduoja senelį, nešantį geriems vaikams dovanėles“ (Buračas 1993, 131). J. Balio teigimu, „Dadulio vedimas“ buvo vienas iš kalėdinių žaidimų: apvelka vyrą išverstais kailiniais. Ant nugaros uždeda sėtuvę, o ant sėtuvės – pagalvį. Kiti vyrai jį veda į vakaruškas. Priėję prie durų klausia: „Ar galima?“, šeimnininkė atsako: „Galima“. Visi sueina į vidų. Dadulis lenda prie mergaičių, o jos nori jam numesti nuo nugaros pagalvį. Jis su lazda ginasi. Žaidimas baigiasi tada, kai vyrui nuo nugaros numeta pagalvį (Balys 1993, 42).

⁵⁰⁶ Senis šaltis, tiksliau sakant, šv. Nikolajus (tai yra tikrasis, ne vien ikirevoliucinės Rusijos, bet gerokai platesnio Rytų Europos regiono *Kalėdų senelio* vardas) priklauso nepalyginamai labiau kosmopolitinei miesto kultūrai. Čia papročiai transformavosi ir kito žymiai sparčiau. Štai dėl to Senis šaltis savo išvaizda toks nepanašus į išverstais kailiniais apsilikusius kaimo persirengėlius. Raudonu apsiaustu pasidabinusį Senį šaltį arba jo labiau vakarietišką kolegą – Santą Klausą randame Skandinavijos šiaurėje, Rusijoje, Centrinėje ar Pietų Europoje (Vaicekauskas 1995, 9).

⁵⁰⁷ KUTRF 5/KUTR 3/5 b (g. 1924 m., Žygaičių k. Nuo 1942 m. gyveno Trūkiškės k., Šilutės raj.).

prisiklijuodava, kuoki tai kepuri ten su dideliu bumbulu užpakaly, paskambins, kad čia jau girdėtu, kad jau parein tas senis“⁵⁰⁸. A. Vaicekausko manymu, nėra jokios abejonės, kad tiek funkcinio požiūriu (kaimo sodybos aplankymas, linkėjimai, namiškių atsilyginimas vaišinant), tiek semantiškai (vilna į viršų išversti Senio Kalėdos kailiniai, jo oracijoje minimas – anas kraštas ir t.t.) šis paprotys yra visiškai tapatus persirengėlių būrio vaikštynėms. Kitaip sakant, Senis Kalėda tėra individualiai veikiantis antropomorfinės išvaizdos personažas, svarbiausiais savo bruožais menkai tesiskiriantis nuo šiaurės Aukštaitijoje žinomų kalėdinio laikotarpio čigonautojų ar Žemaitijos Užgavėnių žydu⁵⁰⁹. Prie viso šito pridėjus tai, kad Senis Kalėda beveik visuomet aptinkamas pačioje vėlyviausioje tradicijoje – XX a. 3–4 dešimtmetyje, – galima būtų spėti, kad šis personažas atsirado sujungus persirengimo paprotį su vaikams duodamų kalėdinių dovanėlių „atradimo“ namuose motyvacija – tai yra, kad dovanas atnešęs Kalėdų senelis⁵¹⁰. Pastebėtina, jog yra užfiksuotas pasakojimas, kad Mažojoje Lietuvoje buvo švenčiama ir Senio šalčio (šv. Nikolajaus) diena: „Taip jau prieš Kalėdas gruodžio septintą dar Nykoliaus diena būva, tai jau vaikai, mes, rašydavom laiškus ir į batus dėdavom. Batuos jau tada radom dovanų į paskiau jau per Kalėdas“⁵¹¹.

Kūčių nakties burtai. Iš krikščionybės pozicijų vykdoma papročių reinterpretacija neretai antrino racionaliajam mąstymui, atmesdama dalį archajinės kilmės papročių, kaip tikėjimui prieštaraujantį dalyką. Tokiais atvejais beveik visuomet remiamasi vyresniojo autoritetu: „Mano tėvelis netikėjo burtais ir mums draudė“. Iš XX a. ekspedicijų medžiagos matyti, jog tradicija burtis Kūčių vakarą Mažojoje Lietuvoje buvo reta, nors užuominų dar galima rasti: „Kūčios vakare senieji žirnių nušutino ir tą vandenį ant šiaudų kūlio perpylė, paskui jie ėjo į sodą ir su tais šiaudais medžius apraiščiojo, kad ant kitomet daugiau obuolių ir grūšių užderėtų ir kad raganos neateitų iškadą padaryt“⁵¹².

XX a. pirmosios pusės tradicijoje vis dar išlieka šventinio laiko išskirtinumo suvokimas bei jo supriešinimas su įprastiniu – pasaulietiniu laiku. Šventinio laiko sakralumas pabrėžiamas žmogaus elgesį apibrėžiančiais draudimais: „Nuo Kalėdų iki Trijų karalių melsdavos, nieko neverpdava, nė bernam malkų nereikėji kapoti“⁵¹³. Šio laikotarpio draudimai dažniau buvo motyvuojami realiai galinčiais kilti pavojais – gamtos stichijomis, artimųjų mirtimi ar kitokiais

⁵⁰⁸ KUTRF 404/ KUTR 65 (g. 1920 m., Kintai).

⁵⁰⁹ Vaicekauskas A. Kalėdų senelis, Senis šaltis ir kiti... *Šiaurės Atėnai*, 1995 gruodžio 23 d., nr. 50 (294), p. 9.

⁵¹⁰ Yra buvę ir visai kitokių Kalėdų senelių. Įdomų pasakojimą yra užrašęs J. Kudirka: „Jeigu būdavo atodrėkis, vaikai būtinai lipdė Kalėdų senį (diedą, bočių, senį besmegenį). Dažniausiai tai darydavo antrą dieną, rečiau – pirmosios Kalėdų dienos vakare, o Marijampolės apylinkėse – ir prieš šventes. Džūkų Kalėdų senelį J. Mickevičienė savo prisiminimuose taip pavaizdavo: „Akis įstatydavome ir morką įkišdavome, anglių sagas padarydavome, puodą ant galvos uždėdavome ir šluotą į rankas įkišdavome“ (Kudirka 1998, 36).

⁵¹¹ VDU ER 2482 (g. 1912 m. Vėlaičių k., Piktupėnų parap.).

⁵¹² Karlas Kapeleris: Kaip senieji lietuvininkai gyveno. *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, 1970, p. 386.

⁵¹³ KUTRF 61 b/ KUTR 22 (g. 1922 m., Vanagų k.).

žemdirbio gyvenime nepageidaujamais reiškiniais. Mitologiniai vaizdiniai apie išskirtines šventinio laiko savybes atsispindi tikėjimuose, pabrėžiančiuose vidurnakčio sakralumą. Kūčių vidurnaktis buvo laikomas ypač palankiu maginei praktikai: „Seni žmonės sakydava, kad Kūčių vakarą gyvuliai tvartuose kalbėdavo. Jie sakydavo: „Šį metą nėra bėdos, daug avižų kuldami šeiminkai paliko – išmisim.“ Bet klausytis gyvulių kalbos nebuvo galima, nes tada šeiminkai gerai iškuldavo ir žiemą gyvuliai krisdavo iš bado⁵¹⁴. Mažojoje Lietuvoje būta papročio „sušerti Joninių išvakarėse surautų devyneriopų žolių kuokšto vieną pusę karvėms, kad būtų sveikos ir pieningos prieš Joninių vidurnaktį, o antrą, sudžiovintą, – prieš Kalėdas arba Naujųjų metų naktį“⁵¹⁵.

Kiek skirtingais loginių asociacijų sudarymo principais būdavo pagrįsti būsimų metų oro ar būsimo derliaus spėjimai pagal Kūčių šventės meteorologines sąlygas: „Kūčių dieną po vakarienės Klaipėdos krašte vyresni žmonės eidavo į kiemą kitų metų orų spėti. Jeigu dangus giedras, žvaigždėtas, ypač į krūvas susimetusiomis žvaigždėmis – gerai dės vištos. Arba dar taip sakydavo: „Jei Kalėdos juodos, tai Velykos baltos“ [...] Į medį keldavo vėtrungę. Jei vėtrungės virvė sušlampa – lietingo pavasario ženklas. Jei vėtrungė pasisuka į pietus – šilti, derlingi metai, į vakarus – šlapi, blogi“⁵¹⁶. Evangelikų šeimose sakydavo – kokie būna orai Kūčių dieną, tokie bus ir per Jonines⁵¹⁷.

Iki XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje buvo gajūs vedybiniai burtai: „Mes daugiausiai visos jaunos merginos Kūčias švęsdavom, tai mes, pareinant tvoras apkabindavom, ir žiūrėdavom – pōra, ne pōra kolų tų, žinai, per Kūčias, kad jau eidavom pavalgę Kūčių [...] ir dar būdavo merginos taip darydavom: surašai visų berniukų vardus, daleiskim pažįstamus, ką beturėjo ir viskas, po pagalviu pasitiesi, anksti rytą, reiškia, trauki, kokį tu ištrauksi vardą“⁵¹⁸. „Visuokes beprotystės būdava: padiedava į lėkštę žiedą auksą, rūtų šakelį ir žemių įpils, užriš akis ir apsuks tris kartus. Apsiuks galva – atėjęs turi imti – ką nutvėrei, jei žiedą – veselė buv tuojau, jei žemės – mirsi. [...] Mesdavo šliorė per petį, nežiūrint kap nukris. Jei nokrisdavo ont nuomų, ont dorų kėšamuoje vietoje, apsiženysi greita“⁵¹⁹. Remiantis ekspedicijų medžiaga galima teigti, kad nuo XX a. 3–4 dešimtmečio panašūs burtai ir tikėjimai prarado savo egzistencinę svarbą ir įgavo pasilinksminimo funkciją.

Apžvelgę XX amžiaus kalendorinių švenčių Mažojoje Lietuvoje kultūrinės transformacijas, toliau pereiname prie šiuolaikinių lietuvininkų švenčių modelių analizės.

⁵¹⁴ VDU ER 2482 (g. 1938, Vilkyčiai).

⁵¹⁵ Vilmantienė O. Joninių papročiai prūsų lietuviuose. *Gimtasai kraštas*, nr. 1–2, 1941, p. 116–121.

⁵¹⁶ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 54.

⁵¹⁷ Ten pat, p. 284.

⁵¹⁸ VDU ER 2482 (g. 1938, Vilkyčiai).

⁵¹⁹ KUTRF 100, 102/ KUTR 32 (g. 1909 m., Pažvelsio k., Klaipėdos raj.).

2.3. ŠIUOLAIKINIAI LIETUVININKŲ ŠVENČIŲ MODELIAI

Modernioje visuomenėje tradicija jau nėra suprantama kaip iš kartos į kartą perduodami bei perimami papročiai. Šiuolaikiniai lietuvininkų kalendorinių švenčių modeliai parodė, kad tradicija gali būti išrandama, modifikuojama ir net perimama deklaruojant etninio kultūros lygmens prioritetą prieš lokalinį. Tradicija gali būti (at)kuriamą ir beveik nelikus vietinių žmonių. Etnografinės lauko tyrimų medžiagos Mažojoje Lietuvoje analizė atspindi šiuolaikinį regiono gyventojų poreikį konstruoti savo tapatumą senosios lietuvininkų kultūros pagrindu.

Skyriuje analizuojami šiuolaikiniai (nuo 1990 m.) mažlietuvių kalendorinių švenčių papročiai bei aptariamos etninės tradicijos tęstinumo, rekonstruojant papročius, galimybės šių dienų švenčių modelyje. Pastebėtina, jog XXI amžiaus šventėse konstruojama tapatybė, interpretuojama kultūros tradicija, aktualizuojamas paveldas. Papročiai, apeigos ir ritualai adaptuojami nevienodai, dažniausiai tiesiog „įtraukiant“ naujus elementus ir jų reikšmes į jau esamą šventės struktūrą ir taip gaunant „naujai seną“ tradicijos formą. Modifikavimas ir adaptavimas paveikia ne tik dvasinę, bet ir materialinę kultūrą.

2.3.1. Užgavėnės

Susiformavus vartotojiškai visuomenei, svarbiausiu Užgavėnių akcentu tampa masinė programa, o pagrindine raiškos forma – dalyvių eiseną, kurią organizuoja kraštiečių bendrijos, etninės kultūros centrai. Šiuolaikinių Užgavėnių dalyviai sudaro dvi grupes – stebėtojus ir atlikėjus, kai tuo tarpu ritualinėje kultūroje Užgavėnių persirengėlių būrys į vientisą ritualinį vyksmą įtraukdavo visų amžiaus grupių kaimo bendruomenės narius. Instituciškai organizuojama šventė dažniausiai vyksta pagal vienodą scenarijų: beveik visais atvejais galima pamatyti individualius personažų vaidinimus, persipinančius su folkloro kolektyvų koncertais, visuotinį vaišinimąsi įvairiais blynais ar šuopiniu ir, žinoma, dabar bet kuriam viešam renginiui tiesiog privalomą prekybininkų bei liaudies amatininkų mugę.

Matyti, jog Mažojoje Lietuvoje šiuolaikiniame šventės modelyje pradeda veikti Kanapinio bei Lašininio⁵²⁰ kaukės ir įtraukiamas Morės deginimas. Galima daryti prielaidą, kad šie personažai atsirado dėl pramoginės šventės patrauklumo, suvienodėjus Užgavėnių šventės tradicijoms visoje Lietuvoje.

Šiandien Užgavėnės vyksta miestų ar miestelių aikštėse, kur susirenka nemaža stebėtojų minia. Kita vertus, šventė iš dalies tebėra išlaikiusi natūralų ir spontanišką pobūdį. Dabar Užgavėnių persirengėlius galima sutikti ir mieste, ir kaime, gyvenamųjų daugiaaukščių

---

⁵²⁰ Tai vėlyviausią kilmę turinčios personažų kaukės. Šie veikėjai sutinkami vėlyvoje XX a. 3–4 dešimtmečių tradicijoje. Kanapinio ir Lašininio pasirodymo laikas, jų išvaizda ir veiksmai nepasižymėjo ritualinei elgsenai būdingu pastovumu (Vaicekuskas 2005, 124).

kvartaluose, gatvėse, mokyklose ar darželiuose: „Kalbant apie Užgavėnių persirengėlius, tenka pripažinti, jog mažamečių vaikų vaikštinėjimas po daugiabučių namų laiptines ir parduotuves prašant pinigų ar saldumynų yra vienintelė gyvosios tradicijos forma šių dienų mieste ar kaimo vietovėje“⁵²¹.

Mažosios Lietuvos šiuolaikinės šventės modelyje yra išlikusi tradicija per Užgavėnės Etnokultūros centruose, bendruomenių namuose rengti Šiupinio vakarus. Šios šventės forma kiek pakito. Tarpukariu draugijų rengiamų Užgavėnių vakarų tikslas buvo susitikti ir pabendrauti tarpusavyje, nusipelnusiems nariams padėkoti už jų veiklą, labdaros rinkimas ir, žinoma, bendras pasilinksminimas bei šiupinio valgymas. Šiandien šventės meninė programa tapo kur kas kuklesnė: nebėra vaidinimų ar chorų pasirodymų, dažniausiai giedamos giesmės, groja liaudies muzikantai. Tačiau visus vienijanti dominantė – šiupinio valgymas – išlikusi nuo pirmųjų Šiupinio vakarų: „Kaip ir kiekvienais metais, Klaipėdos evangelikų liuteronų parapijoje Užgavėnių dieną rengiamas šiupinio vakaras. Parapijiečiai susirenka pabūti kartu, pabendrauti, giesme šlovinti Dievą, pavalgyti šiupinio bei drauge atlikti įvairias užduotis. Šiais metais šiupinio vakaro tema – mįslės, susijusios su žiema, žmogumi, tikėjimu, daiktais, darbais. Šį bendravimo vakarą baigėme su giesme „Taigi imk mano ranką“ ir malda“⁵²². Pastebėtina, jog žymūs visuomenės veikėjai kartu su Klaipėdos teatralais 2013 m. nusprendė atgaivinti senąją labdaros tradiciją, gyvavusią Šiupinio vakaruose. Surinktos lėšos buvo skirtos naujam Klaipėdos dramos teatro spektakliui „Luizė Pirmoji“: „Šimtmetį Klaipėdoje buvo puoselėjama tradicija per Užgavėnės pasiturintiems miestiečiams rinktis į miesto salę. Ragaudami karštą šiupinį visi kartu linksmindavosi, vakaro metu surinktos lėšos už bilietus buvo skiriamos labdarai – našlėms, padegėliams, našlaičiams, ligoniams remti. Vakaro metu pinigėmis premijomis bus pagerbti ir penki Klaipėdos krašto šviesuoliai: tapytojas Edvardas Malinauskas, rašytojas Kostas Kaukas, skulptorius Algirdas Bosas, gėlių šventės rengėja Gargžduose Aldona Varkalienė ir Šalpėnų kaimo bibliotekininkė Janina Morta Tamkienė“⁵²³.

Dėl šių dienų miesto kultūros modernėjimo ir globalizacijos tendencijų, pasitaiko modernių šventės interpretacijų. Pavyzdžiui, 2010 m. vasario 18 d. Vydūno kultūros centro ir Kintų seniūnijos darbuotojų suorganizuotoje šventėje, „žiema buvo varoma BMW automobiliais. Šventės metu vyko parodomasis važiavimas-lenktynės“⁵²⁴. Nepaisant etninės kultūros entuziastų

⁵²¹ Vaicekauskas A. Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme? *Liaudies kultūra*, nr. 2 (131), 2010, p. 27.

⁵²² Karaliūtė M. *Užgavėnių šiupinio vakaras Klaipėdoje*. 2012. Prieiga per internetą: <<http://www.liuteronai.lt/Parapijos/Klaipedos-parapija/Naujienos/Uzgaveniu-siupinio-vakaras-Klaipedoje>> (žiūrėta 2014-01-14).

⁵²³ Kripaitė A. Klaipėdoje gaivinama sena labdaros tradicija – „Užgavėnių šiupinis“. *15min.lt*. 2013. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/kultura/teatras/klaipedoje-gaivinama-sena-labdaros-tradicija-uzgaveniu-siupinys-283-302072>> (žiūrėta 2013-05-14).

⁵²⁴ Bajorinaitė R. Tokios gražios Užgavėnių šventės pamario žmonės dar nebuvo matę. *Šilutės naujienos*, 2010 vasario 18 d. Prieiga per internetą: <<http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=2322>> (žiūrėta 2010-05-05).

pastangų, dabar visiškai natūralu, jog modernėjanti visuomenė mieliau renkasi šiuolaikines pasilinksminimo formas, o ne ritualizuotus tradicinės kultūros pavidalus. Kita vertus, natūralu, jog keičiantis žmonių patirčiai, pasaulio suvokimui ir gyvenimo būdai, kinta ir visuomenės švenčių šventimo formos.

2.3.2. Velykos

Šiuolaikiniame lietuvininkų Velykų modelyje galima išskirti kelias šventimo formas: edukacinius užsiėmimus prieš šventę, šeimos šventę namuose, Atvelykio šventimą viešoje erdvėje.

Šiandien visoje Lietuvoje Velykos neįsivaizduojamos be margučių. Žinoma, pakito kiaušinių marginimo būdas, tačiau veiksmai su jais išliko tapatūs – velykaičiai yra dovanojami, su jais žaidžiami įvairūs žaidimai – daužoma, ridinėjama. Tačiau galima teigti, kad archajiškesnis Velykų papročių sluoksnis Mažojoje Lietuvoje vis dėlto yra nunykęs: lalavimas, velykavimo papročiai, supimasis sūpuoklėmis, įvairūs burtai prietarai ir draudimai.

Praėjus savaitei po Velykų, sekmadienį, švenčiamas Atvelykis⁵²⁵, dar vadinamas Vaikų Velykėlėmis, Velykikėmis, Mažosiomis Velykėlėmis. Ši diena nuo seno buvo paskutinioji ilgos Velykų šventės diena, skirta vaikams. Šeimininkės vėl dažydavo kiaušinius, tačiau šventės dieną juos dažydavo tik vaikai. Su Atvelykiu baigdavosi šventinio svečiavimosi ir poilsio laikas. Atvelykis – liaudiškųjų velykinių papročių pakartojimas, tik be apeiginės simbolikos.

Pastebėtina, jog nagrinėjant XX a. lietuvininkų medžiagą, pasakojimų apie Atvelykio šventę neužfiksuota. Tačiau etnokultūros centrams pradėjus organizuoti šią šventę, jos tradicijos po 1991 m. išpopuliarėjo ir Mažojoje Lietuvoje. Kasmet nuo 1992 m. Atvelykį, kaip miesto šventę vaikams ir jaunimui, organizuoja Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centro darbuotojai. Šventėje veikia vaikų jomarkėlis. Etnokultūros centro kieme gaivinamos senosios Velykų šventės tradicijos: ridenami kiaušiniai, supamasi sūpynėmis, žaidžiami senieji piemenukų žaidimai. Populiarėja edukaciniai užsiėmimai, kurių metu mokoma marginti kiaušinius, lizdus iš šieno pinti, lipdyti molinius paukščius ir kt. Nuo 2005 m. Vaikų Velykėles kartu su edukacine programa rengia ir Dovilų etninės kultūros centras⁵²⁶. Nidos KTIC „Agila“ taip pat organizuoja Atvelykio šventes, kurių metu vyksta folkloro ansamblių meninė programa, margučių ridenimo varžybos. Tačiau čia vietoje Velykų zuikio atsiranda visai Lietuvai būdingas personažas – Velykų bobutė.

---

⁵²⁵ Kaimyniniuose slavų kraštuose ši diena vadinama taip, kaip ir Dzūkijoje ar Rytų Lietuvoje – *Pravadais*. Tai siejama su mirusiųjų „išėjimu“, jų išlydėjimo papročiais. Tikėta, kad mirusiųjų vėlės, sugrįžusios į namus per Velykas, Atvelykyje palieka gyvuosius. Baltarusijoje dar iš vakaro moterys paruošdavo ryšulėlius maisto, o sekmadienį eidavo į kapines ir valgydavo prie artimųjų kapų. Ant kapo palikdavo 3–4 kiaušinius. Kapinėse būdavo ir pamaldos, po kurių kiaušinius nuo kapų atiduodavo elgetoms. Panašūs papročiai per Atvelykį buvę ir Rusijoje, Ukrainoje (Marcinkevičienė ir kt. 2006, 233).

⁵²⁶ VDU ER 2482 (Dovilų etninės kultūros centras).

Pagėgių savivaldybės kultūros centras nuo 2006 m. taip pat švenčia Atvelykį, kurio metu vyksta vaikų jomarkas – vaikai iš seniūnijos mokyklų pardavinėja savo dirbinius, margina ir ridena kiaušinius, žaidžia įvairius žaidimus⁵²⁷. Tad visos šios šventės formos gali pretenduoti į senųjų Velykų tradicijų tęstinumą.

2.3.3. Sekminės

Analizuojant šiuolaikinius Sekminių šventės papročius Mažojoje Lietuvoje, būtina atskirti kaimo ir miesto kultūros tradicijas. Ritualinės kaimo ir miesto bendruomenės veiklos formos šventėje nėra ir negali būti statiškomis. Jos priklauso nuo ekonominių, socialinių, kultūrinių santykių visumos, susiklosčiusios kiekvienu konkrečiu istoriniu momentu. XX a. antrojoje pusėje sunykus bendruomeninio gyvulių ganymo tradicijai, sunyko ir Sekminių dienos apeigos. Nepriklausomos Lietuvos laikais, kaimuose susikūrus naujesiems ūkininkams, vėl aptinkamas karvių vainikavimas, tačiau keičiantis pasaulėžiūrai, neišvengiamai kinta ir papročio funkcijos, todėl šis vainikavimas sietinas daugiausia su pramoga arba noru vaikams pademonstruoti seniau buvusias šventės tradicijas. Pagėgių savivaldybės kultūros centras nuo 2006 m. kasmet rengia Sekminių šventę su apylinkių ūkininkais. Pavyzdžiui, 2013 m. Sekminės rengtos ŽŪK „Lumpėnų Rambyne“: „Pas ūkininką susirinko aplinkinių kaimų gyventojai, buvo vainikuojamos karvės, šokom, dainavom, kepėm kiaušiniene, būrėm su kiaušiniais, kokie bus orai“⁵²⁸. Tokios šventės esminė motyvacija – noras parodyti vaikams seniau gyvavusias Sekminių tradicijas.

Apibendrinant galima teigti, jog šiuolaikinio Sekminių šventės modelio apeigų kontekste visiškai nebelieka seniau egzistavusio piemenų vaišių rinkimo papročio. Išlikę tik kai kurie Sekminių dienos, kaip tradicijos tęstinumo, elementai, dar egzistavę nuo XX a. pr. bendruomeninio gyvulių ganymo tradicijoje, tačiau traktuojami kaip vienetiniai atvejai, dažniausiai gaivinami rajono etninės kultūros centrų, pavyzdžiui, išliko gyvulių vainikavimas žemės ūkio bendrovėse. Beje, šis procesas itin glaudžiai susijęs su kultūrine regiono ir net atskirų jo vietovių mikroaplinka.

2.3.4. Joninės

Dar vienas papročių socialinio statuso transformacijos etapas yra, kai nykstant apeiginei Joninių šventės papročių reikšmei (kai juose pradeda vyrauti linksminimo funkcijos), šventės elementai virsta pramoga. „2003 m. Jonines paskelbus nedarbo diena, kultūros centrų,

---

⁵²⁷ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

⁵²⁸ VDU ER 2482 (Pagėgių savivaldybės kultūros centras).

visuomeninių organizacijų darbuotojai susidūrė su dilema – kaip valstybės viešai deklaruojamą etninę tradiciją suderinti su vartotojiškos šiuolaikinio miesto visuomenės poreikiais⁵²⁹.

Nors XXI a. pradžioje viešųjų vidurvasario švenčių organizatoriai ir scenarijų autoriai priversti derinti etnines tradicijas ir vartotojiškai nusiteikusios šiuolaikinės miesto visuomenės poreikius, tačiau galima teigti, jog viešųjų renginių tradicija iš dalies palaiko šventinės erdvės sąlytį su gamta – masinės Joninių šventės Mažosios Lietuvos regione vyksta miestelių aikštėse apsuptose kalvų, vasaros estradose, upių pakrantėse ir pan. Rečiau pasitaiko modernių šventės erdvių, kurios priklauso nuo individualaus scenarijaus autoriaus supratimo. Pavyzdžiui, 2011 m. Šilutėje esančio restorano „Gilija“ trečiojo aukšto lauko terasoje „Karčema“ buvo surengta vasaros saulėgrąžos šventė – „Joninės ant stogo. Nors ant stogo tradiciniai Joninių laužai nebuvo deginami, tačiau organizatoriai nupynė ažuolo vainiką, „prisodino“ paparčių, kuriuose slėpėsi paparčio žiedas. Vakare vietoje tradicinių Joninių laužų suliepsnojo fakelai, skambėjo dainos, buvo šokama⁵³⁰. Klaipėdos mieste bandyta Joninių šventę organizuoti paplūdimyje⁵³¹, tačiau tai netapo tęstiniu reiškiniu, nes klaipe diečių tradicinė šventinė erdvė – Jono kalnelis⁵³². Klaipėdos etnokultūros centras kasmet birželio 23-iosios dienos vakarą Jono kalne tradiciškai organizuoja Joninių gegužinę, kur sujungiami pagrindiniai šventės elementai – vanduo, žolynai ir ugnis⁵³³. Čia plukdomi iš žolynų nupinti vainikai su žvakelėmis, deginamas laužas, aplink kurį šokama ir dainuojama, deginamos raganos. Taip pat vainikuojami Jonai ir Janinos, šventėje dalyvauja Klaipėdos ir kitų Lietuvos regionų folkloro kolektyvai, nefolkloro grupės⁵³⁴. Taigi, XX a. pr. Rytų, Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje paplitus tradicijai sveikinti varduvininkus – Jonus – šis paprotys Mažojoje Lietuvoje įsigali tik XXI a. Pavyzdžiui, nuo 2008 m. Dovilų etninės kultūros centre vyksta Jonų pagerbimas – darbuotojai važinėjasi po Dovilų seniūniją ir sveikina varduvininkus⁵³⁵.

2006 m. nutarta sugrąžinti Vydūno puoselėtas Joninių ant Rambyno kalno tradicijas. Šių dienų vidurvasario šventė ant Rambyno kalno vadinasi „Tradicijų pynė pagal Vydūną“ – joje

---

⁵²⁹ Vaicekauskas A. Lietuviškos Joninės: nuo kaimo bendruomenės iki šiuolaikinės miesto šventės. *Liaudies kultūra*, nr. 4 (127), 2009, p. 33.

⁵³⁰ Lukošius E. To dar nebuvo... Joninės ant stogo. *Šilutės žinios*, 2011 birželio 23 d. Prieiga per internetą: <<http://www.siluteszinios.lt/to-dar-nebuvo-jonines-ant-stogo/>> (žiūrėta 2012-11-18).

⁵³¹ 2009–2010 m. įstaiga „Pramogų malūnas“ birželio 23 d. organizavo Joninių šventę Antrosios Melnaragės paplūdimyje, kur vyko jonvabalių dirbtuvės, dalyvavo folkloro ir nefolkloro ansambliai, buvo šokami linijiniai šokiai (nieko bendro neturintys su senąja tradicija) ir leidžiami aitvarai. Saulėlydis buvo palydėtas būgnų garsais, o norintieji sužinoti ateitį, galėjo išsiburti. Dar viena šventės interpretacija – pasimatymų aukcionas, kur porą buvo galima išsirinkti pagal iš anksto paruoštą krepšėlį iškylai gamtoje. Birželio 24 d. vidurdienį Klaipėdos laikrodžių muziejaus kiemelyje Joninių šventę tradiciškai skelbė varpai ir trimitai (Lukošiūtė 2010).

⁵³² Radzevičiūtė, E. Joninių šurmulyš apsupo miestiečius. *Vakarų ekspresas*, 2012 birželio 24 d. Prieiga per internetą: <<http://www.ve.lt/naujienos/kultura/renginiai/joniniu-surmulyš-apsupo-miestiecius-764694/>> (žiūrėta 2014-01-15).

⁵³³ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

⁵³⁴ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

⁵³⁵ VDU ER 2482 (Dovilų etninės kultūros centras).

dalyvauja chorai ir folkloro ansambliai iš visos Lietuvos: „Šiomet 114-ąjį kartą Pagėgių krašto gyventojai bei svečiai rinkosi švęsti Jonines ant Rambyno kalno. Tradiciškai buvo pinami žolynų vainikai, dainavo folklorų ansambliai, degė šventas aukuras. Taip pat buvo galima pasigrožėti lietuviškomis vaidilutėmis, jų šokiu“⁵³⁶. Struktūros požiūriu, masinė šventė susideda iš kelių dalių: oficialiosios (vaidybinės) dalies ir populiariosios muzikos programos. Dar vienas aptinkamas populiariosios kultūros elementas, kuris buvo būdingas ir XX a. – prekybininkų palapinės. 2011 metų šventės metu ant Rambyno kalno atidengtas naujas, skulptoriaus R. Midvikio suprojektuotas aukuras, simbolizuojantis senovės baltų dievų trejybę. Pastebėtina, jog dar prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo tradicija organizuoti ekskursijas į Joninių šventę ant Rambyno kalno – dabar tai daro turizmo agentūros.

Mažosios Lietuvos vasaros saulėgražos šventės programoje panaudojama daug tradicinės šventės elementų: laužų uždegimas, žolynų rinkimas ir būrimasis jais, vainikėlių su įtaisytomis žvakutėmis plukdymas upėje, paparčio žiedo ieškojimas, eisena su deglais. Visiems šiems papročiams pritaikomos atitinkamos dainos ir judesio elementai, kurie yra daugiau estetiniai, o ne ritualiniai veiksmai⁵³⁷. Pavyzdžiui, Nidos kultūros ir turizmo informacijos centras „Agila“ turi tradiciją organizuoti Joninių šventę Parnidžio kopos papėdės Tylos slėnyje, kur kupoliaujama, pinami vainikai, dainuojamos dainos. Vėliau – eisena su fakelais nuo Parnidžio kopos iki Nidos priplaukos, kur vyksta šventinis koncertas. Vidurnaktį ieškoma paparčio žiedo girioje, nueinama iki Baltijos jūros pakrantės, kur skaičiuojamos žvaigždės, pokštaujama ir laukiama saulėtekio⁵³⁸.

Pasitaiko ir kitokių tradicijos interpretacijų. Pavyzdžiui, Klaipėdoje 2009 m. pirmą kartą surengta „Švyturio Joninių nakties regata“⁵³⁹ tapo tradiciniu vidurvasario šventės elementu. Pasak šios regatos organizatorių, „sujungiant senąsias lietuvių tradicijas ir buriavimą, regata organizuojama naktį, tokiu būdu perkeltiant Joninių šventimą iš pievų į Kuršių marias. Klaipėdiečiai buriuotojai žino, kad senosios kuršių legendos byloja, jog stebuklingo žiedo reikia ieškoti būtent Kuršių mariose“⁵⁴⁰. Čia akivaizdžiai matyti dar XIX a. gyvavusio papročio transformacija – Joninių naktį išplaukti į Kuršių marias laiveliais, kurių galuose buvo uždegamos smalinės statinės. Vis dėlto galima teigti, jog šiuolaikinis Joninių šventės modelis neturi sąlyčio

---

⁵³⁶ Bastakytė D. Joninės ir vėl visus subūrė ant Rambyno kalno. *Šilo karčema*, 2010 birželio 29 d. Prieiga per internetą: <<http://www.silokarcema.lt/index?article=18062/21641/22622>> (žiūrėta 2012-10-18).

⁵³⁷ *Pamarys* 2007, birželio 27, p. 2.

⁵³⁸ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

⁵³⁹ Reikėtų paminėti, jog tarptautinės regatos Klaipėdoje buvo organizuojamos dar prieš Antrąjį pasaulinį karą (pirmoji surengta 1937 m.): „Kadangi paskutinėmis dienomis Baltijos jūroje siautė didelės audros, dėl kurių negalėjo į Klaipėdą atplaukti latvių ir estų mažesnės jachtos, todėl būriuotojų sąjunga nutaria tarptautinę regatą atidėti vienai dienai. Tokiu būdu regata prasidės Klaipėdoje rytoj, birželio 20 d. 9 val., ir Nidoje pirmadienį, birželio 21 d.“ (Vakarai 1938, 10).

⁵⁴⁰ Prieiga per internetą: <<http://www.joniniuregata.lt/>> (žiūrėta: 2009-06-29).

su tradicija, nes tai iš naujo sukonstruota šventė, kurioje sudėliota tam tikrų šventinių veiksmų seka.

Taigi, apibendrinant būtų galima teigti, jog sustiprėjus miesto kultūrinei įtakai, papročiai virto vartotojiškai visuomenei priimta pasilinksminimo forma. Žvakučių deginimas ir plukdymas su vainikais vandens telkinyje atsirado tik XX a., kaip tradicijos transformacija, o dalis buvusių ritualinių apeigų išliko tik dėl pramoginio patrauklumo – ritualines ugnis pakeitė fejerverkai, Joninių laužai neteko mitologinės prasmės. Šiuolaikiniame *vasaros saulėgrąžos* šventės modelyje buvęs piktžolių deginimas ar žolynų rinkimas, kupoliavimas, neteko ritualinės reikšmės ir transformavosi į gražų veiksma, įkomponuotą šventės struktūroje, – laukuose surinktų žolynų aukojimą ant ugniakuro ar tiesiog būrimo priemonę. Kita vertus, tai galima traktuoti kaip etninio paveldo išsaugojimą, nes toks apeigų pobūdis leidžia daugeliui archajiškų papročių išlikti naujomis socialinėmis bei kultūrinėmis sąlygomis.

2.3.5. Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės

XXI a. lietuvininkai puoselėja senuosius Kapinių šventės papročius. Pastebėtina, kad XXI a. pirmajame dešimtmetyje šventės struktūroje atsiranda naujų elementų: ekskursijos ir koncertai: „Prašėjusią savaitę, 2011 m. gegužės 14 d., šeštadienį, vykusioje šventėje pamaldas laikė Jurbarko evangelikų liuteronų parapijos kunigas Mindaugas Kairys ir svečias iš Biržų, šios parapijos kunigas Juozas Mišeikis. Bitėnų kapinaičių šventėje dalyvavo ne tik lietuvininkų bendrijos nariai iš Klaipėdos, bet ir tikintieji iš Šilutės, Pagėgių, Tauragės, Smalininkų, Jurbarko. Dvasinę šventės nuotaiką pakylėjo Klaipėdos etnokultūros centro vaikų ir jaunimo folkloro ansamblis „Vorusnėlė“, kuriam vadovauja Klaipėdos universiteto profesorė Dalia Kiseliūnaitė“⁵⁴¹. „Maloniai kviečiame 2014 m. gegužės mėn 3 d. (pirmą gegužės šeštadienį) kaip ir kasmet vykti į Bitėnų Kapinių šventę, po to priešpiečiai iš savo lauknešėlių ir įdomi ekskursija panemune pakeliui į Vilkyškius. Pasigrožėsime gandrų kolonija, apžiūrėsime gamtos ir žmonių sukurtus paminklus ar jų likučius“⁵⁴².

Amžinybės sekmadienis. XX a. pab.–XXI a. pr. tradicija lankyti kapus liuteronų ir katalikų suvienodėja – į kapines liuteronai eina per Visus šventuosius ir Vėlines: „Pas mus mirusiųjų diena yra dvi savaites vėliau – lapkričio pabaigoje. O dabar žmonės prisiderino prie visų ir vienu kartu atšvenčia – per Vėlines. O taip tai mes po karo pagal savo datą minėjom ir ejom ant kapų“⁵⁴³. „Seniau lapkričio pirmą mes nešvėsdavom, biški vėliau liuteronai turėjo mirusiųjų šventę. O daba subendrino viską, tai lapkričio pirmą sutvarkom kapus, uždegam žvakutę“⁵⁴⁴. „Dabar prisitaikėm

⁵⁴¹ Skipitis E. Mažosios Lietuvos tradicijos skleidžia sparnus. *Voruta*, gegužės 21, nr. 10 (724), 2011, p. 1–2.

⁵⁴² Voruta 2014, prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/bitenu-kapiniu-svente/> (žiūrėta: 2014-11-30).

⁵⁴³ KUTRF 772/ KUTR 133 (g. 1935 m., Bardėnų k., Rambyno apyl., Šilutės raj.).

⁵⁴⁴ KUTRF 13/ KUTR 28 (g. 1908 m., Vilkyškiai).

jau bendrai su visais – lapkričio 1 dieną. Visi kartu laidojam, tai ir šventę švenčiam kartu⁵⁴⁵. Tačiau pamaldos ir šiomis dienomis už mirusiuosius bažnyčioje yra laikomos per Amžinybės sekmadienį: „Ir dabar gali per tą šventę nueiti į bažnyčią, paprašyti kunigo, kad jis prisimintų mirusįjį, giesmę gali išsirinkti ir, jei yra orkestras, su orkestru pagiedoti“⁵⁴⁶. Pastoriaus R. Moro teigimu, „Amžinybės sekmadienį parapijiečiai renkasi įprastu laiku į pamaldas. Padedamas simbolinis vainikas visiems per metus išėjusiems parapijiečiams. Uždegamos žvakutės. Kiek išėjusių nuo praėjusio Amžinybės sekmadienio, tiek žvakučių uždegame. Giedamos giesmės apie viltį Kristuje“⁵⁴⁷.

Apibendrinant galima teigti, jog Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo švenčių apeigų kontekstas liudija, kad lietuvainikai intuityviai suvokė save kaip vieningą gyvųjų ir mirusiųjų bendruomenę, tiesiogiai integruotą į supančią gamtinę aplinką. Pritaikyti prie naujų funkcijų šių švenčių papročiai net santykinai vėlyvoje XX a. II pusės tradicijoje retai kada pažeisdavo esminius mitinės pasaulėžiūros archetipus.

2.3.6. *Martyno šventė*

XXI a. pirmajame dešimtmetyje Martyno šventė Mažojoje Lietuvoje pradėta aktyviai rekonstruoti. Nuo 2002 m. kiekvienais metais lapkričio 11 d. miestuose organizuojami renginiai šventės proga: vyksta žaisminga vaikų ir jaunimo šventė, kurios metu rengiami vaikų „jomarkėliai“, skanaujama kepta žąsis, sveikinami varduvininkai. Vaikų ir jaunimo folkloro kolektyvai vieni kitus moko linksmų dainų, šokių, žaidimų. Šventėse akivaizdžiai yra sumišę senieji lietuvių liaudies papročiai su vokiškosios kultūros elementais⁵⁴⁸.

Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras Martyno šventę atgaivino 2002-aisiais. Nuo tol kasmet per Martynines čia dainuojama, žaidžiama, šokama, svečiai vaišinami tradiciniu Martyno dienos patiekalu – žąsimi, kartu spėjant būsimos žiemos orus. Anot I. Armonienės, „Martyno dieną galima laikyti senovinių mokslo metų pradžia. Klaipėdos krašte tądien baigdavosi samdos laikas, ir piemenavęs jaunimas galėdavo grįžti į mokyklas semtis žinių, apie tai svajodavo visus metus. Šiandien tai sunkiai įsivaizduojama“⁵⁴⁹.

Nuo 2003 m. Klaipėdoje gyvuoja tradicija Martyno šventės vakare organizuoti vaikų ir jaunimo eiseną su žibintais (organizatoriai S. Dachio namai ir Klaipėdos vokiečių bendrija (nuo 2009 m.). Eisena vyksta nuo Jono kalnelio iki Skulptūrų parko. „Pačių moksleivių rankomis pagamintus žibintus galima laikyti legendos apie Martyną leitmotyvą. Pasakojama, kad žymusis

⁵⁴⁵ KUTRF 67 c, 68, 69 a/ KUTR 25 (g. 1926 m., Poškų k.).

⁵⁴⁶ LTRF 3754 (17).

⁵⁴⁷ VDU ER 2482 (iš pokalbio su Klaipėdos evangelikų liuteronų parapijos kun. Reinholdu Mora).

⁵⁴⁸ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

⁵⁴⁹ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

atsitikimas įvyko tuo metu, kai Martynas įstojo į kavaleriją ir tarnavo Galijoje. Jodamas žirgu Martynas sutiko sušalusį ir labai pavargusį elgetaujantį žmogų, uždegė jam laužą ir kalaviju padalijo savo apsiaustą pusiau, kurio viena puse apgobė elgetą. Vaikų žibintai simbolizuoja Martyno užkurtą laužą – kaip dvasinės šviesos ir šilumos simbolį, kuriuo kasdien reikia dalytis su kitais⁵⁵⁰. Galima teigti, jog ši tradicija Mažojoje Lietuvoje – vokiškosios kultūros rudimentas. Vokietijoje XIX a. pab. viena iš Martyno šventės sudedamųjų dalių buvo ugnis: aukštumose kūrenami laužai, šokinėjama per juos, žaidžiami rateliai, o laužo pelenai kitą dieną išbarstomi laukuose. Kai ugnis imdavo blėsti, šventės dalyviai užsidegdavo nuo jos fakelus (pupų kotus apvyniotus šiaudais) ir žygiuodavo į kaimą. Eitinių priekyje dažniausiai ant balto žirgo jodavo raitelis, apsiautęs šv. Martyno mantiją⁵⁵¹. XX a. pr. Martyno šventė tapo vaikų švente: laužus pakeitė vaikų eitynės su „fakelais“ – išskaptuotais moliūgais, ropėmis arba agurkais, į kurių vidų buvo įstatomos žvakutės. XX a. vid. šiuos fakelus pakeitė popieriniai įvairiaspalviai žibintai⁵⁵².

Pagėgių savivaldybės kultūros centras taip pat nuo 2008 m. pradėjo gaivinti senąją tradiciją švęsti Martyno dieną – Žiemos šauktuves. Pagėgių savivaldybės kultūros centro etninės veiklos specialistės A. Mikšienės teigimu, „ši šventė išskirtinai skirta vaikams, kurie jai ruošiasi iš anksto – gamina įvairius rankdarbius, kuriuos pardavinėja šventės metu vykstančiame vaikų darbų jomarkėlyje. „Žiemos šauktuvių“ šventėje vyksta meninė programa: vaidinamas piemenėlių ritualas – baltos ožkos vedimas aplink baltą beržą, šokama, dainuojama, žaidžiama piemenėlių žaidimai, muzikuojama piemenėlių instrumentais, vyksta plunksnų mėtymo varžytuvės. Neatskirama šventės dalis – vaikų darbėlių jomarkas. Taip pat vyksta eitynės su popieriniais žibintais“⁵⁵³.

Šilutės kultūros ir pramogų centras Martyno dieną organizuoja nuo 2010 m. Šventės struktūrą sudaro dvi dalys: teatralizuota mugė ir folkloro kolektyvų pasirodymai. Priešingai nei Pagėgių savivaldybėje, Šilutės Martyno mugėje dalyvauja ne tik vaikai – suvažiuoja amatininkai ir folkloro ansambliai iš beveik viso Vakarų regiono. Folkloro ansamblio „Verdainė“ vadovės R. Jakubaitytės teigimu, „šventėje vyksta teatralizuoti pasirodymai, mugėje prekiaujama autentiškais rankų darbo gaminiais, vyksta šokiai, piemenukų žaidimai, na, ir, žinoma, valgoma žąsis“⁵⁵⁴.

---

⁵⁵⁰ Zinkevičiūtė R. Klaipėdą nušvietė Martyno žibintų eiseną. *Klaipėda*, 2013, lapkričio 11 d. Prieiga per internetą: <http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipeda-nusvietė-martyno-zibintu-eisena-427401#.U_kHXfnV_Rs> (žiūrėta: 2013-12-18).

⁵⁵¹ WDDV 1901, 486.

⁵⁵² IRO-Volkskunde. München. 1963, 28;

Wörterbuch der deutschen Volkskunde. Hrsg. von A. Erich, R. Beitzl. Leipzig, 1936, 487;

Kück E., Sohnrey H. *Feste und Spiele des deutschen Landvolks*. Berlin, 1925, 238.

⁵⁵³ VDU ER 2482 (Pagėgių savivaldybės kultūros centras).

⁵⁵⁴ VDU ER 2482 (Šilutė).

Apibendrinant galima teigti, jog ekonominių ir socialinių sąlygų keitimasis paskatino lietuvininkų pasaulėžiūros ir ritualinės elgsenos modelio transformacijas procesus. Sunykus feodalinę santvarkai, kaimo bendruomenės archetipinei kultūrai, natūraliai nunyko ir atsiskaitymas su samdiniais. Miesto kultūros formų sklaida, naujos švietimo galimybės skatino naujas tradicijos formas. Galima teigti, jog XX a.–XXI a. sandūroje Mažojoje Lietuvoje Martyno šventė atlieka edukacinę funkciją, kartu taip formuoja ir regioninę etninę tapatybę. Nors šiandieną žiemos šaukimo papročio funkcijos yra visiškai nunykusios, tačiau tradicinė apeigos forma sutinkama mokyklose teatralizuoto šou, pramoginio renginio pavidalu ir folkloro kolektyvų koncertinėse programose. XXI a. pr. į šventę įtrauktos eitynės su žibintais palaikomos iš esmės vien tik instituciškai.

2.3.7. *Kūčios. Kalėdos*

Šiuo metu Lietuvoje Kalėdos yra viena svarbiausių kalendorinių švenčių, kuriai skirtos trys nedarbo dienos. Nuo 1990-ųjų Kalėdos buvo švenčiamos dvi dienas, o 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimas nedarbo diena patvirtino ir Kūčias.

Šiuolaikiniame Kalėdų modelyje papročiai suvienodėja visoje Lietuvoje. Dominuoja pasiruošimas šventei: dovanų pirkimas ir pakavimas, namų tvarkymas bei puošimas, šventinio valgio gaminimas ir stalo dengimas. Pastebėtina, jog kalėdinės dovanos Lietuvoje – vėlyvas reiškinys, tačiau šiandien jos yra įsigalėjusio šventinio ritualo neatsiejama dalis. J. Kudirkos teigimu, XX a. pr. kartu su Kalėdų eglute iš Vakarų Europos pradėjo plisti vaikų apdovanojimo paprotys, tik po Pirmojo pasaulinio karo kai kur Lietuvoje dovanomis pradėjo keistis ir suaugusieji⁵⁵⁵.

Visoje Lietuvoje plačiai paplitęs šių dienų Kalėdų šventės reiškinys – eglutės įžiebimas miestų aikštėse, kurio metu vyksta koncertinė programa ir prekybininkų mugės. Šventinėje programoje dažniausiai dalyvauja populiarūs jaunimo atlikėjai, daromos fotosesijos. Pastebėtina, jog Kalėdų senelio personažas įsigali šių dienų kultūroje. Jo atliekamos funkcijos išlieka tapačios XX a. tradicijoms, tačiau, jei praeitame šimtmete Kalėdų senelis vaikščiodavo vienas, XXI a. vis populiarėja tradicija į šventę suburti grupę šių personažų. Pavyzdžiui, Pagėgių savivaldybės kultūros centras nuo 2000 m. organizuoja Kalėdų senelių pasirodymus: „Kiekvienais metais vis „priauga“ po vieną senelį – 2012 m. buvo dvylika senelių, 2013 m. – trylika ir t.t.“⁵⁵⁶.

Švietimo ir kultūros institucijos bando puoselėti gyvąsias Kalėdų šventės tradicijas, pritaikyti jas šiuolaikinės visuomenės poreikiams. Kiekvienas Mažosios Lietuvos regiono etninės kultūros centras rengia advento vakarus, kurių metu vyksta įvairūs edukaciniai užsiėmimai.

⁵⁵⁵ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius, 1993, p. 215.

⁵⁵⁶ VDU ER 2482 (Pagėgių savivaldybės kultūros centras).

Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras kasmet organizuoja „Advento pašnekesius“ su etninės kultūros specialistais. „Jų metu pasakojama apie advento, žiemos švenčių papročius, kalėdinius valgius, vyksta praktiniai užsiėmimai – karpinių, medžiaginių angeliukų gaminimas, žvakių liejimas. Taip pat vyksta etnomokyklėlės, kurių metu vaikai ir jų tėveliai mokomi gamintis rankų darbo žaisliukus eglutei“⁵⁵⁷. Nors nacionaliniu mastu centralizuotas institucijų veiklos organizavimas negali būti palankus puoselėjant vietines tradicijos formas, tačiau tai gali būti laikoma bendralietuviškos etninės tapatybės stiprinimo ženklu.

---

⁵⁵⁷ VDU ER 2482 (Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras).

IŠVADOS

1. Lietuvininkų tautiniam ir lokaliniam tapatumui įtakos turėjo istoriniai ir geografiniai krašto ypatumai, platus socialinis kontekstas, įvairūs išoriniai (akultūrizacija, emigracija, mišri santuoka, vokietinimas ir t.t.) bei vidiniai (religija, vertybės, prierašumas ir t. t.) veiksniai. Lietuvininkų tautinis tapatumas buvo formuojamas remiantis kalbiniais, religiniais ir kultūriniais aspektais, aktualizuojant specifinius šios etninės grupės kultūros aspektus, tarp jų ir kalendorinių švenčių (ypač Užgavėnių, Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo švenčių, Martyno dienos) šventimo ypatumus.
2. Nacionalinės tarpukario strategijos, germanizacija, sovietmečio ideologijos paveldas ir XX a. pabaigoje atliktos papročių modifikacijos lėmė lokalinio papročių savitumo išnykimą. Sustiprėjus miesto kultūrinei įtakai, lietuvininkų švenčių papročiai virto vartotojiškai visuomenei priimta pasilinksminimo forma. Dalis buvusių ritualinių apeigų išliko tik dėl pramoginio patrauklumo, tačiau kaip nauja ir šiandien aktuali paminėtina ir kalendorinių švenčių kaip tautinių tradicijų, papročių parodymo ir perdavimo bei tautiškumo deklaravimo reikšmė.
3. Skirtini šie kalendorinių švenčių Mažojoje Lietuvoje modeliai: *archajiškieji* (XV–XIX a. pab.), kuriuose atsispindi lietuvininkų kultūrinis savitumas: materialinis ir dvasinis paveldas, identitetas, ritualai, apeigos, papročiai ir tradicijos; *XIX a. pab.–XX a. pab.*, kuriuose susilieja dvi skirtingos tendencijos: bandymas atkurti ir/ar tęsti senuosius papročius, grindžiamas tautinio atgimimo ideologija, ir kultūros elementai, atsiradę dėl globalizacijos procesų (kai atsisakoma regiono specifikos ir tradicijos suvienodėja); bei *šiuolaikiniai* (XX a. pab.–XXI a.), kuriuose „išradinėjamos“ tradicijos (senieji elementai įgauna naujas reikšmes, konstruojami nauji švenčių modeliai). Šiuolaikiniai lietuvininkų kalendorinių švenčių modeliai parodė, kad tradicija gali būti (at)kuriama ir beveik nelikus vietinių žmonių. Etnografinės lauko tyrimų medžiagos Mažojoje Lietuvoje analizė atspindi šiuolaikinį regiono gyventojų poreikį konstruoti savo tapatumą senosios lietuvininkų kultūros pagrindu.
4. XV a.–XIX a. pab. Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių tradicijos – savitas mažlietuvių kultūros reiškiny, susijęs su šio krašto istorine, politine, visuomenine, religine raida. Šventiniai ritualai atliko išskirtinį vaidmenį, todėl lietuvininkų paprotinės tradicijos kaita buvo lėta:
  - Mažlietuvių archajiškosios Užgavėnių šventės apeigoms būdingi agrarinės magijos elementai, susiję su žemės žadinimu naujam gyvybės ciklui: persirengėlių vaikštynės, pasivažinėjimai, laistymasis vandeniu, gausios vaišės. Per reformaciją (nuo 1525 m.) pradėjus krašte diegti liuteronybę, ypač pietistinio judėjimo bei surinkimininkų laikais

(XIX a.), daug senųjų papročių sunyko, todėl ir Užgavėnių reikšmė sumažėjo, pakito jų šventimo būdas ir reikšmė;

- Velykų šventės modeliui būdingi elementai: archajišką semantiką turintis kiaušinių dažymas ir įvairūs veiksmai su jais (dovanojimas, daužymas, ridenimas), lalauninkų vaikštytės, supimasis sūpuoklėmis, laistymasis vandeniu ir kitos su vandeniu susijusios apeigos, aukojimas vėlėms. Apeiginės Velykų struktūros užpildomos tais pačiais papročiais kaip ir kitos reikšmingos lietuvininkų kalendoriaus šventės – šventinio laiko akcentavimu, išprovokavusiu vienokį ar kitokį žmogaus elgesį (įvairūs tikėjimai, draudimai), bendruomeninio pobūdžio apeigomis: šventinį rytą ėjimu į bažnyčią, vienas kito plakimu Velykų pirmąją dieną (kai kur antrąją) beržų / kadagio šakelėmis;
  - Archajiškajam lietuvininkų Sekminių šventės modeliui būdingi šie elementai: sambariai, supimasis sūpuoklėmis, gyvulių vainikavimas, namų puošimas. Protestantų bažnyčios atsirbojimas nuo liaudies papročių, pietizmo skatinamas krikščioniškųjų papročių laikymasis, gyventojų nacionalinė sudėtis ir vokiškos kultūros įtaka, padarė lemiamą poveikį ankstyvam ikikrikščioniškųjų Sekminių papročių išnykimui Mažojoje Lietuvoje lyginant su Didžiąja Lietuva;
  - Archajiškose lietuvininkų Joninių šventės apeigose gausu baltiškosios pasaulėjautos, mitologijos liekanų: pagerbiama augmenija (kupoliavimas), ugnis, vanduo, įvairiausiai ritualiniais veiksmais siekiama apsaugoti nuo blogųjų jėgų, ypač raganų, poveikio, apsaugoti gyvulius, užsitikrinti sveikatą, laimingą gyvenimą bei gausesni javų derlių. XIX a. 8–9 dešimtmetyje senosios vasaros saulėgražos šventės apeigos Mažojoje Lietuvoje ima nykti, papročiai pradeda įgauti naujas formas;
  - Archajiškajam lietuvininkų Kūčių-Kalėdų šventės modeliui būdingi šie elementai: kieminėjimasis, persirengėlių vaikštytės, apeiginės šventės vaišės, įvairūs tikėjimai ir burtai.
5. XIX a. pab.–XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje galima išskirti kalendorinių papročių apeiginių funkcijų nykimo, naujų funkcijų formavimosi bei tradicijų suvienodėjimo procesus: nunyksta Užgavėnių pasivažinėjimai, persirengėlių vaikštytės atskirais atvejais įgyja karnavalinės eisenos požymių, kur pasirodo naujų, ankstesnei tradicijai nebūdingų personažų – Kanapinio ir Lašinio kaukės. XX a. trečiajame dešimtmetyje ir vėliau pastebima, jog lietuvininkų ritualinė tradicija praranda turėtą egzistencinę svarbą, ritualai virsta papročiais, įgijusiais naujas simbolines reikšmes bei formas, keisdami buvusių apeigų turinį, o ritualų funkcijų vietą užima tradicijos, kurios formuoja regioninę etninę tapatybę. Užgavėnėse, kaip ir kitose lietuvininkų kalendorinėse šventėse, šiuo laikotarpiu sustiprėja linksminimo/-osi funkcijos reikšmė – svarbiausiu šventės akcentu tampa Šiupinio vakaras, kaip regioninės etninės

tapatybės ženklas. Nepriimtina tradicijų formą linkstama individualizuoti, t. y. interpretuoti, modifikuoti ir pritaikyti prie bendruomenės poreikių, pomėgių, taip sunaikinant lokalinį švenčių savitumą. Vykstant Kūčių-Kalėdų papročių transformacijos procesams, nunyksta švyio šokdinimo, kieminėjimo ir persirengėlių vaikštynės. Tačiau XX a. 3–4 dešimtmetyje atsiranda Senis Kalėda – individualiai veikiantis antropomorfinės išvaizdos personažas, kuris tiek funkcinis, tiek semantiniu požiūriu yra tapatus persirengėlių būrio vaikštynių personažas. Taip pat XX a. pr. įvedamas naujas šventės elementas – eglutės puošyba. O svarbiausiu Joninių šventės akcentu tampa laužuose deginamos *raganos* ir bendras jaunimo pasilinksminimas. XX a. antrajame dešimtmetyje Velykų šventėje atsiranda išskirtinis, būdingas Amerikai bei didžiąjai daliai Vakarų Europos šalių paprotys, į Mažąją Lietuvą patekęs per vokiečių kultūrą, – tai margintų kiaušinių slėpimas sode, miške padarytuose lizduose tikint, kad juos atnešas Velykų zuikis. Kapinių ir mirusiųjų minėjimo švenčių apeigų kontekstas liudija, kad lietuvinkai iki pat XX a. pr. intuityviai suvokė save kaip vieningą gyvųjų ir mirusiųjų bendruomenę, tiesiogiai integruotą į supančią gamtinę aplinką. Tačiau ekonominių ir socialinių sąlygų keitimasis paskatino lietuvininkų pasaulėžiūros modelio transformacijos procesus, kurie matyti ir XX a. Martyno šventės apeigose. Miesto kultūros formų sklaida, naujos švietimo galimybės skatino naujas tradicijos formas.

6. Šiuolaikiniuose lietuvininkų švenčių modeliuose bandoma derinti etnines tradicijas su vartotojiškai nusiteikusios šiuolaikinės visuomenės poreikiais. Šiandien Užgavėnių šventės turinys dažniausiai susideda iš individualių personažų vaidinimų, persipinančių su folkloro kolektyvų pasirodymais, ir visuotinio vaišinimosi. Tradicijos palaikomos dirbtinai – persirengėlių vaikštynes organizuoja vietinių folkloro kolektyvų nariai ar regioninių kultūros institucijų darbuotojai. Tai liudija, kad sunykus apeiginėms šventės papročių funkcijoms, jose sustiprėja pramogos funkcijos reikšmė ir tradicijos suvienodėja – kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Mažojoje Lietuvoje dabartiniu laikotarpiu yra deginama moteriško pavidalo pamėklė, visur vadinama Morės vardu, o Joninių ritualines ugnis keičia fejerverkai, nes šventiniai laužai netenka mitologinės prasmės. Šiuolaikiniame lietuvininkų Velykų modelyje galima išskirti kelias šventimo formas: šeimos šventę namuose, edukacinius užsiėmimus prieš šventę, Atvelykio šventimą viešoje erdvėje (pastarieji papročiai palaikomi vien tik instituciškai – etnokultūros centrų, folkloro kolektyvų iniciatyva). Tokios kultūrinėje erdvėje atsirandančios šventės formos, egzistuoja kaip parodomoji ar edukacinė priemonė, informuojanti šiandienos visuomenę apie seniau gyvavusias tradicijas ir yra tarsi bendralietuviškos etninės tapatybės stiprinimo simbolis. Šie renginiai nuo šventinės tradicijos skiriasi tiek erdvės, tiek struktūros kontekstais. Šiuolaikinio Sekminių šventės modelio apeigų kontekste visiškai nebelieka

seniau egzistavusio piemenų vaišių rinkimo papročio. Išlikę tik kai kurie Sekminių dienos, kaip tradicijos tęstinumo, elementai, dar egzistavę nuo XX a. pr. bendruomeninio gyvulių ganymo tradicijoje, tačiau traktuojami kaip vienetiniai atvejai, dažniausiai gaivinami rajono etninės kultūros centrų. Martyno dieną žiemos šaukimo paprotys Mažojoje Lietuvoje nebuvo žinomas, tačiau šiandieną tradicinę apeigos forma sutinkama mokyklose teatralizuoto šou pavidalu ir folkloro kolektyvų koncertinėse programose. XXI a. pr. į šią šventę įtrauktos eitynės su žibintais palaikomos iš esmės vien tik instituciškai.

7. Sugretinus Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos XX a. pab.–XXI a. pr. etnografinius duomenis, matyti, kad kalendorinių švenčių papročių bendrybės užima nemažą arealą. Informantų pateikiamos kalendorinio ciklo apeigų interpretacijos visuomet yra susijusios su socialine ir kultūrine aplinka, kurioje jie gyvena. Taigi sulyginus Didžiosios Lietuvos ir Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių struktūrą, galima teigti, jog:
  - beveik yra nunykę Didžiąjai Lietuvai būdingi Užgavėnių šventės veiksmai, tačiau yra įtrauktas naujas elementas – *Šiupinio šventė*;
  - Velykų šventės papročiai iš esmės yra tapatūs, pasitaikantys pakitimai yra gana smulkūs, daugiau susiję su socialine šeimų aplinka ir religiniu aspektu;
  - beveik nunykę Didžiąjai Lietuvai būdingi Sekminių šventės veiksmai. Išlikę tik namų puošybos elementas;
  - Joninių šventės papročiai iš esmės yra tapatūs;
  - Kapinių ir Mirusiųjų minėjimo šventės – išskirtinai Mažajai Lietuvai būdingos religinės kalendorinės šventės, turinčios specifinius papročius ir tradicijas;
  - Martyno dienos papročiai būdingi tik Mažajai Lietuvai;
  - Kūčių ir Kalėdų papročiai iš esmės yra tapatūs, tačiau Mažojoje Lietuvoje šventės struktūriniai elementai turi specifinę formą, sąlygotą religinio aspekto.
8. XX–XXI šimtmečių sankirtoje kultūros bei švietimo institucijos tapo bene svarbiausiu veiksnium, palaikančiu simbolinių etninės kultūros formų gyvybingumą. Nors, instituciškai organizuojamos kalendorinės šventės vyksta pagal daugiau ar mažiau visai Lietuvai būdingą scenarijų, tačiau išskiriant tipiškus Mažosios Lietuvos regionui švenčių elementus, centralizuotas kultūros institucijų veiklos organizavimas gali būti palankus puoselėjant vietines lietuvininkų tradicijos formas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

1. Aleknavičius, B. (2004). Kokį šiupinį valgė Kristijonas Donelaitis? *Klaipėda*, 2004-11-03, p. 11.
2. Balčius, J. (2002). Vartotojų visuomenė ir kultūra. *Darbai ir dienos*, nr. 31, 7–16.
3. Balys, J. (1937). Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. *Tautosakos darbai*, t. III, 37.
4. Balys, J. (1948). Metinės šventės. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. T. I–II. Tiubingenas.
5. Balys, J. (1986). *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Vilnius: Lietuvių tautosakos leidykla.
6. Balys, J. (1993). *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis.
7. Balzyt, L. (1996). Zur Frage des nationalen Bewußtseins der Masuren im 19. und 20 Jh. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 35–71.
8. Baranauskas, A. (1970) *Raštai*. T. II. Vilnius.
9. Beresnevičius, G. (2003). *Eglė žalčių karalienė ir lietuvių teogoninis mitas*. Vilnius.
10. BRMŠ I, II, III, IV. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Sud. N. Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 2001, 2003, 2005.
11. Bumblauskas, M. (2012). Žemaitijos virsmo iš pagoniškos į krikščionišką visuomenę klausimu. *Sakralieji baltų kultūros simboliai. Senovės baltų kultūra*. T. IX. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 107–138.
12. Buračas, B. (1993). *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis.
13. Čepienė, I. (2002). Šeimos tradicijos Kintų apylinkėse XX a. pirmojoje pusėje. *Liaudies kūryba*. Vilnius.
14. Da Matta, R. (1977). Constraint and License: A Preliminary Study of two Brazilian National Rituals. Sally F. Moore and Barbara G. Myerhoff, *Secular Ritual*. Amsterdam: Van Gorcum.
15. Daugirdaitė, V. (2001). *Lietuvių lalavimo dainos: lyginamasis tyrimas latvių, baltarusių, lenkų apeigų ir tautosakos kontekste*. [Daktaro disertacija] Vilnius.
16. Dembovski, S. (1893). Litauische Festgebräuche. *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft*. Heidelberg, 505–510.
17. Eimaitytė, E. (1990). Užgavėnės. *Liaudies kultūra*, nr. 1, 19–21.
18. Firth, R. (1963). Offering and Sacrifice: Problems of Organization. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 93, 12–24.

19. Hugoson, M. (2006). "Instant Tradition": The Introduction of the Swedish Easter Tree. *Folklore*, No. 117, p. 75–86.
20. IRO-Volkskunde (1963). *Volkskunde*. München.
21. Jasudienė, R. (2004). Velykos Klaipėdos krašte. *Šilainė*, balandžio 6 d., p. 5.
22. Johler, R. (2002). Europe, Identity politics and the Production of Culture Heritage. *Lietuvos etnologija* 2 (11), 9–22.
23. Jonutytė, J. (2003). Savastis ir kultūrinis laikas: P. Ricoeuras laiko apmąstymų kontekste. *Logos*, nr. 34, p. 110–115.
24. Jucevičius, L. A. (1959). *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
25. Kalnius, P. (2002). „Kitokie“ tarp „savų“: Lietuvos etnografinių grupių stereotipai. *Lietuvos etnologija*, 2 (11), 23–52.
26. Kiseliūnaitė, D. (1992). Senųjų baltiškųjų papročių pėdsakai lietuvininkų šventėse. *Mažosios Lietuvos etnografija*. Klaipėda: Kelias.
27. Klein, M. (1992). Preußisch-Litauen. Neue Aufgaben für die kulturanthropologische Forschung. *Die Grenze als Ort der Annäherung: 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Köln, 13–25.
28. Kockel, U. (2006). Heritage and Traditions Revisited: Towards the European Ethnology for 21st Century. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. XIII: Studia Anthropologica. II: Defining region: Socio-Cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives*, nr. 1, 87–100.
29. Kockel, U. (2007). Ieškant Europos vidaus ribų: ekoetnologiniai pamąstymai apie vietas ir istoriškumo prasmę. *Lietuvos etnologija* 7 (16), 65.
30. Kudirka, J. (1991b) Papročiai – žmogaus dvasinės kultūros dalis. *Lietuvių liaudies papročiai*. Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga 1989 m. kovo 30 d.
31. *Lietuvininkai* (1970). *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Paruošė Vacys Milius. Vilnius: Vaga.
32. *Lietuvių etnografijos bruožai* (1964). *Lietuvių etnografijos bruožai*. Red. A. Vyšniauskaitė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
33. *Lietuvos pajūris* (1961). Joninės Rambyne. *Lietuvos pajūris*, nr. 2, p. 12.
34. Löfgren, O. (1989). The Nationalization of Culture, *Ethnologia Europea*.
35. LIŠ (1955). *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius: Mintis.
36. LŽ (1995). *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis.
37. Mannhardt, W. (1936). *Letto-Preussische Götterlehre*. Ryga. Iš: I. Narbutas. *Senieji lietuvininkų tikėjimai*. Atspaudas iš „Darbų ir dienų“ nr. 6 (15). 1998, VDU leidykla.
38. Marcinkevičienė, N. (1991). *Rasos. Joninės. Kupolės*. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.

39. Marcinkevičienė, N. (2000). *Atvažiuoja Kalėdos*. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
40. Marcinkevičienė, N. ir kt. (2003). *Kupole rože: Sekminių–Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakarinienė. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
41. Marcinkevičienė, N. ir kt. (2006). *Velykų rytą lelija pražydo*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakarinienė. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
42. Matulevičius, A. (1992). Deutsch-litauische Beziehungen in Preußisch-Litauen. *Die Grenze als Ort der Annäherung: 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Köln, 1992, 25–44.
43. *Mažosios Lietuvos jaunimas* (1932). Joninės. *Mažosios Lietuvos jaunimas*, nr. 21, birželio 18 d., p. 1.
44. Mikštaitė-Čičiurkienė, R. (2014). *Piemenavimo kultūra Lietuvoje XX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. [Daktaro disertacija], Kaunas.
45. MLT 1937 – Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. Red. J. Balys. *Tautosakos darbai*, t. 3. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas.
46. Narbutas, I. (1998). Senieji lietuvininkų tikėjimai. *Darbai ir dienos* 6 (15), 51–108.
47. Pėteraitis, V. ir kt. (2003). *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*. Vilnius: Romuva.
48. Pretorijus, M. (2006). *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. Parengė I. Lukšaitė. [T.] 3, V knyga. Vilnius: LII leidykla.
49. Preussischer Volkskalender (1848). *Neue preussische Provinzialblätter*. B. 6, 229.
50. Pušaitis (1925). Lietuvių Joninės. *Prūsų Lietuvos kalendos 1926 metams*. Tilžė–Klaipėda, 83–84.
51. Rekašius, A. (1991). *Užgavėnių apeigų archajiškumas ir prasmė*. *Liaudies kultūra*, nr. 2, 12–13.
52. RTNT (1899). *Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu*. [t.] 6, Torun: Nakl. Towarzystwa Naukowego.
53. Sokolova, V. K. (1979). *Vesenije-lietnije kalendarnyje obriady ruskich, ukraincev i belorusov*.
54. Spamer, A. (1935). *Die deutsche Volkskunde*. Band II: Bilderatlas d. dt. Volkskunde. Leinen: Herbert Stubenrauch Verlagsbuchhadlung.
55. *Vakarai* (1936). Rambyne prieš 40 metų. *Vakarai*, birželio 20 d., nr. 141, p. 5.
56. *Vakarai* (1938). Tarptautinė regata atidedama sekmadieniui. *Vakarai*, birželio 18 d., nr. 139, p. 10.

57. *Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija* (1997) – *Kalendoriniai papročiai Vakarų ir Pietų Lietuvoje: etninės kultūros bendrybės ir savitumai* (parengė Merkienė Regina.), 357. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
58. Vilmantienė, O. (1941). Joninių papročiai prūsų lietuviuose. *Gimtasai kraštas*, nr. 1–2 (29), 116–121.
59. Vilyus, G. (1993). Švyio šokdinimas Vakarų Suvalkijoje. *Liaudies kultūra*, nr. 6.
60. *Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai (1987)*. Sudarė: E. Ulčinaitė ir A. Šidlauskas, Vilnius, 212–214.
61. Vyšniauskaitė, A. (1977). Lietuvos valstiečių linininkystė. *Valstiečių linininkystė ir transportas. Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. IX. Vilnius.
62. Vyšniauskaitė, A. (1983). *Valstiečių verslai. Iš lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius: Mokslas.
63. Vyšniauskaitė, A. (1990). *Kalėdos ir Kalėdinio laikotarpio papročiai, Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Mintis.
64. Vyšniauskaitė, A. (1993). *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa.
65. WDDV (1936). *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Hrsg. von A. Erich, R. Beitzl. Leipzig: Alfred Kröner Verlag.
66. Weigle, M. (1976). *Brothers of Light, Brothers of Blood*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
67. Аничков, Е. В. (1903). Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян. Ч. 1. *От обряда к песне*. Сборник Отд-ния русск. языка и словесности Императорской Акад. Наук. – 74. № 2.

LITERATŪRA

68. Aiblinger, S. (1975). *Vomechtenbayerischen Leben: Bräuche, Feste, Zeitvertreib*. München: BLV-Verlagsgesellschaft.
69. Anderson, B. (1999). *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
70. Andree, R. (1901). *Braunschweiger Volkskunde*. Braunschweig: Archiv Verlag.
71. Antinienė, D. (2002). Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. *Sociologija: Mintis ir veiksmai*, 2, p. 100–107.
72. Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and his world*. Bloomington: Indiana University Press.
73. Balsys, R. (2003). Vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimo problema. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra II [Tiltai, priedas nr. 16]*, 18–35.
74. Balsys, R. (2010). *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

75. Balsys, R. (2014). *Pagoniškojo lietuvių ir prūsų panteono raida*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
76. Balsys, R. (2014). Maldininkai-elgetos Lietuvoje ir Prūsų Lietuvoje. *Logos*, 80, 2014 liepa–rugpjūtis, 119–128.
77. Baublys, A. (2006). Klaipėdos krašto dvasinis paveldas – europinių kultūrų sąveikos kontekste. *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 250–259.
78. Baublys, A. (2007). Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą – Klaipėda ir Klaipėdos kraštas. *Res humanitariae*, I, 7–14.
79. Bauer, G. (1995). *Deutsch-litauische Sprachbeziehungen und nationale Identität im Memelland: Erkenntnisse aus neueren ethnographischen Quellen*, Lampertheim: Litauisches Kulturinstitut.
80. Bell, C. (1997). *Ritual Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.
81. Byron, R. (1996). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London, New York: Routledge, 316–320.
82. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
83. Brakas, M. (1995). *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
84. Brazytė-Bindokienė, D. (1989). *Lietuvių papročiai ir tradicijos*. Čikaga: Pasaulio lietuvių bendruomenė.
85. Casal, U. A. (1967). *The five Sacred Festivals of Ancient Japan: their Symbolism and Historical Development*. Tokyo: Sophia University.
86. Cohen, A. (1993). *Maquerade Politics: Explorations in the Structure of Urban Cultural Movements*. Oxford, Providence: Berg Publishers Limited.
87. Čepaitienė, A. (2001). Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta. *Lietuvos etnologija*, 1 (10), 167–197.
88. Čepienė, I. (2008). *Lietuvių etninė kultūra: raidos įžvalgos*. Vilnius: Alma littera.
89. Černeckis, V. (1961). *Naujo gyvenimo tradicijos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
90. Čiubrinskas, V. (2007). *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
91. Donskis, L. (2007). *Neapykantos formos: įaudrinta vaizduotė modernioje filosofijoje ir literatūroje*. Vilnius.
92. Dundulienė, P. (1979). *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius.
93. Dundulienė, P. (1990). *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas.

94. Dundulienė, P. (1991). *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.
95. Dundulienė, P. (1994). *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa.
96. Dundulienė, P. (2008). *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
97. Fehrle, E. (1920). *Deutsche Feste und Volksbräuche*. Leipzig, Berlin.
98. Frischbier, H. (1870). *Hexenspruch und Zauberbann. Ein Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens in der Provinz Preußen*. Berlin: Verlag Harro v. Hirschheydt.
99. Gaerte, W. (1956). *Volksglaube und Brauchtum Ostpreussens*. Würzburg: Holzner.
100. Gaigalat, W. (1901). *Die Wolfenbütteler litauischen postillen. Handschrift aus dem Jahre 1573*. Heidelberg: Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft.
101. Geertz, C. (1976). *The Religion of Java*. Chicago: University of Chicago.
102. Gennep van, A. (2004 [1960]). *The Rites of Passage*. London: Routledge.
103. Gerhard F. (1998). *Es weihnachtet sehr*. Künzelsau: Sigloch-Ed.
104. Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
105. Goldman, I. (1975). *The Mouth of Heaven: An Introduction to Kwakiutl Religious Thought*. New York: John Wiley.
106. Grigas, R. (2009). *Senieji lietuviai: tapatybės bruožai ir jų likimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
107. Grigas, R. (2001). *Tautinė savivoka*. Vilnius: Rosma.
108. Gwagnin, A. (1860). *Z kroniki Sarmacy i Europskiej*. Krakow: Nakladem wydawnictwa biblioteki polskiej.
109. Hensch, B. A. (1976). *Fast and Feast: Food in Medieval Society*. University Park: Pennsylvania State University Press.
110. Hermann, A. (1998). Lietuviškumo problema Rytų Prūsijos Evangelikų bažnyčioje 1871–1933. *Lituanistica*, nr. 2 (34). Vilnius, 47–58.
111. Hermann, A. (2003). Klaipėdos krašto bažnytinė padėtis 1919–1945 m. *Lietuvos evangelikų bažnyčios*. Vilnius: Baltos lankos.
112. Hobsbawm, E., Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge.
113. Hoskins, J. (1994). *The play of time: Kodi perspectives on calendars, history, and exchange*. Berkeley: University of California Press.
114. Jacobson, H. F. (1839). *Geschichte der Quellendes des Kirchenrechts des preussischen Staats, mit Urkunden und Regesten*. Königsberg: bei den Gebrüderm Bornträger.
115. Jungmann, J. A. (1959). *The Early Liturgy to the Time of Gregory the Great*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
116. Juška, A., Mališauskas, J., Pupšys, V. (1994). *Lietuvinkų žemė*. Vilnius: Šviesa.

117. Juška, A. (1997). *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
118. Juška, A. (2003). *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
119. Kalnius, P. (2001). Apie įvairius požiūrius į etnokultūrinius regionus ir galimus jų ribų nustatymus. *Etninė kultūra*. Vilnius.
120. Kasatkina, N. (1999). *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
121. Kaunas, D. (1987). *Mažosios Lietuvos spaustuvės 1524–1940 m.: žinynas*. Vilnius: Mokslas.
122. Kaunas, D. (2000). *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai: 1885–1940 metų ikonografija*. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“.
123. Kaunas, D. (2004). *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas: vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
124. Kербелытэ, B., Стундзіенэ, B. (1996). *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Vilnius: Regnum fondas.
125. Klimka, L. (2008). *Tautos metai*. Vilnius: Petro ofsetas.
126. Klimka, L. (2009). *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: VPU leidykla.
127. Kšanienė, D. (2003). *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a. – XX a. 4 dešimtmetis)*. Klaipėda.
128. Kück, E., Sohnrey, H. (1925). *Feste und Spiele des deutschen Landvolks*. Berlin: Deutsche Landbuchh.
129. Kudirka, J. (1991a). *Joninės*. Vilnius: UAB Vizija.
130. Kudirka, J. (1992). *Vėlykų šventės*. Vilnius: Mokslas.
131. Kudirka, J. (1993). *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga.
132. Kudirka J. (1998). *Kūčių stalas*. Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla.
133. Kuntze, A. (1884). *Bilder aus dem Preussischen Littauen*. Rostock.
134. Kuper, A., Kuper, J. (1996). *The Social Science Encyclopedia*. London, New York: Routledge.
135. Laurinkienė, N. (1990). *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga.
136. Lepneris, T. (2011). *Prūsų lietuvis*. Parengė V. Gerulaitienė. Vilnius: LII leidykla.
137. *Lietuvos kultūra* (2012). *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Sudarė Šaknys Ž. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
138. Lippert, J. (1884). *Deutsche Festbräuche: dem Volke kulturgeschichtlich erklärt*. Prag: Deut. Verein zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse.
139. Liubinienė, V. (1999). *Tautinių simbolių svarba tautinio identiteto tyrimui. Kultūros tyrinėjimai*. Kaunas: Gervelė.

140. Matulevičius, A. (1989). *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: lietuvių tautinė padėtis*. Vilnius: Mokslas.
141. Mauss, M. (1990 [1924]). *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. London: Routledge.
142. Merkienė, I. R. (2007). Lokalinė kultūra istorijos ir geografijos kontekste. *Lietuvos etnologija*, 7(16), 39–56.
143. MLE 2000 – *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Red. koleg. V. Pėteraitis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
144. MLE – *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. I–IV. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2009.
145. Narbutas, I. (1998). *Senieji lietuvininkų tikėjimai*. Kaunas: VDU leidykla.
146. Nikžentaitis, A. (2002). *Klaipėda. Istorija populiariai*. Klaipėda: Druka.
147. Paukštytė-Šaknienė, R. (2009). Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste. *Lituanistika*, [t] 55, nr. 3–4, 79–80.
148. Petkūnas, D. (2012). *Rytų Prūsijos liuteronų liturginė tradicija ir lietuviškoji jos raiška Reformacijos ir Donelaičio laikų agendose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
149. Petkūnas, D. (2013). *Russian and Baltic Lutheran Liturgy in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
150. Petrošienė, L. (2007). *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
151. Pietsch, R. (1982). *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*. Berlin: Ulrich Camen.
152. Piper, F. (1841). *Kirchenrechnung*. Berlin: Gedruckt und verlegt bei G. Reimer.
153. Pocytė, S. (2002). *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius: Vaga.
154. Pocytė, S. (2003). Mažosios Lietuvos lietuvių mentaliteto atspindys kultūrinių draugijų veikloje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra*, t. II, Klaipėda, 151–165.
155. Pocytė, S. (2007). Regioninės istorinės savimonės formavimas laikraštyje „Mažoji Lietuva“ 1988–1991 m., *Res humanitarine* I, 43–57.
156. Prümer, K. (1909). *Unsere westfälische Heimat und ihre Nachbargebiete*. Leipzig: Ziegenhirt.
157. Račiūnaitė, R., Senvaitytė, D., Vaicekaskas, A. (2001). *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*. Kaunas: VDU leidykla.
158. Rubavičius, V. (2010). *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas.
159. Savoniakaitė, V. (2007). Įvadas. Tapatybė erdvėje ir laike: kintantys regionai. *Lietuvos etnologija*, 7 (16), 19–36.

160. Savoniakaitė, V. (2008). Lietuvos etnografija tarp savos kultūros tyrimų. *Lituanistica*, [t] 54, nr. 4(76), 62–73.
161. Savukynas, V. (2007). „Maištininko“ figūros susiformavimo prielaidos postkomunistinėje erdvėje: Lietuvos atvejis. *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos. Vertybiniai virsmai*. Vilnius.
162. Schiller, C. (2000). Das Preußisch-Litauische vor und nach dem Ersten Weltkrieg. Eine soziolinguistische Perspektive. *Selbstbewusstsein und Modernisierung: sozialkultureller Wandel in Preußisch-Litauen vor und nach dem Ersten Weltkrieg*. Osnabrück.
163. Senvaitytė D. (2014). Kai kurie metinių švenčių konstravimo ir aktualizavimo kontekstai Lietuvoje. *Logos*, nr. 81, 137–147.
164. Simpson, J., Roud, S. (2000). *A Dictionary of English Folklore*. Oxford: Oxford University Press.
165. Skipitis, E. (2011). Mažosios Lietuvos tradicijos skleidžia sparnus. *Voruta*, gegužės 21, nr. 10 (724), 1–2.
166. Skrodenis, S. (1966). *Liaudies dramos užuomazgos lietuvių kalendorinėse apeigose*. LMA darbai, A serija, 2 (21), 292–302.
167. Skrodenis, S. (1984). Kaukė ir jos vieta senojoje liaudies kultūroje. *Liaudies meno savitumas*, 65–74.
168. Sliužinskas, R. (2012). Senųjų kapinių istorijos: vietinių gyventojų ir pokarinių persikėlėlių požiūriai į Klaipėdos krašto liuteronų konfesinio paveldo reliktus. *Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXV*. KU BRIAI, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 137–161.
169. Sliužinskas, R. (2012). Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje. *Lietuvos etnologija*, nr. 12 (21), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, p. 105–122.
170. Smith, D. A. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius, 1994.
171. Smith, P. (1982). Aspects of the Organization of Rites. Michael Izard and Pierre Smith (Eds.) *Between Belief and Transgression: Structuralist Essays in Religion. History and Myth*. Chicago: University of Chicago.
172. Streikus A. (2003). Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus. *Naujasis Židinys – Aidai*, nr. 10, 51–57.
173. Strykowski, M. (1846). *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*. Warszawa: Nak. G. L. Glükssverga.
174. Sullivan, L. E. (1988). *Icanchu's Drum: An Orientation To Meaning in South American Religions*. New York: Macmillan.

175. Šaknys, Ž. (2001). *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
176. Šaknys Ž. (2003). Jaunimo kalendoriniai papročiai tūkstantmečių sandūroje: tradicijos ir naujovės. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 18, Vilnius, 165–176.
177. Šaknys, Ž. (2009). Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse. *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kla, 87–93
178. Šemeklis, R. (2007). Klaipėdos krašto evangelikų bažnytinių organizacijų vaidmuo ugdant lietuvininkų nacionalinę savimonę. *Res humanitariae* I, Klaipėda, 15–31.
179. Šliavas, J. (1996). Žiemgalių pėdsakais. Vilnius: Žiemgalos draugija.
180. Tauber, J. (1998). Der unbekante Dritte: Die Kleinlitauer im Memelgebiet 1918–1939. „*Der Fremde im Dorf*“: *Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte*. Lüneburg, 85–104.
181. Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and antistructure*. Chicago: Aldine.
182. Turner, V. (2001). Struktūra ir antistruktūra. *Liaudies kultūra*, nr. 6, 62–67.
183. Urbanavičienė D. (1997). Vasaros ciklo lietuvių etnochoreografija. *Liaudies kultūra*, nr. 5, 35–46.
184. Urbanavičienė D. (2000). *Lietuvių apeiginė etnochoriografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.
185. Vaicekuskas, A. Kalėdų senelis, Senis šaltis ir kiti... *Šiaurės Atėnai*. 1995 m. gruodžio 23 d., nr. 50 (294), p. 9.
186. Vaicekuskas, A. (2002). Karnavalas Lietuvoje. *Darbai ir dienos*, 31, 263–276.
187. Vaicekuskas, A. (2005). *Lietuvių žiemos šventės: bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.–XX a. pr.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
188. Vaicekuskas, A. (2009). Lietuviškos Joninės: nuo kaimo bendruomenės iki šiuolaikinės miesto šventės. *Liaudies kultūra*, nr. 4 (127), 33–38.
189. Vaicekuskas, A. (2010). Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme? *Liaudies kultūra*, nr. 2 (131), 23–29.
190. Van Ginkel, R. (2007). Celebrating Localism: the Festive Articulation of Texel's Identity, in: *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*, editors Peter Jan Margry and Herman Roodenburg, Wiltshire: Ashgate, p. 37.
191. Vėlius, N. (1983). *Senovės baltų pasaulėžiūra: struktūros bruožai*. Vilnius: Mintis.
192. Venskienė, A. (2008). Lietuvos jaunimo etnografinis-lokalinis tapatumas XXI a.: geografinės apibrėžtys ir kilmė. *Lituanistika*, [t.] 54, nr. 1(73), 88–100.

193. Wiegmann W., Zender M., Heifurth G. (1977). *Volkskunde. Eine Einführung*. Berlin: E. Schmidt.
194. Wrede, A. (1922). *Rheinische Volkskunde*. Leipzig: Quelle und Meyer.
195. Zerubavel, E. (1981). *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Berkeley: University of California Press.
196. Zinkevičius, Z. (2008). *Mažosios Lietuvos indėlis į Lietuvos kultūrą*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
197. Žalys, V. (1993). *Kova dėl identiteto: kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk.
198. Žostautaitė, P. (1968). Prūsijos lietuvių vokietinimas ir pasipriešinimas jam 1848–1914 m. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A*, nr. 1(26), 59.
199. Žostautaitė, P. (1992). *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius: Mokslas.
200. Абрамян, Л. А. (1983). *Первобытный праздник и мифология*. Ерсван, 58.
201. Байбурин, А. К. (1985). Некоторые вопросы этнографического изучения поведения. *Этнические стереотипы поведения*. Под редакцией А.К.Байбурина. Ленинград: Издательство «Наука», Ленинградское отделение, 7–21.
202. Ермолов, А. (1901). *Народная сельскохозяйственная мудрость в пословицах, поговорках и приметах*. I: Всенародный месяцеслов. СПб: Типография А. С. Суворина.
203. Пропп, В. Я. (1963). *Русские аграрные праздники*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
204. Филимонова, Т. Д. (1978). Немцы. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX–начало XX в.). Летне-осенние праздники*. Под редакцией С. А. Токарева. Москва: Наука, 123–142.
205. Фрэзер, Д. Д. (1986). *Золотая ветвь*. Киев: Ваклер. Iš J. Kudirka. *Joninės*. Vilnius: UAB Vizija, 1991.
206. Чистов, К. В. (1986). *Народные традиции и фольклор: Очерки теории*. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение.
207. Зеленин, Д. К. (1937). *Тотемы – деревья в сказаниях и обрядах Европейских народов*. М. Л.

INTERNETINIAI ŠALTINIAI

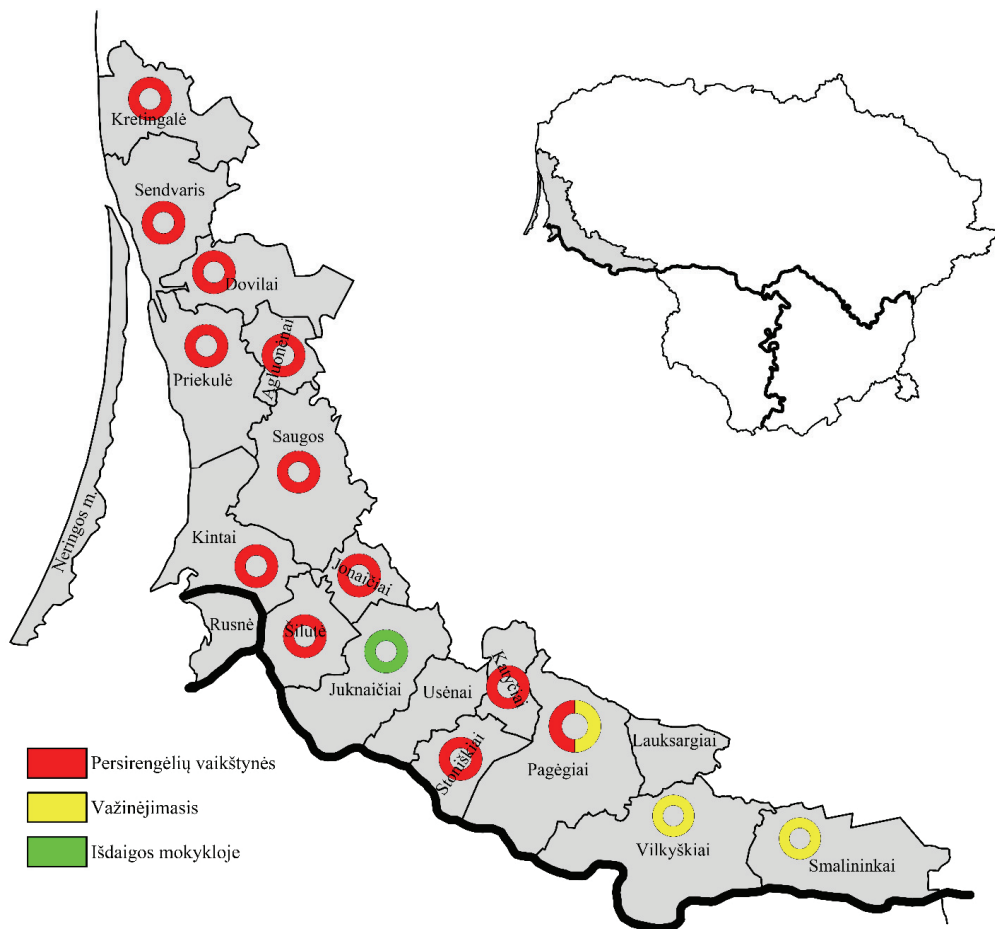
208. AM (1888). *Altpreussische Monatsschrift*, t. 25, Königsberg in Pr: Verlag von Ferd, Beyer's Buchhandlung. Prieiga per internetą: <http://www.mgh->

- bibliothek.de/etc/zeitschriftenmagazin/Altpreussische_Monatsschrift_25_1888.pdf
(žiūrėta 2014-02-12).
209. Anderson, R. L. (2005). *Totenfest: Ideas for remembering on All Saints day*. [Interaktyvus] prieiga per internetą: <http://www.ucc.org/assets/pdfs/totenfest.pdf> (žiūrėta 2014-01-10).
210. Antanaitytė I. (2014). *Rimantas Balsys: „Užgavėnės mieste prašosi naujų prasmių“*. [Interviu su R. Balsiu]. Kulturopolis.lt, 2014-02-26. [Interaktyvus] prieiga per internetą: <http://www.kulturopolis.lt/aktualijos/rimantas-balsys-uzgavenes-mieste-prasosi-nauju-prasmiu/> (žiūrėta 2014-03-15).
211. Bajorinaitė, R. (2010). Tokios gražios Užgavėnių šventės pamario žmonės dar nebuvo matę. *Šilutės naujienos*, vasario 18 d. Prieiga per internetą: <http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=2322> (žiūrėta 2010-05-05).
212. Bastakytė, D. (2010). Joninės ir vėl visus subūrė ant Rambyno kalno. *Šilo karčema*, birželio 29 d. Prieiga per internetą: <http://www.silokarcema.lt/index?article=18062/21641/22622> (žiūrėta 2012-10-18).
213. Długosz, J. (1712). *Historiae Polonicae*, t. 3 (12). Prieiga per internetą: [Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu](http://www.biblioteka-publiczna.w.opolu.pl/) (žiūrėta 2012-10-18).
214. EP (1742). *Erleutertes Preussen oder Auserlesene Anmerckungen, ueber verschiedene Zur Preußischen Kirchen- Civil- und Gelehrten- Historie gehörige besondere Dinge: woraus die bißherigen Historien-Schreiber theils ergäntzet, theils verbessert, auch viele unbekannt Historische Wahrheiten ans Licht gebracht werden*, t. 5. Königsberg: Gedruckt bey Johann Heinrich Hartung. [Interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://kpsc.umk.pl/dlibra/publication?id=74203&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=>
(žiūrėta 2013-10-28).
215. Jokubaitytė, R. (2013). Lietuvos etnografinis regionas Mažoji Lietuva. [Interaktyvus] prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1&p_d=95439 (žiūrėta 2014-01-08).
216. Karaliūtė, M. (2012). *Užgavėnių šiupinio vakaras Klaipėdoje*. Prieiga per internetą: <http://www.liueteronai.lt/Parapijos/Klaipedos-parapija/Naujienos/Uzgaveniu-siupinio-vakaras-Klaipedoje> (žiūrėta 2014-01-14).
217. Karopėkienė, D. (2010). *Kapinių šventė – žvilgsnis į amžinybę*. Prieiga per internetą: <http://www.jurbarkosviesa.lt/Priedai/Kulturos-sala/Kapiniu-svente-zvilgsnis-i-amzinybe> (žiūrėta 2014-05-20).
218. Kripaitė, A. (2013). Klaipėdoje gaivinama sena labdaros tradicija – „Užgavėnių šiupinys“. *15min.lt*. Prieiga per internetą:

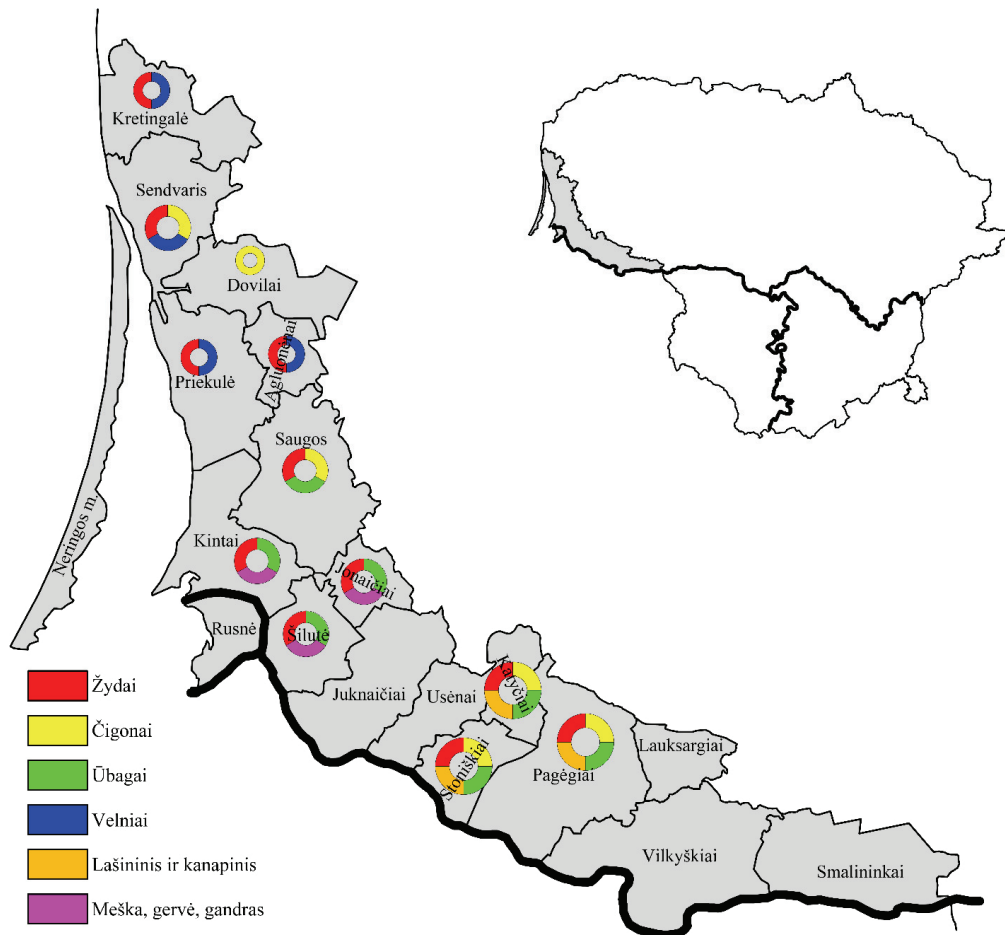
- <http://www.15min.lt/naujiena/kultura/teatras/klaipedoje-gaivinama-sena-labdaros-tradicija-uzgaveniu-siupinys-283-302072> (žiūrėta 2013-05-14).
219. Lukošius, E. (2011). To dar nebuvo... Joninės ant stogo. *Šilutės žinios*, birželio 23 d. Prieiga per internetą: <http://www.siluteszinios.lt/to-dar-nebuvo-jonines-ant-stogo/> (žiūrėta 2012-11-18).
220. Lukošiuūtė, S. (2010). Joninės Klaipėdoje 2010: linksmybės su muzika ir stebuklais. *Mažoji Lietuva, Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ svetainė*, birželio 19 d. Prieiga per internetą: <http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=2640> (žiūrėta 2012-01-20).
221. Petraitytė, A. (2006). *Būti ar nebūti lietuvininku?* [interaktyvus]. Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ svetainė „Mažoji Lietuva“. Prieiga per internetą: <http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=420> (žiūrėta 2011-12-13).
222. Petronytė, J. (2002). Klaipėdietiškos Joninės buvo visuotinės linksmybės dalis. *Vakarų ekspresas*, birželio 22 d. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/klaipedietiskos-jonines-buvo-visuotines-linksmybes-naktis-371364/> (žiūrėta 2011-01-20).
223. Petrošienė, L. (2013). Užgavėnių šventės atgarsiai lietuviškoje XX a. pirmosios pusės periodikoje: kaip šventė miestiečiai? *Istorija: Mokslo darbai*, t. 90. Prieiga per internetą: http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=496&Itemid=473 (žiūrėta 2014-01-20).
224. Radzevičiūtė, E. (2012). Joninių šurmulys apsupo miestiečius. *Vakarų ekspresas*, birželio 24 d. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/renginiai/joniniu-surmulys-apsupo-miestiecius-764694/> (žiūrėta 2014-01-15).
225. Zinkevičiūtė R. (2013). Klaipėdą nušvietė Martyno žibintų eiseną. *Klaipėda*, lapkričio 11 d. Prieiga per internetą: <http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipeda-nusviete-martyno-zibintu-eisena-427401#.UkHXfnVRS> (žiūrėta: 2013-12-18).
226. *Vakarai* (1936–1939). *Vakarai*, Klaipėda, redaktorius J. Šeinius-Jurkūnas, 1936-02-27, nr. 48, 8; 1937-10-06, nr. 231 (534), 8; 1939-02-21, nr. 43 (953), 8; 1939-02-22, nr. 44 (954), 8. Prieiga per internetą: www.epaveldas.lt.

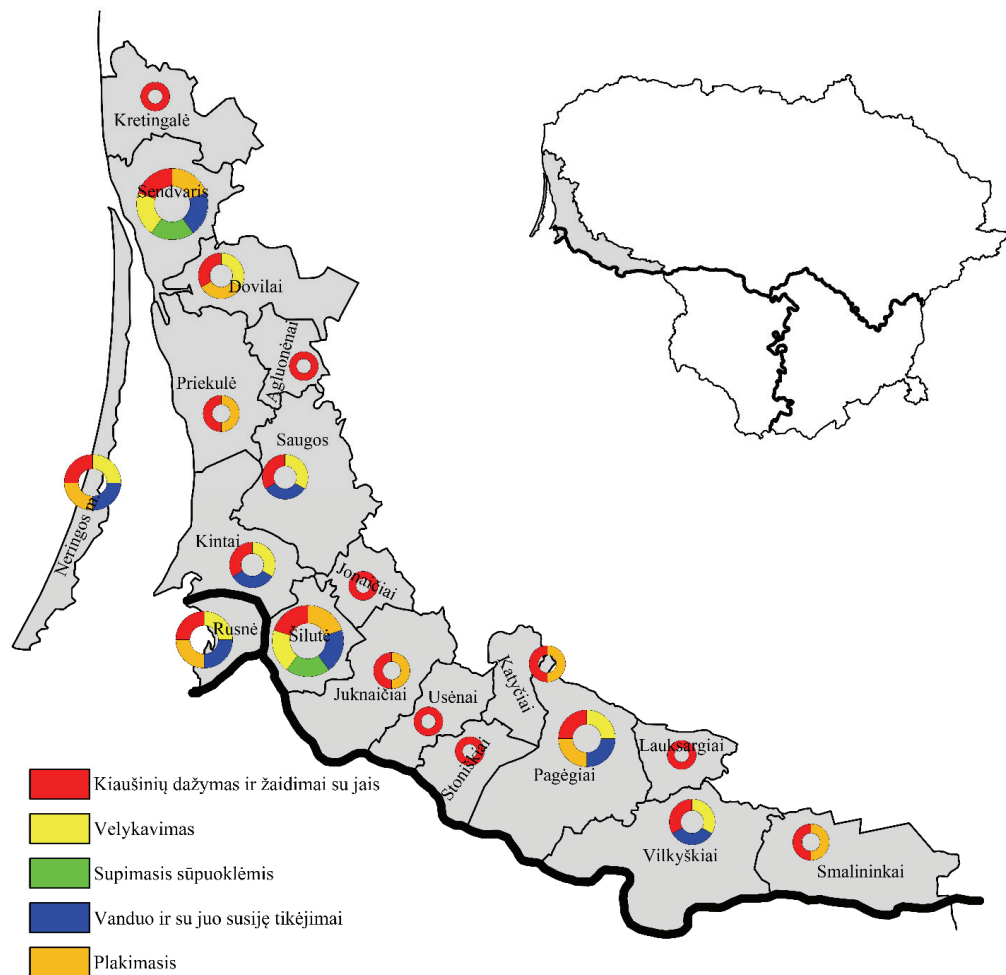
PRIEDAS Nr.1 Kartografiniai žemėlapiai

Žemėlapis Nr. 1. XX a. Užgavėnės Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai

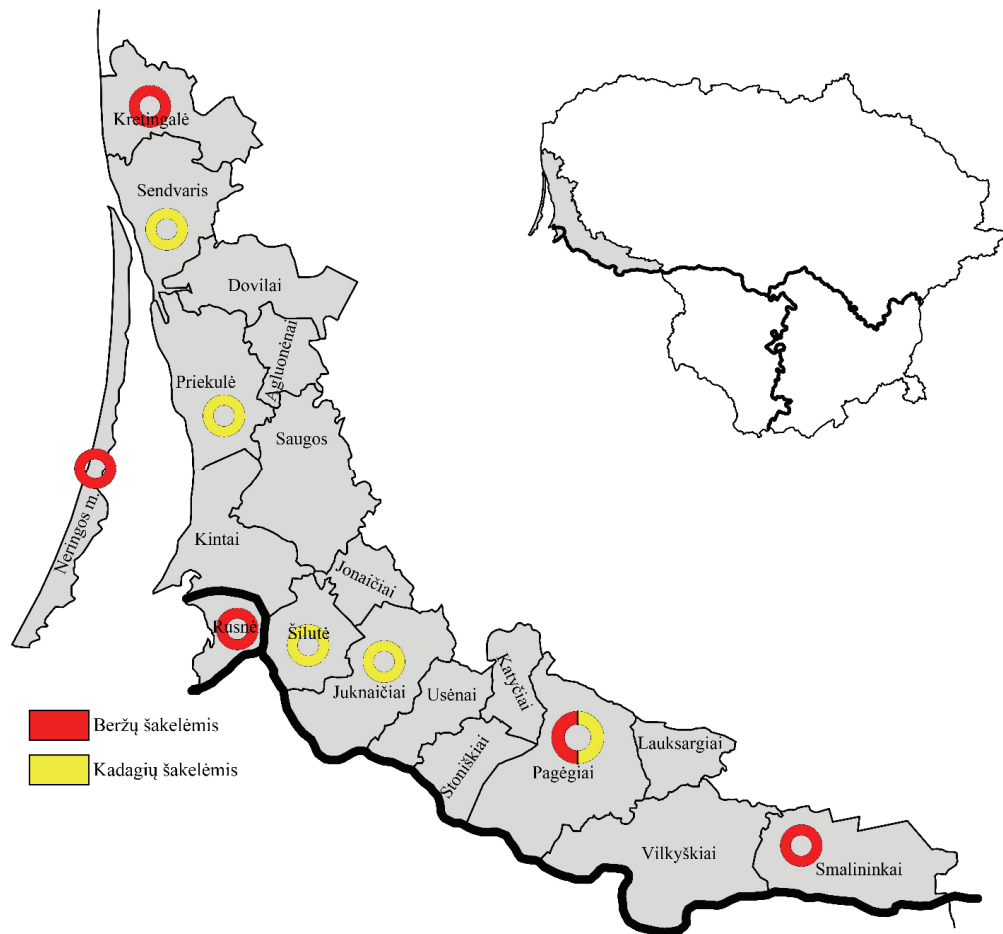

Žemėlapis Nr. 2. XX a. Užgavėnių persirengėliai Mažojoje Lietuvoje

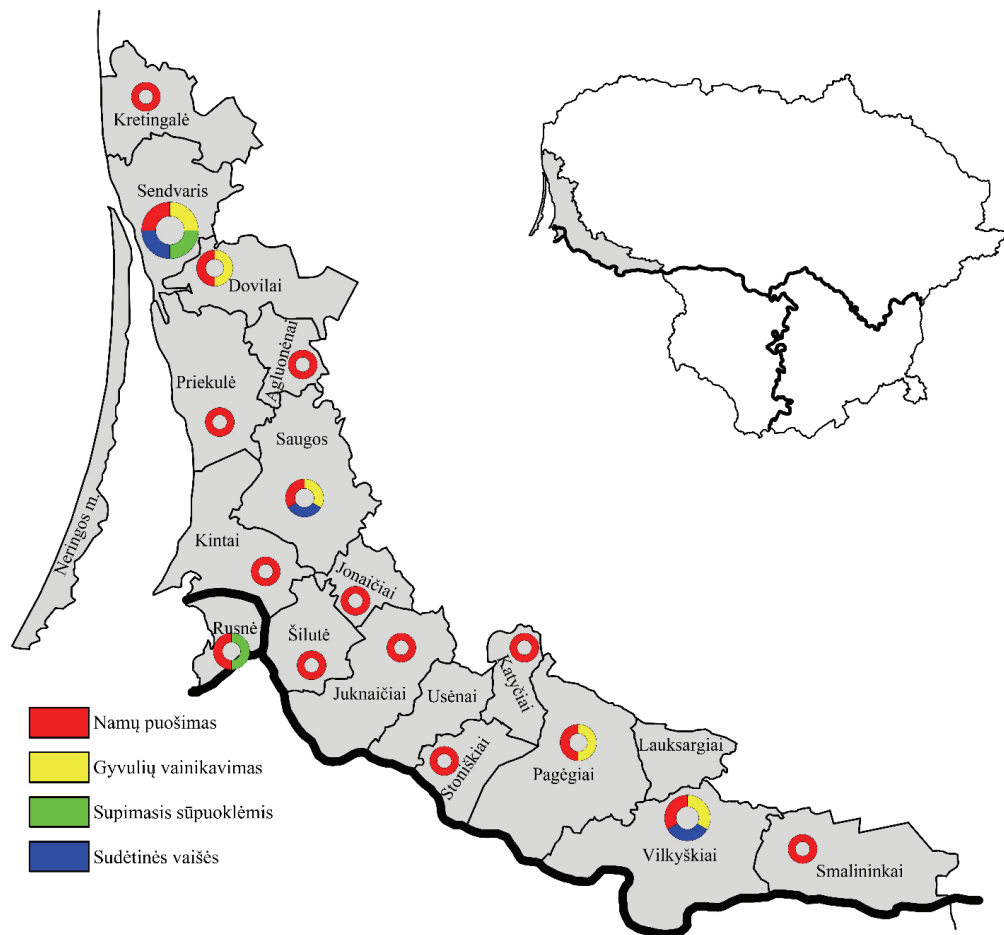

Žemėlapis Nr. 4. XX a. Velykos Mažojoje Lietuvoje: plakimasis Velykų rytą

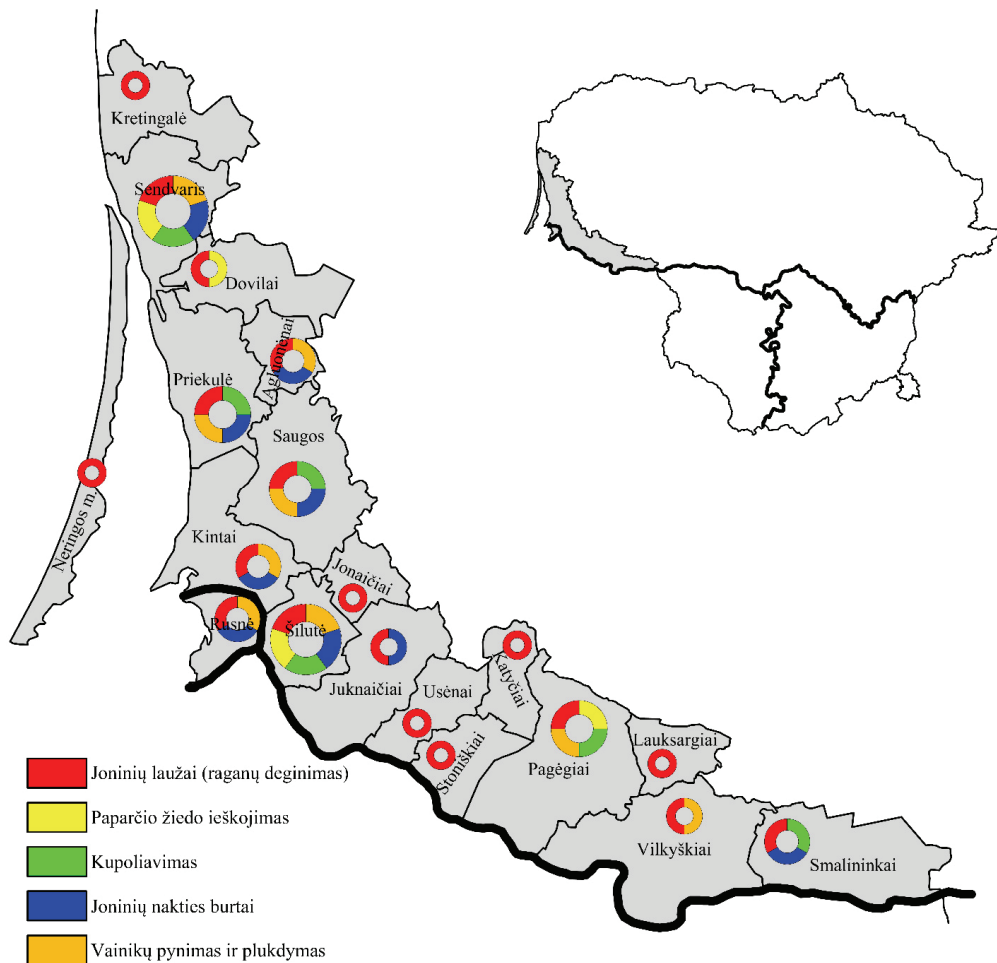

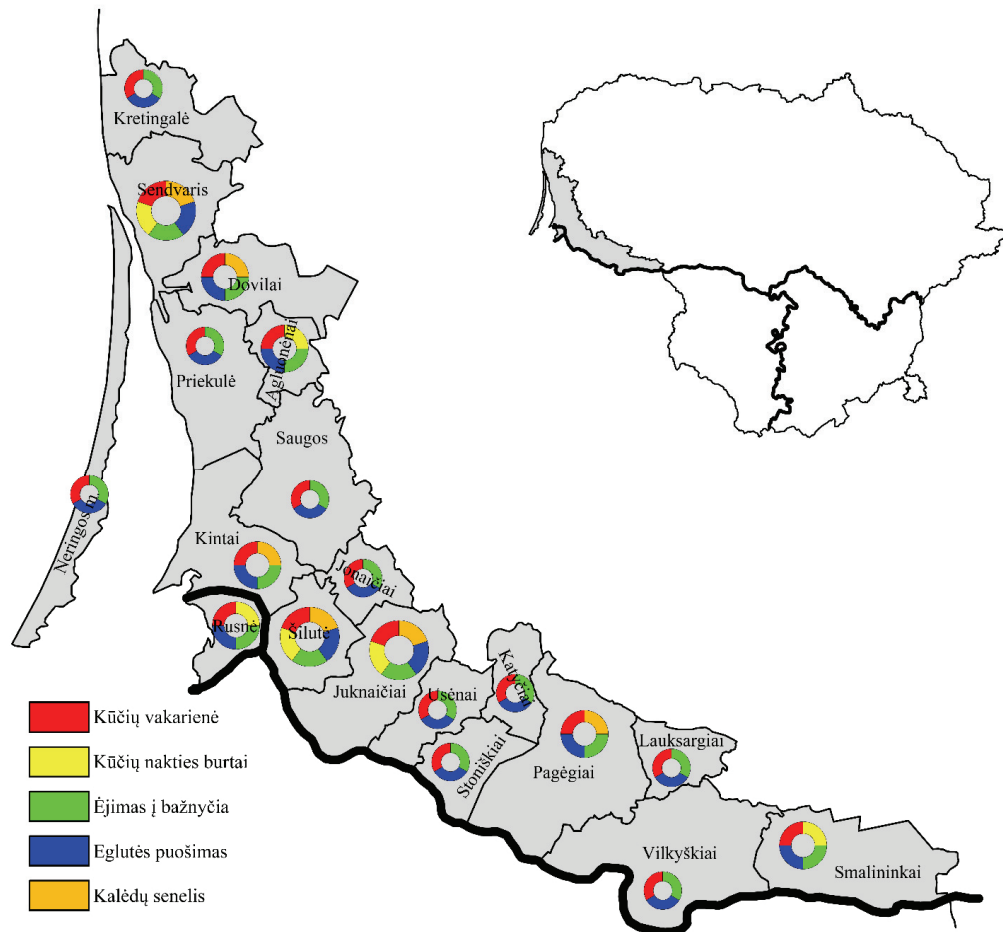

Žemėlapis Nr. 5. XX a. Sekminės Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai

Žemėlapis Nr. 6. XX a. Joninės Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai

PRIEDAS Nr. 2 Etnologinių klausimų lapas

ŠIUOLAIKINĖS KALENDORINĖS ŠVENTĖS MAŽOJOJE LIETUVOJE

(Etnologinių klausimų lapas)

Sociolingvistinė pateikėjo charakteristika.

1. Pateikėjo vardas ir pavardė.
2. Pateikėjo gimtinė: a) apskritis / rajonas, miestas, b) valsčius, c) apylinkė, d) kaimas, e) parapija
3. Gimimo metai
4. Tautybė: a) pagal savimonę (neoficiali), b) pagal pasą (oficiali)
5. Gimtoji kalba
6. Kitos kalbos, kurias moka pateikėjas: a) supranta, b) kalba, c) skaito, d) rašo
7. Duomenys apie pateikėjo šeimą: a) tėvo gimtinė, b) motinos gimtinė, c) kiek pateikėjas turi (turėjo) brolių, seserų
8. Duomenys apie pateikėjo (jo tėvų) ūkį: a) kiek turėta žemės, b) kokie pagrindiniai darbai dirbti, c) būta ūkininkų ar samdinių, d) dirbta ar dirbama pagal profesiją (nurodyti kokią ir kada)
9. Duomenys apie pateikėjo gyvenamąją vietą: a) nuolat gyvenama tiriamojoje vietovėje, b) atsikėlė iš netolimo kaimo (kurio? kada? kodėl?), d) vietinis, nemaža metų gyvenęs kitur (kur? kada? kodėl?)
10. kuriomis kalbomis kalba (kalbėjo) pateikėjo: a) tėvas, b) motina?
11. Kelerius metus pateikėjas lankė mokyklą?
12. Kuria kalba (ar kalbomis) mokėsi mokykloje?
13. Tikėjimas: a) evangelikų, b) katalikų?
14. **Ar švęsdavote advento laikotarpį?** Kiek laiko jis trukdavo? Ką veikdavot tuo metu? Ar puošdavot kaip nors namus šiuo laikotarpiu? Galbūt dažniau meldavotės, galbūt giedodavote šiam laikotarpiui skirtas giesmes? O kaip šiandien Jūsų šeima išgyvena šį laikotarpį? Galbūt pinatė advento vainiką? Iš ko ir kaip? Kur jį laikote: kabinatė virš durų ar dedatė ant stalo? Ar deginatė advento žvakes? Kokia jų prasmė?
15. **Ar švęsdavote Kūčias?** Kaip švęsdavote? Ar puošdavote eglutę? Kaip ir su kuo puošdavote? Iš ko darėtė žaisliukus? Gal jį turėjo kokią maginę prasmę? Kokius valgius valgėtė: ar buvo dvylika patiekalų ant stalo? Galbūt specialiai puošdavote stalą? Kada sėsdavote valgyti Kūčių vakarienės? Galbūt burdavotės? Gal merginos burdavosi savo

- ateitį, ar kas bėgdavo gyvuliukų šnekos į tvartą pasiklausyti? Kokie burtai buvo patys aktualiausi? O kaip šiandien Jūsų šeima švenčia Kūčias? Ar tai svarbi Jūsų šeimai šventė?
16. **Kaip švęsdavote Kalėdas?** Kiek dienų šventėte? Ką veikdavote? Ar eidavote pirmą Kalėdų dieną į bažnyčią? Ką veikdavote grįžę? Gal žaidėte kokius žaidimus ar giesmes giedodavote? O gal šokdavote kokius ratelius? Ar jaunimas kaip nors išdykaudavo per Kalėdas? Gal kieminėdavosi – lankė kaimynus persirengę? Ar ateidavo Kalėdų senelis su dovanomis? Kokias dovanas atnešdavo – ar jas patys darydavote? Ką veikdavote antrą ir trečią Kalėdų dieną? Ar buvo galima dirbti? Galbūt kurią nors dieną nebuvo galima eiti iš namų? O kaip šiandien švenčiate Kalėdas? Kiek dienų? Ką veikiate? Gal turite tradicinių patiekalų?
17. **Ar švęsdavote žiemos išvarymo lauk, persirengėlių šventę (Užgavėnes)?** Kaip šią šventę vadinote? Ar negalėtumėte papasakoti, kaip šios šventės vardas atsiradęs? Kas tai buvo per šventę? Ar vaikščiodavo persirengėliai? Kokias kaukes jie dėvėjo? Iš ko jos buvo padarytos? O ko prašydavo atėję persirengėliai? Ar Jūs taip pat persirengdavote ir vaikščiodavote pas kaimynus? Ką valgydavote? Ar buvo verdami specialūs patiekalai? Kaip juos vadinote? Galbūt šiupinį? Iš ko jis buvo pagamintas? Ar tikėjote, jog tą dieną reikia sočiai prisivalgyti? Kaip manote, kodėl? Galbūt mokykloje krėsdavote kokių pokštų tą dieną? Ar nieko ant lentos nepiešdavote, pavyzdžiui, septynių varnų? Galbūt mokytojos knygas paslėpdavote, o ji turėjo jas surasti? Ar važinėdavotės su arkliuku tą dieną? Gal ką vežime vežiodavotės? Ar būdavo tokie personažai kaip Kanapinis ir Lašininis per Užgavėnes? Gal turėdavote kokių prietarų ar draudimų šią dieną? Kiek laiko švęsdavote šią šventę? Gal ji truko ilgiau nei vieną dieną? Ar Morę degindavot? O ar šiandien Jus aplanko persirengėliai? Kaip šiandien švenčiate Užgavėnes?
18. **Ar švęsdavote Verbų sekmadienį?** Galbūt ši šventė turėjo kokį kitokį pavadinimą? Ar plakdavote kaimynus ar artimuosius su verba? Iš ko buvo padaryta verba? Gal ji turėjo kokį pavadinimą? Kokius veiksmus su ja atlikdavote? Kada plakdavote, ar savaitę iki Velykų, ar pirmąją Velykų dieną? Kas turėjo teisę plakti? Kaip ir kokių laiku plakė? Ar ėjot Verbų sekmadienio rytą į bažnyčią? Iš kokio medžio buvo verbos šakelė? Gal ką sakydavot plakdami ar prašydavot ko? Galbūt linkėjote ko plakdami? Ar žinojot, ką tas plakimas reiškia? Gal kokius patiekalus, skirtus šiai dienai, darydavote? Ką buvo galima valgyti šią dieną? Ką dar veikdavote šią dieną? O kaip šiandien? Ar plakate vienas kitą verba?
19. **Ar prieš Velykas Didžioji savaitė Jūsų šeimoje buvo kuo nors ypatinga?** Galbūt tos savaitės Didįjį ketvirtadienį, penktadienį ar šeštadienį kaip nors kitaip vadinote? Pavyzdžiui, žaliuoju ketvirtadieniu ar pan. Ar turėjote kokių draudimų, o galbūt prietarų

per šį laikotarpį? Ar tikėjote, jog Didįjį penktadienį atlikus tam tirus veiksmus, galima iš namų išvyti peles, blusas, žiurkes, atbaidyti vanagus nuo viščiukų ir pan.? Galbūt švarindavote namus? Ar pirtindavotės, prausdavotės patys? Ką reikėdavo daryti, kad išliktum visus ateinančius metus sveikas? Galbūt buvo draudžiama dirbti kokius darbus tą savaitę ar ypatingomis tos savaitės dienomis? Gal buvo negalima kažko valgyti? Ar atvirkščiai, galbūt privalėjote kažkokius patiekalus pasigaminti ir suvalgyti? O kaip šiandien – ar Jūs suteikiate ypatingą reikšmę Didžiajai savaitei – Didžiajam tridieniui? Kaip šiandien ruošiatės Velykų šventei?

20. **Ar švęsdavote Velykas?** Kaip šią šventę vadinote? Kiek dienų šventėte? Ką veikdavote? Ar kiaušinius dažėte? Kas dažė Jūsų šeimoje kiaušinius – mama? Kaip vadinote dažytą kiaušinį? Kaip juos dažėte – dažais, vašku, o galbūt įvairiomis žolelėmis? Ką simbolizavo Velykų kiaušinis? Gal puošdavote kaip nors namus per šią šventę – ar nepasimerkdavote prieš kelias savaites beržų šakelių, kad jų pumpurėliai išsprogtų per Velykų šventę? Gal buvo kokių draudimų ar burtų per Velykas? O ką valgydavote per Velykas? Gal pirmąją Velykų dieną nebuvo galima valgyti kiaušinių? Gal žaisdavote kokius žaidimus? Galbūt mušdavote ar ridendavote kiaušinius? Kokios buvo žaidimo taisyklės? Ar keisdavotės kiaušiniais – gal dovanodavote juos vienas kitam? Kodėl? Ar vaikai eidavo iš kiemo į kiemą ir prašydavo kiaušinių? Gal ką sakydavo? O gal eidavo tik pas „savus“, pvz. krikštamotę? O galbūt specialiai per Velykas buvo įrengiamos supynės ir vaikai supdavo si per šią šventę? Ar tikėjote Velykų bobute, o galbūt zuikiu? Gal sode pasidarydavote lizdus iš vakaro, o Velykų rytą ten rasdavote margučių? Kas juos padėdavo? Kaip žmonės iš Velykų dienos oro nuspėdavo visų ateinančių metų orus? Kurią Velykų dieną spėdavo? Ar tikėdavote, jog saulė Velykų rytą tekėdama šoka? Ką darydavote, kad tai pamatytumėte? O kaip šiandien švenčiate? Galbūt savo vaikaičiams kur po egle taip pat dedate į lizdus margučių?
21. **Ar buvo švenčiamas Jūsų šeimoje Atvelykis?** Kas tai per šventė? Kada ją švęsdavote ir ką darydavote? Ar dar margindavote kiaušinius? Kokias apeigas ar burtus galbūt atlikdavote? Gal ką specialiai valgydavote? Kas tai buvo „Vaikų Velykėlės“? Kurį laiką taip vadino ir kodėl? O gal žinote ką apie „Vėlių Velykėles“? Kaip elgdavotės per šią šventę? Ar švenčiate šią šventę ir šiandien? Kaip tai darote?
22. **Ar švęsdavote Sekmines?** Kas tai buvo per šventė? Ką veikdavote? Kiek laiko trukdavo ši šventė? Galbūt eidavote į bažnyčią? Ar puošdavote specialiai namus per šią šventę? Iš ko ir kaip puoštė? Ką tai reikė? Ar apkaišydavote berželių šakomis lovas, palubes, o gal mažus berželius prie durų statydavote? Ar puošdavote gyvuliukus tą dieną? Kas ir kaip puošdavo? Ar už tai šeiminkas ką nors duodavo? Galbūt kepdavote specialų varškės

pyragą per šią šventę? Gal žaisdavote kokius žaidimus tą dieną? O ar šiandien švenčiate Sekmines? Kaip pažymite šią dieną?

23. **Ar švęsdavote Jonines?** Kaip švęsdavote? Ar kūrenote laužus? Kur buvo kūrenami laužai – ant kalno? Kodėl? Ar degindavo ką laužuose? Galbūt kokią stebulę ar vadinamąją raganą ant karties? Iš ko ji buvo padaryta? Ar šokinėdavote per laužą? Kodėl? Gal ką dainavote ar šokdavote aplink laužus? Kokių prietarų ar burtų atsimenate Joninių naktį? Gal burdavotės savo ateitį tą naktį? Ar pynė merginos vainikus? Galbūt leido juos į upes, ar metė į medžius? O gal paparčio žiedo ieškojot? Gal žinot kokių istorijų ar nutikimų apie tai? Kokius žaidimus žaidėt? Gal kokius specialius valgius valgėt ar gėrimus gėrėt tą naktį? Ar buvo kokių draudimų, ar prietarų tą dieną? Ar sveikindavot Jonus tą dieną? Gal ką dovanodavot – ar nekabindavot ant durų vainikų? Kaip šiandien? Ar švenčiate Jonines? Kur? Kaip?
24. **Gal šventėte Kapinių dieną** (vasarą)? Kuo ypatinga ši šventė? Kada tiksliai ji būna? Ką veikiate tą dieną? Ar būna pamaldos kapinėse? Ką veikiate po pamaldų? Ar ir šiandien Kapinių dieną lankote kapines? O Lapkričio 1-ąją taip pat? Ar evangelikų Vėlinės lapkričio 30 d.?
25. **Kokias dar kalendorines šventes šventėte?** Gal Šeštines ar Devintines? Ar Martyno dieną kaip nor minėdavote? Ką per ją veikdavote? Ar tikėjote kokiais prietaisais?

PUBLIKACIJOS IR PRANEŠIMAI DISERTACIJOS TEMA

Straipsniai, publikuoti recenzuojamuose periodiniuose mokslo leidiniuose, referuojamose tarptautinėse duomenų bazėse (Index Copernicus):

1. Kalendorinės šventės Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija. 2014. *Gimtasai kraštas*. Nr. 7, p. 21–37. ISSN 1392-3781.
2. Vasaros saulėgražos šventė Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija. 2013. *Res Humanitariae*. Nr. XIV, p. 275–302. ISSN-1822-7708.

Straipsnis, publikotas recenzuojamame periodiniame mokslo leidinyje (su ISSN ar ISBN indeksu):

1. Mažosios Lietuvos lietuvininkų tautinis tapatumas: istorija ir vieta. 2013. *Tradicija ir dabartis*. Nr. 7, p. 113–127. ISSN-2029-3208.

Mokslinės konferencijų tezės:

1. Pranešimo tezės „Celebrations in Lithuania Minor: the Reconstruction of Traditions“, tarptautinė mokslinė konferencija *Bridges in the Baltics*, Tartu universitetas, Estija, 2013 m. rugsėjo 27–28 d., p. 13.
2. Pranešimo tezės „Lietuvininkai – tautinis asmens tapatumas ir vieta“ mokslinė konferencija *Regioniškumas praeities ir dabarties folkloro kontekstuose*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011 m. spalio 20–21, p. 1.

Pranešimai disertacijos tema tarptautinėse ir nacionalinėse mokslinėse konferencijose:

1. Tarptautinė mokslinė konferencija „Bridges in the Baltics“, Estija, 2013 m. rugsėjo 27–28 d. Žodinis pranešimas: *Celebrations in Lithuania Minor: the Reconstruction of Traditions*.
2. Tarptautinis seminaras „Laiko tiltu į Mažąją Lietuvą“, Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras, 2012 m. lapkričio 30 d. Žodinis pranešimas: *Pastarųjų dešimtmečių lietuvininkų veikla už Atlanto*.
3. Tarptautinė tarpdalykinė konferencija „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“, Klaipėdos universitetas, 2012 m. lapkričio mėn. 15–16 d. Žodinis pranešimas: *Vidurvasario šventė Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija*.

4. Mokslinė folkloro konferencija „Regioniškumas praeities ir dabarties folkloro kontekstuose“, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011 m. spalio 20–21 d. Žodinis pranešimas: *Lietuvininkai – tautinis asmens tapatumas ir vieta*.
5. Tarptautinė tarpdalykinė konferencija „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“, Klaipėdos universitetas, 2010 m. lapkričio mėn. 11–12 d. Žodinis pranešimas: *Pamėklės žudymo idėja lietuvininkų Joninėse*.

Viešos paskaitos disertacijos tema, skaitytos užsienyje:

1. Vieša paskaita, skaityta 62-ojoje išeivijos lietuvininkų Šiupinio šventėje Čikagoje, Balzeko muziejuje: „Šiupinio šventė Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija“ (JAV, 2014 m. kovo 1 d.).
2. Paskaita Ilinojaus universitete (University of Illinois at Chicago): *Lithuanian Culture: Customs and Traditions of Calendar Festivals* (JAV, 2012 m. balandžio 19 d.).
3. Pranešimas Mažosios Lietuvos lietuvių draugijos Čikagoje metiniame susirinkime tema: *Šiupinio dienos tradicijos ir papročiai Klaipėdos krašte* (JAV, 2012 m. gegužės 20 d.).
4. Paskaita Balzeko muziejuje (*Balzėkas Museum of Lithuanian Culture*): *Kalendorinių švenčių tradicijos ir papročiai Mažojoje Lietuvoje* (JAV, 2012 m. birželio 8 d.).

Kristina BLOCKYTĖ

**LIETUVININKŲ KALENDORINĖS ŠVENTĖS MAŽOJOJE LIETUVOJE:
TRADICIJŲ TĘSTINUMAS IR JŲ KAITA**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Leidybos skyrius
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K15-048. Tiražas 15 egz. 2015 05 14.

Nemokamai.